

ISSN 1450–6696

MUSEUM OF VOJVODINA, NOVI SAD

WORK OF MUSEUMS OF VOJVODINA

61

NOVI SAD
2019

МУЗЕЈ ВОЈВОДИНЕ, НОВИ САД

РАД МУЗЕЈА ВОЈВОДИНЕ

61

НОВИ САД
2019.

РАД МУЗЕЈА ВОЈВОДИНЕ 61

Главни и одговорни уредник: др Драго Његован

Издавачки савет:

Проф. др Дејан Микавица, Универзитет у Новом Саду
Проф. др Ђура Харди, Универзитет у Новом Саду
Проф. др Јована Милутиновић, Универзитет у Новом Саду
Др Душница Бојић, Историјски музеј Србије
Владимир Ђукановић, Музеј Републике Српске, Бања Лука
Др Весна Марјановић, Висока школа стручних студија, Кикинда
Др Андреј Милин, Музеј банатског села, Темишвар
Др Ференц Немет, Учитељски факултет, Суботица
Мр Ервин Дубровић, Музеј града Ријеке
Мр Драгојла Живанов, Галерија Матице српске, Нови Сад
Др Миомир Кораћ, Археолошки институт САНУ, Београд

Уредница: мр Лидија Мустеданагић

Редакција:

Др Предраг Бајић, новија историја
Мр Тијана Станковић Пештерац, археологија
Мр Катарина Радисављевић, етнологија
Сузана Миловановић, старија историја
Ана Олајош, конзервација
Александра Стефанов, историја уметности
Владимира Станисављевић, педагогија
Зоран Вељановић, Музеј присаједињења 1918.

Седиште редакције:

Музеј Војводине, Дунавска 35, тел: +381 21 420.566; 520.135 (факс)

Секретар редакције: мр Дарјуш Самии

Лекција и корекција: мр Гордана Ђилас, мр Лидија Мустеданагић

Лекција енглеској трансдукцији и превод на енглески: Љубица Јанков, Агенција „Светионик“

Технички уредник: Иван Кукуров

Штампа: Службени гласник, Београд

Тираж: 500 примерака

СИР – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

069 (497-113)

РАД Музеја Војводине = Work of Museum of Vojvodina / главни и одговорни уредник Драго Његован.
– 1994, бр. 36. – Нови Сад : Музеј Војводине, 1994. Илустр. ; 30 см

Наставак публикације Рад Војвођанских музеја.

ISSN 1450-6696

COBISS.SR-ID 28648204

ШТАМПАЊЕ ПУБЛИКАЦИЈЕ ОМОГУЋИО ЈЕ

ПОКРАЈИНСКИ СЕКРЕТАРИЈАТ ЗА КУЛТУРУ, ЈАВНО ИНФОРМИСАЊЕ И ОДНОСЕ СА ВЕРСКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА
АП ВОЈВОДИНЕ, НОВИ САД

ИЗДАЈЕ МУЗЕЈ ВОЈВОДИНЕ, НОВИ САД, ДУНАВСКА 35, 2019.©

www.muzejvojvodine.org.rs

САДРЖАЈ – CONTENTS

Археологија – Archaeology

<i>Јован Коледин:</i> Сабља из Дунава • The Sabre from the Danube	7
<i>Јован Коледин, Рашико Рамадански:</i> Остава касног бронзаног доба са Папхалома (Поповића) код Сенте • The Late Bronze Age hoard from Paphalom (Popović) near Senta.....	15
<i>Селена Вишизовић:</i> Удице од рога са локалитета Гомолава (из збирке Завичајног музеја у Руми) • Antler fish hooks from the site of Gomolava (from the collection of the Regional museum in Ruma)	27

Историја – History

<i>Слободан Ђелица:</i> Хроника Новог Сада 1918–1919. године • Chronicle of Novi Sad 1918–1919	35
<i>Герхард Милхрам:</i> „Бити избеглица: европски наратив“ – Теорија и пракса међународног пројекта у Музеју града Беча • „Being refugee: A European Narrative“ – Theorie und Praxis eines internationalen Projekts im Wien Museum	47
<i>Кристина Менеши, Александар Хорвай:</i> Грађа Вељка Комленовића у Збирци докумената Музеја Војводине • Veljko Komlenović's material in the Collection of the documents of the Museum of Vojvodina.....	55
<i>Гордана Буловић:</i> Апотекари из породице Штрасер у Сремским Карловцима • The pharmacists from the Strasser family in Sremski Karlovci	63
<i>Жарко Димић:</i> Први познати почасни грађани Сремских Карловаца • The first famous honorary citizens of Sremski Karlovci	79
<i>Филип Крчмар:</i> Листање „царског“ адресара: Хабзбуршка династија и њени великолепчаречки топоними • Habsburger Dynastie und ihre gross-betschkereker Toponymen: die Habsburger im städtischen Adressbuch	85

Етнологија – Ethnology

<i>Александар Анђуновић:</i> Колекција предмета из опанчарске радионице у Музеју Војводине • The Collection of the objects from opančarska workshop in the Museum of Vojvodina	101
<i>Рајка Грубић:</i> Традиционално у савременим сеоским гастрономским манифестацијама (на примеру средњег Баната) • Tradition in modern rural gastronomic manifestations (A case study of the Middle Banat).....	109
<i>Бранка Бабић:</i> Колекција текстилних торби из збирке текстилног покућства Етнолошког одељења Народног музеја Зрењанин • Collection of woven bags from the Collection of the textile items of the Ethnological department at the National Museum in Zrenjanin.....	117
<i>Сташа Арсеновић Койривица:</i> Чекић у народним предањима. Мит као фолклорни наратив на примеру ковачког заната • The Hammer in Folk Tradition – Myth as a folklore narrative on the example of the blacksmith craft	131

Педагогија – Pedagogy

<i>Владимира Станисављевић:</i> Место и улога педагога у музеју – Васпитно-образовна функција музеја и музејске изложбе • Place and role of the pedagogue in the museum – Educational function of the museum and the museum exhibition.....	141
---	-----

Библиографија – Bibliography

<i>Бранка Польак:</i> Библиографија часописа <i>Pag Музеја Војводине 51–60 (2009–2018)</i> • Bibliography of texts published in the <i>Work of the Museum of Vojvodina 51–60 (2009–2018)</i>	151
<i>Бранка Польак, Драјо Њеован:</i> Библиографија монографских издања Музеја Војводине 2009–2018. • Bibliography of monographs from the Museum of Vojvodina 2009–2018	185

Из музеја и галерија – From Museums and Galleries

<i>Мср Александар Анђуновић:</i> Културни и друштвени значај култа Светог Спиридона.....	197
<i>Милкица Пойовић:</i> Мала и велика матура као круна образовања	200
<i>Мср Александра Степанковић:</i> Лепота упркос апокалипси – слике Микана Аничића у Музеју Војводине.....	202
<i>Мср Војислав Мартићинов:</i> Две деценије од НАТО бомбардовања.....	205
<i>Гордана Буловић:</i> У сусрет историји медицине	207
<i>Мр Тијана Степанковић Пештерац:</i> Археолошки слојеви Градине на Јелици	210
<i>Филип Форкайћ:</i> Дуго путовање Дунавом – О две изложбе и конференцији.....	212

Прикази – Surveys

<i>Др Јована Милутиновић:</i> Споменица Музеја Војводине 1847–1947–2017.....	215
<i>Зоран Вељановић:</i> Хероји и херојска времена.....	217
<i>Димитрије Михаиловић:</i> Страдање Срба из Срема у логорима током Другог светског рата.....	219
<i>Др Весна Марјановић:</i> Музеј као судбина	222
<i>Сава Степанов:</i> Драгољуб Ачић – стваралац јасно дефинисаног уметничког става	226
<i>Мр Лидија Мустеганакић:</i> Уметничке визије Милана Станојева	228
<i>Марија Ђуковић:</i> Нови „артефакт“ српске и руске археологије	230

Извештаји – Reports

<i>Мр Тијана Степанковић Пештерац:</i> Награде Музеју Војводине за 2018. годину	235
<i>Наталија Вуликић, мр Тијана Степанковић Пештерац:</i> Улога Музеја Војводине у дигитализацији културног наслеђа Републике Србије	237
<i>Др Татјана Бујарски:</i> Извештај са годишње конференције Музејског друштва Америке у Њу Орлеансу.....	240

In memoriam

<i>Др Драјо Ђејован:</i> Звонимир Голубовић (1931–2018)	243
<i>Сузана Миловановић:</i> Мр Драган Радовановић (1949–2018).....	246
<i>Љиљана Бакић:</i> Станимир Бараки (1932–2018)	248

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА

Детаљно техничко упутство за припрему и опремање прилога које намеравате да објавите у Раду Музеја Војводине, можете пронаћи на сајту Музеја Војводине: www.muzejvojvodine.org.rs.

SABLJA IZ DUNAVA

Jovan Koledin, Muzej Vojvodine

Apstrakt: Rad se bavi slučajnim nalazom sablje iz korita Dunava. Nađena je između sela Vajska i Plavna, na 1.332 km (preko puta Vukovara). Lako izvijenog sečiva, sa stanjenim lažnim rubom pri vrhu. Nakrsnica je razvijena, oblika ravnokrakog krsta. Drška je u ravni sa bazom sečiva, bez zakovica. Slične karakteristike su poznate na sabljama iz avarske nekropole 8/9. veka. U Bačkoj su poznata svega tri primerka avarske sablje. Ovako mali broj primeraka tumačimo običajem koji je zabeležen kod Kirgiza. U slučaju da preminuli nema naslednika, njegovo oružje se pokopavalo sa njim.

Ključne reči: sablja, avarske oružje, rano-slovensko oružje, Bačka, Drugi avarske kaganat.

Tokom ribarenja, iz korita Dunava je mrežom izvana gvozdena sablja. Kao mesto nalaza navedeno je rečno korito na 1.332 km (od ušća Dunava). Sa Bačke strane lokalitet se nalazi između sela Vajska i Plavna a na desnoj obali je Vukovar. Nalaz je poklonjen Muzeju Vojvodine.¹

Sablja je dobro očuvana. Manja oštećenja su vidljiva na oštici pri vrhu sablje i na gornjem završetku nakrsnice. Dužina sablje je 86 cm. Sečivo je dugo 72 cm, širine od 3,2 do 2 cm na završetku. Pri vrhu je sečivo stanjeno i sa leđne strane, u dužini 7,2 cm. Ovaj deo sečiva se naziva lažni rub (false edge; enelman). Debljina sečiva na leđima je od 0,7 do 0,4 cm. Nakrsnica je razvijenog tipa, oblika ravnokrakog krsta (7,5x7,5 cm), ovalnog preseka. Na spoljnoj (desnoj) strani nakrsnice vidljiv je ukras u vidu horizontalnih paralelnih linija. Drška je u ravni sa bazom sečiva, dužine 12,5 cm, širine 1,8 do 1,3 cm, bez otvora za zakovice. Sablja je konzervirana i inventarisana u Muzeju Vojvodine (AS 2943).

Sablja je oružje koje karakteriše dugo, jednoseklo izvijeno sečivo (Csiky 2015, beleška 16).² Nastala je na teritoriji Kine u 5. veku. Azijatski nomadi su prvo usvojili jednosekli mač (paloš/palaš), a kasnije i sablju, kao izrazito konjaničko oružje. I paloš i sablja dospevaju u Evropu širenjem avarske i hatarske države (Nicolle – McBride, 13).

Avari donose drveno sedlo i metalne stremene, a umesto mamuza koriste bič (ibid. 15). Konjica je osnovni rod avarske vojske. Konjica se deli na dve podvrste – na laku i tešku konjicu. Teška konjica je oklopljena, a dugo kopljje i mač su osnovno oružje (Nagy 2005, 135–136). Veliki refleksni luk, sekira i

pračka su bili osnovni tipovi oružja lake konjice (Nagy 2005, 1). U prvom avarskom kaganatu (567–670) koristi se jednosekli mač-paloš (Nicolle – McBride 28), dok sablji još nema (Csiky, 325). Sablja se pojavljuje u srednjeeavarskom periodu (650/670–720). Najveći broj otkrivenih primeraka potiče iz medurečja Dunav-Tisa. Neki autori navode sablju kao tipično avarske oružje srednjeg i kasnog perioda avarske dominacije, sve do 800/822 godine (Stadler 2001 150, Taf. 172; Stadler 2008, Tab. 1; Nagy 2005, 140).

Poreklo same reči je dosta nejasno. Ne zna se koji termin za ovu vrstu oružja je korišten kod Avara. Za najstariji zapisani oblik (*szeble*), pretpostavlja se da potiče iz staromađarskog jezika X veka (Stachowski, 137–138).

Pojava sablje u Karpatskoj kotlini se pripisuje doseđivanju Bugara i još nekih manjih plemena sa istoka, tokom druge polovine 7. veka (Aralica-Illkić, 146–147). Jedan rani tip sablje nađen u konjaničkom grobu iz Starih Jankovaca (Karaula 2007, 832), datiran je u drugu polovicu 7. veka. Sablja je u to vreme već rasprostranjena širom Karpatske kotline (Stadler 2001, Taf. 172, Pl. 1). Smatramo da „neka manja plemena sa istoka“ nisu mogla uzrokovati ovako veliku raširenost ranog tipa sablji. Bugari, kao i pečeneški „Crni šeširi“ (Karakalpak), koriste uz paloš i sablju sa drškom u ravni sa sečivom (Плетнєва 2003, Рис. 46, 48–49).

Lažno sečivo (enelman)

Uloga ovog dela sečiva nije sasvim jasna. Na jednoj tabeli G. Čiki je dao dužine lažnog ruba, koje idu do 26 cm. (Csiky, 212–213). Javljuju se i sablje bez ovog detalja, tako da je prosečna dužina oko 10 cm. Autor

navodi da usled kratkoće, većina nije služila za sečenje, već je lažni rub načinjen radi lakšeg ubadanja (ibid. 214).

Nakrsnica (Parierstange, Cross-guard) tzv. „vizantijski tip“

Livena bronzana nakrsnica, poznata na nekoliko ranih paloša i sablji, a dobija i pozlaćenu limenu oblogu (Garam 1991, Abb. 10). Najranija pojava u Karpatskoj kotlini je na maču iz groba 85, nekropole Aradac-Mečka (ibid. Abb. 10).

Prototip nakrsnice sa tek naznačenim krstastim elementom nalazimo na ranoavarskim mačevima kakav je primerak iz groba Ozora-Totipuszta (Sl. 1). Kako pokazuje nalaz iz Ozore, razvoj vertikalnog ojačanja nakrsnice počeo je još u vreme ranoavarske države, tokom 6./7. veka.

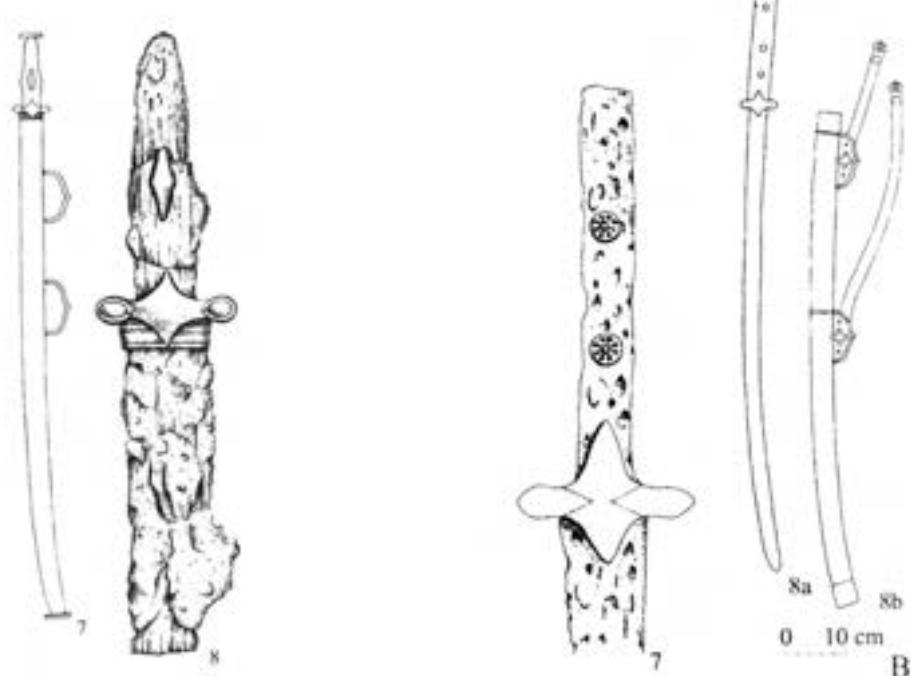
Razvijeni tip – nakrsnica sa romboidnim/zvezdastim srednjim delom

U nekropolama II kaganata javlja se sablja sa zvezdastom/romboidnom nakrsnicom (Garam, Abb. 12). Takva je nađena i na lokalitetu Ferencszállás (Balogh C. – Wicker E. Abb. 13).

Ovakav razvoj pratimo na kasnoavarskim sabljama 8. veka. Takvi primerci potiču sa nekropole Zillingtal (grob B 23 Mehofer, Abb. 1, B) u Donjoj Austriji (Mehofer, Abb. 1, B), iz konjaničkog groba 842 nekropole Devínska Nová Ves (Eisner, Obr. 89, 1). Jedan primerak sa razvijenom nakrsnicom se nalazi u grobu 32 nekropole Kiskőre (Garam, 1979, Taf. 29, 3).

Iz nakrsnice sa romboidnim srednjim delom, razvija se vertikalno postavljeni, uski trn. Primere ranog razvoja trna vidimo na sablji sa lokaliteta Dunapentele-Öreghegy (Garam 1994–1995, Abb. 8). Sablja (dugačka 103 cm, širine sečiva 3,5 cm), je datirana u zadnju trećinu 7. veka (ibid. 154). Interesantno je da ukras na dršci odgovara potpuno elementima ukrasa drške sablje iz Igara (Fettich 1929, T. X, 1), datirane u drugu polovinu 7. / prvu polovinu 8. veka (Garam 1991, Abb. 12). Mada igarska sablja ima zvezdasto-romboidnu nakrsnicu, najverovatnije obe sablje potiču iz iste radionice. Možda će u budućnosti poslužiti za neku finiju tipološko-stilsku podelu.

Razvijene zvezdaste/romboidne nakrsnice sa produženim vertikalnim krakom, prigodnije je imenovati kao krstaste. Eva Garam ih određuje kao zvezdolike, sa dugim kracima (Garam 1991, Abb. 13). Među njih

Slika 1. Ozora-Tótipuszta (Zábojnik, Abb. 2) Gyennesdiás, grob 64 (Zábojnik, Abb. 1)

svrstava i nalaz iz Apatina (Garam 1991, 150). Jedan primerak potiče iz groba 23 nekropole Madaras (Rácz, Abb. 6, 7). Grob je datiran u kraj 7. veka (ibid. 378).

Prve sablje sa izrazito krstastim profilom nakrsnice, slične našem primerku nalazimo u kasnoavarским grobovima, u vreme tzv. II avarskog kaganata. Primerak sa lokaliteta Szeged-Átokháza (Csallány, T. LXXVI, 3), sablja dužine 83,5 cm, širine 3 cm sa lokalitetom Bágyog-Gyürhegy (Lovas, Abb. 125–126, 27). Autor ističe dva vertikalna produžetka na nakrsnici, koji spajaju drvene ploče drške i drvene korice (ibid. 375–376).

Slična nakrsnica, sa plastično segmentiranim horizontalnim delom je na sablji iz groba 71 nekropole Leobersdorf u Donjoj Austriji (Sl. 4). Drška završava sa jabukom od lima. Sablja se nalazila pored leve ruke (Daim 1987, 241). Sličan ukras je na nakrsnici sablje iz Brodskog Drenovca (Vinski-Gasparini – Ercegović, Tab. XIV, 1-1a).

Čikijeva tipologija svrstava nakrsnice izduženog zvezdastog oblika u tip CG.5.c Često su dekorisane horizontalnim urezima. Datira ih u srednju, i početak kasne faze avarske države (Csiky, 254). Ovom tipu pripisuje i nalaz iz Dunavske ulice u Apatinu. Radi se o ratničkom grobu nađenom 1957. godine. Prvobitno je objavljen crtež sa legendom da se radi o palašu (?), datiranom u drugi kaganat (Dimitrijević-Kovačević-Vinski, 34).³ U katalogu D. Mrkobrađa se navodi da se radi o sablji, iako je crtež isti (Mrkobrađ, 98, T. CXXXVIII, 5).⁴ Na fotografiji nalaza⁵ jasno je uočljivo da se radi o sablji. Kasnoavarski nalaz iz ulice Lale Novoselca u Kovilju, navodno takođe sadrži sablju (Csiky, Map 26, 55).

Druga otkrivena sablja u Bačkoj potiče iz slučajno otkrivenog groba na ciglani u Čonoplji (Radojević 2001 /2003, 46, T. VII, 1, 4a-b). Čonopljanska nekropola (i sablja) datiraju od kraja 7. i tokom 8. veka (ibid. 46).

Na nekropoli iz prve polovine 9. veka u Brodskom Drenovcu, nađeni su uz karolinški dvosekli mač (spatu), i paloš i sablja (Vinski-Gasparini – Ercegović, 144–145). Sablja (dužine 82 cm) potiče iz konjaničkog groba 14 (ibid. 156, T. XXIII), i nalazila se na desnoj ruci. Nakrsnica je krstastog oblika, sa narebrenim vertikalnim kracima (ibid. T. XIV, 1-1a). U Posavini nakrsnice sa ravnostranim kracima se nalaze na palošu sa nepoznatog nalazišta u koritu Save (Aralica-Illić, 141–142, Sl. 10), palošu iz Struge Nartske (Aralica-Illić, 142–143, Sl. 12), i na sablji sa nepoznatog nalazišta iz zbirke S. Petkovića (ibid. 143, Sl. 13).

Slika 2-2a. Sablja iz Apatina.

Foto: Pavle Karabasil, Gradska muzej Sombor

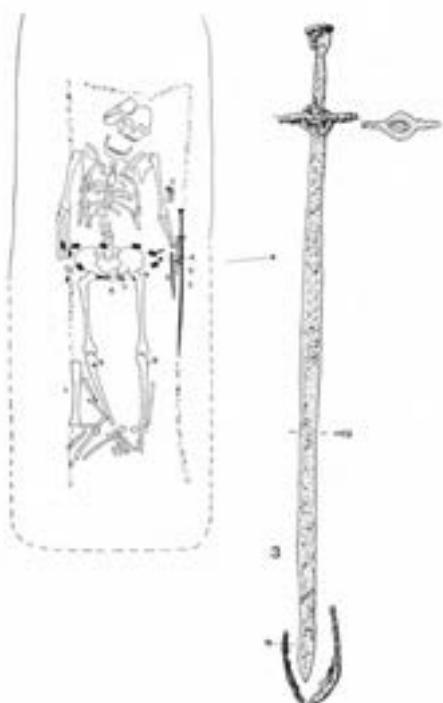

Slika 3-3a. Sablja iz Čonoplje.
Foto Pavle Karabasil, Gradska muzej Sombor

Sablja iz Dunava ne pripada tipu razvijenom iz tzv. „Hazarske sablje“ (Erdelyi, 241, T. 155–156). Ovaj tip (tip Koban) ima jednostavnu nakrsnicu, a drška je često pod uglom (Schultze-Dörrlamm, 1988, 393–398, Abb. 19, Liste 10). Najreprezentativniji primerak je tzv. sablja Karla Velikog („Atilina sablja“), koja se nalazi u Beču (Iotov 2004, 327–328). Ovaj tip nisu doneli Avari u Karpatsku kotlinu, on je razvijen među nomadima u srednjoj Aziji, verovatno tokom 8. veka.⁶

Na polaganje mačeva/sablji u pojedine grobove se uglavnom gledalo kao na statusni simbol pokojnika. Ovde moramo primetiti da začuđuje mali broj grobova sa oružjem, kada se uzme u obzir struktura avarskog društva. U nekim (dobrim delom ispitanim) nekropolama južne Bačke, uopšte nema oružja.⁷ Na oko 1.000 grobova koji pripadaju drugom avarskom kaganatu (sa stotinak konjaničkih grobova), nije nađen ni jedan mač niti sablja. Statusni simbol mača i sablje je neosporan. Ali njegovo prisustvo (ili odsustvo) u brojnim nekropolama, sigurno nije u vezi isključivo sa društvenim statusom pokojnika.

Zanimljivo je da se kod Kirgiza (koji pripadaju altajskoj porodici jezika), ovakvo oružje prenosilo sa kolena na koleno. U slučaju da preminuli nije imao naslednika, oružje se pokopavalo sa njim (Худяков, 48).

Slika 4. Leobersdorf, Grob 71 (Daim 1987, Taf. 68)

SKRAĆENICE

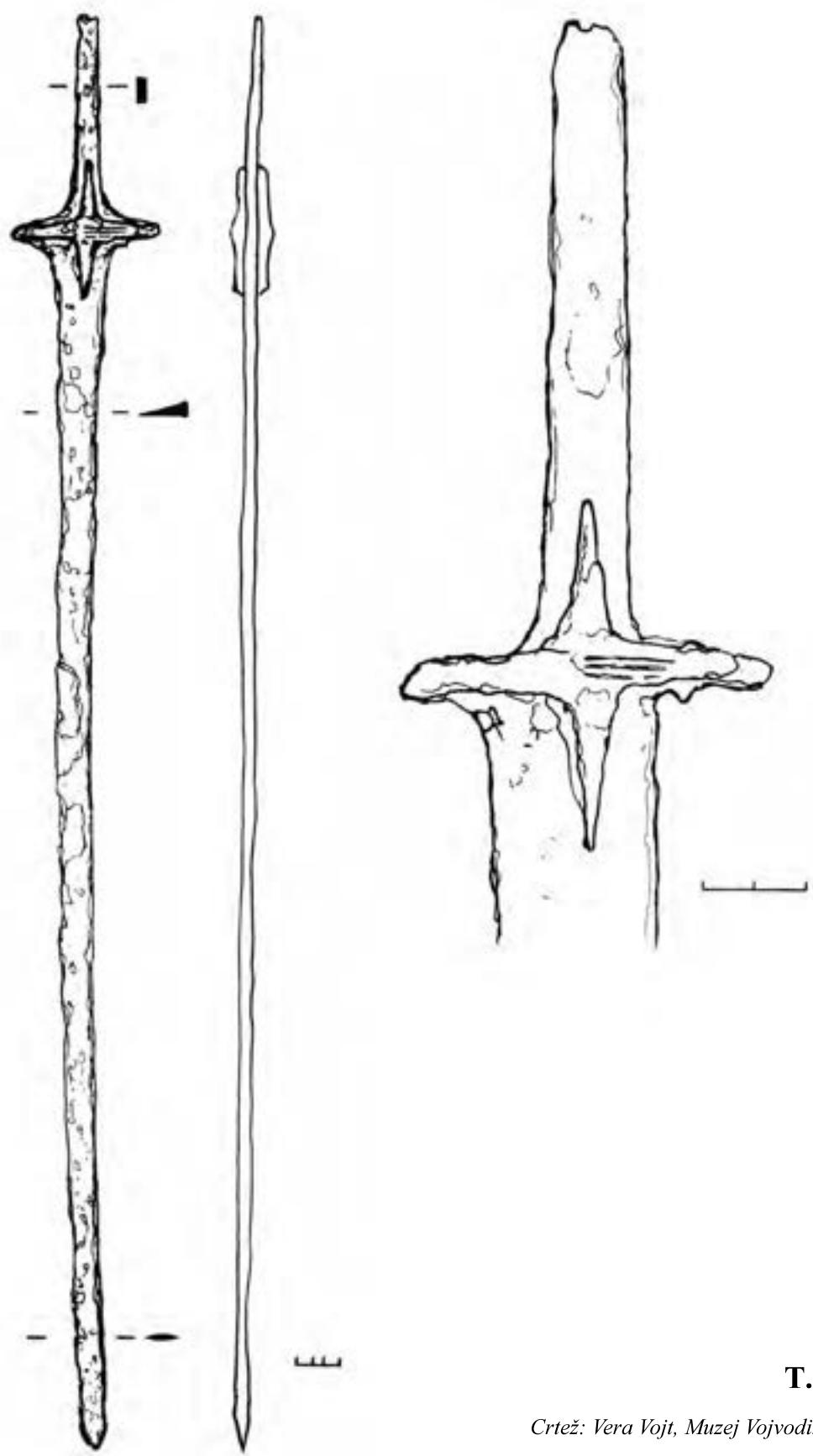
- AÉ – Archaeologai Értesítő, Budapest
 AOASH – Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
 CommArchHung – Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapest
 JRGZM – Jahrbuch des Römisch-Germanischen Museums in Mainz
 MAA – Monumenta Avarorum Archaeologica, Budapest
 MittPrähistKomm – Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Wien.
 PIAZ – Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu
 PMB – Рад Музеја Војводине, Нови Сад
 SAA – Studien zur Archäologie der Awaren. Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien
 StudArch MFME – Studia Archaeologica, Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged
 VAMZ – Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu

NAPOMENE

- ¹ Sablja je poklon Zorana Njenjića – Kobre, kome se na ovom mestu zahvaljujem na daru i podacima.
² Javljuju se različite klasifikacije i podele sablji. Tzv. ruska škola deli sablje po obliku sečiva, dok mađarske kolege vrše podelu po obliku nakrsnice.
³ Ovde je opisan palaš sa romboidno proširenom nakrsnicom, koja ima zakovicu na sredini.
⁴ Mrkobrad navodi da su sablje nađene u Kovilju (ul. Lale Novoselca, konjanički grob) i u Slankamenu.
⁵ Zahvaljujem se kustosima Gradskog muzeja u Somboru Andželki Putica i Viktoriji Uzelac na pomoći, kao i Dragunu Radojeviću na fotografiji sablje iz Čonoplje.
⁶ O tipologiji sablji Hazarskog/Koban tipa u nomadskim zajednicama istočne Evrope 10–14. veka vidi u: Евгевский-Потемкина 2000.
⁷ Nekropole Čelarevo, Novi Sad – Sajlovo i Novi Sad – Čenej. Materijal većim delom nije publikovan. Zahvaljujem na podacima Radovanu Bunardžiću (Čelarevo) i Dušici Veselinov (Novi Sad – Čenej i Sajlovo).

Sablja iz Dunava
Fotografija: Milica Đukić, Muzej Vojvodine

T. I

Crtež: Vera Vojt, Muzej Vojvodine

LITERATURA

- Aralica-Illić 2012 – T. Aralica – M. Illić, *Križnica sablje ili paloša Drugog avarskog kaganata iz Nina*, PIAZ 12, 135–150.
- Balogh-Wicker 2012 – C. Balogh C.-E. Wicker, *Avar nemzetsegfő sirja Petőfiszálás határából*, in: V. Tivadar (Ed.), Thesaurus Avarorum, Archaeological Studies in Honorem of Éva Garam, Magyar Nemzeti Múzeum Budapest, 551–582.
- Csallány 1948 – D. Csallány, *Szegedi avarkori sirleletek*, AÉ series III, vol. VII-VIII-IX (1946–1948), 350–361.
- Csiky 2015 – G. Csiky, *Avar-Age Polearms and Edged Weapons*, Leiden/Boston.
- Daim 1987 – F. Daim, *Das awarische Gräberfeld von Leobersdorf*, NÖ. SAA 3/1.
- Dimitrijević-Kovačević-Vinski 1962 – D. Dimitrijević - J. Kovačević - Z. Vinski, *Seoba naroda – arheološki nalazi jugoslovenskog Podunavlja*, Narodni muzej Zemun.
- Eisner 1952 – J. Eisner, *Devínska Nová Ves*, Bratislava.
- Erdélyi 2008 – I. Erdélyi, *Scythia Hungarica. A honfoglalás előtti magyarság régészeti emlékei*, Mundus kiadó.
- Евгевский-Потемкина 2000 – А. В. Евгевский - Т. М. Потемкина, *Восточноевропейские позднекочевые сабли*, in: V. A. Yeglevsky (Ed.), *The European steppes in the Middle Ages*, vol. 1, Donetsk, 117–179.
- Fettich 1929 – N. Fettich, *Adatok az ősgermán állatornamentumok II. stílusának eredrtkérdéséhez*, AÉ XLIII, 68–124.
- Garam 1979 – É. Garam, *Awarenzeitliche Gräberfeld von Kiskőre*, Fontes archaeologici Hungariae, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Garam 1991 – E. Garam, *A Tiszakécske-óbögi avarkori sírok. Adatok az avarkori szablyákhoz és az egyenes, egyélű kardokhoz/ Awarenzeitliche Gräber von Tiszakécske- Óbög. Angaben zu den Säbeln und den geraden einschneidigen Schwerten der Awarenzeit*, CommArchHung. 1991, 129–166.
- Garam 1994–1995 – E. Garam, *A dunapentelei avar kori sírok katalógusa*, AÉ vol. 121-122, 131–154.
- Худяков 1980 – Худяков Ю. С. *Вооружение енисейских кыртызов VI—XII вв.* Наука, Новосибирск.
- Йотов Б. 2004, Въоръжението и снаряжението от българското средновековие (7–11. век), Абагар, Велико Търново.
- Karaula 2007 – I. Karaula, *Starojankovčani kroz stoleča*, Vinkovci-Slavkovci.
- Kiss 2001 – A. Kiss, *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Kölked-Feketekapu B*, MAA 6, I-II.
- Lovas 1929 – E. Lovas, A bágyog-gyürhegyi népvándorlási temető, AÉ XLIII,
- Mehofer 2006 – M. Mehofer, *Technologische analise der Säbel*. In: Daim F.-Lauerman E (Hrsg.), *Das frühungarische Reitergrab von Gnadendorf*, Monographien des RGZM, Band 64, 159–173.
- Mrkobrad 1980 – D. Mrkobrad, *Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji*, Muzej grada Beograda.
- Nagy 2005 – K. Nagy, *Notes on the arms of the Avar heavy cavalry*, AOASH, 58-2, 135–148.
- Nicolle D. – McBride A. 1990 – *Attila and the Nomad Hordes*, Osprey Elite series no. 30. London.
- Плетнева 2003 – С. А. Плетнева, *Кочевники южноуруских степей в эпоху средневековья*, Воронеж.
- Rácz Zs. 1999, Zs. Rácz, *A Madaras-Téglavetői avar temető (Kőhegyi Mihály ásatása 1959-62)*, StudArch MFME 5, 347–395.
- Радојевић 2001/2003 – Д. Радојевић, *Рано-средњовековна некропола на циглани у Чонољу*, PMB 43-45, 41–55.
- Schultze-Dörrlamm 1988 – M. Schultze-Dörrlamm, *Untersuchungen zur Herkunft der Ungarn und zum Beginn ihrer Landnahme im Karpaten- becken*, JRGZM 35, 373–478.
- Stachowski 2004 – M. Stachowski, *The origin of the European word for sabre*, Studia Etymologica Cracoviensia 9, Kraków, 133–141.
- Stadler 2001 – P. Stadler, *Quantitative Studien zur Archäologie der Awaren I*, MittPrähistKomm. Band 60.

Stadler 2008 – P. Stadler, *Avar chronology revisited, and the question of ethnicity in the Avar qaganate*, in: Curta F. – Kovalev R. (ed.), *The Other Europe in the Middle Ages*, Vol 2. Leiden-Boston, 47–81.

Vinski-Gasparini K. – Ercegović S. 1958 – *Ranosrednjovjekovno groblje u Brodskom Drenovcu*, VAMZ ser. III, I, 129–161.
Zábojnik 2008 – J. Zábojnik, *Die Rolle der Münzdatierung in der Mittelawarenzeit*, ANTAEUS 29-30, 301–306.

*Jovan Koledin, MA, senior curator–archaeologist,
The Museum of Vojvodina*

THE SABRE FROM THE DANUBE

Summary

The Museum of Vojvodina received as a gift a sabre found while fishing on the Danube. The site is at 1,332 km (from the mouth of the Danube). On the Bačka side, the site is located between the villages of Vajska and Plavna, opposite Vukovar on the right bank. The length of the sabre is 86 cm. The blade is 72 cm long; the width is from 3.2 to 2 cm at the end. At the top, the blade is flattened both on the back in the length of 7.2 cm. This part of the blade is called the false edge (enelman). The thickness of the blade on the back is 0.7 to 0.4 cm. The cross is of a developed type, equal sized cross shape (7.5x7.5 cm), and oval in cross-section.

On the outer (right) side of the cross bar the decoration is visible in the form of horizontal parallel lines. The handle is aligned with the base of the blade, 12.5 cm long, 1.8 to 1.3 cm wide, without rivet holes. The Asian nomads first adopted the single-edged sword, and later the sabre, as distinctive cavalry weapon. Both the single-edged sword and the sabre reach Europe through the Avar and Khazar states. The sabre appears in the Middle Avar period (650 / 670-720). The prototype of the cross bar with just a hint of the cross element is found on the early Avar swords. In the necropolises of II kaganates, a sabre with star / rhomboid shaped cross bar occurs. From the cross bar with the rhomboid middle part, vertically placed, narrow thorn during the 8th century develops. In Vojvodina, so far, sabres have only been found in Bačka. Findings from Apatin and from Čonoplja were published. One of the sabres allegedly originated from the late Avar warrior grave which was found in Kovilj. Our specimen has only typological significance, due to the circumstances of the finding. It dates around the 8th century / the first quarter of the 9th century.

The status symbol of the sword and sabre is indisputable. But their presence (or rather their absence) in a number of necropolises is certainly not related solely to the social status of the deceased. Hudyakov records that with the Kyrgyz (members of the Altai language family), such weapons passed on from generation to generation. In case that the deceased had no heir, the weapon was buried with him. This is how we could explain extremely rare custom of burying weapons in the necropolises of the II Avar kaganate in Bačka.

ОСТАВА КАСНОГ БРОНЗАНОГ ДОБА СА ПАПХАЛОМА (ПОПОВИЋА) КОД СЕНТЕ

Мр Јован Коледин, Музеј Војводине
Рашко Рамадански, Градски музеј Бечеј

Апстракт: Овом приликом приказујемо оставу касног бронзаног доба са Папхалома (Поповића) код Сенте. Према типолошки и хронолошки осетљивим елементима предмета из оставе, ми овај налаз смештамо у период Hallstatt A1 (1200-1050. п. н. е.) односно у II хоризонт остава касног бронзаног доба. Осим уобичајених целих и фрагментованих примерака оружја, алата и накита, остава са Папхалома садржи и значајно ређе налазе металне полусировине, то јест бакарне слитке, као и готово изузетне налазе слитка од олова и каменог бруса. На металним предметима из оставе извршена је анализа састава путем XRF спектрометрије. Необичан састав оставе, типолошко датовање, резултати физичко-хемијских анализа, топографија налаза као и расположиви, иако оскудни, подаци о откривању оставе омогућују нам да наслутимо природу настанка овог депозита као и разматрање различитих повода и околности одлагања оставе, уз осврте на мобилност металне сировине и сложеност производње више врста бронзе за различите намене.

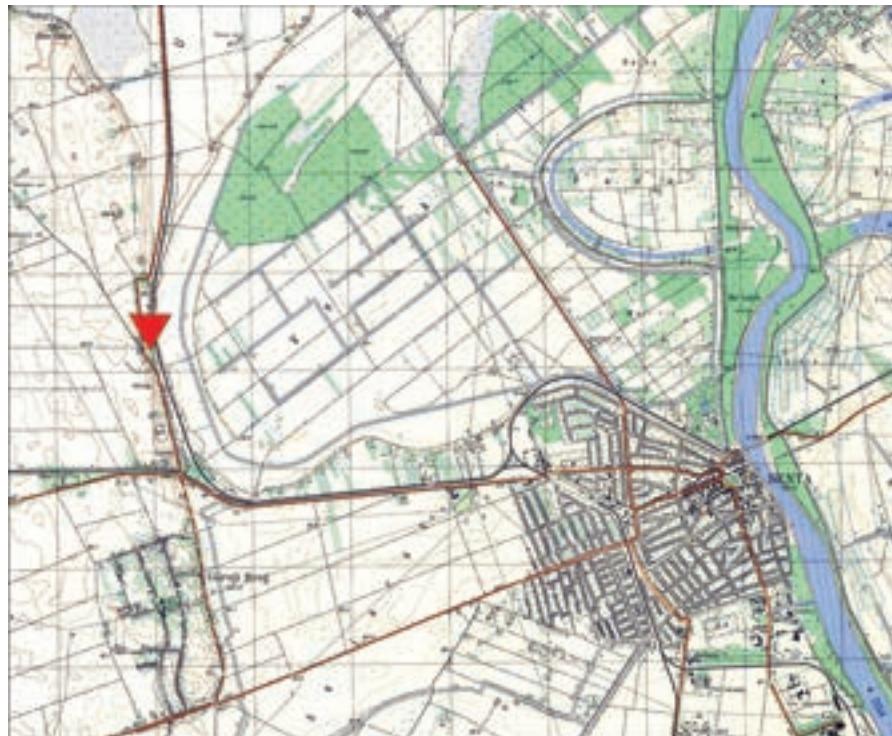
Кључне речи: Сента, Папхалом, Поповић, II хоризонт остава касног бронзаног доба, XRF спектрометрија, олово.

ОКОЛНОСТИ НАЛАЗА ОСТАВЕ

Остава је пронађена 1938. године током земљаних радова у винограду Ернеста Кеселринга (мађ. *Kesselring Ernő*)¹ на Папхалому.² Кеселринг, родом Немац, био је имућни сенђански велепоседник, произвођач вина, власник содаре и једне од првих хладњача у граду.³ Папхалом (*Paphalom*), који се често назива Поповић, је хумка и део атара, око пет километара западно од Сенте, између места Горњи Брг и Трешњевац. С друге стране, Поповић је назив старе сеоске железничке станице, у подножју саме хумке и највише тачке лесне заравни (107 m), где је уједно лесни профил и најизраженији.⁴ Можемо претпоставити да је станица додељен назив по оближњем салашу породице Поповић.⁵ На поменутој хумци налази се археолошки локалитет са истраженом средњовековном црквом, насељем и гробљем.⁶ Са локалитета потичу и поједини касно-антички налази,⁷ а извесно је да се ради и о праисторијској хумци. Виноград Кеселринга налазио се низводно, на Папхаломској дужи (*Paphalom dűlő*)⁸ на катастарским парцелама 14.023 и 14.024.⁹ Реч је о месту на којем се данас налази Ловачки дом.¹⁰ Како се данас пољопривредно земљиште на којем се налази оставе катастарски назива Пап Халом, у даљем излагању ми ћемо локалитет називати тако и то према изворној верзији – Папхалом.

ОПИС ПРЕДМЕТА У ОСТАВИ

Остава се састоји од девет предмета: бронзани бодеж (инв. бр. A826), оштрица секире – келта (A827), део усадника секире – келта са усађеним сечивом ножа или тестере (A828), камени брус (A829), део наруквице (A830), затим два бакарна слитка (A831, A832) и један слитак од олова (A833).¹¹ Са истог локалитета потиче још и изоловани налази двоструке ниске стаклених перли (A812). Остава је данас изложена у сталној археолошкој поставци Градског музеја Сенте.¹² Спада у категорију малих остава, по броју предмета, али је веома значајна због свог састава. Од седам предмета, четири су од бронзе, два од бакра и један од олова. Остава је тешка 838 g, а тежина бронзе у остави је 728 g. Два уломка бакарне/бронзане полусировине или слитка би ишли у прилог тумачењу да је могао укопати ливац бронзе. Овакву оцену подкрепљује и фрагментованост осталих бронзаних предмета (секире и наруквица) као и оловни слитак. Хронолошки најосетљивији предмет у остави је бодеж, док делови секира и део наруквице имају дужи период коришћења. Изузетне појаве у оставама овог периода су поменути оловни слитак и камен брус.

Прилој 1: Сенча, локалитет

Пајхалом (Пойовић).

P 1 : 25.000

Према: Војно-географски
институт, 1972.

Бодеж (Т. I, 1)

Бодеж припада врсти бодежа са језичастом дршком. Дршка има задебљане рубове, пресека облика слова „I“. На средини дршке се налази отвор за заковицу, а још два отвора су на ромбоидно обликованој бази. Сечиво је уско и има подужно ребро које прелази и на доњу половину дршке. Дужина бодежа је 17.3 см, од тога је дужина сечива 11.5 см и дебљина 0.1-0.3 см док су пречници отвора за заковице на бази 0.4 см а на дршци 0.5 см. Тежина предмета је 40 g. На бази дршке је видљив траг савијања и покушаја ломљења. Слични бодежи се налазе у оставама Славоније, какве су Тења, Бизовац, Бродски варош и Подцркавље-Славонски Брод. Сврставају се у млађе облике бодежа типа Peschiera и датују се у период Hallstatt A1 (1200-1100. п.н.е).¹³ У Срему их налазимо у остави Нова Бингула¹⁴ а у Бачкој их има у остави из Футога.¹⁵ По Перонијевој (R. Peroni) подели, припадају D групи бодежа која обухвата три типа: Тења, Бизовац и Орци (*Orczi*). Ова група бодежа доминира у оставама II фазе на територији Срема, Славоније као и јужне Трансданубије.¹⁶ Нешто суженије сечиво одговара примерцима из остава са севера Карпатске котлине.¹⁷ Варијантите типа Тења, са уским сечивима, налазе се у оставама Петерда¹⁸ и Памук.¹⁹

Оштрица секире – келта (Т. I, 2)

Секира је шестоугаоног пресека. На оштрици су видљиви трагови употребе. Максимална дужина предмета је 5.1 см док је максимална ширина (ощтрице) 5.9 см а дебљина 1.9 см. Тежина предмета је 149 g. Секире са истакнутом, развијеном полумесечастом оштрицом се јављају у великом временском распону али без очуване базе нису погодне за прецизније датовање.

Део усадника секире – келта (Т. I, 3)

Други део секире – келта из оставе јесте део усадника, без украса. Оба краја су одломљена и недостаје база секире. У шупљину је угрављен комад пљоснате алатке клинастог пресека. Фрагмент је секундарно стиснут ударцима масивнијег тупог предмета. Дужина предмета је 5.5 см, ширина 4.7 см односно 3.8 см а дебљина 1.3-1.8 см. Тежина предмета је 139 g.

Сечиво клинастог пресека (нож/тестера?) (Т. I, 4)

У шупљину је угрављен комад пљоснате алатке клинастог пресека. Вероватно је у питању сечиво ножа или тестере. Тестере од бронзе су карактеристичне за оставе славонско-сремске области. Затим,

сечива ножева, тестере или делови других предмета (игле, наруквице, дугмад) понегде се налазе убачене у шупљину секира типа келт. Примере код нас имамо у остави из Клења²⁰ и Товарник II²¹ где су у шупљини секире смотана жица кружног пресека и калотасто дугме. С друге стране, клинастим пресеком сечива пре упућује на део једнобридог ножа.

Камени брус (Т. I, 5)

Занимљиво је да се међу налазима са овог локалитета налази и камени брус. Брус је облика неправилног шестоугла. Начињен је од ситнозрног пешчара, сиве боје. Четири бочне стране су углачане употребом, као и доња и горња површина. Две бочне стране су одломљене или оштећене. Површине су конкавне, од употребе. Димензије бруса су 7.6 x 6.1 см односно 1.4 x 2.1 см. Тежина предмета је 110 г. Међу алаткама које су налажене у оставама приписаними ливцима бронзе, не налази се брус. Он је пре део „обичног“ прибора за редовно одржавање то јест оштрење алата и оружја.

Део наруквице (Т. I, 6)

Наруквица је пуног пресека облика слова „D“, са отвореним и благо задебљаним крајевима. Очуван је завршетак и мали део тела наруквице. На завршетку наруквице је украс изведен урезивањем. Попречно су урезана два снопа три паралелне линије. Између снопова налази се украс са мотивом јелове гранчице. Овај мотив се јавља и са друге стране снопа линија. Снопови од по три урезане линије са истим мотивом јављају се у полукружном распореду и на месту прекида наруквице. Оштећења на површини не омогућавају јасан увид у пун систем украса. Дужина предмета је 4.5 см остале димензије су 1.7 x 1.2 см. Тежина предмета је 61 г. Поменути мотив је чест на наруквицама II фазе остава међуречја Саве, Драве и Дунава. Пример је остава Маркушица.²² Налазе се у материјалу из остава хоризонта На А1 (Cincu-Suseni) у Трансильванији, као што је остава Тиреам (рум. *Tiream*).²³ Донекле су сличне и наруквице из остава Цинцу (*Cincu*),²⁴ Уиоара де Сус (*Uioara de Sus*),²⁵ Шпалнака (*Şpălnaca*) II²⁶ и Гуштерица (*Gusterica*) II.²⁷

Бакарни (бронзани) слици (A831, A832)

(A831 – Т. I, 7)

Слитак је облика неправилног квадра, црвенкасто-мрке боје. Површине су заравњене, стране

грубе и искидане са много шупљина. На најдужој страници видљив је траг сечења оштром алатком, ширине сечива 2.7 см. Димензије слитка су 5.0 x 5.0 x 2.0 см. Тежина предмета је 145 г.

(A832 – Т. I, 8)

Слитак је облика неправилног квадра, црвенкасто-мрке боје. Површине су равне док су стране неравне. Димензије слитка су 5.0 x 3.4 x 1.6 см. Тежина предмета је 138 г.

Комади бронзане полусировине су чест пратилац остава „ломљене бронзе“. Бронзане погаче се налазе у оставама славонско-сремске групе остава: Футог, Јаково – Економија „Сава“, Пећинци, Польаница II и Славонски Брод.²⁸ Постоји више њихових подела и типологија.²⁹ Р. Цајлик (R. Czajlik) је 1996.

Бодеж (A826)

Оштарића секире – келића (A827)

Део наруквице (A830)

Део усадника секире – келића (A828)

Слишак (A831)

Слишак (A832)

Камени брус (A829)

Оловни слишак (A833)

године дао нов техничко-типолошки систем, основан на егзактним мерењима, у духу „нове“ археологије.³⁰ Постоје и новији радови једног дела истраживача који се баве овом проблематиком,³¹ као и метричким системима позног бронзаног доба.³²

Оловни слитак (Т. I, 9)

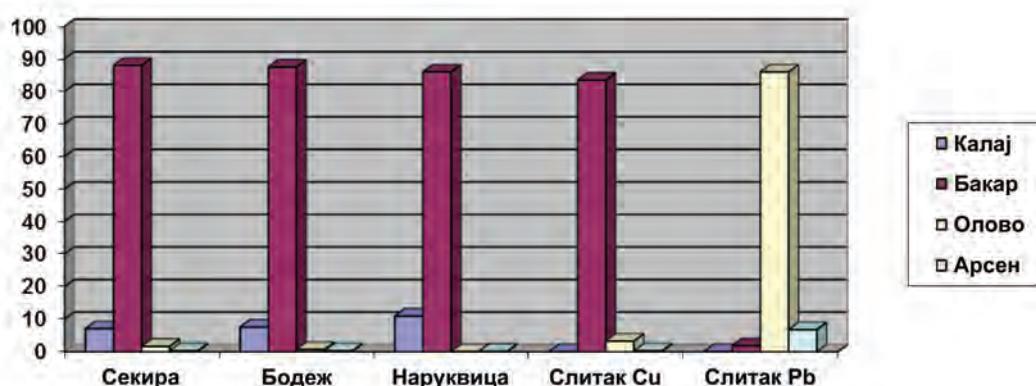
Оловни слитак је јединствен налаз у оставама овог периода у Карпатској котлини. Аморфни оловни комади се налазе у неким оставама на тлу Велике Британије (Whalley, Stonnall). У овим оставама налази се по један оловни грумен.³³ Како оловних слитака нема у оставама Карпатске котлине, тешко је наћи неко објашњење за појаву ове врсте предмета у остави са Папхалома. Његова појава би се морала повезати са самим власником ових предмета. Слитак је облика неправилног квадра. На једној подужној страни видљив је траг скидања слоја оштрим предметом. Димензије слитка су 4.7 x 2.2 см док је дебљина 0.8 x 1.0 см. Тежина предмета је 56 г.

АНАЛИЗЕ САСТАВА ПРЕДМЕТА

Анализа састава предмета из оставе вршена је XRF спектрометријом и путем ових испитивања добијени су значајни резултати.³⁴ Бодеж уз бакар садржи калај као и мале примесе никла и гвожђа док је олово једва присутно. Секира – келт уз бакар има значајну примесу калаја уз малу заступљеност олова. Анализа састава бронзане наруквице открива нам, уз бакар, релативно висок проценат калаја. Узорковани вакарни слитак, осим доминантног бакра, садржи олово али значајн удео има и гвожђе. Присутност олова је вероватна контаминација повр-

шине предмета услед конакта са оловним слитком. Оловни слитак уз само олово садржи у значајном односу арсен и трагове бакра, које опет можемо повезати са контаминацијом узорка услед узајамне изложености предмета.

Значај физичких анализа полуупроизвода почива превасходно на томе што су полуупроизводи (инготи, слици, погаче) ближи оригиналној сировини, те се тако може условно одредити и центар њихове производње, који је заправо био у самим рудницима бакра.³⁵ Интересантан је састав два бакарна (бронзана) слитка из оставе са Папхалома. Наиме, анализе нам откривају да су слици готово од чистог бакра али са значајним примесама гвожђа. Стога се не може говорити о полуупроизводима попут тзв. бронзане погаче. Ово је бакарна сировина, која се користила у добијању једне посебне врсте легуре. Затим, олово се додавало бакру ради добијања тзв. оловне бронзе (енг. *leaded bronze*). Тим путем се добијала легура погоднија за израду разних алата, уз неке предности у односу на „обичну“ бронзу.³⁶ Такви производи имају већу отпорност на корозију и абразију (трење, стругање) односно дужи век трајања. Олово чини 7-15 % овако легиране бронзе. Предмети су отпорни и на хабање и погодни за обраду сечењем.³⁷ Оловне бронзе задржавају пластичност, што их чини идеалним за апликације који траже већу толеранцију и донекле мекшу структуру.³⁸ Све ово може да указује на оставу прерађивача бронзе, који је радио са мањим обимом производње али посебне врсте производа – мешајући управо олово са бакром и бронзом. Овакав мајстор свакако је био специјалиста у својој струци – данас би се рекло ливац-алатничар.

Прилог 2: Графикон засићуљености доминантних елемената у саслобу њега узоркованих предмета из оставе са Папхалома (Пойловића)

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

За Сенту се везује још један налаз оставе. Ради се о остави Сента – Пут за Чарду и према Б. Јанкулову реч је о налазу више предмета, и то наруквица и фибула из времена прелаза бронзаног доба у старије гвоздено доба.³⁹ Могућност да се ови подаци о остави код Сенте заправо односе на налаз са Папхалома није уверљива, пре свега због различитости описа садржаја ових остава. Остава са Папхалома, уз фотографију оставу, својим саставом потпуно одговара II хоризонту остава славонско-сремског региона, уз већ наведене изузетне налазе оловног слитка и бруса. Будући да нема података о околности налаза, мали број предмета у остави се мора узети са одређеном резервом. У класичној подели остава на ливачке оставе, скривнице и вотивне оставе, наша остава највише одговара првој варијанти. Иако део ливачке радионице, није искључен ни њен вотивни карактер. Са друге стране, на малом броју предмета из других остава је вршена анализа састава. Услед овога, предмети из Папхалома се јако истичу својим необичним хемијским саставом. Могуће је да ће анализа целих остава, поготово оних великих, донети још доста релевантних података у вези са физичким саставом и својствима предмета. Питање тумачења карактера оставе је увек сложено питање, на које није могуће одговорити без познавања околности и прецизног контекста самог налаза. Кључни фактори су положај оставе у геоморфолошком простору то јест однос оставе и њеног природног окружења.⁴⁰ Ритуална остава може бити дефинисана као немарни депозит, а да није гробни или насеобински налаз. Број предмета у суштини није од пресудне важности јер и појединачни налаз може бити ритуално одложен. Критеријуми за разликовање ритуалних остава били би:

Нарочити локација: место у води, знатна дубина или покрivenost, место у шуми, хумка или контекст који није везан за гроб;

Нарочити предмети: претежно накит и/или оружје, јасан космоловски однос, целост или фрагментовост предмета;

Повезаност са храном: присуство животињских костију, кућне керамике, српова;

Уређење по посебном реду: у посуди, окруженост камењем, распоред у правилним редовима.

Други аутори такође имају сличне критеријуме.⁴¹ Неритуалне оставе су привремено скривене, за разлику од ритуалних, које никада нису требале бити вађене. Привремене оставе су скриване на много приступачнијим местима (у близини насеља) и садрже фрагментоване предмете.⁴²

Окончањем ритуала, преостају предмети чији духовни значај наставља да траје. Обред не захтева сталну, планирану, свету средину или храм.⁴³ Богданствима нису потребни поклони – они захтевају знакове покорности, те је на овој, метафизичкој равни, сам економски моменат споредан.⁴⁴ Богданствима су давани узорци предмета какви су желили да се добију или умноже, попут својеврсне поруџбине, жеље оних који приносе жртву.⁴⁵ Свако упражњавање религијских обреда увек је предвиђено, прописано и званично, те оно представља део неког култа.⁴⁶ У овом контексту, од трагова везаних за обред имамо само материјалне остатке (тзв. оставе), често без познавања контекста и околности налаза. Сам термин – остава већ асоцира на нешто што је намерно одложено или похрањено, да би се притом могло у некој будућности поново преузети и користити. Одатле је логично да су то оставе-скривнице, или блага, скривене у неком моменту, по које се притом власник није вратио. На жалост, већина откриених остава, па и ова из Папхалома, нађена је случајно то јест није првобитно истражена и документована од стране археолога. Услед овога, немогуће је стећи праву слику о начину полагања ових предмета у земљу. Такође, услед дугог временског периода од налажења до публиковања, није могуће накnadno у целости сакупити податке о околностима налаза из прве руке, као ни из документације, будући да често записници нису ни сачињени на лицу места или непосредно након налaska.

НАПОМЕНЕ

¹ Немачка заједница у Сенти није била бројна, те су били подложни асимилацији и неретко су се потписивали на мађарском језику.

Видети: Јаблан 2010, 29.

² Културно-образовни центар „Лајош Турзо“ – Градски музеј Сенте, Инвентарна књига Археолошког одсека, стр. 256: инв. бр. 812.

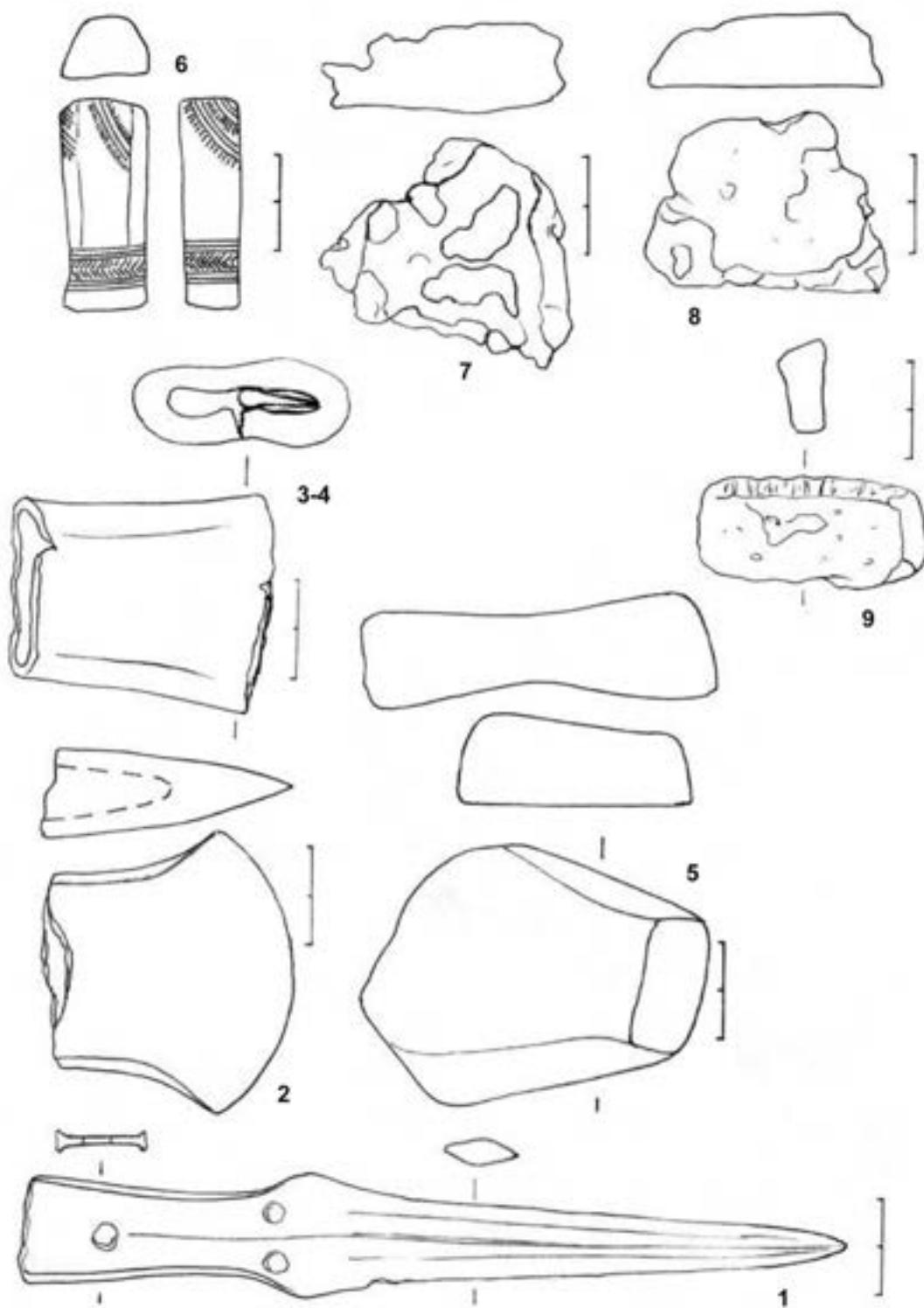
- ³ Према казивању господина Витомира Лудајића, правног службеника из Сенте, рођеног 1929. године.
- ⁴ Јокић 2004, 203; Букуров 2010, 1–2.
- ⁵ Салаш породице Поповић се налазио око 900 м западно од хумке Папхалом. Видети: mapire.eu, Hungary (1819-1869) – Second military survey of the Habsburg Empire, 19.9980, 45.9595
- ⁶ Foltiny, Korek 1946, 149-190; Стanoјев 1989, 105-114; Ramadanski 2014, 32–45.
- ⁷ Према записима уз фотографију археолошких налаза из збирке Теодора Брановачког, учитеља из Сенте. Видети: ИАСЕ Ф.381, Колекција Јоце Вујића, Хроника Андора Дудаша II: 1903-1905.
- ⁸ Дужи су добијале називе и по оближњим трајним и препознатљивим одликама рељефа. У овим пределима се то углавном односи на хумке. Сличан пример представља хумка Кишхалом и истоимена дуж, јужно од Сенте. Видети: Рамадански 2014, 73, 83.
- ⁹ Зк. уложак к.о. Сента бр. 4509, 5658, 5780 (Ф. 737), Општински суд у Сенти.
- ¹⁰ Ловачки дом, познат незванично и као Бриони, део је ловишта „Сенђански салаши“ и њиме располаже Ловачко удружење Сента.
- ¹¹ Називи предмета према инвентарној књизи су: копље (инв. бр. A826), сечиво келта (A827), обрађен комад гвожђа (A828), камен за оштрење (A829), предмет непознате намене (A830), аморфни комад (A831), комад гвожђа и бронзе (A832), камен (A833).
- ¹² Предмети из оставе (инв. бр. A826-828, A831-833) су очишћени и конзервирали 2005. године од стране Тибора Баршија, конзерватора Градског музеја Сенте, док је наруквица (инв. бр. A830) очишћена 2016. године и додата је стално поставци.
- ¹³ Vinski-Gasparini 1973, 83, 92, 97, Tab. 31, 5, Tab. 35, 6, Tab. 55, 5, Tab. 56, 3, 11, Tab. 66, 1, 7.
- ¹⁴ Поповић 1994, Т. XXXI, 3.
- ¹⁵ Борић 1997, 63.
- ¹⁶ Mozsolics 1985a, 18.
- ¹⁷ Борић 1997.

- ¹⁸ Mozsolics 1985a, Taf. 18, 61, 6.
- ¹⁹ Ibid, Taf. 104, 18.
- ²⁰ Јаџановић 1986, 154: Сл. 1.
- ²¹ Музеј града Новог Сада, необјављено.
- ²² Vinski-Gasparini 1973, Tab. 30: Veliko Nabrdje, Tab. 44, 32-33: Breštović III; Гарашанин, Тасић 1975, Т. XI-XIII.
- ²³ Petrescu-Dimbovița 1977, Pl. 215, 1, Pl. 157, 3 Gușterița II.
- ²⁴ Ibid, Pl. 131, 7.
- ²⁵ Ibid, Pl. 261.
- ²⁶ Ibid, Pl. 206, 1, 5, 10, Pl. 207, 2.
- ²⁷ Ibid, Pl. 157, 1.
- ²⁸ Игњатовић 2009, 47.
- ²⁹ Rusu 1981; Mozsolics 1985b, 35-38.
- ³⁰ Czajlik 1996.
- ³¹ Z. Czalik, F. Molnár, K. G. Sólymos.
- ³² Видети: Tarbay 2015, 100-101.
- ³³ List of Bronze Age hoards in Great Britain/ en.wikipedia.org/wiki/list; Stonnall-history -group.or.uk/5.II 2017. Остава Стонал (енг. Stonnall) је пронађена 1824. године и у међувремену изгубљена. Остава Вејли (Whalley) је била укопана у средину земљаног утврђења. Нађена је 1966. године и налази се у Британском музеју.
- ³⁴ Сакупљање узорака и анализе урадили су др Артур Банков (Dr. Arthur H. Bankoff – Brooklyn College, Department of Anthropology and Archaeology) и др Вејн Пауел (Dr. Wayne Powell – Brooklyn College, Department of Earth and Environmental Science).
- ³⁵ Czalik, Molnár, Sólymos 1999, 35, 43.
- ³⁶ www.avivametals.com/collections/leaded-bronze
- ³⁷ www.concast.com/alloys-leaded-tin-bronze
- ³⁸ www.smithmetal.com/leaded-bronze
- ³⁹ Гарашанин 1951, 96.
- ⁴⁰ Soroceanu 1995, 21-23.
- ⁴¹ Essink, Hielkema 2000, 317.
- ⁴² Essink, Hielkema 2000, 318; За критеријуме везане за оставе из нашег окружења видети: Јаџановић 1986, 172; Teržan 1987, 65-78.
- ⁴³ Mos 1982, 77; Lič 1983, 58-59.
- ⁴⁴ Lič 1983, 101.
- ⁴⁵ Pavlović 1987, 51
- ⁴⁶ Mos 1982, 78.

ЛИТЕРАТУРА

- Balen-Letunić 1988 – D. Balen-Letunić, Nekoliko ostava iz kasnog brončanog doba na području Srijema, VAMZ 3S XXI, 5–16.
- Борић 1997 – Д. Борић, Остава касног бронзаног доба из Футога, *Pag Музеја Војводине* 39, 41–92.
- Букуров 2010 – Б. Букуров, Сента и њена околина, у: Кнежевић 2010 – М. В. Кнежевић (ур), *Сенића – Зборник прилоћа за историју Јрага*, Завичајна фондација „Стеван Сремац“, Сента, 2010. [1935], 1–6.
- Clausing 2003 – Ch. Clausing, Ein urnenfelderzeitlicher Hortfund von Slavonski Brod, Kroatien, JRGZM 50–1, 47–205.
- Czajlik 1996 – Z. Czajlik, Ein Spätbronzerzritliches Halbfertigprodukt: Der Gußkuchen. Eine Untersuchung anhand von Funden aus Westungarn, AA 80, 165–180.
- Czalik, Molnár, Sólymos 1999 – Z. Czalik, F. Molnár, K. G. Sólymos, On the Origin of Late Bronze Age Semi-products Found at Celldömölk-Ság-hegy According to Electron-microprobe (EPMA) Studies, CommArchHung 1999, 35–46.
- Csiráky 1898 – Gy. Csiráky, A bogojevai (Bácsm.) őstelepről, *Archaeologai Értesítő* XVIII, 256–257.
- Essink, Hielkema 2000 – M. Essink, J. Hielkema, Rituele deposites van bronzen voorwerpen in Noord-Nederland, *Paleohistoria* 39/40 (1997/1998), 277–321.
- Foltiny, Korek 1946 – I. Foltiny, J. Korek, A csecstói középkori templom és temetők, *Az Alföldi tudományos intézet évkönyve 1944–1945* I, 149–190.
- Гарашанин 1951 – М. Гарашанин, Д. Гарашанин, *Археолошка налазишћа у Србији*, Просвета Београд, 1951.
- Гарашанин, Тасић 1975 – М. Гарашанин, Н. Тасић (ур), *Праисторијске осмиваце у Србији и Војводини I*, САНУ – Археолошка грађа Србије-Fontes I, Београд, 1975.
- Гарашанин, Тасић 1994 – М. Гарашанин, Н. Тасић (ур), *Праисторијске осмиваце у Србији и Војводини II*, САНУ – Археолошка грађа Србије-Fontes II, Београд, 1994.
- Гарашанин 1994a – Д. Гарашанин, Остава из Труђевца, у: Гарашанин, Тасић 1994 – М. Гарашанин, Н. Тасић (ур), *Праисторијске осмиваце у Србији и Војводини II*, САНУ – Археолошка грађа Србије-Fontes II, Београд, 1994, 1–2.
- Гарашанин 1994b – Д. Гарашанин, Остава из Дрмна, у: Гарашанин, Тасић 1994 – М. Гарашанин, Н. Тасић (ур), *Праисторијске осмиваце у Србији и Војводини II*, САНУ – Археолошка грађа Србије-Fontes II, Београд, 1994, 5–6.
- Hansen 1994 – S. Hansen, Studien zu den Metalldeponierungen während der älteren Urnenfelderzeit zwischen Rhônetal und Karpatenbecken, UPA Band 21, Bonn.
- Игњатовић 2009 – М. Игњатовић, Остава касног бронзаног доба из Угриноваца код Београда, ГГБ LV–LVI (2008–2009), 11–53.
- Јаблан 2010 – В. Јаблан, Развитак Сенте, у: Кнежевић 2010 – М. В. Кнежевић (ур), *Сенића – Зборник прилоћа за историју Јрага*, Завичајна фондација „Стеван Сремац“, Сента, 2010. [1935], 6–49.
- Јаџановић 1986 – Д. Јаџановић, Праисторијска остава бронзаних предмета из села из Клења код Голупца, *Старинар* XXXVII, 153–173.
- Јанкулов 1936 – Б. Јанкулов, Преисторијско доба Војводине, *Гласник историској друштвава у Новом Саду* IX, 241–256.
- Јокић 2004 – И. Јокић, *Ойнићина Сенића – Географска монографија*, Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад, 2004.
- Jovanović 2010 – D. Jovanović, *Ostave Vršačkog gorja, Markovac – Grunjac*, Gradski muzej Vršac, 2010.
- Кнежевић 2010 – М. В. Кнежевић (ур), *Сенића – Зборник прилоћа за историју Јрага*, Завичајна фондација „Стеван Сремац“, Сента, 2010. [1935]
- Levy 1982 – J. E. Levy, *Social and Religious Organisation in Bronze Age Denmark: an analysis of ritual hoard finds*, BAR Int Ser S124, Oxford, 1982.
- Lič 1983 – E. Lič, *Kultura i komunikacija*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1983.
- Микић–Антонић 2003 – Б. Микић–Антонић, Археолошки одсек, у: Б. Микић–Антонић

- (ур), *Градски музеј Бечеј 1953–2003*, Бечеј, 2003, 36–77.
- Milleker 1940 – F. Milleker, Vorgeschichte des Banats, *Cūparinap XV*, 1–42.
- Mos 1982 – M. Mos, *Sociologija i antropologija I–2*, Prosveta, Beograd, 1982.
- Mozsolics 1985a – A. Mozsolics, *Bronzefunde aus Ungarn*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.
- Mozsolics 1985b – A. Mozsolics, Ein Beitrag zum Metallhandwerk der ungarischen Bronzezeit, BRGK 65 (1984), 19–72.
- Novotna 1970 – M. Novotna, *Die Bronzechortfunde in der Slowakei-spätbronzezeit*, Slovenska akadémia vied, Bratislava, 1970.
- Pavlović 1987 – M. Pavlović, *Poetika žrtvenog obreda*, Nolit, Beograd, 1987.
- Petrescu-Dîmbovița 1977 – M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977.
- Piotrovski 2013 – J. J. Piotrovski, *Bronzezeit, Europe ohne Grenzen. 4.-1. Jahrtausend v. Chr*, The State Hermitage Museum, Sankt Petersburg, 2013.
- Поповић 1994 – Д. Поповић, Остава из Доњих Петроваца, у: М. Гарашанин, Н. Тасић (ур), *Праисторијске оставе у Србији и Војводини II*, САНУ – Археолошка грађа Србије-Fontes II, Београд, 1994, 25–35.
- Ramadanski 2014 – R. Ramadanski, Nálezy mincí zo srbského Popoviča ned'aleko Senty / Coin finds from Popović near Senta in Serbia, *Denarius* 4, 32–45.
- Рамадански 2014 – Р. Рамадански, Кишхалом – Хумка код Сенте са траговима употребе од касне антике до новог века, *Helyismereti Almanach* 2013–2014/VIII–IX, 71–85.
- Rusu 1981 – M. Rusu, *Bemerkungen zu den großen Werkstätten- und Gießereifunden in Siebenbürgen*, H. Lorenz (Hrsg.), *Studien zur Bronzezeit. Festschrift für Wilhelm Albert von Brunn*, Mainz, 1981, 375–402.
- Soroceanu 1995 – T. Soroceanu, *Bronzefunde aus Rumänien*, PAS 10, Berlin, 1995.
- Станојев 1989 – Н. Станојев, *Некрополе X–XV века у Војводини*, Археолошко друштво Војводине, Нови Сад, 1989.
- Tarbay 2015 – J. G. Tarbay, A Late Bronze Age hoard and sickle-shaped pins from Fövenyes (Hungary, Veszprém County), *Ősrégészeti Levelek* 14 (2012), 84–118.
- Teržan 1987 – B. Teržan, *Bronasta doba na Slovenskem*, Narodni muzej Ljubljana, Ljubljana, 1987.
- Vasić 1982 – R. Vasić, Spätbronzezeitliche und älterhallstattzeitliche Hortfunde im östlichen Jugoslawien, in: B. Hänsel (Hrsg), *Südosteuropa zwischen 1600 und 1000 v. Chr*, PAS Band 1, Berlin, 267–285.
- Vinski-Gasparini 1973 – K. Vinski-Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, Filozofski fakultet Zadar, Zadar, 1973.

Т. I*Осниваја касної бронзаної доба са Пайхалома (Пойловића) код Сениће*

*Jovan Koledin, MA, Museum of Vojvodina,
Raško Ramadanski, Town Museum Bečeј*

THE LATE BRONZE AGE HOARD FROM PAPHALOM (POPOVIĆ) NEAR SENTA

Summary

A small Late Bronze Age hoard was discovered in 1938 during plowing in the vineyards of Ernest Kesselring, a wealthy landowner and vintner of German descent from Senta. The vineyard was located on Paphalom, alternatively known as Popović, some 5 km west of the town of Senta, between the villages of Gornji Breg and Trešnjevac. The hoard contains a total of nine items: a bronze dagger, the edge of a socketed axe, a piece of another socketed axe with an inserted knife blade or saw fragment, a sharpening stone, a bracelet fragment, two copper ingots and a piece of lead. The typologically and chronologically most sensitive item in the hoard is the dagger and it corresponds to Hallstatt A1 (1200-1100 BC) whereas the bracelet and axe fragments, that don't exhibit any rare features, are common throughout that period as well. In collocation with similar hoards, such as the one from Futog, the find from Paphalom corresponds to the II horizon of Late Bronze Age hoards. On the other hand, the copper and lead ingots can be considered remarkable and render this hoard additionally significant. Furthermore, XRF spectrometry was carried out on the metal items in this hoard. Namely, the bronze items (dagger, axe and bracelet) are made of a well and evenly tempered alloy of copper and tin, with very little addition of lead in the axe. The copper ingot surprisingly contained a significant percentage of iron while the small amount of lead was likely caused due to contamination and exposure to the lead ingot. The lead ingot, on the other hand, contained a significant amount of arsenic while the origin of copper traces can be associated with the copper ingot. Future physical and chemical analysis of other hoards can greatly benefit our understanding of the complexity and output of bronze production. The overall fragmentation of the items as well as the presence of ingots allow us to assume that the hoard could have been deposited by a craftsman involved with casting bronze. In general, we can establish three types of hoards: craftsman's depots, hidden caches and votive deposits. In that regard, we can associate the Paphalom find with the first type although we can't readily dismiss the other categories as well. The unusual contents of the hoard, the typological dating, the results of the XRF analysis, the topography of the find as well as the available, albeit scarce data on the discovery of the hoard allow us to suppose the nature of this cache and to contemplate the various reasons and circumstances behind the depositing process with reference to the mobility of metal and the complexity of the production of different types of bronze for particular purposes.

УДИЦЕ ОД РОГА СА ЛОКАЛИТЕТА ГОМОЛАВА (ИЗ ЗБИРКЕ ЗАВИЧАЈНОГ МУЗЕЈА У РУМИ)¹

Др Селена Витезовић, Археолошки институт, Београд

Апстракт: Локалитет Гомолава пружио је изузетно богату збирку покретног археолошког материјала из различитих периода. Налази који потичу из времена винчанске културе врло су разноврсни и значајни, међутим, коштана индустрија је један од слабије проучених аспеката. Већи део материјала чува се у Музеју Војводине у Новом Саду, а мањи део у Завичајном музеју у Руми. Збирка коштаних предмета из Музеја у Руми укључује и неколико врло интересантних налаза удица од рога, међу којима и један полуфабрикат. У овом раду биће дате типолошке и технолошке одлике ових предмета, и биће дискутовано о значају ових предмета у свакодневним активностима неолитских становника Гомолаве. Удице у винчанској култури нису чест налаз, штавише, Гомолава је, уз Винчу – Бело Брдо, једино винчанско насеље на којем је откривен нешто већи број удица. Због тога су ови налази и значајни, јер дају одређене индиректне податке о улози рибарања међу заједницама винчанске културе и о техникама риболова које су примењивали.

Кључне речи: неолит, винчанска култура, Гомолава, коштана индустрија, коштане сировине, удице, риболов.

Увод

Локалитет Гомолава налази се на периферији села Хртковци, недалеко од Руме, и смештен је на левој обали реке Саве. Систематска археолошка ископавања, којима су руководили Б. Брукнер, Н. Тасић и Б. Јовановић, започета су 1953. године и настављена током друге половине 20. века у неколико истраживачких кампања. Истражена је површина од око 3.200 м² и откривен је богат културни слој, дебљине до 6,50 метара. Откривени су хоризонти из различитих периода: из неолита (винчанска култура), енеолита (костолачка култура), бронзаног доба, гвозденог доба, латена, римског периода и средњег века (Брукнер 1965; Брукнер 1980; Brukner i dr. 1974; Petrović 1984).

Неолитски слојеви били су и до 1,30 м дебљине и обухватали су два стамбена хоризонта. У старијем хоризонту, који је припадао фази Винча Б, од непокретних објеката откривене су јаме, земунице и надземне куће. У млађем хоризонту, који је определјен у фазу Винча Ц, откривене су надземне куће које су имале више просторија (Брукнер 1965; Брукнер 1980; Brukner 1975; 1988; Brukner i Petrović 1977; Petrović 1984; Ružić and Pavlović 1988). У оквиру овог хоризонта нађена је и за сада једина позната *intra muros* некропола винчанске културе, са укупно десет шест сахрањених индивидуа (Borić 1996, са референцама).

У оба стамбена хоризонта откривен је и веома богат и разноврстан покретни археолошки материјал: керамичке посуде и разни други предмети израђени од глине (фигурине, пршљенци, тегови), алатке од глачаног и окресаног камена, као и предмети од коштаних сировина (Брукнер 1965; Брукнер 1980; Brukner i dr. 1974, Petrović 1984).

Винчанска коштана индустрија са Гомолаве

Коштана индустрија са Гомолаве је сразмерно богата и разноврсна,² обухвата шила, пробојце и игле од различитих костију, масивне алатке за сечење израђене од рога, харпуне од рога, удице и друго (Брукнер 1965: таб. II; Брукнер 1980: т. XI; део материјала изложен је у оквиру сталне поставке Музеја Војводине у Новом Саду). Већи део коштаних предмета чува се у Музеју Војводине и није до сада детаљно анализиран, док је мања количина предмета, око стотину, смештена у Завичајном музеју у Руми. За сада, ауторка текста анализираје само збирку из Завичајног музеја у Руми, која обухвата углавном шила, пробојце и игле од различитих костију, удараче од рогова и у мањем броју предмете посебне намене и украсе израђене од костију и од рогова.³ Из ове збирке нарочито се издваја неколико удица израђених од рога, укључујући и један полуфабрикат, који ће бити приказани у овом раду. Предмети су анализирани са технолошког и типолошког аспекта (критеријуми за интерпретацију прате

*Слика 1. Фрајменитована удица Гмл 25, израђена од роја јелена
Figure 1. Fish hook Gml 25, made from red deer antler*

*Слика 2. Фрајменитована удица Гмл 26,
израђена од роја јелена
Figure 2. Fish hook Gml 26, made from
red deer antler*

*Слика 3. Фрајменитована удица Гмл 41,
израђена од роја јелена
Figure 3. Fish hook Gml 41, made from
red deer antler*

*Слика 4. Полуфабрикат за удицу, Гмл 100,
израђен од роја јелена
Figure 4. Preform for fish hook, Gml 100,
made from red deer antler*

Bradfield and Brand 2015; Bradfield 2019; Buc 2011; Campana 1989; Legrand et Sidéra 2006; Newcomer 1974; Semenov 1976; такође уп. Vitezović 2016, са референцама).

Удице: технолошке и типолошке одлике

Укупно три готове и једна недовршена удица налазе се у овој збирци. Сва артефакта су израђена од рога јелена, од сегмената кортекса стабла.

Удица Гмл 25 је фрагментована, димензија 6 x 1,5 цм (сл. 1). Форма је донекле била налик латиничном слову L, очувано је тело, док је сам шиљак оштећен. На самом базном делу има мало проширење и одмах испод жлеб, чија је сврха била да се удица причврсти влакном. На већем делу спољне површине распознају се фини трагови стругања окресаном кременом алатком, док су трагови глачања абразивним средством присутни само на мањем делу површине (уп. Newcomer 1974). Цео предмет има трагове благе, неизразите углачаности од коришћења, тачније од манипулисања (од контакта с органским материјалима и слично).

Удица Гмл 26 је фрагментована, димензија 7 x 0,6 цм (сл. 2). Њена првобитна форма је такође била приближна латиничном слову L, али је цео дистални део оштећен. Има фину обликовану овалну главу на базном делу, са плитким жлебом испод, који је служио за фиксирање удице. Глава је обликована сечењем кременом алатком и већи део спољне површине има трагове сечења и стругања кременом алатком. И овај предмет има трагове благе исполираности од коришћења.

Удица Гмл 41 је фрагментована, дим. 7,1 x 0,7 цм (сл. 3). И код ове удице недостаје сам шиљак, али су очувани тело и мезијални део. На базном делу има проширење и плитак жлеб одмах испод. И овде се на већем делу спољашње површине распознају трагови стругања алатком од окресаног камена, док су трагови глачања абразивним средством (могуће пешчаром) само на мањем делу површине. Такође се и овде уочава блага, некарактеристична углачаност целог предмета од коришћења.

Предмет Гмл 100 је недовршена удица (сл. 4). Предмет има форму налик на латинично слово U и по целој површини су видљиви јасни, добро очувани трагови од уклањања малих комада материјала сечењем алатком од окресаног камена. Сврха ове акције

била је да стањи сам рог и да се добије коначна форма удице.

На основу овог полуфабриката, као и на основу трагова обраде видљивих на преостале три удице, може се реконструисати и начин израде удица. Прво се од сегмента стабла рога издвајао комад сировине за даљу обраду, који је био у виду мање или више издужене правоугаоне плочице. Тада се комад издвајао из кортекса, највероватније путем подужног жлебљења и сечења (за технике обраде рога у винчанској култури, уп. Vitezović 2017) и даље се обрађивао прво тако што су окресаном кременом алатком уклоњени мањи комади материјала одсецањем док није добијен основни облик удице. Потом је, исто окресаном кременом алатком (судећи по финим траговима, вероватно фино ретушираном алатком – уп. Newcomer 1974), путем стругања постигнута коначна форма, односно тело удице ваљкастог пресека, лучни мезијални део исто ваљкастог пресека и формиран је шиљак (уп. Newcomer 1974; Semenov 1976). На појединим деловима предмета, где је било потребно, површина је финално обрађена глачањем неким абразивним средством, могуће пешчаром (уп. Newcomer 1974; Semenov 1976; Legrand et Sidéra 2006). Базни део, односно глава са малим жлебом испод, формирани су сечењем окресаном каменом алатком.

Удице су морфолошки и технолошки доста уједначене; димензије минимално варирају и форма је доста слична, налик на латинична слова L, односно скраћено U. Имају дугуљасто тело ваљкастог пресека, чији је базни део благо профилисан, у виду наглашеног проширења, односно главе, мање или више правилног овалног облика. Одмах испод налази се мали жлеб: функција овог проширења и жлеба била је фиксирање удице помоћу неког влакна. Мезијални део је заобљен, док је сам шиљак на свима оштећен, вероватно као последица употребе (уп. Bradfield and Brand 2015; Bradfield 2019; Buc 2011). Није познато да ли су ове удице имале једноставан или назубљен шиљак. Са Гомолаве потичу примерци и са једноставним и са назубљеним шиљцима (материјал изложен на сталној поставци Музеја Војводине).

Трагови употребе се огледају само у благо углачаности од манипулисања овим предметима, односно од контакта са рукама и са материјалима органског порекла, попут биљних влакана (уп. Legrand et

Sidéra 2006; Semenov 1976); прецизније, благи, неизразити и некарактеристични трагови употребе ових предмета (поред добрe и јасне очуваности трагова обраде) у складу су са њиховом функцијом као удице за риболов и указују да нису коришћене као нека друга врста предмета (уп. Bradfield 2019; Semenov 1976).

Осим што је израда ових удица доста уједначена, штавише, стандардизована (коришћена је иста сировина, примењен исти поступак у изради, финална форма је готово идентична), у њихову производњу уложено је сразмерно доста времена и вештине, односно у питању су планирани, фино израђени, а не *ad hoc* предмети, што показује да су били цењени и да су били повезани са активношћу која није била ни уступна ни беззначајна (уп. Choyke 1997; такође и Вitezović 2011).

Удице од коштаних сировина и значај риболова у винчанској култури

Налази удице од коштаних сировина доста варирају у учесталости међу различитим насељима винчанске културе. На појединим насељима није пронађена ниједна удица (на пример, нису откривене на локалитетима као што су Мотел Слатина код Параћина, или Страгари код Трстеника, мада су оба локалитета смештена близу река – уп. Vitezović 2007). Са појединих насеља потичу појединачни или малобројни налази. Једна фрагментована удица од рога нађена је на Селевцу, чији шиљак имаједан врло мали зубац са спољне стране (Russell 1990: 530, pl. 14.3a). Са локалитета Дреновац, иначе смештеног на благој падини која се данас на око 3 км удаљености од корита Велике Мораве, потичу две удице. Обе су од дугих костију и доста су фино израђене; обе су биле углачане неким абразивним средством; једна има горњи део у виду дугуљастог проширења и врло оштар шиљак, док је шиљак друге удице фрагментован (Vitezović 2007: 120, 143; t. 36, 67).

По бројности налаза удице изузетак је једино локалитет Винча – Бело Брдо, где је пронађен већи број удица различитих подтипова и варијанти, израђених углавном од рогова, али се срећу и друге коштане сировине (Bačkalov 1979: t. XXVII, XXIX; Срејовић и Јовановић 1959; Вitezović 2019; в. такође и Cristiani et al. 2016). Са Винче су познате и масивне удице од рога чији су шиљци имали један или више зубаца (Bačkalov 1979: t. XXIX; Срејовић и

Јовановић 1959: сл. 10; Вitezović 2019), али и специфичне, донекле *ad hoc* удице коришћене као нека врста мамца, односно као такозване lure hooks (Cristiani et al. 2016).

Такође треба истаћи да су удице доста ретке и у оквирима старчевачке културе (Vitezović 2018). Штавише, удице већих димензија израђене од рога јављају се тек у винчанској култури и нарочито се масивне назубљене удице могу сматрати карактеристиком винчанских локалитета, и то оних смештених у јужним деловима Панонске низије и непосредно суседним областима – тачније, познате су са Гомолаве, Винче и Селевца (одакле потиче само један примерак). То отвара занимљиво питање да ли су можда ове удице одраз неке технике рибарења каква је била погодна на великим рекама попут Саве и Дунава, и/или су биле намењене некој одређеној врсти рибе која је обитавала у овим рекама, или се напротив ради о одлици која је просто одраз локалне традиције и која није директно условљена функцијом ових предмета.

Дискусија и закључна разматрања

С обзиром на то да услови за очување рибљих остатака у археолошком запису нису увек најбољи, значајни су сви индиректни подаци за проучавање начина рибарења. Риболовачка опрема не може се увек недвосмислено и јасно идентификовати у археолошком запису; тегови од керамике, на пример, какви су присутни и на Гомолави, могли су бити коришћени за рибарске мреже, али и у друге сврхе. Поред тога, етнографски подаци, као и подаци са локалитета са одличном очуваношћу органских материјала (као што је, на пример, мезолитски локалитет Замостје у Русији – уп. Lozovski 1999) показују да су прошле заједнице користиле доста разноврсне технике рибарења које се у археолошком запису могу очувати изузетно ретко, а које су укључивале предмете и конструкције од органских материјала, пре свега дрвета (различите баријере постављене у води, затим корпе и много другог) (уп. Cleyet-Merle 1990; Lozovski 1999).

Удице са мамцем створене су доста рано у праисторији за лов на водене животиње. Узица повезана са удицом имала је улогу да задржи животињу која је прогутала мамац. Саме удице могле су бити коришћене појединачно, или су биле комбиноване на различите начине, у такозвани *hook-and-line* или

long-line метод (уп. Galili et al. 2013). Све удице са Гомолаве имају профилисани базни део са жлебом испод, чија је функција била да буду причвршћене за неку врсту узице, па тако можемо претпоставити да су неолитски становници Гомолаве могли примењивати овакву или неку сличну технику рибарања.

Сам локалитет Гомолава смештен је на обали реке Саве, на високој лесној тераси у области која је у праисторији била повремено плављена. Остатци риба присутни су у фауналним остацима (Clason 1979), међутим, нема детаљних података о заступљеним врстама. Количина остатака риба није велика, али то може бити последица како тафономије, тако и начина истраживања и прикупљања фауналног материјала (видети расправу о томе у Orton 2008). Тим пре су налази удице значајни, јер дају индиректне податке о риболову и указују на значај риболовачких активности у винчанским насељима на Гомолави. Налази већег броја удице израђених од рогова у оквирима неолитских насеља на Гомолави показују да су оне чиниле значајан сегмент материјалне културе заједница које су овде обитавале. Налаз полуфабриката јасно сведочи да су израђиване у оквиру насеља од стране локалног занатлије, док квалитет израде и уложен труд показују да и предмети и активност за коју су били намењени нису били беззначајни. Поред тога, налаз полуфабриката значајан је сам по себи за проучавање организације производње коштаних предмета у оквирима винчанске културе. Наиме, винчанска коштана индустрија детаљно је анализирана са мањег броја локалитета, а отпаци од производње идентификовани су само на ретким локалитетима, између осталог, и због недекватног прикупљања фауналног материјала током неких археолошких истраживања спроведених средином 20. века (уп. расправу у Vitezović 2016, о проблемима проучавања коштаних индустрија).

Нажалост, за примерке из Завичајног музеја у Руми нису познати ближи услови налаза, односно, није јасно да ли се могу везати за неки објекат и није јасно да ли припадају старијем или млађем хоризонту. Више о хронологији и евентуалним разликама у бројности, технологији и типологији између старијег и млађег хоризонта, као и може ли се идентификовати у простору радионичко место (и да ли се ради о једним или више радионичких места) за производњу удице, биће, међутим, познато тек након што буде обављена детаљна анализа и коштаног материјала који се чува у Музеју Војводине.

НАПОМЕНЕ

¹ Овај рад представља резултат пројеката *Археолођија Србије: културни иденититет, интеграциони фактори, технолошки процеси и улога централног Балкана у развоју европске праисторије* (ОИ177020), и *Биоархеологија дrevne Европе – људи, биљке и животиње у праисторији Европе* (ИИИ47001), које финансира Министарство за просвету, науку и технолошки развој.

² Тачан број нађених предмета није познат, међутим, може се проценити да је збирка сразмерно велика у односу на друге збирке коштаних предмета прикупљених на другим локалитетима винчанске културе, пошто већ збирка предмета која се чува у Завичајном музеју у Руми броји нешто преко стотину предмета; поређења ради, приближно исти број артефаката је прикупљен током неколико кампања истраживања на винчанском локалитету Мотел Слатина код Параћина (уп. Vitezović 2007). Наравно, број предмета зависи од бројних фактора, од тафономских услова за очуваност коштаног материјала, дела локалитета који се истражује, па до начина ископавања и прикупљања материјала.

³ Желела бих овом приликом још једном да се захвалим колеги Слободану Велимировићу и осталим колегама из Завичајног музеја у Руми на поверионом материјалу за анализу, помоћи у раду и гостопримству у Музеју.

ЛИТЕРАТУРА

- Bačkalov, Aleksandar *Predmeti od kosti i roga u predneolit i neolitu Srbije*. Beograd: Savez arheoloških društava Jugoslavije, 1979.
- Bradfield, Justin and Tyrone Brand. Results of utilitarian and accidental breakage experiments on bone points. *Archaeological and Anthropological Sciences* 7/1 (2015): 27–38.
- Bradfield, Justin. Fishing with gorges: Testing a functional hypothesis. *Journal of Archaeological Science: Reports* 24 (April 2019): 593–607; DOI: 10.1016/j.jasrep.2019.02.030
- Брукнер, Богдан. Неолитски и раноенеолитски слој на Гомолави 1965–1966. године. *Паг војвођанских музеја* 14 (1965): 137–175.

- Brukner, Bogdan. Gomolava, Hrtkovci – višeslojno nalazište. *Arheološki pregled* 17 (1975): 11–13.
- Брукнер, Богдан. Насеље Винчанске групе на Гомолави (неолитски и раноенеолитски слој): (извештај са ископавања 1967–1976. г.). *Pag војвођанских музеја* 26 (1980): 1–55.
- Brukner, Bogdan. Die Siedlung der Vinča-Gruppe auf Gomolava (die Wohnschicht des spätneolithikums und frühäneolithikums – Gomolava Ia, Gomolava Ia-b und Gomolava Ib) und der Wohnhorizont des äneolithischen Humus (Gomolava II). In Tasić, Nikola und Jelka Petrović (hrsg.): *Gomolava – Chronologie und Stratigraphie der vorgeschichtlichen und antiken Kulturen der Donau niederung und Südosteuropas*, Internationales Symposium. Ruma – Novi Sad, 1988: 19–38.
- Brukner, Bogdan i Jelka Petrović. Gomolava, Hrtkovci – višeslojno nalazište. *Arheološki pregled* 19 (1977): 24–27.
- Buc, Natacha. Experimental series and use-wear in bone tools. *Journal of Archaeological Science* 38 (2011): 546–557.
- Campana, Douglas. Natufian and Protoneolithic Bone Tools. The Manufacture and Use of Bone Implements in the Zagros and the Levant. *Oxford: British Archaeological Reports International Series* 494, 1989.
- Choyke, Alice. The bone tool manufacturing continuum. *Anthropozoologica* (1997): 25–26, 65–72.
- Clason, Anneke T. The farmers of Gomolava in the Vinča and La Tene period. *Palaeohistoria* 21 (1979): 42–81.
- Cleyet-Merle, J.-J., *La préhistoire de la pêche*. Paris: Ed. Errance, 1990.
- Cristiani, Emanuela, Vesna Dimitrijević and Selena Vitezović. Fishing with lure hooks at the Late Neolithic site of Vinča – Belo Brdo, Serbia. *Journal of Archaeological Science* 65 (2016): 134–147.
- Galili, Ehud, Avshalom Zemer and Baruch Rosen. Ancient fishing gear and associated artifacts from underwater explorations in Israel – a comparative study. *Archaeofauna* 22 (2013): 145–166.
- Legrand, Alexandra et Isabelle Sidéra. Tracéologie fonctionnelle des matières osseuses: une méthode. *Bulletin de la Société préhistorique française* 103/2 (2006): 291–304.
- Lozovski, Vladimir. Archaeological and ethnographic data for fishing structures from northeastern Europe to Siberia and the evidence from Zamostje 2, Russia. In: Coles, B., Coles, J., Jorgensen, M.S. (eds.), *Bog Bodies, Sacred Sites and Wetland Archaeology*. Wetland Archaeology Research Project, 1999: 139–145.
- Newcomer, Marc. Study and replication of bone tools from Ksar Akil (Lebanon). *World Archaeology* 6/2 (1974): 138–153.
- Orton, David 2005. *Beyond Hunting and Herding: Humans, animals, and the political economy of the Vinča period*. PhD thesis, University of Cambridge.
- Petrović, Jelka. *Gomolava-arheološko nalazište*. Novi Sad, 1984.
- Russell Nerissa.. The Bone Tools. In Tringham, Ruth and Dušan Krstić (eds.), *Selevac. A Neolithic village in Yugoslavia*. Los Angeles: UCLA, 1990: 521–548.
- Ružić Mira i Nevena Pavlović. Neolithic sites in Serbia explored and published in the period 1948–1988. In Srejović, Dragoslav (ed.), *Neolithic of Serbia*. Belgrade: Faculty of Philosophy, University of Belgrade, 1988: 56.
- Semenov, Sergei A. *Prehistoric technology. An experimental study of the oldest tools and artefacts from traces of manufacture and wear*. Wiltshire: Barnes and Noble, 1976.
- Срејовић, Драгослав, Боривоје Јовановић. Оруђе и оружје од кости и накит из Винче. *Старина* н. с. IX–X (1958–1959): 181–190.
- Vitezović, Selena. 2007. *Koštana industrija u neolitu srednjeg Pomoravlja*. MA thesis. Faculty of Philosophy, Belgrade University, Belgrade.
- Витезовић, Селена. Студије технологије у праисторијској археологији, *Зборник Матици српске за друштвене науке* 137 (4/2011): 465–480.
- Vitezović, Selena. *Metodologija proučavanja praistorijskih koštanih industrija*. Beograd, Srpsko arheološko društvo, 2016.
- Vitezović, Selena. Antler exploitation and management in the Vinča culture: An overview of evidence from Serbia. *Quaternary International*

- 450, (September 2017): 209–223;
<https://doi.org/10.1016/j.quaint.2016.12.048>
- Vitezović, Selena. Fishing and hunting gear from osseous raw materials in the Early Neolithic from Serbia. *Quaternary International* Vol. 472, Part A, (April 2018): 38–48;
<https://doi.org/10.1016/j.quaint.2018.01.021>
- Витезовић, Селена. Технике рибарања у винчанској култури: удице са локалитета Винча – Бело Брдо. У: Црнобрња, Адам и Војислав

Филиповић (ур.): *Српско археолошко друштво, XLII склопштина и јодишњи склоп. Нећашин, 30. мај – 1. јун 2019. Пројрам, извештаји и айсберракцији*. Неготин: Музеј Крајине, 2019: 96.

Selena Vitezović, Institute of Archaeology, Belgrade

ANTLER FISH HOOKS FROM THE SITE OF GOMOLAVA (FROM THE COLLECTION OF THE REGIONAL MUSEUM IN RUMA)

Summary

The site of Gomolava is located on the periphery of the village of Hrtkovci, on the left bank of the Sava, not far from Ruma. Systematic archaeological excavations were carried out in several campaigns in the second half of the 20th century, revealing a rich site with archaeological remains from the multiple periods: Late Neolithic – Vinča culture, Chalcolithic – Kostolac culture, the Bronze Age, the Iron Age, La Tène, the Roman period and the Middle Ages. The Neolithic stratum was 1, 30 m thick and had two habitation horizons. The earlier one contained pits, pit-dwellings and above-ground houses, and belongs to Vinča B phase. The later stratum was represented by houses with several rooms, and belongs to Vinča C phase. Portable material was rich in both horizons and included pottery, figurines, ceramic weights, lithic and osseous artefacts, etc. The bone industry, however, is one of its insufficiently explored aspects. Major part of the material is being kept at the Museum of Vojvodina in Novi Sad, and a smaller part at the Regional museum in Ruma. The assemblage from the Regional museum in Ruma was analysed by the author and it comprises about 100 artefacts – awls, needles and heavy points made from bone, antler punches, a few objects of special use and ornaments, and particularly interesting are several fish hooks made from antler, including one semi-finished item.

Fish hook Gml 25: Fragmented hook, from antler segment; the body (shank) is preserved, but the point is missing. At the basal part it has an extension and shallow groove immediately below. On most of the outer surface traces of scraping with a chipped stone tool are visible, only small portion has traces of burnishing. The entire artefact has slight polish from use/handling.

Fish hook Gml 26: Fragmented hook, made from antler segment; the entire pointed part is missing. It has finely modelled head on the basal part of the body, with shallow groove below it. The head itself was shaped by cutting and also on the outer surface it has traces of cutting and scraping with a chipped stone tool. The entire artefact has slight polish from use/handling.

Fish hook Gml 41: Fragmented hook, from long bone segment, probably from larger animal. L-shaped; the body is preserved but the point is missing. At the basal part it has an extension and shallow groove immediately below. On most of the outer surface traces of scraping with a finely retouched chipped stone tool are visible, only small portion has traces of burnishing. The entire artefact has slight polish from use/handling.

Fish hook Gml 100, preform of a hook, consists of piece of cortex and red deer antler beam. It has clear traces in negative from small pieces of material removed by scraping and cutting with a chipped stone tool.

This preform, along with the traces of manufacturing preserved on the hooks, enabled us to reconstruct the technological procedure: first an elongated plate was extracted from red deer antler beam segment. The blank was

then modified by cutting with a chipped stone tool until it reached the general hook shape. After that, the blank was further modified by scraping with a chipped stone tool, judging from the traces, probably finely retouched until it reached the final form – a body (shank) with circular cross section, curved the mesial part also with circular cross-section, and a point. Unfortunately, points are all fragmented – probably due to the intensive use – and we have no data whether the points were simple or barbed (both variants are present in the material that is being kept in the Museum of Vojvodina).

The finds of fish hooks are very important since they provide indirect evidence on the importance of fishing and on the fishing techniques that were practiced. Some of the fishing equipment cannot be identified unambiguously (for example, ceramic weights), or is simply not preserved in the archaeological record (rare archaeological finds and ethnographic examples suggest the possibility of using traps, baskets, etc. made of wood). The site of Gomolava was situated on the river Sava, on a high loess terrace near the flooded area of southern Pannonian plain. Fish was present in the faunal record, but in very small amount, however, this is due to the taphonomy but also to recovery methods.

Fish hooks are not frequently found on Vinča culture sites, in fact, only Gomolava and Vinča–Belo Brdo yielded somewhat larger number of the objects. These finds from Gomolava show that fishing was not sporadic activity. Fish hooks were not ad hoc objects, but carefully made, and into their production a relatively large amount of time and skill was invested, suggesting that fishing was an important activity. The find of the preform is important for studying the organisation of production of bone objects among the Vinča culture communities.

ХРОНИКА НОВОГ САДА 1918–1919. ГОДИНЕ

Проф. др Слободан Бјелица, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет

Апстракт: У раду је, на основу новосадске периодике, хронолошки приказан политички, економски, културни и друштвени живот Новог Сада у првој години након завршетка Првог светског рата. У време одушевљења након ослобођења град се суочавао са многобројним проблемима. Револуционарна власт из 1918. године требало је да се преобрази у редовну градску управу и да учврсти свој ауторитет међу грађанством, да обузда присутне иредентистичке тенденције и ухвати се у коштац са нагомиланим проблемима, као што су недостатак стамбеног простора, опште сиромаштво, глад, протекција и корупција. Обнова политичког живота и формирање одбора Радикалне, Демократске и Социјалдемократске странке у Новом Саду утицали су на нестабилност у раду градске управе, која је била све израженија. Прву послератну годину обележило је и оживљавање српских културних друштава и установа у Новом Саду, међу њима и Српског народног позоришта, које је крајем 1919. године подржављено, што је изазвало бројне полемике у новосадској јавности.

Кључне речи: Градски савет, Нови Сад, ослобођење, *Српски лист*, *Заслава*, *Јединство*, *Слобода*.

Прве дане живота Новог Сада у слободи карактерисали су напори да се превазиђе тешко наслеђе ратних година, те је тако грађанство у првом броју *Српској листији*, узвест да је основан Српски народни одбор, обавештено да „варош кува сад редовно за хиљаду душа“, како би се испунило обећање Јаше Томића да у Новом Саду неће бити гладног человека.¹ Како сазнајемо из другог броја истог листа, све српске школе су биле реквириране у војничке сврхе, те је објављено да до даљњег школска година неће бити настављена.² У наредним бројевима *Српској листији* акценат је био стављен на улазак српске војске у Нови Сад,³ а новосадско грађанство је позивано „да свом снагом потпомогне нову варошку управу и градског начеоника г. Јована Живојновића те да се својски одазове прогласу његову, који је ономад пла- катиран... Прилике у којима Срби долазе на управу вароши Новога Сада, врло су тешке – јер нам не- српска управа и њени савезници оставише праву Аугијину шталу – и зато нека се нико не упуши у ситничарско критиковање и замерање, него сви на посао, да помогнемо људима, који се латише посла, да лече тешке ране, које је овај рат задао нашој вароши“.⁴

Срби Новосађани су, одмах након ослобођења, прегли да обнове своје културне и просветне установе, након вишегодишње паузе. Каменко Суботић је најављивао „ново доба Српског народног позоришта“, сведочећи да се у то време увек говорило о

занимању Суботичана и Темишварца да отворе позориште у свом месту, те се и у Новом Саду, у ту сврху, било састало неколико чланова старе позоришне управе. У одбор за обнову рада СНП-а изабрани су др Тихомир Остојић, др Лаза Марковић, др Ђура Трифковић и Петар Коњовић, за које је Суботић сматрао да су „најјачи наши позоришни људи у овој области, те да су због тога позвани, да учине основне припреме за рад Народног Позоришта. Њихов рад треба и поздравити, и морално помоћи!“⁵ Неколико дана касније, др Александар Мочје у име новосадске варошке капетаније објавио одлуку „да наше просветне установе разрешим од свих забрана издатих од стране редарствених власти и молим председништва Матице Српске, Друштва за Српско Народно Позориште, Српске Новосадске Читаонице, Задруге Срба Занатлија Новосађана, Трговачке Омладине, Српског Сокола, Добротворне Задруге Српкиња Новосаткиња, певачког друштва Невена, Српског ратарског певачког Друштва, Земљорадничке Задруге, да свој просветни и друштвени рад наставе, а капетанију редарства известе само о томе, ко стоји на челу поједињих друштава. Узапћени записници, књиге и значке друштвене, могу се одмах у вел. капетанији редарства добити“.⁶

Један од првих примера обновљеног културног живота у Новом Саду је предавање Рудолфа Арчибалда Рајса, које је најављено за 20. децембар „у великој дворници варошке куће... Г. др Рајс је све

своје имање жртвовао, помажући Србе за време, док је боравио на солунском фронту. Он је обратио нарочиту пажњу на зверства, која у Србији починише Бугари, Немци и Мађари и та ће нам своја опажања др Рајс изнети у овом свом предавању, које ће бити одржано упоредо на француском и српском језику⁷. Истовремено сазнајемо и прве назнаке проблема са смештајем у Новом Саду (који ће наредних месеци бити још израженији). Наиме, начелник главне новосадске војне станице је наредио да се изврши равномерна подела станова у граду, јер „било је случајева, да поједина лица нису излазила у сусрет потреби за издавање станова официрима и војницима наше и савезничке војске“, стога „одређено је по једно лице од стране станице и градоначелника, која ће накнадно и у детаљу прегледати све локале у Новом Саду и Петроварадину, и одредити потребан број соба и кревета за смештај официра и чиновника, као и локале за војнике и стаје за стоку“.⁸

Са великим оптимизмом се гледало на будућност Новог Сада у слободној држави и кован су планови за његов даљи развој. Тако је у једном чланку у Српском листу наговештаван преображај Српског народног одбора у Просветни одбор, чији би задаци били „да наше посебне интересе доводи у склад с потребама народне заједнице, и да у хаос нашег удружила уноси више космоса, више реда, плана, више рација“. У ту сврху ваљало је подићи „Народни Дом, стециште друштвенога живота новосадског. У њему има бити и Читаоница и Јавна Књижница, са седиштима, отворена пре и после подне, и увече; и Соколана; и Здрављак – гостионица; и дворана за јавна предавања, са пројекцијама, и за народне забаве; локали певачких дружина, вечерњих школа и тсл. Подизањем Народног Дома, унео би Просветни Одбор много више економије у посао нашег удружила. А кад би предвидео оно што је неизбежно: стапање Петроварадина и Мајура у једну општину с Новим Садом, па свој рад према томе удесио, постао би одлучан фактор напретка, одлучан за сву велику околину Новог Сада“.⁹

На самом крају 1918. године почeo је да буја и политички живот у Новом Саду, па су потписници прогласа који је најављивао формирање једне нове политичке странке (др Сима Алексић, др Људевит Ауер, др Милорад Влашакалин, проф. Радивоје Врховац, др Владан Јојкић, Милан Кашанин, Димитрије Кириловић, Петар Коњовић, Зорка С. Лазић, др

Петар Летић, др Лаза Марковић, др Јован Ненадовић, др Тихомир Остојић, Јелена Остојић, др Игњат Павлас, др Радивоје Павловић, др Јован Петровић, проф. Богољуб Прешић, др Никола Радојчић, др Милан Секулић, др Стеван Симеоновић Чокић, проф. Васа Стјић, Милица Стјић, др Мојсије Стојков, Паја Татић, Душан Тушановић, проф. Димитрије Шилић, проф. Александар Замуровић)¹⁰ позвали „све искрено југословенски и демократски расположене људе чистог имена да сад у суботу, 28. децембра, у четири сата по подне, дођу у новосадску магистратску дворану, на састанак ради оснивања Групе Југословенских Демократа и претресање начела која одговарају демократском погледу на свет, како бисмо и ми, што пре и са што јаснијим схватањима, ступили у везу с осталим демократским групама у држави СХС“.¹¹

У веселом расположењу новосадски Срби дочекали су Божић, први у слободи, а у обележавању највећег хришћанског празника активно је учествовала и војска. Уз напомену да „овакове свечаности није Нови Сад никада досада видео“, у Српском листу је детаљно описана прослава Бадњег дана: „Силно грађанство је пратило непрекидну поворку, која је у 1 сат после подне кренула из Петроварадина у Нови Сад... напред су ишли трубачи, затим чутурције и барјактари, командант Бадњака, свечана коњица, војна музика и пешачка војна чета, окићена зеленилом и тробојницом Бадњачка кола, са свитом и гајдашима, официри и грађани на аутомобилима и колима, коњаници“. Маса грађанства је изашла да види „ово ретко народно славље“, а поворка се зауставила код градске болнице „где су примљени Бадњаци“, те је настало „опће весеље“. Свирала је војна музика, гајдаши и свирачи, коло се играло на варшишту, а град су надлетали војни авиони из којих су бацани поздравни леци. Потом је поворка кренула назад у центар, да би Бадњак предала војводи Бојовићу пред Владичанским двором, где му је био конак. Војводу су поздравили командант Бадњака потпуковник Воја Вуковић и градоначелник Јован Живојновић, на шта је он одговорио говором „који је на слушаоце имао ванредног утиска“. После клицања војсци и династији, уследило је интонирање српске химне и почасни плотун. Потом је, док је трајало весеље, уследила предаја Бадњака и осталим војним командадама по граду. На сам дан Божића администратор бачке епархије, архимандрит Видицки,

служио је свечану литургију у Саборној цркви, којој је присуствовао и војвода Бојовић. После подне је „по досадашњем обичају, наша младеж ’терала Божић‘. Силни коњаници су јурили Темеринском улицом, која је била препуна јахача и гледалаца“. На други дан Божића администратор Видицки служио је литургију у Алмашкој цркви, а увече је одржана „успела забава“ Новосадске академске омладине.¹²

Првог дана нове 1919. године (по јулијанском календару) у рукама Новосађана се појавила обновљена радикалска *Засіпава*, а већ у другом броју је обнародовано да разлог за обнову *Засіпаве* лежи у чињеници да се *Срїски лисїй* налази „под цензуром“ присталица Тихомира Остојића и Васе Стјајића.¹³ Крајем јануара основано је и деоничарско друштво за издавање српских књига и новина „Застава деоничарско друштво“, а оснивачки одбор је чинило неколико десетина грађана, мањом радикала.¹⁴ Истовремено, на страницама Српског листа највише пажње је посвећивано будућности Српског народног одбора. Тако је др П. Јанковић констатовао да је он „своју прву мисију сасвим правилно и сасвим успешно извршио“, те да му у будућности предстоји рад на пољу културе. Коначни циљ је био „да се на силном мађаризацијом културно прогажена Војводина подигне на онај степен културног водства, што га је некад у целом нашем народу имала, да се Нови Сад ослободи својих окова и да заслужи часни, од целог народа подарени јој придевак ’Српске Атине‘: то су још увек велике задаће, које Народни одбор друштвеним путем треба да изврши, акоје у стању да их изврши. Досадашњи успеси на политичком пољу дају нам наде, да ће се успех показати и на културном пољу“.¹⁵ Убрзо је и обављена најављена трансформација Српског народног одбора у „просветно-политичко удружење“ (под председништвом Паје Јанковића) са амбицијом да то тело „сазида Народни дом у Новом Саду, да издаје једну социјално-политичку ревију, а по могућности да подигне и Правничку Академију, Радничке Гимназије и Слободни Универзитет“.¹⁶

Тих јануарских дана је и Српско народно позориште обновило свој рад, а како је писао Каменко Суботић, „посао, који се почиње, није лак и није без одговорности, али петорица српских људи примише га се без презања и са добним надама... Народно позориште треба данас, за почетак, материјалне помоћи, јер се готово ни из чега не ствара, а трошкови

ће му бити необично велики. Хоће ли, најпосле, део нашег народа, који живи у најбогатијем крају српском, у рају земаљском, да му његово позориште изврши свој велики задатак, треба, одмах да га помогне“.¹⁷ Рад СНП-а је отпочео у суботу 25. јануара, а атмосферу је читаоцима дочарао извештач *Засіпаве*:

„На лицима радост, весело ишчекивање. После одсвиране српске, хрватске и словеначке химне, завеса се диже... Прве речи је проговорила госпођица Аница Савић. Она је рецитовала један пролог... После пролога говорио је секретар Матице Српске, г. др Тихомир Остојић... Прве вечери се давао и кратки комад *Хеј, Словени!* од г. Ристе Одавића... Сам комад нема иначе никакве вредности, једино је вредно споменути да су га српски војници и у рововима гледали“.¹⁸

Неколико дана касније свој рад је обновила и Добротворна Задруга Српкиња Новосаткиња, одржавши 34. редовну скупштину пред 46 чланица, на којој је за начелницу изабрана госпођа Теодора Дунђерски. Последњег дана јануара најављено је још једно у серији предавања која су се организовала у великој дворани магистратској, и то резервног капетана прве класе и београдског адвоката Драгише Васића *Спуштије о карактеру имениталишћу Срба*.¹⁹

Новосадске Србе су, много више од културних дешавања, интересовале свакодневне животне потешкоће. Након што су Ђока Летић, Јован Тотовић, др Љубомир Апић, Ђока Радуловић, Милан Јовановић Вакин и Андрија Сечујски позвали „све наше Србе трговце и производнике на конференцију која ће се одржати у четвртак 30. јан. 1919 у 3 сахата после подне у великој сали варошке куће“, а у сврху оснивања једног друштва са капиталом од 10 милиона круна у крилу повериштва за прехрану „које би добило повластицу да узме трговину са извесним, најкурентнијим артикловима наше производије искључиво у своје руке“, ²⁰ уследила је бурна реакција. На страницама *Срїски лисїй* се коментарисало:

„Уз гнев читаве наше јавности и против воље свих заинтересованих народних слојева оснива се у Новом Саду друштво са главницом од десет милиона круна, и даје му се искључиво право трговања са најважнијим и најкурентнијим производима Војводине... Ми смо држали да је распадом монархије и уништењем мађарског окрутног система уништена и свака могућност да било ма која установа пропале те државе вакансне у слободној и демократској Србији.

Али није тако. Нашли се људи, који покушавају да одмах у почетку отрују наш државни живот мађарско-чивутским системом реквизиција и ограничавања слободе на пољу трговине.²¹

Незадовољства је било и међу несрпским становништвом Новог Сада, али је оно било мотивисано другачијим разлозима. Тако је, крајем јануара 1919. године, „приређена једна глупа и смешна демонстрација за мађарску 'народну републику'. Демонстрацију је извела група, иза које свакако стоје подстrekачи, које ће истрага већ пронаћи“. Уследила је реакција Срба Новосађана, који су дали „одушке свом огорчењу само једном мирном, достојанственом манифестацијом“,²² али и српске војске, која је демонстрације сматрала „више као нерасудну комедију, него као озбиљну политичку демонстрацију, јер је пуцала у вис, а не у месо. Да је узела ствар озбиљно, или строго, пала би крв. Грађанство Новог Сада има пуно узрока, захвалити се српској војсци, што се онако човечно и каваљерски понашала“. Уз напомену да су локални Мађари коректно држање српске војске при уласку у град „очигледно схватили као слабост“, јављено је и да је шездесет Новосађана несрпских националности узето за таоце.²³

Почетком фебруара месеца у Новом Саду је, по наређењу Народне управе за Банат, Бачку и Барању, спроведен „попис душа“. Из градске управе је најављено да ће попис бити обављен преко четрдесет поверишиштава, и то на следећи начин:

„Најпре ће разносачи разнети од куће до куће пописне листове (личне исказе) за сваку душу, које је домаћин дужан разделити сваком укућанину, наредити да их испуне на стављена питања, потпишу и њему врате. За неписмене (малу децу и који нису ишли у школу или уопће не знају писати) дужни су листове испунити и потписати родитељи, други старији или сам господар куће (домаћин). Исказне листове ваља испунити тек почевши од 4. фебруара па до 9. истог месеца за све оне, који се тих дана нађу у Новом Саду, било по приватним кућама, било у гостионицама, било као војници по војничким конацима и касарнама, али само за оне који стално стањују ма у ком месту (које ће се уписати у одређену рубрику) у Банату, Бачкој и Барањи. Те листове ће онда покупити, прегледати и средити одређени повериши, који ће ићи од куће до куће. Повериш има права уверити се о тачности сваког исказа, а домаћин је дужан да га одведе свакој личности у кући

му, коју он зажели да види и испита; а то је и дужност поверишника да учини, где год примети да податке треба проверити. Како домаћин тако и повериши одговорни су за тачност поднесених података и пред власти и пред народом. Зато посао испуњавања листова пописаних треба најсавесније вршити“.²⁴

Две недеље касније објављени су резултати пописа „с напоменом, да прибрање и коначно натпрегледање још није сасвим довршено и да су изгледу још промене у нашу корист. Засад се приказује само збирни преглед по народностима и сразмер мушкараца и женскиња. Како први, тако и други показују за Нови Сад оправданост наше хегемоније и изгледа на бујнији напредак популације према свима другим народностима, јер код свију скоро словенских скupина показује се и после великог светског рата, да је бројно јача мушка него женска страна, а то се узима увек за знак веће способности за напредак“.

Свеукупно је у Новом Саду пописано 34.769 лица, од тога Срба 12.312, Мађара 11.568, Немаца 4.752, Јевреја 2.425, Словака 1.920, Хрвата 885, Руса 337, Буњеваца и Шокаца 199, Чеха 107, Цигана 103, а мање од стотину Талијана, Румуна, Пољака, Словенаца, Француза, Енглеза, Турака, те један Јерменин.²⁵

Почетком фебруара престао је да излази *Српски лист*, па се српска читалачка публика окренула *Засијави*, која је на следећи начин описивала поратну атмосферу у Новом Саду:

„Видимо, да су се само прилике променуле, а људи остадоше исти. Међу нама и даље влада незаситљивост, завидљивост и грамзивост. Људи понажвише недостојни и непозвани грабе се за добра и уносна звања и положаје. И баш они подмеђу ногу другима и као сви највећи букачи они су најбезз образнији... Кад су наступили ови велики дани нашега ослобођења, у оној општој радости и одушевљењу изрекло се, да свакоме праштамо и да нећемо старе ствари и грехе никоме да потрзамо и претресамо. Али на то већ пристали нисмо, нити ћемо икада пристати, да главну реч воде и главну улогу играју таки људи, који никада за српство ништа учинили нису, који су се одрицали свога народа и избегавали српско друштво, који побегоше из Русије а не ступише у српске добровољце“.²⁶

Засијава је непоколебљиво заступала интересе Радикалне странке, која је крајем фебруара и формално обновила свој рад у Војводини, на великом

збору одржаном у „дупке пуној“ великој дворани хотела „Слобода“ – са кога су новине које је уређивао Јаша Томић донеле опширан извештај.²⁷

Судећи према писању *Засијаве*, новосадско српско грађанство је чврсто пригрлило новостворену краљевину, настојећи да њен опстанак и развој помогне обновом старих, али и оснивањем нових друштава. Тако је у марту основан Француски клуб у Новом Саду, са циљем да „подупире нашу будућу државну политику, а то је: ослободити наш народ и државу од политичког, културног и економског притиска Немачке и ослањати се на западне велесиле, нарочито Француску, негујући што тешње везе с њима“. Најављено је да ће Француски клуб приређивати течајеве језика и предавања на француском, држати новине и књиге, приређивати концерте.²⁸ А половином априла конституисан је „Грађански одбор за помагање Народне одбране (милиције)“, који је, заједно са Српским народним одбором, отворио „писарницу за Народну Милицију која ће водити спискове добровољаца и сређивати извештаје са стране као средиште целог покрета“. У том смислу се посебно указивало на оне Новосађане који су, током тек минулог рата, успели да избегну војну службу. Добровољачки батаљони су имали да буду употребљени против спољашњих и унутрашњих непријатеља државе, односно оних „који ремете народни мир, државни поредак, који краду и плачкају“.²⁹ Било је предвиђено да новоформирани одбор делује ванстраначки, па су тако на народном збору који је на Цвети одржан пред Матицом српском, а био посвећен „очувању државног јединства и спремности на одбрану отаџбине“, сложно иступили представници свих странака и свих словенских народности – међу њима и дон Маријан Главина, војни свештеник из Пореча, чији је говор био про-праћен повицима из масе „Не дамо Истру!“.³⁰

Од априла 1919. године грађани Новог Сада били су у прилици да се о приликама у свету, земљи или и свом граду информишу и са страница *Јединсава*, органа новостворене Демократске странке. Један од првих написа у овом листу био је посвећен потреби преименовања новосадских улица, јер „улице наших места су добиле имена без нас, често и против нас... Права је провокација, на пример, дати главној улици Новог Сада име Кошутово, које нас подсећа на че-трдесетосму, на бомбардовање, разоравање и ве-шање... Треба да дамо нашим улицама имена ми“.

Набројани су и принципи којих се у том послу ваљало држати: поштовати стара имена „која је народ сам придену којој улици“ (нпр. Златна греда), те оставити називе „који дају и странцу и домаћем човеку добру оријентацију“ (Дунавска улица, Темерински друм, Футошки друм, Железничка, Алмашка, Николајевска, Успенска улица). Из практичних разлога, ваљало је променити нека од таквих имена, између осталих и Ђурчијској, Казанџијској и Хлебарској улици, које су својевремено имале адекватне називе, али је 1919. године „прва више кројачка, у другој има још само један казанција, а у трећој се већ не продаје хлеб... Ни грчка школа нема за нас таког значаја да по њој треба да се назове једна улица“. У складу са прокламованим начелом да би „свако наше место“ требало да се „окити оним славним именима која је оно народу давало, или која су га прославила“, предложено је да „најлепше улице“ у Новом Саду понесу имена Змаја, Даничића, Милетића, Орфелина, Рајића, Шафарика, Ђуре Јакшића, као и Уједињене омладине српске.³¹

Управо тих пролећних дана у Новом Саду су неговане успомене и на великане хrvатског народа, па је тако новосадски Градски савет упутио једну делегацију у Загреб на прославу јубилеја Зрињског и Франкопана, а новосадски градоначелник је свом загребачком колеги послао „веома топао поздрав“.³² Помен овим личностима је одржан у новосадској средишњој римокатоличкој цркви „уз учествовање свега магистрата и грађанства“, док је помену у петроварадинској цркви присуствовао војвода Петар Бојовић. „Свечан помен народним мученицима“ одржан је и у свим новосадским школама. У Српској великој гимназији је о историјском значају Зрињског и Франкопана беседио проф. Димитрије Шилић, а у Српском народном позоришту, након „свечане представе“, унијатски прота Јован Храниловић.³³ Српско-хrvатска слога манифестована је и на Ђурђевданском уранку, који је те године, на градоначелникову идеју, организован на Транцаменту. Упркос прохладном времену то јутро је „многи свет пешице и колима, окићен селеном и другим зеленилом, пошао на уранак у густим редовима“ – међу њима и српски и француски војници. Након што је одржан помен Србима и Српкињама погубљеним у Петроварадину 1914. године, родољубиве беседе су изговорили карловачки прота Јован Јеремић и новосадски градоначелник Јован Живојновић, али и

грекокатолички парох Јован Храниловић и римокатолички жупник Бруно Ловрић. Након „народног весеља“, пред подне је уследио повратак у Нови Сад, где је пред Матицом српском одржан протестни збор против италијанских претензија на Далмацију.³⁴ Одушевљење је у Новом Саду владало и 17. јуна те 1919. године, приликом дочека пожртвованог борца за југословенске границе и знаменитог научника – Михајла Пупина.³⁵

Свечани дочек Михајла Пупина као да је био увод у једну још грандиознију манифестацију – Сабор Сокола Срба, Хrvата и Словенаца, чији је домаћин Нови Сад био на Видовдан. Уочи соколског сабора, градоначелник Живојновић је позвао новосадско грађанство да узме учешћа у дочеку и смешијту гостију, да окити своје домове тробојкама, али и „да се уздржава од пијанки и разузданости, да на срамоту нашу нигде не дође ни до каквих сукоба ни неспоразума“.³⁶ На опште задовољство, Сабор је прошао у величанственој атмосфери – почев од дочека гостију на железничкој станици, са које су соколи, предвођени „народном коњицом“, марширали до дунавске обале, где је пристао монитор „Драва“ на коме је допловила делегација из Београда коју је предводио војвода Живојин Мишић. Након поздравних говора соколских старешина Лазе Поповића и Живка Бајазетова, те градоначелника Новог Сада и Петроварадина, војвода Мишић је извршио смотру почасне соколске чете „и одвезао се са својим домаћином др Дунђерским у свој стан“. Након што су и остали гости размештени по становима, „што није ишло сасвим глатко, јер са стране грађанства није био доволно добро организован распоред становова“, увече је у хотелу „Код Српског Краља“ одржан „комерс“. Сутрадан, у рану зору, Новосађана су пробудили звуци соколских фанфара и војне музике. Прво је одржан помен у славу погинулих јунака, након ког је „ванредно дирљив говор“ одржао Алимпије Поповић. Уследила је свечана соколска седница, банкет, соколска узорна јавна вежба, да би се све завршило излетом у Суботицу.³⁷

Током лета 1919. године Нови Сад је био место још неких важних манифестација и домаћин још неким угледним гостима. У недељу 30. јуна чехословачки посланик г. Калина се састао са „виђенијим Словацима из Новог Сада и околине“, а једна од тема о којима се разговарало била је дилема да ли да словачка гимназија буде основана у Бачком Петров-

цу или Новом Саду. Другог дана јула месеца, у дворани новосадског магистрата, одржан је „збор југословенских Русина“, на коме је конституисано „прво народно русинско просветно друштво“.³⁸ А 23. јула 1919. године, према писању ондашње штампе, Нови Сад је „доживео прави историјски дан“ – прву посету престолонаследника Александра Карађорђевића, који је одушевљено дочекан.³⁹

Међутим, да је Нови Сад, поред сјајних дочека и грандиозних манифестација имао и своју суморну свакодневницу, сведочи напис у трећем новосадском дневнику – социјалдемократској *Слободи*: „Данас је доба пљачке, лажи, подвала и неискрености, а кажете ли коме истину у очи, друштво вас прогони, људи вас избегавају, немогућ сте човек и незгодан. Погледајте на пр. оне, који су дошли до положаја, којима ни образовањем нису дорасли. А да [се] о њиховом учествовању у народним стварима и 'србовању' до сада и не говори. Погледајте оне што вуку по две, три и четири плате. На пр.: учитељска пензија, благајничка плата код једне, благајничка плата код друге установе и плата на цензури! Погледајте на пр. оне, што вуку професорску плату, плату код једне банке, код осигуравајућег друштва, па плату за један од највиших положаја (а без квалификације за тај положај) са ратним доплатцима сваком детету и жени, па плату за слугу кога као такав има 'права' држати код куће, ратни доплатак за тога слугу и доплатак за одело тога слуге и шећера свакога месеца задоста, док ми остали покорни грађани немамо ни колико смо под Мађарима имали“.⁴⁰

Осим жалопојки на разноврсне неправде и указивања на тежак социјални положај сиромашнијих слојева *Слобода* је највише простора посвећивала политичком раду Социјалдемократске партије, те критикама власти, али и конкурентске Комунистичке партије. У том смислу, „неколико Срба, организованих радника, социјал-демократа“ опомињало је месно руководство Комунистичке партије Југославије да им „не сметају долазити у Раднички дом у своје стручне организације, и да их не гоне из Радничког дома и тиме им онемогућавају вршење њихових чланских дужности и права, јер ћемо у противном случају бити присиљени противу таких поступака употребити онај лек, који за сходан најемо, а којим се свака бесноћа и глупост лечи“.⁴¹

Расколу новосадских социјалдемократа и комуниста прилично пажње посвећивала је и остала

локална штампа, па је тако радикалска Застава опширо известила са ванредног конгреса војвођанских Срба и Буњеваца социјалдемократа, одржаног 22. јуна, са задовољством констатујући „да вође наших социјалиста одбијају од себе сваку помисао да они ма и у најмањој вези буду са мађарским дефраудантом Белом Куном, и што имају доволно неповерења према оним крајњим мађарским социјалистима, који су до јуче били наши угњетачи, па и данас, у својој немоћи, помоћу большевизма би хтели да разоре нашу милу заједничку отаџбину, у чијем је оквиру једини спас за социјалисте“.⁴² Две недеље касније, коментаришући збор новосадских социјалдемократа у хотелу „Слобода“, демократско *Јединство* је поздравило „тежњу српске социјалне демократије за постепеном еволуцијом нашег друштва“, обавештавајући читаоце да су у исто време комунисти у Радничком дому држали паралелну конференцију.⁴³ Непријављена комунистичка конференција од 13. јула пружила је изговор војним властима да затворе Раднички дом.⁴⁴

Док су се, по летњим врућинама, новосадски политичари спорили око идеолошких начела, обични грађани су се спремали за предстојећу зиму. Хвалећи економског сенатора др Тапавицу што „не жалећи труда, као стручњак иде лично по вашарима и пијацама да варошку апроваизацију снабде“ говеђим и свињским месом „по много јефтиној цени него што је у касапницама“, *Слобода* је изражавала наду да ће Тапавица „и са огревом грађанство да снабде, и неће дозволити да зиму дочекамо, да нас у зимске дане уцењују дрварски трговци“.⁴⁵ Исто тако, *Засијава* је на својим страницама констатовала како „цене дрвима су огромне: већ се сад плаћа хват дрва 600-700 круна“, указујући на још једно питање које је бринуло Новосађане – недостатак стамбеног простора. Радикалски дневник је, из кругова „који су варошкој управи доста блиски“, сазнавао да ће се питање станова решити исељавањем „странаца“ – под којима су подразумевани сви они који су у та револуционарна времена уточиште потражили у Новом Саду, а међу њима је највише било Јевреја. Пожурујући градску власт да примени најављену меру, *Засијава* је упозоравала да се зна „да из Будимпеште, са српским транспортима долазе у наше Краљевство и многи Јевреји. Ми против Јевреја, као народа, немамо ништа. Они подижу трговину, индустрију итд., али није данас време, у овим несрећеним

приликама да ми из большевичке Угарске примамо непоуздане елементе.“⁴⁶

Врло брзо су најављене мере и спроведене, те је *Слобода* почетком августа обавештавала своје читаоце „да је велика капетанија отпочела са послом, који је већ давно требало на радикалан начин спровести. Наиме, велика капетанија је наредила, а велики Савет варошки је потврдио ову изредбу, да за време рата или у последње време досељени, на другим местима надлежни странци имају напустити Нови Сад и отићи у своје место надлежности“. Наведено је и десетак (јеврејских) имена лица који су у року од осам дана морала да се иселе из Новог Сада, уз напомену да ће „морати отићи још многи, који се данас безбрижно башкаре у Новом Саду и запремају место оним људима, који су Новом Саду потребни.“⁴⁷ Покушаји да се на овакав начин обезбеди простор за бројна новостворена надлештва и њихово чиновништво нису доприносили добром гласу Новог Сада, па ни новостворене Краљевине СХС. Стога је *Засијава* скретала пажњу свима онима који су претили да ће „Америка и Француска откazati кредит српској држави, ако се ова отстрањивања спроведу“ и „који данас исповедају да је ово отстрањивање, гоњење јеврејског народа“ да се ради о неистини „против које се сви најодлучније ограђујемо“.⁴⁸ Но у исто време је у граду, под председништвом Косте Хација, почeo да делује Одбор за дочек Руса у Новом Саду, са мандатом да прими „под кров нашу избеглу браћу Русе, који ће одавде, из слободног и уједињеног Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, припремати васкрс Русије“ и за које ће се у Новом Саду и у другим местима „уредити прелазни станови“.⁴⁹

Осим „белих“ Руса који су бежали пред таласима большевичке револуције, Новосађани су током лета 1919. године помагали и своје суграђане – ратне инвалиде. У сусрет Петровдану, који је био проглашен за инвалидски дан, Градски савет је позвао Новосађане да за инвалиде дају добровољне прилоге, али и одлучио да разреже засебан порез на „оне грађане, који су за време рата стекли и сад стичу веће капитале“, а који је требало да донесе пола милиона круна – док би још сто хиљада круна било издвојено из редовног градског пореза. „Прву своту поднеће неколико стотина људи, у чијим рукама је неколико десетина милијона круна, да никоме неће тешко пасти, а друга незнатна свота пада на градски буџет

од око 5 милијона круна, да се у њему и не примећује“, објашњавано је из магистрата, уз обећање да убудуће „новосадски инвалиди неће морати по улицама и од куће до куће са скинутим шеширом да апелују на срце и милосрђе.“⁵⁰ Непуних месец дана касније, у српској гимназији је био одржан збор инвалида, који је изабрао управу инвалидског удружења, поверивши јој право заступања чланства у погледу „привремене инвалидске потпоре од стране вароши Новог Сада“. Сасвим неуобичајено за Нови Сад 1919. године – управа новосадских инвалида је била вишенационална.⁵¹

На исти дан када су инвалиди одржали свој збор, 3. августа, у препуној великој дворани хотела „Слобода“, окупило се „целокупно грађанство Новога Сада без разлике странака и сталежа“, негодујући против неуредности железничког и поштанског саобраћаја у Војводини. Између осталог, противствовало се и „против извозника, који извозе у Аустрију маст, свиње и друге артикле без рекомпензације“, а који послове добијају путем протекције и других недозвољених радњи. У том смислу, поменути су „милионари бечки“ браћа Новаковићи, али и Новосађани Хес, Гериха, Паја Мога, Јован Јерковић и Ђока Пушић.⁵² На крају збора којим је председавао Љуба Стефановић, председник Трговачко-занатлијске коморе, изабрана је делегација која је требало да одговорнима у Београду укажу на „мизерно стање које влада у Војводини“, те да их упозоре како „Војвођани себе не сматрају колонијом већ приправном покрајином нашега краљевства“.⁵³ И поред добијених обећања да ће војвођанским проблемима у наредном периоду бити посвећена дужна пажња, однос централних власти се није променио, те су се у новосадској штампи на јесен могли прочитати и следећи редови:

„Центрум српске Војводине, српски Нови Сад, постао је земља обећана за оне, који су требали да оснују своју државу тамо негде на истоку. И у кући, у којој бисмо ми требали да будемо господари, у средишту где има и меда и млека, ми пуштамо да други узму и једно и друго, ми дозвољавамо да други узимају скоруп, а примамо оно што нам остане после скинутог скорупа и исцеђеног саћа“.⁵⁴

Незадовољни су били и војвођански учитељи, који су 31. августа у Новом Саду одржали своју скупштину, са које су, претећи штрајком уколико им се не исплате потраживања, указали на свој тежак

социјални положај, истовремено подсећајући да су управо они „очували свест српског народа у Војводини; док су се други богатили, они су свесно радили, скромно живели посвећујући сва свој живот српском народу и његовој просвети“.⁵⁵ У сврху напретка војвођанске просвете, професор Васа Стјајић се залагао да се, под окриљем Матице српске, по угледу на књижевно одељење и одбор формирају и просветно одељење и одбор. Задатак просветног одбора, у чију управу би ушли представници свих културних и просветних удружења, било би подизање Народног дома, „израда културне статистике Новог Сада“, те одржавање јавних предавања која би „поред флотантне публике“ ваљало да имају и „сталне, готово обавезне слушаоце, који би се, евентуално, подвргли и некој врсти испита.“⁵⁶ А да Новосађани баш и нису радо присуствовали културним манифестацијама, сведочи и новински извештај са изложбе слика професора Швракића, коју је почетком августа, у малој сали градске куће, отворио лично градоначелник Живојновић: „Нови Сад је, овом приликом, доживео опет једну срамоту више, која се мора јавно изнети. И ако је и у листовима, и плакатима, било објављено отварање ове изложбе, дошло нас је, замислите колико: 12. Није ли ово за Нови Сад срамота?“⁵⁷ И доцније је констатовано како је Нови Сад „на путу да постане велика варош“ и да „све виша добива тип једног већег културног центра“, те да се и „његово грађанство, хтело не хтело, мора све више навикавати да живи једним просвећенијим, културнијим, лепшим животом.“⁵⁸

Како је јесен одмицала, у штампи су се све учеснице појављивале критике на рад градских установа. Више новосадских трговаца је изнело низ примедби на рад градске апроваизације, односно њених чланица, „два затуцана Мађара“ – др Имбре Марцековића и Марцике Шуберта. Наводећи да су њих двојица „за време срушене мађарске владавине били истакнуте личности у антисрпском смислу“, но ипак остали „на важним положајима“, које користе да привилегују јеврејске трговце, на уштрб осталих, у погледу снабдевања солју. „Зна ли за ово г. градски начеоник? Па ако зна, зашто не удари по прстима бездушне шићарције?“, питала се *Засићава* крајем новембра,⁵⁹ а почетком децембра је овај лист писао о запуштености града. Уз подсећање да „рат се готово овде није ни осетио, а камо ли да је варош страдала од какве најезде или рушења“, указивано је да се „јавне

зграде у Н. Саду као: народно позориште, Матица, биоскопи и сви хотели и кафане налазе у врло бедном стању, у нереду и прљавштини, каква се не би могла дозволити ни у многим македонским варошima, где је до скора владала турска 'култура'... Али још горе стојимо са улицама и блатом по њима. Асфалт је пропао и на местима и асфалт и бетон, тако, да су се отвориле рупе по неколико метара широке а 20-40 цмт. Дубоке, пуне воде и блата“.⁶⁰

На измаку године критика није био поштеђен ни градоначелник Јован Живојновић. На страницама радикалске *Засцице* је прозиван да одговори на питања која се односе на „чист приход варошке апровизације, као што је ћарење на соли, или питање о сталности чиновника, којима треба признати 24 године рада на другим заводима... Што је најглавније, наш господин начеоник је глава наше вароши већ више од године дана, а још никако нема прорачуна. Ми не знамо шта варош има, а шта и на што се троши паре... Господин градски начеоник са правима великог жупана би хтео велику реч да води на питањима не малим, него на питањима, која за паметног человека не би ни постојала“.⁶¹

Истовремено, демократско *Јединство* је о градоначелнику писало на следећи начин: до рата „по општем мишљењу, добар и исправан човек... добар радник, агилан иницијатор, издржљиви оптимиста“, у поратном метежу „залутао, и сада, као да је у некој далекој земљи попио 'воду од забитја', не уме оданде да се врати и да дође на своје старо место... дато му је оно место које му не одговара и на коме он не може и није у стању да се одржи. Он се љуља, он се колеба, он нити је ухватио нити ће ухватити на томе месту равнотежу“. Стога му је јавно упућен савет да остави положај „које ће му живце упропастити... Нисмо сви за све. Господине начеониче, немогуће је свима добар бити, немогуће је, нарочито, у данашњем свету. Уживите се у себе, вратите се к себи. Бићете мирнији и задовољнији. Још није касно. Али, што пре“.⁶²

У јавности се спекулисало да је анонимни напад на градоначелника заправо акција Демократске странке, која жели да на место Живојновића постави „каквог демократског дервиша“, те да је „главни аранџер интрига“ Игњат Павлас.⁶³ Напади на страницама *Јединства* су се наставили, па је Живојновић пред сам крај године довођен у везу са неким конкретним злоупотребама у вези са стамбеним простором. Наводно, на захтев једног лица предвиђеног

за одстрањивање из Новог Сада, Коста Хаци „вероватно уз добар хонорар – интервенисао је одмах код свог шурака градског начеоника, те овај у Градском Савету помоћу неколицине својих једномишљеника одобри молбу С.Е.“⁶⁴

У узврелој политичкој атмосфери Нови Сад је дочекао прву годишњицу присаједињења и југословенског уједињења, која је обележена „на скроман, па ипак свечан начин“. Последњег дана новембра „пуцњава топова са тврђаве навестила је празник државног и националног уједињења“, да би 1. децембра новосадске улице биле препуне грађана и војника. У Саборној цркви је епископ Иларион Зеремски служио свечану литургију, уз присуство војводе Бојовића, српских и француских официра. Уследио је свечани дефиле војске, а „ћачка омладина је приредила кроз град манифестације, уз одушевљене патријотске покличе а протесте против наших непријатеља“. После подне је одржана свечана седница Градског савета, на којој је говорио Јован Храниловић, а увече је приређена бакљада и представа у позоришту: *Војновићево „Лазарево Ваксрсење“*.⁶⁵

Три недеље касније, Српско народно позориште коначно је подржављено, што је представљало завршетак вишемесечних расправа новосадских поклоника богиње Талије око судбине ове значајне установе. Наиме, први гласови за подржављење Српског народног позоришта, које „преживљује тешку кризу“ зачули су се недуго после обнове његовог рада – у пролеће 1919. године. Ђ. Петровић је тврдио да „наше слабо позориште мора доћи у моћне руке, у руке наше државе“, како би оно могло да утиче на развитак Новог Сада, па да оно постане оно, што је било: расадник лепог српског говора и српске позоришне књижевности.“⁶⁶ У то време апеловало се и за „подизање једне лепе, велике позоришне зграде, где на јавном месту“, стварање позоришног оркестра, побољшање репертоара, привлачење несрпске публике итд.⁶⁷ Упркос свим критикама, канцеларија Српског народног позоришта се по завршетку позоришне сезоне захваљивала публици, као и „онима чија имена због њихове скромности нећемо да споменемо, који обновише позориште!“⁶⁸

Спорења присталица и противника подржављења Српског народног позоришта наставила су се и у другој половини године, а „питање нашег позоришта“ је пунило ступце новосадске штампе. Називајући га „чардак ни на небу ни на земљи“, *Јединство*

је, непосредно пред само подржављење, указивало да пред позориштем „стоје два пута на расположењу: да пређе у државне руке и да се спасе, или да остане као што је и да пропадне“. Оштро су критиковани чланови Управног одбора СНП-а да се противе подржављењу због очувања својих положаја, односно што „не дају Србијанцима своје Позориште; они хоће да сачувају и сами негују војвођанску културу“.⁶⁹ Коначно, 22. децембра 1919. године, „после дужих преговора“ Бранислав Нушић је, у име министра просвете, преузео управу над позориштем, а његови глумци су добили статус државних чиновника. Нушић је најавио да ће „чим буде могуће“ позориште отворити своју филијалу у Вршцу и да ће се организовати „путујуће позориште по Бачкој“, док је Друштву за Српско народно позориште изрекао захвалност на досадашњем раду, те најавио да ће оно располагати „и на даље својим иметком.“⁷⁰

Прву годину у слободи Нови Сад је окончао у великим проблемима, али и са амбициозним плановима. Архитекта грађевинске дирекције др Милан Секулић, изнео је половином децембра у *Заспави* (у два наставка) своје виђење стања у коме се Нови Сад налазио, али и његовог будућег урбанистичког развоја:

„Нови Сад, као релативно младо насеље, није у том сретном положају, да има грађевина од какове културно-историјске вредности као остатке једне јаче културне периде; а ни данашње његово стање никако није огледало оне културе и снаге, коју ми осећамо, да пулзира у његовим жилама. Овај град се са својом провинцијском и шаблонском архитектуром данас мало разликује од суседних градова на овој великој равници. Истина, он је релативно уређен према другим градовима и насељима наше државе, нарочито јужно од Дунава; он чак има изглед неке европске вароши у колико се човек ограничи на две три улице у средини града. Али у очима архитектонски интелигентног човека Нови Сад не може да пружи много интересантности. Међутим ни као новије насеље не може да нас задовољи. Место да изгледа као модерно изграђена варош са регулисаним улицама, водоводом и канализацијом, са пространим парковима и лепим скверовима, хигијенски грађеним кућама и вилама, монументалним јавним зградама и модерним фабрикама – Нови Сад се данас, огрезао у блату и смрадним барама, гуши у свом рођеном немару и мурдарлуку, те са својим

издртим фасадама и проваљеном калдрмом, влажним кућерцима и мизерним осветљењем чини утисак немоћног инвалида, који стојећи на углу улице пружа руку за помоћ.“

Износећи читав низ својих урбанистичких замисли, Секулић је подсећао читаоце на чињеницу да је пре рата „грађевни програм Новога Сада био прилично обиман. Најважнија тачка овога програма је регулација града, односно у вези са овим канализација и полагање водовода. Пројекти и предрадње су одавно готови, дефинитивно примљени, чак су неке партије и отпочете, те ако би се, услед про мењених прилика, овима пројектима данас и могло што-шта замерити, они ипак представљају врло велики и важан део при спровођању у живот ових радова. Тежиште регулационог плана је градња новога дефинитивног моста на Дунаву. Овај би мост, да није било рата, вероватно већ био и сазидан... Тиме би лиман, један део променаде и сав онај нездрави део Новога Сада био претворен у нову, модерну четврт, где би се у главном подигле и све јавне зграде, које су сад у програму. Тако да напоменемо пројекат велике државне зграде за Грађевинску Дирекцију и друга важна надлежштва, градско позориште, нову градску кућу, градску продавницу (Markthalle) итд. Са згодно положеним улицама овај би крај у вези са пројектованим венцем, који у круг везује читав град, био у стању да реши читав промет у вароши, те да нас ослободи дунавске и железничке улице, где се данас врши промет једино са опасношћу по грађане... За проширење држ. железница је добар део земљишта резервисан, док је читав простор иза железничког насила према Каменици увучен у нов пројекат. Ако се Нови Сад нагло буде ширио, доћи ће ред и на то; данас међутим има град доста места да се шири у другим правцима, где је и тле згодније за зидање. Тако да споменемо крај према Футогу, где је град са подизањем чиновничког насеља већ отпочео зидање, уношењем котажног система, даље земљиште иза каменичке, темеринске, пирошке и кисачке капије, где би се и радничке колоније могле подићи. Са дефинитивним мостом постаје све актуелније и припојење Петроварадина Новом Саду. Чим се потпише мир са Угарском, мора се узети ово питање у претрес, да се дознаду услови и могућности за ово припојење, корисно како за наш град, тако и по Петроварадин. Како саставни део нашега града Петроварадин ће са својим интересантним контурама,

остацима аустријског барока и живописним положајем још више допринети, да се од Новога Сада створи једна пријатна и занимљива варош. О економским и национално-политичким предностима овог предлога не треба, мислим, овде говорити. У вези са овим долази и питање проширења електричног саобраћаја, како бисмо периферије овако проширеног града могли што тешње везати за центар, даље проширење односно зидање нове жељезничке станице, градња добрих путева и осигурање добре

везе на Дунаву са Рибњаком и Каменицом, која би места са својим положајем и климом требала да постану летњиковци у потпуном и модерном смислу речи, скупа са летњим купатилом на Дунаву, са 'штрандом', о коме би такође више рачуна требало повести.⁷¹

Године динамичног развоја Новог Сада које су уследиле учиниле су да се већина ових пројекта реализује,⁷² али су неки остали неостварени све до данашњих дана – читав век касније.

НАПОМЕНЕ

¹ *Српски лист*, 1/24. 10. 1918.

² *Српски лист*, 2/26. 10. 1918.

³ Види: Слободан Бјелица, *Ослобођење Новој Сага 1918. године – сведочанствова и йолемике*, Нови Сад 2018.

⁴ *Српски лист*, 13/8. 11. 1918.

⁵ *Српски лист*, 21/18. 11. 1918.

⁶ *Српски лист*, 24/23. 11. 1918.

⁷ *Српски лист*, 34/5(18) 12. 1918.

⁸ *Српски лист*, 34/5(18) 12. 1918.

⁹ *Српски лист*, 37/9(22) 12. 1918.

¹⁰ О биографијама ових, али и других актера политичког, друштвеног и привредног живота некадашњег Новог Сада, читаоци се могу обавестити у тридесетомној *Енциклопедији Новој Сага*, коју је уредио др Душан Попов.

¹¹ *Српски лист*, 41/14. (27). 12. 1918.

¹² *Српски лист*, 53/30. 12. (12. 1) 1919.

¹³ *Заслава*, 2/3.(16) 1. 1919.

¹⁴ *Заслава*, 11/13 (26) 1. 1919.

¹⁵ *Српски лист*, 4. (17) 1. 1919.

¹⁶ *Српски лист*, 10. (23) 1. 1919.

¹⁷ *Српски лист*, 12. (25) 1. 1919.

¹⁸ *Заслава*, 12/29. 1. 1919.

¹⁹ *Српски лист*, 13/31. 1. 1919.

²⁰ *Заслава*, 30. 1. 1919.

²¹ *Српски лист*, 30. 1. 1919.

²² *Српски лист*, 30. 1. 1919.

²³ *Заслава*, 30. 1. 1919.

²⁴ *Српски лист*, 1. 2. 1919.

²⁵ *Заслава*, 15. 2. 1919.

²⁶ *Заслава*, 28. 2. 1919.

²⁷ *Заслава*, 38/1. 3. 1919.

²⁸ *Заслава*, 56/22. 3. 1919.

²⁹ *Заслава*, 25. 4. 1919.

³⁰ *Заслава*, 16. 4. 1919.

³¹ *Јединство*, 6/27. 4. 1919.

³² У овом раду се нећемо детаљније бавити радом новосадске градске управе, будући да се о тој теми читаоци могу детаљно упознати из Записника Проширеног савета града Новог Сада из 1919. године, које је приредила Тања Вељковски 2013. године.

³³ *Јединство*, 3. 5. 1919.

³⁴ *Заслава*, 92/9. 5. 1919.

³⁵ Види опширније у: Слободан Бјелица, Михајло Пупин и Нови Сад, *Раг Музеја Војводине* 59, 2017.

³⁶ *Заслава*, 26. 6. 1919.

³⁷ *Јединство*, 56/1. 7. 1919.

³⁸ *Заслава*, 139/5. 7. 1919.

³⁹ Види опширно у: Марија Бјелица, „Краљевски дани“ јула 1919. године у Новом Саду, *Годишњак Историјској архијви 1904–1919. године* 6, 2012.

⁴⁰ *Слобода*, 114/4. 6. 1919.

⁴¹ *Слобода*, 14. 6. 1919.

⁴² *Заслава*, 26. 6. 1919.

⁴³ *Јединство*, 147/16. 7. 1919.

⁴⁴ О споровима око Радничког дома, као и о политичким сукобима новосадских комуниста и социјалдемократа уопште, у серији својих књига и радова писао је др Данило Кецић.

⁴⁵ *Слобода*, 4. 7. 1919.

⁴⁶ *Заслава*, 156/27. 7. 1919.

⁴⁷ *Слобода*, 7. 8. 1919.

⁴⁸ *Заслава*, 3. 9. 1919.

⁴⁹ *Заслава*, 9. 8. 1919.

- ⁵⁰ Слобода, 142/9. 7. 1919.
- ⁵¹ Слобода, 163/5. 8. 1919.
- ⁵² Слобода, 166/8. 8. 1919.
- ⁵³ Слобода, 169/12. 8. 1919.
- ⁵⁴ Јединство, 126/16. 10. 1919.
- ⁵⁵ Заслава, 3. 9. 1919.
- ⁵⁶ Јединство, 119/8. 10. 1919.
- ⁵⁷ Јединство, 83/5. 8. 1919.
- ⁵⁸ Јединство, 130/21. 10. 1919.
- ⁵⁹ Заслава, 245/30. 11. 1919.
- ⁶⁰ Заслава, 248/6. 12. 1919.
- ⁶¹ Заслава, 259/19. 12. 1919.
- ⁶² Јединство, 175/17. 12. 1919.
- ⁶³ Заслава, 259/19. 12. 1919.
- ⁶⁴ Јединство, 184/28. 12. 1919.
- ⁶⁵ Јединство, 165/4. 12. 1919.
- ⁶⁶ Заслава, 78/18. 4. 1919.
- ⁶⁷ Заслава, 18. 5. 1919.
- ⁶⁸ Слобода, 3. 7. 1919.
- ⁶⁹ Јединство, 175/17. 12. 1919.
- ⁷⁰ Заслава, 267/30. 12. 1919
- ⁷¹ Заслава, 257/17. 12. 1919; Застава, 258/18. 12. 1919.
- ⁷² Види: Слободан Бјелица, *Политички развој Новој Сада између два свећеска рата*, Нови Сад 2008.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Слободан Бјелица, *Политички развој Новој Сада између два свећеска рата*, Нови Сад 2008.

Тања Вељковски (прир.), Записници Проширеног Савета града Новог Сада из 1919. год.,
Зборник архивске ћије Историјској архива
јијада Новој Сада, Историјски архив града
Новог Сада, Петроварадин 2013.

Марија Бјелица, „Краљевски дани“ јула 1919.
године у Новом Саду, *Годишњак Историјској
архива јијада Новој Сада* 6, 2012.

Слободан Бјелица, Михајло Пупин и Нови Сад,
Раг Музеја Војводине 59, 2017.

Слободан Бјелица, *Ослобођење Новој Сада 1918.
године – сведочанстви и љолемике*, Нови Сад
2018.

Српски лист, 1918; 1919.

Заслава, 1919.

Јединство, 1919.

Слобода, 1919.

Prof. Slobodan Bjelica, PhD
Faculty of Philosophy, University of Novi Sad

CHRONICLE OF NOVI SAD 1918–1919

Summary

This paper, according to the data found in Novi Sad periodicals, chronologically presents the political, economic, cultural and social life of Novi Sad in the first year after the end of the First World War. At that time, Novi Sad, on the one hand, was splashed by the wave of enthusiasm due to the long awaited liberation, and on the other hand, faced many problems. The revolutionary government from 1918 was to transform into a regular city administration and to strengthen its authority among the citizens, to restrain present irredentist tendencies, and to deal with the accumulated problems. The most acute among them were: lack of housing, general poverty and hunger, the occurrences of protection and corruption. The revival of political life and the founding of committees of the Radical, Democratic and Social Democratic parties in Novi Sad caused instability in the work of the city administration, which, as the months went by, became more pronounced. The first post-war year was also marked by the revival of the Serbian cultural societies and institutions in Novi Sad, including the Serbian National Theater, which became a state property by the end of 1919, causing a great deal of controversy in the public of Novi Sad.

„БИТИ ИЗБЕГЛИЦА: ЕВРОПСКИ НАРАТИВ“ – ТЕОРИЈА И ПРАКСА МЕЂУНАРОДНОГ ПРОЈЕКТА У МУЗЕЈУ ГРАДА БЕЧА¹

Мр Герхард Милхрам, Музеј града Беча

Апстракт: Прогон и изгнанство су феномени људске историје који су окупирали друштва у свим епохама и нашли су свој израз у најразличитијим наративима националних сећања. Аустријска академија наука покренула је 2017. године пројекат под називом *Бити избеглица: европски наратив*. Овај пројекат, по својој природи, треба да подигне свест о томе да је избеглиштво заправо искуство које је вековима присутно у европским друштвима. Избеглиштво као искуство и као нарација дубоко задире у фамилијарну историју, присутно је у локалним наративним заједницама, али до сада је било скоро незабележено у званичном културном сећању. Стoga, пројекат је желео да ојача свест да је „бити избеглица“ заједничко европско искуство и као такво треба да буде препознато. У овом јединственом пројекту учествовале су три универзитетске институције и пет музеја из седам европских земаља, међу којима и Музеј Војводине.

Кључне речи: избеглице, прогон и изгнанство, Европа, изложба, међународна сарадња, музеји.

Прогон и изгнанство су феномени људске историје који су окупирали друштва у свим епохама и нашли су свој израз у најразличитијим наративима националних сећања. Актуелни догађаји, као што су борбе у Сирији, насиље које изазива такозвана Исламска држава, миграциони притисак који стварају климатске промене, али и катастрофални економски услови који присилјавају на миграцију, доводе до повећане свести о овом феномену.

У 2015. години, такозвана „избегличка криза“ достигла је свој врхунац пошто је у првих десет месеци те године скоро 700.000 људи било на тзв. „балканској рути“ од Грчке до централне Европе. Беч је био транзитна станица на путу за Немачку која је била крајњи циљ избеглица. Владине агенције су само уз помоћ цивилног друштва могле да управљају снабдевањем, организацијом и другом помоћи. Поред тога, државе су одбиле да прихвate избеглице. Неуспех Европске уније да се договори о јединственој политици довео је до широке и емоционалне друштвене дебате широм Европе о политици азила у Унији и у националним државама које су таласом избеглица биле погођене. Ови веома емотивни дискурси ојачали су националне конзервативне и десничарске позиције. Класичне партије политичког центра приближиле су се десничарским позицијама или су преузеле њихове захтеве. Рестрикције и ограничења азила и избегличке заштите преузета су у партијске програме, а потом и политички реализоване.

Аустријска академија наука, под вођством Хајдемари Ул и координацијом пројекта од стране Анисе Хасандоцић и Рифета Рустемовића, покренула је 2017. године пројекат под називом *Бити избеглица: европски наратив*.² Овај пројекат, по својој природи, треба да подигне свест о томе да је избеглиштво заправо искуство које је вековима присутно у европским друштвима. Избеглиштво као искуство и као нарација дубоко задире у фамилијарну историју, присутно је у локалним наративним заједницама, али до сада је било скоро незабележено у званичном културном сећању. Стога је пројекат желео да ојача свест да је „бити избеглица“ заједничко европско искуство и као такво треба да буде препознато.

Да би ово успели да реализујемо пројекат се фокусирао на места и институције које се традиционално баве прошлошћу. Пројектни тим је успео придобије три универзитетске институције и пет музеја из седам европских земаља за учешће на овом пројекту: Лазарски универзитет (Uczelnia Łazarskiego) из Варшаве, Универзитет Еберхард Карлс (Eberhard Karls Universität) из Тибингена и Универзитет Лајпциг (Universität Leipzig), као и пет класичних историјских музеја, Музеј Војводине, Музеј новејше зgodovine Slovenije, Поморски и повијесни музеј Хрватског приморја (Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja) из Ријеке, Музеј источне Босне (Muzej istočne Bosne) из Тузле, као и Музеј града Беча (Wien Museum). Заједничка изложба је у фокусу требало да

има пре свега школе и ученике, али и програме за посредовање. Бројне активности тима за посредовање наведене су на почетној веб страници странице пројекта.³

Покрети избеглица ка Аустрији након 1945. године

Пројектни тим је замолио музеј да номинирају три објекта за заједничку изложбу из својих збирки. Задатак, који, на први поглед, изгледа веома једноставно, представљао је велики изазов за један традиционални историјски музеј као што је Музеј града Беча. Пре свега, како се музеј, као што је Музеј града Беча, опходи према овој теми и да ли јој уопште посвећује пажњу? Аустрија и Беч су се у својој историји након 1945. године у више наврата суочавали са избеглицама и њиховим судбинама. Само у 1945. око 1,6 милион људи је остало у Аустрији са нерешеним правним статусом: присилни радници, депортовани, преживели из концентрационих логора, ратне избеглице и расељена лица из подручја са немачког говорног подручја. Током Мађарске револуције 1956/57, око 200.000 Мађара је пребегло у Аустрију, а 1968. године, након гушења Прашког пролећа дошло је 162.000 избеглица из ЧССР-а. Током 70-их и 80-их година прошлог века дошли су избеглице из Уганде, Чилеа, Аргентине, Вијетнама, Камбоџе као и Курди из Ирака. За 250.000 Јевреја из Совјетског Савеза је Аустрија у том периоду постала транзитна земља. Аустрија је требало да се брине о њима, као и да организује њихов боравак и даља путовања. Године 1977. потписници покрета за грађанска права из ЧССР-а су пребегли у Аустрију и ту добили азил. Године 1980/81. овде је пребегло 150.000 пољских грађана због појачаног сукоба између комунистичког режима и демократског покрета *Солидарност*, а 1989/90. све више Румуна је тражило уточиште у Аустрији од комунистичке диктатуре Чаушескуа. Од 1992. године, због распада Југославије, многи људи су дошли у Аустрију да траже уточиште од ратних догађања.⁴ Наравно, све ове избеглице су дошли у Беч и биле су различито прихваћене, или пријатељски, или невољно.

Предуслови у Музеју града Беча

Али, да ли су они оставили трага у нашим збиркама, или у музејском раду? Да би одговорили на ово питање прво морамо да дамо кратак преглед на-

станка и историјата Музеја града Беча. Основан је 1887. као Градска збирка. Основала га је градска управа како би омогућила „обједињења свих вредних историјских и културних споменика Беча“ у једном музеју.⁵ Богати грађани и њихови политички представници имали су интерес да представе своја достигнућа у уметности, култури, политици и науци. Интересовање за ниже слојеве друштва, маргиналне групе, а поготову избеглице, није постојало. Није изненађујуће да је музеј био фокусиран на грађанску самопромоцију и мање или више херојску прошлост. То доказују, нпр. бројни предмети који се односе на опсаду Беча од стране османске војске из 1683. године, или врло опсежна збирка о буржоаској револуцији из 1848. године. Приче о насиљу и беди, разарању и бегу, које су својствене сваком ратном сукобу, биле су ван опажања музеја.

Ова стратегија прикупљања предмета је одржавана са различитим модификацијама до 80-их година прошлог века. Од великих избегличких покрета су само оне избеглице које су дошли у Беч током Првог светског рата, почевши од 1914, пронашле место у збиркама куће, представљене малобројним фотографијама, разгледницама и графикама. То се десило у оквиру ратне збирке градских збирки (Градски музеј и Градска библиотека). Хришћанско-социјални градоначелник Рихард Вајскирхнер је наложио двема институцијама акцију „прикупљања свега што има везе са Бечом у овом историјски значајном периоду“.⁶

Предмети који говоре о прогону и изгнанству у Музеју града Беча и проблеми са њиховим сакупљањем

Горепоменути покрети избеглица након 1945. године очигледно се нису сматрали музејски релевантним и не представљају део историјата града. О овоме се може наћи свега неколико предмета: „какао кутија за доручак“ јеврејско-америчког удружења, вероватно из логора за расељене Јевреје у болници Ротшилд, набављена 2011. године; серија фотографија фотографа Ернста Хаускнота, која се састоји од 47 слика на којима су приказане мађарске избеглице 1956. у Бечу. Фотографије су набављене у оквиру веће колекције са другим мотивима 2003. године. Постоље кревета из избегличког логора Трајскирхен и трака за ношење мађарске помоћи, које су набављене у контексту припрема за изложбу

Beč za Beč. Mađarska 1956. и преузете у збирку 2006. године. Серија фотографија музејског фотографа Дида Затмана из 2005. године о активисткињи за људска права и помагачу избеглицама Ути Бок, која је свој ангажман започела са младим избеглицама из Југославије и која је у Аустрији за свој рад добила велико признање. Осим тога, 2015. године набављени су плакати за оријентацију избеглица на жељезничкој станици „Запад“, али и неколико других предмета. Очигледно се ради о предметима који су прикупљани више насумично него циљано.

Имајући у виду самонаметнут задатак у последњих неколико година, прикупљање све већег броја предмета о миграцијама, овај мали број предмета који сведочи о изгнанству и прогону може се тумачити као извесно игнорисање и незаинтересованост одговорних за ову тему. Али, са друге стране указује – пошто је интерес прилично присутан и увек се покушава да се покрије овај део градске историје материјалном оставштином – на проблеме сакупљања грађе из ближе прошlostи. Бег одузима људима њихову материјалну основу – носи се само оно најосновније за преживљавање. Потрошна роба су свакодневни предмети који се немарно бацају, лични предмети постају објекти сећања, последње ствари које подсећају на некадашњи живот, породицу, пријатеље и некадашње окружење и културу. Ради се о предметима који им пружају подршку и оријентацију у новом, непознатом, често суздржаном и понекад отворено непријатељском окружењу. Али, то су и предмети који документују приче о избеглиштву и настањивању у новој средини и који су повезани са патњом, болом, губитком, безнадежношћу и осећајима искорењивања и осећаја бити странац. То су успомене које су интимно везане са сопствену судбину, а које се преносе унутар породице и чине микро и макро историју. Ови интимни осећаји могу представљати и разлог зашто често прођу деценије да би се ти објекти схватили као „јавни“ и предају музеју, или некој другој институцији на чување. Често се то дешава у другој или трећој генерацији која препознаје историју родитеља, или дедова и бака, као нешто вредно очувања и истраживања.

Као пример таквих потешкоћа треба навести изложбу из 2006. године у част пребега хиљаде Мађара у Аустрију 1956. године, након пада устанка против комунистичког режима. Овај догађај у колективном аустријском сећању представља основни

стуб самопоштовања Друге републике као земље азила. Изложба *Beč go Beča. Mađarska 1956.*⁷ створена је уз велику подршку и сарадњу бивших избеглица из Мађарске. Не само да се бавила историјским чињеницама које су претходиле овоме и самим до-гађањима у Мађарској, а који су довели до бега у Аустрију и друге земље, већ је описала политичке и друштвене реакције. Идеализована и самосвесна аустријска нарација била је критички преиспитана, док су негативне реакције на избеглице из Мађарске тематизоване, јер су се након кратког боравка суочиле са великим нездовољством и латентном агресијом домаћег становништва. Причало се о преоптерећењу Аустрије, а створила се и слика незахвалног избеглице који је искористио помоћ Аустријанаца. Постоје обрасци понављања реакција у опхођењу према избеглицама, који су овде наведени као примери. Ипак током година званична аустријска нарација приближила се нарацији избеглица који су остали у земљи. Приче мађарских савременика биле су углавном позитивне. Упркос пријатељском ставу и подршци изложби коју су дала мађарска удружења у Аустрији и многим бившим избеглицама које су обезбедиле експонате, готово нико није био спреман да те предмете стави на трајно чување Музеју града Беча.

Три предмета Градског музеја Беча на заједничкој изложби

Из горе наведених разлога није било једноставно направити избор предмета за изложбу. Вида Баконди и потписник овог текста су се након дуже дискусије одлучили за следеће предмете:

Цедуља-подсетник нас повезује са једном избегличком причом из недавне прошlostи. Додуше, ова цедуља у то време није била у поседу музеја, већ је била позајмљена за ову изложбу, али је донирана од стране власника Музеју града Беча након њеног завршетка. На њој се налази списак предмета написан на српско-хрватском језику: „филмови, видео касете, музичка касета Асја, транзистор и адаптер, пуњач батерија, потврда о власништву куће у Сарајеву, потврда власништва за Сакара, дечији накит, Радаш дипломе“. Све наведене тачке су након тога проверене и чекиране. За Радмилу Ерцег, која је била удата Хаџинурбековић, ова цедуља представља драгоцену сећање. Када је рат захватио Зворник у североисточној Босни 1992. године породица Радмиле

Хаџинурбеговић је морала журно да напусти свој дом. Да би извукла још неколико ствари из напуштене куће и потражила рођаке, вратила се у Зворник под животном опасношћу. Као подсетник, њен муж Сеад је направио ову листу ствари коју мора да понесе са собом. Не треба да заборави практичне ствари као што је радио-транзистор, али ни скупоцене успомене. „Оне вам говоре да сте некада живели“, каже Радмила Ерцег. У априлу 1993. она и њена породица напокон су стигли до своје последње избегличке станице – Беч. У међувремену ова порука постаје од личне успомене вредан музејски предмет који се на различите начине може користити за музејску презентацију непосредне, савремене историје.⁸

Други предмет потиче из периода непосредно након завршетка II светског рата – конзервирана храна са натписом „Какао доручак. Поклон америчких Јевреја“. Више од 75.000 преживелих Јевреја је на крају рата похрлило у, на брзину изграђене логоре за расељена лица у Немачкој и Аустрији, који су се налазили претежно у окупационим зонама под америчком управом. Јеврејска расељена лица (Displaced Persons) су осим тога била подржана од јеврејских организација за хуманитарну помоћ, као и од појединача. У Бечу је највећи такав логор за расељене Јевреје био у бившој болници Ротшилд, у Бечкој јеврејској заједници. Овде се о њима бринуо, пре свих, Амерички комитет за дистрибуцију Јевреја, највећа америчко-јеврејска хуманитарна организација. Заједница је настојала да изгради инфраструктуру која би одговарала непосредним материјалним потребама, али и да се брине о образовању, културним, верским и организационим питањима. Такође, снабдевање верника међу расељеним лицима са кошер храном спадало је у њихов делокруг. Ова конзервирана храна вероватно потиче из једног таквог следовања.

Наш трећи предмет је фотографија која је уврштена у збирку не због жеље и интереса за тему о избеглицама већ зато што је била у склопу посебне колекције из 1914. године, тзв. Ратне збирке. Та збирка је настала на иницијативу бечког градоначелника Рихарда Вајскирхнера. Осмишљена је тако да обједини све патриотске предмете и дogaђаје који имају узрокну и ратну конотацију. Наравно, сматрало се да ће војна акција против Србије произвести брз, победнички исход. Да је прича кренула

другачијим током и да је казнена експедиција против Србије прерасла у светски рат са милионима жртава и великим бројем избеглица још нам је данас болно жива у сећању. На фотографији су, на основу натписа на полеђини, приказане „Галицијске избеглице на Кармелитер тргу у октобру 1914.“. Фотографија потиче из фундуса бечке полиције, која је од почетка рата састављала тзв. „извештаје о расположењу“ и том приликом фотографисала већа окупљања људи, где је постојала сумња да може доћи до излива негодовања везаних за недостатак успеха или о ситуацији са храном у Бечу. Избеглице су представљале свима видљиви доказ војних неуспеха аустроугарске војске. Сходно томе, званичници су почели да поричу проблеме и истовремено нападају избеглице, подстрекујући становништво на агресиван однос према њима. Пошто је велики део Галицијаца био јеврејског порекла, суочили су се и са антисемитским стереотипима који су практиковани још у време хришћанско-социјалистичког антисемитског градоначелника Лугера. Тако су их оптуживали за профитерство, за неовлашћени пријем избегличке помоћи, за доношење и ширење зараза. Мушкирцима је пребацивани да су наводно избегавали војну обавезу, или су их оптуживали за шпијунажу, те да су се понашали нелојално према држави. Ова упорна изрицања предрасуда постала су видљива када је фотографија уписанана у инвентарну књигу. Претходно неутрални опис слике је изненада гласио „улична тржница избеглих галицијских Јевреја пред Кармелском црквом“. Тако су испливали стари антисемитски стереотипи о Јеврејима као трговцима, што је у контексту са избеглицама само могло да значи да су те избеглице пословале на непоштен начин. Имајући у виду данашњи дискурс о избеглицама, многе од предрасуда и атрибуција које су тада изречене изненада изглеђају веома актуелно. Избеглице су биле и још увек се описују као маса са свим негативним особинама које представљају претњу или опасност за аутохтоно становништво.

Предмети партнериских музеја

Избор предмета за изложбу по мом мишљењу открива јасне разлике између музеја. Артефакти партнериских музеја указују на јаку личну везу са бившим власницима и везују се за једну или више

конкретних особа.⁹ Три предмета из Музеја новејше згодовине Словеније: новинарска пропусница из 1991. године Иде Великање Петронијевић; панталоне једног малишана из 1916. године Хортензије Вуго и албум поезије из 1941. године Зденке Штефанчић. Музеј источне Босне, се такође, са своја три предмета позива на моћ наратива који стоје иза њих: децијајакна из 1992. године Рамизе Омеровић; карта за воз из 1991. године Амре Бошњаковић Сарачевић и ансамбл са фотографијом и сатом породице Кашишик. Такав један предмет имао је и Поморски и повијесни музеј Хрватског приморја Ријека – кључеви од куће бр. 33 из села Липа, фамилије Смајла Брндини. Село је спаљено 1944. године у „осветничкој акцији“ немачког Вермахта током које су његови становници убијени. Иван Смајла је на чудесан начин преживео. Музеј Војводине је приложио слику Роберта Хамерштила која се бави доживотним сучељавањем са пртеривањем из Војводине и чежњом једног избеглице за својим коренима. Иако остали предмети из музеја у Новом Саду и Ријеци не причају личне приче, имају јаку повезаност са до-гађајима из недавне прошлости. То је случај, на пример, са фотографијом која приказује грађане Новог Сада 1995. године у потрази за именима пријатеља и рођака на листама ратних избеглица из Хрватске, односно са фотографијом која приказује избеглице које стижу у Ријечку луку 1992. године. Томе треба приодати и, такође из Ријеке, меморијалну књигу дома за бригу у Ђенови за децу из Ријеке, коју су 1919. године довели италијански националисти да их спасу од наводне „словенске опасности“. Нови Сад је као трећи предмет додао плакат из 1941. године, на којем се наређује депортација становника који су након октобра 1918. дошли у Нови Сад. Тиме се указује на легалистички ниво прогона и изгнанства, као и на чињеницу да државна власт често одређује да ли појединач припада одређеном месту или не, без обзира на њихова осећања. Овакав избор предмета музејских партнера говори нам о различитим историјским искуствима и интересима на појединим местима, али и да нас те приче у Европи заправо повезују и указују на заједнички културни простор.

У Новом Саду, Љубљани, Ријеци и Тузли испричане су приче које се доживљавају као истински оригиналне приче које, једним делом, служе јачању властитог националног идентитета. Насупрот томе,

Аустрија и Беч никада нису били директно погођени оружаним сукобима након 1945. године. Индиректно, земља је била изложена ратовима кроз описани прихват људи који су тражили заштиту у Аустрији. Као резултат тога Беч је у више наврата постао место за избеглице чије судбине су имале и имају утицај на бечко друштво и историју.

Утицај на музејски рад

То, међутим, доводи и до посебне одговорности кустоскиња и кустоса када су у питању ови скоро неприметни предмети свакодневнице из наших колекција. То су предмети који могу да открију своју пуну историјску и наративну моћ само када их повежемо са причама оних који су их некада поседовали. Али, ми упознајемо ове приче само када смо спремни да уложимо време да без пристрасности слушамо те људе и да њихова искуства схватимо озбиљно. То за музејски рад значи да је, поред обимног истраживања извора, од суштинског значаја и разговор са савременим сведоцима. Потребно је разговарати и са људима који имају искуство са избеглицама, било да су у питању они који пружају подршку избеглицама у оквиру свог посла или политичког ангажовања. Само на тај начин можемо учинити ове предмете приступачним за будућу употребу у музејима и учинити их доступним за будуће генерације.

За бивше избеглице интересовање за њихове приче од стране институција јавног сећања не само да значи признање њиховог искуства и доживљаја, већ је и важан симболички знак да је њихова прича део шире историје, а тиме је и званично призната.

Реакције на изложбу

Концентрисана селекција предмета била је једна од предности наше заједничке изложбе. Неколицина предмета са својим причама које стоје иза њих омогућила је публици директан и емпатичан приступ судбини избеглица у Европи. Реакције из штампе као и оне из књиге утисака то најбоље доказују.

„Интимне стазе за бег су као мирна капела ушушкане у задњем делу популарне катедрале, налази се у сени далеко опсежнијих актуелних приредби у музеју. Напуштајући је, човек не може, а да се не присети властитих разлога за бекство и спасавање, и колико смо срећни када се покрећемо, то је мање очајно и вероватно да води бољем животу. Шта носимо са собом где год да идемо?“¹⁰

Примери из књиге утисака:

„Веома мала, али веома ангажована изложба, која наводи на размишљање...“

„Хвала Вам на овој изложби, због које сам схватали колико је мени и мојој породици заправо добро што живимо у мирној земљи!“

„Изложба *Бити избеглица: европски наратив* показује да живот може бити документован у музеју, али и да може да буде мисија за сваког појединца.“

„Оно што изложба врло јасно преноси је да национализам, фашизам, ксенофобија увек погађају обичне, мале људе. Зато, будимо будни!!“

„Веома просветљујуће и потресно, колико добро ова изложба наглашава да ратови, мржња и прогон само до уништења воде.“

„Користан подсетник да ми избеглицама чинимо живот јадним и да их не третирамо са разумевањем које заслужују. Изложба даје врло јасне људске примере њихове патње.“

„Много је прича из подручја у којем су некада живели моји бака и дека и родитељи!“

Изложбу *Спазе беја*¹¹ (оригинални назив изложбе гласи *Fluchtspuren*) у периоду од 17. маја 2018. до 13. јануара 2019. године у Музеју града Беча посетило је 26.116 посетилаца. Чини се да је већина посетилаца пронашла начин, што је била и намера пројекта и изложбе, да промени своје гледиште о судбини избеглица.

НАПОМЕНЕ

¹ Предавање *Бити избеглица: европски наратив*.

Искуствва и изазови пројектира одржало је мр Герхард Милхрам у Музеју Војводине (Дунавска 37) 16. 1. 2019. Са немачког превео Александар Медовић.

² Види: <https://www.oeaw.ac.at/ikt/forschung/gedaechtnis/flucht-europaeisch-erzaehlen-being-refugee-a-european-narrative/> (посећено 20. 3. 2019)

³ <https://www.refugeenarrative.eu> (посећено 20. 3. 2019)

⁴ Види сажетак свих кретања избеглица у Аустрију од 1945. године: https://www.wienmuseum.at/fileadmin/user_upload/Ausstellungen/Kalender_2015/Asyl_Raum/Asyl_Raum.pdf (посећено 20. 3. 2019)

⁵ Види: Wilhelm Deutschmann, Ein Überblick zur Geschichte des Historischen Museums der Stadt Wien. О: Hundert Jahre Historisches Museum der Stadt Wien (Каталог изложбе поводом 106. изложбе Историјског музеја града Беча), Wien 1987, 15–31.

⁶ Gerhard Murauer, „In dieser drangvollen Zeit ...“. Zur Weltkriegssammlung der Stadt Wien. У: Alfred Pfoser, Andreas Weigl (Hg.), Im Epizentrum des Zusammenbruchs. Wien im Ersten Weltkrieg. Wien 2013, 540–555.

⁷ Peter Eppel, Béla Ráska, Werner Schwarz (Hg.), Flucht nach Wien. Ungarn 1956 / Menekülés Bécsbe. Magyarország 1956, Wien 2006.

⁸ Vida Bakondy, Note 1992. У: Flucht Europäisch Erzählen. Being a refugee: A European Narrative. A „Europe for Citizens“ Project. Full Object Descriptions. Hg. von der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2018, 20–21.

⁹ Детаљни описи одговарајућих предмета могу се наћи у: Flucht Europäisch Erzählen. Being a refugee: A European Narrative. A „Europe for Citizens“ Project. Full Object Descriptions. Hg. von der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2018.

¹⁰ <https://metropole.at/what-remains-refugees-exhibit-wien-museum/> (посећено 19. 3. 2019)

¹¹ <https://www.wienmuseum.at/de/ausstellungen/archiv/alle-anzeigen/fluchtspuren.html> (посећено 19. 3. 2019)

Gerhard Milchram, Wien Museum

„BEING REFUGEE: A EUROPEAN NARRATIVE“ – THEORIE UND PRAXIS EINES INTERNATIONALEN PROJEKTS IM WIEN MUSEUM

Zusammenfassung

Flucht und Vertreibung sind Phänomene der Menschheitsgeschichte, die in allen Epochen die Gesellschaften beschäftigt haben und ihren Niederschlag in den unterschiedlichsten Narrativen der jeweiligen nationalen Erinnerungen fanden. In diesem gesellschaftlichen und politischen Umfeld startete 2017 die Österreichische Akademie der Wissenschaften ein Projekt mit dem Titel Being a Refugee. A European Narrative. Dieses Projekt sollte laut Eigendefinition das Bewusstsein dafür wecken, dass „Flucht eine Erfahrung ist, die in europäischen Gesellschaften seit Jahrhunderten präsent ist“ und als Erfahrung und als Erzählung tief in Familiengeschichten und in lokalen Erzählgemeinschaften hinein reicht. Bislang aber kaum Eingang in die Orte des offiziellen kulturellen Gedächtnisses gefunden hat. Daher wollte das Projekt darauf hinweisen, dass „being refugee“ eine gemeinsame europäische Erfahrung ist, die als solche sichtbar gemacht werden sollte. Drei Universitäten und fünf Museen aus sieben europäischen Ländern haben sich aktiv am Projekt beteiligt.

ГРАЂА ВЕЉКА КОМЛЕНОВИЋА У ЗБИРЦИ ДОКУМЕНТАТА МУЗЕЈА ВОЈВОДИНЕ

Кристина Менеши, др Александар Хорват, Музеј Војводине

Апстракт: Рад доноси приказ и опис грађе коју је сакупљао новосадски адвокат, полицијски функционер и аболициониста Вељко Комленовић, а која је 2018. године поклоњена Музеју Војводине од стране београдског адвоката Ивана Јанковића. Циљ рада је да представи Комленовићеву грађу, али и да укаже на могућности које овај тип документације отвара пред истраживачима, као и њен значај из перспективе музеализације и музеолошког сакупљања оставшине истакнутих личности из Војводине за време социјалистичке Југославије, посебно у анализи и сагледавању одређених процеса и појава у ширем хронолошком и тематском контексту.

Кључне речи: Вељко Комленовић, Војводина, смртна казна, аболиционизам, грађански активизам, архивска грађа.

Вељко Комленовић рођен је 8. октобра 1933. године у селу Миљено, општина Чајниче, у Босни и Херцеговини, где је живео све до 1943. године, када је његова породица приступила Народноослободилачкој војсци. Са собом су повели и њега, те се од тада до 1945. године налазио у Краљевачком батаљону, у Првој пролетерској бригади. Мајка и два брата погинули су током рата, док је отац по завршетку рата колонизован у село Лазарево код Зрењанина.

У Београду 1949. године Комленовић приступа Народној милицији, да би већ следеће године прешао у Криминалистичку службу СУП Београд, где ради као испедник. У овој служби остаје до 1963. године, када је постављен за заменика окружног јавног тужиоца у Зрењанину, а 1965. за општинског јавног тужиоца у том граду. Ову функцију је напустио 1967. године да би провео неко време у адвокатури. На дужности начелника Службе јавне безбедности СУП-а у Новом Саду био је од 1968. до 1972. године. Затим се вратио адвокатури, у којој је са кратким прекидима остао до пензионисања 1991. године, бавећи се кривичним правом. У периодима бављења адвокатским послом, био је члан Адвокатске коморе Војводине.

Како га је рат омео у школовању, у Београду је ванредним похађањем наставе током радног ангажмана у ресору унутрашњих послова, завршио гимназију и Правни факултет, као и Школу за милиционере, Средњу криминалистичку школу и Вишу школу органа за унутрашње послове. Постдипломске студије завршио је 1967. године на Правном

факултету Свеучилишта у Загребу, али магистарски рад под називом *Нејапивни ушјеџај извршења смртне казне на извршиоца тие казне* никад није одбранио. Према неким тврђњама, разлог за то било је његово одбијање да избрише неколико „спорних“ реченица.¹

Вељко Комленовић био је истакнути борац за укидање смртне казне. Такође се залагао за измене начина извршења смртне казне у Југославији, како због осуђеника, тако и због извршитеља. Један је од једанаесторија оснивача Друштва за борбу против смртне казне 1981. године.²

Био је члан Савеза комуниста Југославије. Одликован је Медаљом за храброст, Орденом за храброст, Орденом братства и јединства II реда. У више мандата био је председник Новосадског шаховског клуба, председник Шаховског савеза Новог Сада и председник Шаховског савеза Војводине. Премирио је 2. маја 1997. године у Војној болници у Мелњинама, а сахрањен је у Новом Саду.

*

Правник, социолог и аболициониста из Београда, Иван Јанковић³ поклонио је Музеју Војводине 2018. године грађу о Вељку Комленовићу, као и фотокопије докумената који се односе на примену смртне казне у Војводини током периода 1944–1959, које је Комленовић прикупио током свог рада, односно деловања у циљу укидања смртне казне. Тад материјал, који је Јанковићу предала Комленовићева породица посредством новосадског адвоката Владимира Хоровица, састоји се из следећег:

1. Допис адвоката Владимира Хоровица Ивану Јанковићу о достављеном материјалу, добијеном од породице Вељка Комленовића;
2. Биографија Вељка Комленовића;
3. Биографија Вељка Комленовића коју је саставила његова кћерка;
4. Ратна биографија Вељка Комленовића – фотокопије из књиге Прва пролетерска бригада;
5. Обавештење Правног факултета Свеучилишта у Загребу о одобреној теми магистарског рада – фотокопија;
6. Нацрт магистарског рада Вељка Комленовића;
7. Три фотографије Вељка Комленовића;
8. Интервју из листа *НС сјорти*;
9. Исечак из листа *Арена*;
10. In memoriam, *Дневник*;
11. In memoriam, *Журнал*;
12. ДВД са емисијом Pro Contra из 1996. године.

Копије следеће грађе:

13. Првостепена и другостепена пресуда, као и записник о извршењу смртне казне над Јовом Кнежевим из Башаида (Окружни суд у Зрењанину К. 9/952, Врховни суд АП Војводине у Новом Саду КЖ. 217/52);
14. Првостепена и другостепена пресуда, као и записник о извршењу смртне казне над Савом Манојловим из Бан. Брестовца, Аксентијем Баланом из Ковина, Савом Кашикићем из Ковина, Васом Милошевим из Бан. Брестовца, Савом Ђурићем из Бан. Брестовца (Окружни суд у Зрењанину К. 77/949, Врховни суд АП Војводине у Новом Саду КЖ. 267/1949);
15. Првостепена и другостепена пресуда, као и записник о извршењу смртне казне над Јованом Фекете из Перлеза (Окружни суд у Зрењанину НСК. 97/946, Врховни суд АП Војводине у Новом Саду КЖ. 721/1946);
16. Осуђенички листови, другостепена пресуда, извештај и записник о извршењу смртне казне над Маргит Ануш и Јожефом Ковачом из Падеја – (Окружни суд у Зрењанину НСК. 210/46, Врховни суд АП Војводине у Новом Саду КЖ. 58/1947);

17. Првостепена и другостепена пресуда, као и записник о извршењу смртне казне над Славком Гвозденовим, Пером Пантин, Даницом Николић, Даринком Николић из Вршца (Окружни суд у Зрењанину 118/950/9, Врховни суд АП Војводине у Новом Саду КЖ. 294/1950);
18. Првостепена и другостепена пресуда Јоци Терзићу из Баранде и Јоци Раух из Опова (Окружни суд у Панчеву К. 93/1951, Врховни суд АП Војводине у Новом Саду КЖ. 125/52);
19. Пресуде Младену Домановићу из Чачка (Окружни суд у Ср. Митровици К.30/62, Врховни суд АП Војводине у Новом Саду КЖ. 75/63, Врховни суд Југославије КЖ. 16/63);
20. Записник о главном претресу из предмета Коска Фрање из Ср. Каменице (Обласни војни суд Сремске војне области у Ср. Митровици)⁴
21. Пресуда Имреу Мађару из Новог Сада (Војни суд Војне области за Бачку и Барању С. 40/1944);
22. Пресуда Николи Шенку из Ср. Карловаца (Обласни војни суд Сремске војне области у Ср. Митровици С. 166/44);
23. Пресуда Андрији Чордашу из Ср. Каменице (Обласни војни суд Сремске војне области у Ср. Митровици С. 225/44);
24. Пресуда Томи Mrкушићу из Титела (Војни суд Војне области за Бачку и Барању С. 311/1944);
25. Пресуда и одлука о одобрењу првостепене пресуде за Михаља Балинта, Иштвана Олаха, Пала Балога и Јаноша Поважања из Мошорина (Војни суд Војне области за Бачку и Барању С. 312, 314, 315 и 316/1945 и Веће вишег војног суда при Команди војне области Војводине II С. 132/45);
26. Подаци за Андрију Молнара из Новог Сада (Дивизијски војни суд у Новом Саду С. 665/46);
27. Подаци за Оскуру Урбана из Новог Сада (Дивизијски војни суд у Новом Саду С. 665/46);
28. Подаци за Марију Бастијанчић из Новог Сада (Дивизијски војни суд у Новом Саду С. 665/46);
29. Пресуда Ференцу Сабоу из Новог Сада (Војни суд Војне области за Бачку и Барању С. 346/1944);

30. Пресуда Катарини Сопић из Ср. Каменице (Војни суд Сремске војне области Посавина);⁵
31. Записник о главном претресу у предмету Томице Хорват из Ср. Карловаца (Војни суд при Команди земунског подручја у Земуну);
32. Пресуда Бранку Аврамовићу из Ирига (Војни суд Војне области за Бачку и Барању С. 440/44);
33. Подаци за Мустафу Силајчића из Кључа (Дивизијски војни суд у Новом Саду С. 665/46);
34. Подаци за Стевана Виздака из Новог Сада (Дивизијски војни суд у Новом Саду С. 665/46);
35. Подаци за Кату Бодоњи из Нове Гајдobre (Дивизијски војни суд у Новом Саду С. 665/46);
36. Пресуда Гези Нађу из Суботице (Војни суд Војне области за Бачку и Барању С. 258/44);
37. Подаци за Имреа Балога из Новог Сада (Дивизијски војни суд у Новом Саду С. 665/46);
38. Подаци за Војислава Матића из Новог Сада (Дивизијски војни суд у Новом Саду С. 665/46);
39. Подаци за Јаноша Барна из Темерина (Дивизијски војни суд у Новом Саду С. 665/46);
40. Подаци за Јаноша Абрахама из Новог Сада (Дивизијски војни суд у Новом Саду С. 665/46);
41. Подаци за Дезидера Салму из Кулпина (Дивизијски војни суд у Новом Саду С. 665/46);
42. Пресуда Лајошу Галамбошу, Иштвану Балинту, Јожефу Фарбашу, Јаношу Јухас, Венделу Кататићу, Антону Силаку, Иштвану Тоту, Андрашу Нађу из Госпођинаца (Војни суд Војне области за Бачку и Барању);⁶
43. Записник о главном претресу у предмету Славка Јакопца (Обласни војни суд Сремске војне области у Ср. Митровици);
44. Записник о саслушању окривљене Тerez Фехер рођ. Саро из Темерина;⁷
45. Записник о главном претресу у предмету Анта Бошњака из Петроварадина (Обласни војни суд Сремске војне области у Ср. Митровици);
46. Записник о главном претресу у предмету Игњата Херића из Ср. Каменице (Обласни војни суд Сремске војне области у Ср. Митровици);
47. Записник о главном претресу у предмету Мартина Залешњака из Ср. Каменице (Обласни војни суд Сремске војне области у Ср. Митровици);
48. Записник о главном претресу у предмету Лajoша Добошија из Новог Сада (Војни суд Војне области за Бачку и Барању);
49. Записник о главном претресу у предмету Ђуре Слободе из Ср. Каменице (Обласни војни суд Сремске војне области у Ср. Митровици);
50. Записник о главном претресу у предмету Андрије Слободе из Ср. Каменице (Обласни војни суд Сремске војне области у Ср. Митровици);
51. Записник о главном претресу у предмету Ивана Михелића из Ср. Карловаца (Обласни војни суд Сремске војне области у Ср. Митровици);
52. Пресуда Селиму Јошаревићу (Дивизијско веће војног суда Главног штаба код XXXVI НОУ дивизије);⁸
53. Пресуда Гези Балиж (Дивизијско веће војног суда Главног штаба код XXXVI НОУ дивизије);⁹
54. Пресуда Михајлу Вирагу из Новог Сада (Војни суд Војне области за Бачку и Барању С. 35/44);
55. Пресуда Иштвану Лукачу, Ђерђу Ромодију, Јаношу Фејешу и Петеру Ковачу из Темерина (Војни суд Војне области за Бачку и Барању С. 388/44);
56. Пресуда Имреу Шифлишу, Ференцу Санки Хорвату, Ласлу Тисавелђију Сономару, Калману Пуццију, Винцеу Кишу, Мартону Тереку, Шандору Чањију и Ференцу Папу из Бечеја (Окружни суд у Новом Саду К. 688/1947);
57. Пресуда Ендреу Черги из Будимпеште (Окружни суд у Новом Саду К. 396/1947);
58. Пресуда Стјепану Бачи из Нештина (Окружни суд у Новом Саду К. 374/946);
59. Пресуда Јосипу Карталији из Загреба (Окружни суд у Новом Саду К. 42/948);
60. Пресуда Миши Павлинију из Илока (Окружни суд у Новом Саду К. 239/1947);

61. Записник о главном претресу у предмету Јанош Варга из Бачког Грађишта (Војни суд новосадског подручја 1021/45);
62. Записник о главном претресу у предмету Ковач Елека из Чуруга (Обласни војни суд за Бачку и Барању Војне области за Војводину С. 936/945);
63. Пресуда Јовану Терновацу из Лока (Војни суд Војне области Војводине 816/945);
64. Пресуда Мартину Фишлеру из Жабља (Војни суд новосадског подручја С. 1348/45);
65. Пресуда Михајлу Хорвату из Мошорина (Војни суд Војне области Војводине 1028/45);
66. Пресуда Јосипу Кутри (Врховни суд Војводине у Новом Саду Кж. 76/1945);
67. Пресуда Јаношу Рацу из Ст. Паланке и Петеру Рацу из Кањиже (Окружни суд у Новом Саду К. 94/945);
68. Пресуда Павлу Ђуракију (Врховни суд Војводине у Новом Саду Кж. 427/1946);
69. Пресуда Карлу Штајнеру из Б. Петровца (Окружни народни суд у Новом Саду К. 139/945);
70. Пресуда Стевану Мазању, Михаилу Мазанчику и Адаму Мокушу из Новог Сада (Окружни народни суд у Новом Саду К. 140/1946);
71. Пресуда Стевану Сиђију из Жабља (Окружни народни суд у Новом Саду К. 100/946);
72. Пресуда Михајлу Хорвату из Жабља (Окружни народни суд у Новом Саду К. 371/945);
73. Пресуда Јаношу Шурјану из Темерина/Бачеја (Окружни народни суд у Новом Саду К. 345/1945);
74. Пресуда Имреу Кашлику (Врховни суд Војводине у Новом Саду Кж. 132/1945);
75. Пресуда Јосипу Кендлу из Черевића (Окружни суд у Новом Саду К. 137/1948);
76. Пресуда Руфију Секеу из Малог Иђоша (Окружни суд у Новом Саду К. 440/1945);
77. Пресуда Јосипу Ајхарту из Новог Врбаса и Гези Бодију, Габору Толвајиу, Шандору Елеку, Андрашу Мађару и Иштвану Ердељију из Темерина (Окружни суд у Новом Саду К. 38/1946);
78. Пресуда Миши Радују, Паји Богосављеву, Крсти Радују и Цвети Јовановићу из Зрењанина (Окружни суд у Зрењанину К. 30/59);
79. Пресуда Милораду Лончару из Манђелоса (Војни суд Војне области Војводине за Срем у Срп. Митровици 269/45);
80. Пресуда Јаношу Ковачу из Бачеја (Обласни војни суд Војводине 195/45);
81. Пресуда Михаљу Целушки из Србобрана (Обласни војни суд Војводине 153/45-II);
82. Пресуда Јожефу Ердељију из Србобрана (Војни суд Војне области Војводине 152/45-II);
83. Пресуда Миши Варњу из Србобрана (Војни суд Војне области Војводине 150/45-II);
84. Пресуда Ивану Фабрију из Беочина (Војни суд Војне области Војводине за Срем у Срп. Митровици 544/45);
85. Пресуда Винку Шенки из Беочина (Војни суд Војне области Војводине за Срем у Срп. Митровици 574/45);
86. Пресуда Ивану Аги из Черевића (Војни суд Војне области Војводине за Срем у Срп. Митровици 578/45);
87. Пресуда Адаму Кањају из Нештина (Војни суд Војне области Војводине за Срем у Срп. Митровици 582/45);
88. Записник о главном претресу у предмету Јошко Хелајзен из Нештина (Војни суд Војне области Војводине за Срем);
89. Пресуде Андири Арвајију Дезидеру, Јовану Шомођију, Николи Иштоку, Арпаду Хорвату, Ђули Тешењију, Јосипу Камрату, Јовану Бајеру, Александру Пухану, Фридриху Фричу, Стевану Лукачију, Ђули Балогу, Јовану Фабијану, Арпаду Коху, Михајлу Марошу, Илији Шабли, Александру Винковићу, Матији Шрајеру, Ференцу Мондовићу, Ђури Фабијану из Новог Сада (Војни суд Војне области за Бачку и Барању С. 260/45)¹⁰ и обавештење о пресуди Арпаду Хорвату из Новог Сада (Војни суд Војне области за Бачку и Барању С 400/44, Веће Вишег војног суда Војне управе за Банат, Бачку и Барању II С. 18/45);
90. Подаци за Пала Мазањија из Новог Сада (Дивизијски војни суд у Новом Саду С. 17/47);
91. Подаци за Јашу Шмита из Силбаша (Дивизијски војни суд у Новом Саду С. 17/47);

92. Подаци за Шандора Бенчија из Руменке
(Дивизијски војни суд у Новом Саду
С. 17/47);
93. Подаци за Јаноша Винера из Платичева
(Дивизијски војни суд у Новом Саду
С. 17/47);
94. Подаци за Белу Кертвељешија из Бечеја
(Дивизијски војни суд у Новом Саду
С. 17/47);
95. Подаци за Карола Коша из Србобрана
(Дивизијски војни суд у Новом Саду
С. 17/47);
96. Подаци за Јаноша Ковача из Бечеја
(Дивизијски војни суд у Новом Саду
С. 17/47);
97. Подаци за Андрију Жуљевића из Парага
(Дивизијски војни суд у Новом Саду
С. 17/47);
98. Подаци за Јаноша Тота из Руменке
(Дивизијски војни суд у Новом Саду
С. 17/47);
99. Подаци за Пала Мајора из Титела
(Дивизијски војни суд у Новом Саду
С. 17/47);
100. Подаци за Петра Бајуса из Новог Сада
(Дивизијски војни суд у Новом Саду
С. 665/46);
101. Подаци за Мартона Визија из Новог Сада
(Дивизијски војни суд у Новом Саду
С. 17/47);
102. Подаци за Андравиша Аласа из Гардиноваца
(Дивизијски војни суд у Новом Саду
С. 17/47);
103. Подаци за Филипа Хајнела из Змајева
(Дивизијски војни суд у Новом Саду
С. 17/47);
104. Подаци за Михаља Нађидаја из Пивница
(Дивизијски војни суд у Новом Саду
С. 17/47);
105. Подаци за Илеша Курцинака из Футога
(Дивизијски војни суд у Новом Саду
С. 17/47);
106. Подаци за Јанка Ђерђа из Вилова
(Дивизијски војни суд у Новом Саду
С. 17/47);
107. Подаци за Јаноша Фејеша из Темерина
(Дивизијски војни суд у Новом Саду
С. 665/46);
108. Подаци за Франца Перепатића из Новог Сада
(Дивизијски војни суд у Новом Саду
С. 17/47);
109. Подаци за Илију Шентолера из Срп. Карловаца
(Дивизијски војни суд у Новом Саду
С. 17/47);
110. Подаци за Белу Бартуша из Суботице
(Дивизијски војни суд у Новом Саду
С. 17/47);
111. Подаци за Михајла Фазекаша из Темерина
(Дивизијски војни суд у Новом Саду
С. 17/47);
112. Подаци за Јожефа Рапића из Темерина
(Дивизијски војни суд у Новом Саду
С. 17/47);
113. Пресуда Фрањи Дудашу из Куле (Војни суд
Војне области Војводине);¹¹
114. Пресуда Јожефу Фиштешу из Чуруга (Војни
суд Војне области Војводине);¹²
115. Пресуда Шандору Петениу из Жабља (Обласни
војни суд Војводине 49/45-II);
116. Пресуда Иштвану Варги из Србобрана (Војни
суд Војне области Војводине С. 146/45);
117. Записник о главном претресу у предмету
Ивана Панића (Војни суд Војне области
Војводине за Срем у Срп. Митровици);
118. Записник о главном претресу у предмету
Мије Петровића (Војни суд Војне области
Војводине за Срем у Срп. Митровици);
119. Пресуда Марији Хегедиш из Жабља (Војни
суд Војне области Војводине 165/45-II);
120. Пресуда Адаму Шилингу из (Бан.) Брестовца
(Војни суд Војне области Војводине
168/1945);
121. Записник о главном претресу у предмету
Јанош Киш из Србобрана (Обласни војни суд
С. 263/945);
122. Пресуда Јожефу Шурјану из Чуруга
(Обласни војни суд Војне области Војводине
181/45-II);
123. Пресуда Августину Рајићу из Кранчице
(Војни суд XXXVI југословенске дивизије
194/45);
124. Пресуда Иштвану Алачу из Србобрана
(Војни суд Војне области Војводине
С. 256/945);
125. Пресуда Михаљу Чаби из Србобрана (Војни
суд Војне области Војводине С. 264/945);

126. Записник о главном претресу у предмету Фрања Будурић из Ср. Карловаца (Војни суд Војне области Војводине за Срем у Земуну);
127. Пресуда Иштвану Варги из Србобрана (Војни суд Војне области Војводине С. 331/945);
128. Пресуда Винцеу Челику из Чуруга (Војни суд Војне области НОВЈ за Бачку и Барању, Веће код Команде старобачејског подручја 95/45);
129. Пресуда Милораду Рељину из Бачеја (Војни суд Војне области НОВЈ за Бачку и Барању, Веће код Команде старобачејског подручја 5/44);
130. Пресуда Јаношу Рагацу из Бачеја (Војни суд Војне области НОВЈ за Бачку и Барању, Веће код Команде старобачејског подручја);
131. Пресуда Ференцу Олману из Жабља (Војни суд Војне области НОВЈ за Бачку и Барању, Веће код Команде старобачејског подручја 88/44);
132. Пресуда Ђури Балинту из Жабља (Војни суд Војне области НОВЈ за Бачку и Барању, Веће код Команде старобачејског подручја 86/1944);
133. Пресуда Иштвану Кокију из Жабља (Војни суд Војне области НОВЈ за Бачку и Барању, Веће код Команде старобачејског подручја 85/1944);
134. Пресуда Мартону Ципи из Чуруга (Војни суд Војне области НОВЈ за Бачку и Барању, Веће код Команде старобачејског подручја 93/1944);
135. Пресуда Палу Балогу из Чуруга (Војни суд Војне области НОВЈ за Бачку и Барању, Веће код Команде старобачејског подручја 95/1944);
136. Пресуда Иштвану Букти из Жабља (Војни суд Војне области НОВЈ за Бачку и Барању, Веће код Команде старобачејског подручја 96/1944);
137. Пресуда Палу Бујдошу из Жабља (Војни суд Војне области НОВЈ за Бачку и Барању, Веће код Команде старобачејског подручја 98/1944);
138. Пресуда Винцеу Нађу из Чуруга (Војни суд Војне области НОВЈ за Бачку и Барању, Веће код Команде старобачејског подручја 101/1944);
139. Пресуда Јожефу Јухасу из Чуруга (Војни суд Војне области НОВЈ за Бачку и Барању, Веће код Команде старобачејског подручја 104/1944);
140. Пресуда Алладару Андроцком из Србобрана (Војни суд Војне области НОВЈ за Бачку и Барању, Веће код Команде старобачејског подручја 113/1944);
141. Пресуда Михаљу Калапошу из Жабља (Војни суд Војне области НОВЈ за Бачку и Барању, Веће код Команде старобачејског подручја 91/1944);
142. Подаци за Анту Вијаториса из Новог Сада (Дивизијски војни суд у Новом Саду С. 665/46).¹³

*

Грађа Вељка Комленовића је настала као резултат његовог грађанског активизма и борбе против смртне казне у Југославији, а у том контексту и научно-истраживачког интереса за последице које је њено спровођење имало на непосредне извршиоце смртних пресуда.

Посебно интересантан сегмент Комленовићеве заоставштине представља рукопис магистарског рада, пријављеног 1970. године на Правном факултету Свеучилишта у Загребу под насловом *Нејативни утицај извршења смртне казне на извршиоце тве казне*. Због приговора, како је сам Комленовић изјавио у једном интервјуу из 1988, рад никада није одбрањен, јер он није пристао на компромисе у погледу измене појединих закључака до којих је стигао у свом истраживању.¹⁴

Рукопис је по својим карактеристикама у највећем делу нацрт магистарског рада, јер је прикупљени материјал несрећен, без научног апарате и срећене нумерације страница, али из истраживачког угла представља важан материјал за тему смртне казне, посебно на територији Војводине. Између осталог, садржи неформалну анкету међу војвођанским судијама и тужиоцима о смртној казни; податке из интервјуа које је обавио са више десетина осуђеника на смрт; њихове последње жеље и анализу њиховог психичког стања итд. Највећи део рукописа односи се на извршиоце смртне казне и последице које је извршење пресуде на њих остављало, претежно се манифестијући у психичким

обољењима и алкохолизму. Комленовић је водио разговоре са целатима, њиховим познаницима и лекарима, покушавајући да свеобухватно схвати и опише њихова искуства.¹⁵

Посматрано у целини, материјал који је Комленовић сакупио, настао је у периоду од 1944. до 1963. године. Иако не обухвата податке о свим лицима над којима је извршена смртна казна у том раздобљу, представља драгоцен извор података на једном месту за све који истражују поменуту тематику. Такође, у погледу потенцијалних могућности које овај материјал пружа истраживачима, Комленовићева грађа може бити значајна и у најопштијем смислу за истраживање грађанског активизма у Југославији и Војводини шездесетих, седамдесетих и осамдесетих година и то из угла једног грађанског активисте, али и конкретно, за испитивање феномена смртне казне на простору Војводине и то непосредно након завршетка рата 1944., када су пресуде доносили војни судови због ратних злочина, а затим и пресуде на смрт од стране грађанских судова које су донете у наредним деценијама. Грађа Вељка Комленовића има и музеолошки значај у будућим истраживањима и прикупљању музеалија и грађе на тему аболиционизма и, у ширем контексту, грађанског активизма на простору Војводине у периоду социјалистичке Југославије.

НАПОМЕНЕ

¹ Јово Париповић, *Toč*, 1988.

² Остали оснивачи су били Душан Гамсер,

Губерина, Иван Јанковић, Бранислава Јојић, Гордана Каћански, Мирјана Костић, Милан Марковић, Мирјана Обретковић, Пешић и Мирјана Тодоровић. Власт је, међутим, забранила рад Друштва са образложењем да је смртна казна предвиђена уставом, па је зато позив на борбу против ње – противуставан.

³ Јанковић је рођен у Београду 1946. године.

Аутор је више књига, међу којима се издаваја *На белом хлебу. Смртна казна у Србији 1804–2002*. Он је, као председник друштва грађана Србија против смртне казне, највећи део документације везан за делатност Удружења за борбу против смртне казне и појединачних чланова предао Архиву Србије, где је

формиран посебан фонд, изузев материјала који је припадао Вељку Комленовићу и који је остао у Јанковићевој приватној архиви све док га није уступио Музеју Војводине.

⁴ У овим записницима војних судова најчешће се не наводе подаци о бројевима предмета.

⁵ Број предмета није назначен.

⁶ Не види се број предмета.

⁷ Нема податка о ком војном суду се ради, нити о броју предмета.

⁸ Нема податка о броју предмета.

⁹ Нема податка о броју предмета.

¹⁰ Почетак пресуде недостаје.

¹¹ Није назначен број предмета.

¹² Није назначен број предмета.

¹³ Омот једног дела грађе наведене у овом списку садржи списак судских предмета у оквиру којих је изречена смртна казна, а које је Комленовић тек требало да пронађе.

¹⁴ Судбину Комленовићевог магистарског рада одредио је низ за оно време провокативних коментара и констатација у самом рукопису: „Ја једино могу закључити да су марксисти, бар кад је у питању смртна казна, против Маркса... Разговарао сам и са посланицима Савезне скупштине, који су за смртну казну, али ни један од њих не би могао учествовати у извршењу смртне казне. Кад би посланици у Скупштини били свесни чињенице да дизањем руку за смртну казну, повлаче ороз на пушци којом се извршава смртна казна, вероватно би мање дизали руке за смртну казну“. Вељко Комленовић, Магистарски рад (рукопис), стр. 31.

¹⁵ Највише података је прикупљено о целату Паји Јоцкову, човеку који је извршио смртне казне над ратним злочинцима након рата, између осталих и над начелником Генералштаба мађарске војске Ференцом Сомбатхељијем.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Грађа Вељка Комленовића.

Иван Јанковић, *На белом хлебу. Смртна казна у Србији 1804–2002*, Службени гласник – Клио, Београд 2012.

Јово Париповић, *Toč*, 1988.

*Kristina Meneši, Aleksandar Horvat, PhD,
The Museum of Vojvodina*

VELJKO KOMLENOVIĆ'S MATERIAL IN THE COLLECTION OF THE DOCUMENTS OF THE MUSEUM OF VOJVODINA

Summary

The paper presents documentation belonging to the Novi Sad lawyer, police official and abolitionist Veljko Komlenović, which was donated to the Museum of Vojvodina by the lawyer Ivan Janković from Belgrade in 2018. The material contains judicial sentences from the territory of Vojvodina, mainly from the 1940s and 1950s. In addition, there is a draft of his master's thesis on the capital punishment within Komlenović's material, several biographies, and the press material related to his activity. The aim of this paper is to present Komlenović's material, but also to point out the possibilities which this type of documentation opens for the researchers, as well as its importance from the perspective of musealization and museological collecting of the legacy of the prominent figures from Vojvodina during socialist Yugoslavia, especially in the analysis and realizing certain processes and phenomena in a broader chronological and thematic context.

АПОТЕКАРИ ИЗ ПОРОДИЦЕ ШТРАСЕР У СРЕМСКИМ КАРЛОВЦИМА

Гордана Буловић, Музеј града Новог Сада

Апстракт: Након претеривања Турака из Војводине, када је порастао ниво материјалног богатства и опште културе, починују се отварати цивилне апотеке. Њихова мрежа се формира од 1740. отварањем прве цивилне апотеке у Војводини „Код Црног арапина“, у Новом Саду. Иако је апотека у Сремским Карловцима отворена тек 1807. као филијална, а 1818. постала самостална, она још увек спада међу најстарије апотеке у Војводини. Оно што ову апотеку посебно издваја од других је то, да њоме, скоро од свог оснивања, руководе чланови исте породице. Прво као руководиоци филијале, затим као власници и на крају као управници Народне апотеке. То значи да је у апотеци непрекидно радило пет генерација апотекара, од којих су четири у директној линији из породице Штрасер. Како је апотека вођена веома савесно, уживала је велики углед, а апотекари су били цењени грађани Сремских Карловаца. Изглед апотеке је остао очуван онакав какав је био у другој половини 19. века. Стога је, решењем бр. 10-454/2 од 15. јуна 1972. Покрајински завод за заштиту споменика културе Петроварадин ставио под заштиту не само зграду апотеке, него и комплетну официну и уређаје официне, тј. „амбијент апотеке и кућу породице Штрасер“.

Кључне речи: Одељење за историју фармације и здравствене културе Музеја града Новог Сада, Сремски Карловци, апотека, породица Штрасер.

Увод

Идеја о формирању Музеја фармације у простору старе Петроварадинске апотеке „Код златног орла“, у улици Петроварадину, у Музеју града Новог Сада постоји још од 1964. године. На прикупљању потребне документације, стручне библиотеке са периодиком, архивске грађе и стварија из апотека са територије Војводине били су ангажовани др Андрија Мирковић, апотекар из Новог Сада, а потом и др Милан Мицић апотекар из Руме. Овај ангажовани рад одвијао се током 60-их, 70-их и 80-их година 20. века. Из апотека са територије Војводине, као и из приватних апотекарских збирки прикупљени су експонати из 18. и 19. века, те апотекарски апарати. Ова збирка обогаћена је и стручном библиотеком, фармацеутским часописима који су излазили у Војводини, као и аустријским фармацеутским часописима од 1846. до 1918. године. У Збирци се налазе и колекције документарне грађе, као и оставштина апотекарских породица, међу којима и породица Штрасер из Сремских Карловаца,

Након овако опсежног рада и обимног материјала који је прикупљен испоставило се да је вредност ових прикупљених предмета непроцењива и да је историја фармације Европе у 19. веку сачувана у

Војводини. Предмети се обрађују и чувају у Одељењу за историју фармације и здравствене културе у Музеју града Новог Сада.

Током 1972. године Музеју фармације поклонјене су фотографије, апотекарски предмети и оригинални документ апотеке „Код златног орла“ из Сремских Карловаца, познатије као апотека Штрасер. Дародавац је био мр. пх. Михајло Штрасер.¹

Ценећи важност историје фармације за саму структу и за општу културу Војводине, садашњи управник апотеке Михајло Штрасер, у духу намера његовог оца Павла, који је радио још као управник Народне апотеке, поклонио је Музеј-апотеци у Петроварадину вредну збирку породичних докумената о члановима породице и о односу апотекара и апотеке у друштву. Почевши од дипломе родоначелника хирурга – ранара Јохана Кристофа из 1788. године [...] Музеј је примио 41 документ, међу њима и неколико врло занимљивих и вредних диплома. [...] Музеј се топло захваљује дароватељу и могао би само да пожели да и други пођу његовим примером.²

Познато је да се део апотекарских књига из Штрасерове апотеке (таксе, рукописне књиге лекова, фармакопеје, књига наредби) налазио у Музеју фармације на Фармацеутском факултету у Београду.³ О стању ових предмета данас нема никаквих података.

Током 2018. године, један значајан број (преко 800 комада) апотекарских посуда, апарата и делова намештаја старе апотеке Штрасер нашао се у продаји на илегалном тржишту антиквитета, код превртаваца. На сву срећу по историју фармације, све предмете откупио је мр Стеван Вуков из Зрењанина, власник приватне колекције предмета из историје фармације.

Циљ овог рада је да се прикаже историјат рада апотеке Штрасер користећи и објављујући 40 оригиналних докумената, док се један документ не налази на списку у Каталошком делу рада, пошто представља препис оригиналне дипломе. Он је, као и сви остали предмети, музеолошки обрађен, додељени су им инвентарни бројеви са ознаком МФ – Музеј фармације и смештени су међу предмете који се чувају у депоу у Одељењу за историју фармације и здравствене културе у Музеју града Новог Сада.

Први власници апотеке „Код златног орла“

У атмосфери духовног и културног напретка са почетка 19. века оснива се у Сремским Карловцима прва апотека под називом „Код златног орла“. Основана је као огранак петроварадинске апотеке под истим именом, а њен оснивач 1806. године био је Франц Шамс.

Мр Франц Шамс (Franc Schams)⁴ се родио 2. 12. 1779. године у Лajтмерицу (Leitmeritz) у Чешкој. Студије фармације уписао је 1798. године на универзитету у Прагу, а у звање магистра фармације промовисан је већ наредне године на универзитету у Бечу. У Петроварадину га срећемо крајем 1802. године. Претпоставља се да је овде стигао или као млади војни апотекар или посредством Вилима Наторпа, главног добављача лековитих сировина, како за све војне апотеке у аустријској царевини, тако и за грађанске апотеке. Шамс купује кућу и апотеку од свог претходника, апотекара Фрање Ј. Кригера, првог власника јавне грађанске апотеке у Петроварадину. Могућност да је још као млади успео да купи кућу и апотеку, те да их готовим новцем исплати, наводи на закључак да је Шамс већ на доласку у Петроварадин био доволно имућан. Једносратна кућа и апотека „Код златног орла“, коју је купио, налази се у самом језгру града, данас у улици Београдска 15, у Петроварадину.

На молбу Франца Шамса од 9. 5. 1806. године, Генерална команда у Петроварадину одобрила му је

оснивање филијалне⁵ апотеке у Сремским Карловцима, решењем од 17. 5. 1806. године. Из уговора са Магистратом Карловаца од 14. 1. 1807. године, којим је Шамс добио извесне погодности, види се да је апотека отворена још новембра 1806. године. Уговором су, за апотеку, биле намењене две просторије у згради Магистрата, а у нади да ће се у њој држати лекови најбољег квалитета, те да ће у њој радити квалификовано лице (*einen Arrestanten als unentgaldlichen Laboranten*).⁶ На земљишту које је добио на бесплатно коришћење, званом Ешиковац у стражиловској долини, Шамс оснива ботаничку башту са културама лековитог биља за потребе апотеке.⁷ Овде упознаје Андрију Волног,⁸ професора и директора Карловачке гимназије, са којим уско сарађује. Међутим, Шамс продаје апотеку у Сремским Карловцима 09. 2. 1812. године Томасу Трешчику, апотекару из Земуна, за 3.000 форинти, са свим реквизитима и залихама лекова. Апотека је, након одласка Франца Шамса, пресељена у друге просторије на централном тргу, данашњем Тргу Бранка Радичевића бр. 15.

Свој боравак у Петроварадину Шамс завршава 1818. године, када продаје кућу и апотеку Игнацу Мусхамеру. Сели се у Пешту, где се и настањује. Владо Југовић⁹ бележи да је Шамс, „данас познати петроварадински љекарник, пјесник, повјесничар, копач злата и угљена у Фрушкој гори, књижевник, професор и уредник те луталица. Послије је оставио своју обitelj, па умро негдje око Беља, на некој пустари, гдje му се не зна точно ни за гроб. У хрватској је књижевности вриједан спомена већ и зато, што је прадјед нашег незаборављенога књижевника, пјесника и по мало луталице А. Г. Матоша.“

Мр Антон Вајскопф (Anton Weisskopf)¹⁰ родио се у Вацу (Угарска) 1788. године. Посветио се изучавању фармације, те је тироцинијум положио код Доминика Фрибауера апотекара у Пешти, 18. октобра 1808. године.¹¹ Дипломирао је фармацију у на Угарском универзитету у Пешти, 7 септембра 1812. године.¹²

Као млад магистар Вајскопф долази 1818. године у Карловце на место провизора у апотеци. Те исте године Славонска Генерална команда усваја његову молбу и одобрава му насељавање у Карловцима, вршење апотекарске делатности у цивилној апотеци коју је куповином стекао. Тако је ова филијална апотека 1818. године постала самостална и носи

назив „Код златног орла“. За потребе апотеке оснива у „Neu gase“¹³ врт за узгајање лековитог биља, познат као „Apotheker Garten“.

Вајскопф се у Карловцима жени ћерком богатог и угледног трговца Аном Радослав, са којом није имао деце. Због тога апотеку завештава своме нећаку Лудвигу Штрасеру, 9. 5. 1851. године. Већ 4. 11. исте године Вајскопф умире, а апотека прелази у власништво породице Штрасер, која ће њоме руководити наредних 148 година.

„Антон Вајскопф био је тих човек, добар стручњак и цео свој живот посвећује искључиво својој апотеци, која му је у сваком погледу била узорна. Пуне 33 године провео је овај изврстан стручњак за рецептуром.

Занимљиво је код ове породице да се А. Вајскопф, С. Штрасер и сви његови потомци жене Српкињама православне вере, а они кроз генерације остају у католичкој вери.“¹⁴

Породица Штрасер – век и по апотекарства у Сремским Карловцима

Мр Лудвиг – Људевит Штрасер (Ludwig Strasser),¹⁵ син хирурга Јохана Христофа Штрасера,¹⁶ рођен је у Тренчину (Словачка) 17. 4. 1818. године. Тироцинијум је завршио код свог ујака Антона Вајскопфа 1. 9. 1836. године,¹⁷ а дипломирао је фармацију у Пешти, где је и промовисан за магистра апотекарске вештине 14. 8. 1838. године.¹⁸ Након завршених студија Лудвига Штрасера срећемо као апотекара у апотеци „Код златног орла“ у Карловцима. Како му је ујак Вајскопф писменим завештањем оставио апотеку, то су му Војно-цивилне власти Тамишког баната и Српског војводства из Темишвара потврдиле наредбом бр. 3542 од 13. 5. 1854. године. Назначено је да му је апотека завештањем припада и да има потребну стручну спрему за њено стручно вођење. Лудвиг Штрасер умро је 5. 8. 1878. године.

Након његове смрти право уживања апотеке припало је његовој жени Јелени, рођ. Клисарић.¹⁹ Син Стеван је још био на студијама фармације. За то време, као провизор у апотеци радио је Венцел Бина (Wenzel Bina),²⁰ родом из Лохоница у Чешкој. Пуних 20 година он је радио у апотеци Штрасерових, прво као сарадник Лудвига Штрасера, затим као провизор, а потом опет као сарадник Стевана Штрасера. Умро је 19. 3. 1892. године и сахрањен је на карловачком гробљу, поред гробова породице Штрасер.

Мр Михајло Штрасер (лево) у својој апотеци

Апотека „Код златног орла“
Сремски Карловци

Mr. Лудвиг Штрасер

Mr Стеван Штрасер и mr Венцел/Вацлав Бина

Мр Стеван Штрасер (Stevan Strasser)²¹ син Лудвига Штрасера, рођен је у Карловцима 19. 8. 1861. године. Тироцинијум је положио код апотекара Меака у Сегедину у Мађарској 1. 8. 1879,²² а дипломирао је фармацију у Грацу 29. 11. 1882.²³ Након дипломирања радио је у очевој апотеци у Карловцима. Формални пренос апотеке на његово име одобрила је Земаљска влада у Загребу 1888. године. Тако је на основу докумената о завештању апотеке Антона Вајскопфа, а у корист Лудвига Штрасера, апотеци признато реално право. Ово је омогућило Стевану да размишља о побољшању услова рада у њој. Стеван је 1890, поред зграде у којој се налазила апотека, сазидао једноспратну кућу у коју је преселио апотеку. У тој кући, на Тргу Бранка Радичевића 13, и данас ради Штрасерова апотека. За потребе опремања апотеке набавио је нов намештај и комплетну опрему за рад. Тај намештај, стојнице, каса, вага и други уређаји још и данас се налазе у аутентичном простору.

У апотеци му је помагала супруга Софија рођ. Каић са којом је имао четири сина. Два су била лекари, један активни официр, а најмлађи Павле је завршио фармацију и наставио раду очевој апотеци.

Захваљујући Стевану Штрасеру и његовом истраживању прошлости карловачке апотеке „Код златног орла“ у архиву карловачког градског магистрата (Архив САНУ Сремски Карловци), данас имамо најбоље сачувану документацију, односно грађу о једној апотеци од њеног оснивања.

Мр Стеван Штрасер је био веома активан члан многих фармацеутских удружења. У Музеју града Новог Сада чувају се његове дипломе члана Матице српске од 1890. и Апотекарског удружења из Беча од 1889. Потом је био члан подупирућег Хрватског фармацеутског друштва, обавезни члан Апотекарске коморе краљевине СХС и дуги низ година председник надзорног одбора дрогерије на велико „Славија“ д. д. у Новом Саду.

Као већина Карловчана и Стеван се веома успешно бавио виноградарством, а био је дуги низ година једини у Карловцима који је у својој апотеци производио сода-воду. Mr Стеван Штрасер је умро у Сремским Карловцима 28. децембра 1951. године у дубокој старости од 91 године.

Мр Павле – Паја Штрасер,²⁴ син Стевана Штрасера, рођен је у Сремским Карловцима 6. 8. 1889. године. Приправничку праксу је обављао неко време

у апотеци код мр Антона Хајниса у Инђији, а већим делом у очевој апотеци у Сремским Карловцима. Тироцинални испит је положио у Загребу 28. 7. 1910. године, а студије фармације завршио је у Грацу 13. 3. 1913. године.²⁵ Свој радни век провео је у очевој апотеци у Сремским Карловцима. Умро је 2. 9. 1959. године.

Овог свестраног апотекара Карловчани још памте као весељака и врло духовитог човека. У многим карловачким анегdotама спомиње се његово име. Посебно место му је дао академик Дејан Медаковић у Ефемерису, где су забележене његове доскочице са катихетом Карловачке гимназије Глишом Микићем, лумперајке и каламбуре са др Лазом Поповићем,²⁶ а својим досеткама није штедео ни барона Јосифа Рајачића.²⁷

Брат мр Павла Штрасера др Ђура Штрасер, дугогодишњи лекар у Карловцима, такође је запамћен као веома духовит. О његовом досеткама остало нам је забележено захваљујући казивању Павловог унука Паје Штрасера, некадашњег директора Музеја града Новог Сада, Градоначелника Сремских Карловаца и достојног наследника својих предака.²⁸ Но, мр Пају Штрасера живот није штедео.

На самом почетку Другог светског рата, успоставом НДХ у Срему, у Ср. Карловцима је у току ноћи 19. 6. 1941. ухапшено 18 грађана. У тој групи био је и угледни апотекар мр Павле – Паја Штрасер. Сви ухапшени спроведени су у зграду црквено-народних фондова, где су саслушавани. Током ноћи седморица су пуштена кући, а осталих 11 Карловчана, који су задржани, одведени су у Петроварадин, где су затворени у тврђави. Одатле су следећег дана пребачени у Вуковар, потом у Осијек, а затим у Копривницу и тамо затворени у логор Даница.²⁹

„У овој групи карловачких грађана, која је прва ухапшена од усташа и отерана у логор, налазили су се Срби прваци поједињих политичких странака и други утицајни грађани, пре свега интелектуалци. Могуће да су на избор појединача за протеривање у логор утицали и неки лични мотиви усташких функционера који су у томе одлучивали.

Карловчани су остали сви заједно у логору Даница до краја јуна 1941. Тада су деветорица њих, са стотинама других логораши утоварени у теретне вагоне, отпремани возом за Госpiћ и на Јадовно, а касније од августа 1941. за логор Јасеновац. (...) У логору Даница је од Карловчана остао само мр Павле

Породица Штрасер, седе: у средини мр Симеон Штрасер, до њећа десно др Ђура Штрасер, стоји први са лева мр Павле Штрасер

Mr Pavle Štraser

Mr Mihailo и mr Nikola Štraser на студијама фармације у Загребу 1946. године

Штрасер. (...) Кад је апотекар mr Павле Штрасер после 6 недеља боравка у копривничком логору Даница пуштен кући, физички веома оронуо и депресиван, од њега су чули да су остали Карловчани, сем Милана Божића, отпремљени возом за Госпић. Такође су чули да у логору Даница нису примили ниједан пакет са храном које су им породице слале. Штрасер је још у логору донео одлуку да са своја два сина пређе из католичке у православну веру, што је остварио одмах после завршетка рата.³⁰

Након Другог светског рата ситуација у апотекама на територији Војводине била је незавидна. Већ 24. 2. 1954. године, ГНООВ Повереништво за народно здравље у Новом Саду доставља следеће: „Концесија за апотекаре. Мишљења смо да подељивање дозвола за отварање и држање јавних апотека приватним лицима треба обуставити, па да у будуће само федералне државе отварају јавне апотеке и воде их у својој режији, тамо где се за то укаже потреба.“³¹

Ово је период када у апотеци Штрасер долази до значајних промена.

Након што је урађен судски пренос власништва апотеке са mr Стевана Штрасера на mr Пају Штрасера 1945. године,³² Павле је преузео вођење апотеке.

На основу Закона о принудном откупу из 1949. његова апотека је откупљена, а он је наставио да ради као управник, сада Народне апотеке у Сремским Карловцима,³³ до пензионисања, децембра 1950. године.³⁴

Наследио га је, после краћег времена на тој дужности, син mr Михаило Штрасер. Mr Павле Штрасер је био веома активан члан многих фармацеутских удружења. У Музеју града Новог Сада сачуване су његове дипломе члана Матице српске, члана Апотекарске коморе краљевине СХС и две дипломе из Првог светског рата које је добио 1916. и 1917. године за изузетан допринос Аустро-угарском војном санитету када је одликован орденом за заслуге Црвеног Крста друге класе са ратним декорацијама.³⁵

Mr Михаило – Миша Штрасер, син Паје Штрасера рођен је у Сремским Карловцима 29. 11. 1922. године. Студије фармације завршио је на Фармацеутском факултету свеучилишта у Загребу 8. 9. 1947. године.³⁶ Михаило је наследио оца на месту управника Народне апотеке у Сремским Карловцима. Након процеса интеграције апотека 1963. године,

Апотека „Сремски Карловци“ улази у састав Аптеke „Нови Сад“, као њен огранак. Миша Штрасер је био њен шеф до пензионисања 1982. године. Аптеke је наставила да ради, шефови су се смењивали, све док није пресељена у Дом здравља.

Деведесетих година 20. века стару Штрасерову аптеку „Код златног орла“ је Покрајински завод за заштиту споменика културе Петроварадин ставио под заштиту са комплетним ентеријером и намештајем официне. То је омогућило мр Миши Штрасеру да аптеку изда у закуп и тако је она наставила да ради као приватна аптека до данас.

У анегдоти Утеривање побожности³⁷ описан је ѡачки несташлук школарца Михаила Штрасера. Казна за бежање са часа веронауке била је веома болна за Мишу пошто је добио неколико пута „трскавцем“ по туру. Мишин отац Паја тражио је објашњење од капелана, на шта је одговорио: „Господине капелане, нисам знао да се вера у Бога ѡацима кроз дупе улива – рекао је резигнирани отац.“ Мр Михаило Штрасер умро је у Сремским Карловцима 2007. године.

Михаилов брат Никола рођен је у Сремским Карловцима 1924. године. Дипломирао је фармацију на Фармацеутском факултету свеучилишта у Загребу 19. 7. 1951. године. Радио је као управник Народне аптеке у Бешки, а крајем 70-их година 20. века преселио се у Немачку. На почетку је радио као фармацеут у Минхену, а потом у Дизелдорфу. Преминуо је 1990. године.

Како се нико од деце Михаила и Николе није посветио фармацији, тако је након 149 година и пет генерација аптекара из породице Штрасер – Вајскопф, престала ова породична традиција.

Можда је најтрагичнији моменат ове породице била 1949. година. У тренутку када се доноси Закон о принудном откупу аптеke и када Штрасерови остају без своје аптеke у коју су генерацијама улагали, сведоци ове пропasti били су у том моменту и мр Стеван Штрасер и мр Павле Штрасер. Морали су да прихвате чињеницу да започиње период у коме ће постојати искључиво друштвене аптеке, што је у свету до тада било непознато.

НАПОМЕНЕ

¹ Музеј града Новог Сада, Деловодни број. 137 од 17. 4. 1972: „Овде изјављујем да поклањам Музеју-аптеци „Код златног орла“ у Петроварадину породичну архиву према ниже наведеном попису.“

² Милан Мицић, Збирка докумената породице Штрасер, *Весићи* 3, Музеј града Новог Сада, 1972, стр. 3.

³ Видети у: Андрија Мирковић, *Фармација у Срему 1750–1850*, необјављена докторска дисертација, Фармацеутски факултет Универзитета у Београду 1960, Фармацеутски факултет Београд.

⁴ Гордана Буловић, Живот и дело Франца Шамса, у: *Музеј града Новог Сада 1954–2014*, Нови Сад 2015.

⁵ Филијала (лат. *filia*), подружница, огранак.

⁶ Један затвореник као лаборант, без накнаде.

⁷ Стеван Поповић, *Историја аптекарства у Војводини*, Нови Сад, РОМС М 12.482.

Податке о аптеци прикупио мр пх. Стеван Штрасер проучавајући списе у архиву карловачког градског магистрата.

⁸ Андрија Волни (Andrija Wolny), научник, професор и директор Карловачке гимназије (1794–1816), у науци цењен као систематичар-ботаничар и минеролог. Сакупљао је флору карловачке околине и Срема. Сачинио је значајну збирку минерала, као и спомена вредан хербаријум који се и данас чува у Карловачкој гимназији.

⁹ Југовић Владоје (Schmidt Vlado), писац, историчар фармације и аптекар (Осјек, 3. 7. 1876. – Загреб, 31. 1. 1939). Као још недипломирани фармацеут, у својству провизора, радио је у Петроварадинској аптеци „Код златног орла“, где је са супругом, хрватском књижевницом Викторијом Рисаковић-Југовић, издавао лист *Фрушка гора* 1906. и 1907. године. У првој години излажења листа Владо Југовић је превео и у наставцима објавио готово целу *Историју Петроварадина и околине* Франца Шамса. Владо Југовић, Љекарна Штрасер у Сријемским Карловцима, *Аптекарски вијесник* 2 (1939): 65–68.

- ¹⁰ Стеван Поповић, *Историја аптекарства у Војводини*, Нови Сад, РОМС М 12.482 (странице нису пагиниране).
- ¹¹ Инв. бр. МФ-2, Диплома Антона Вајскопфа, Пешта, 18. 10. 1808. год.
- ¹² Инв. бр. МФ-3, Диплома Антона Вајскопфа, Пешта, 7. 9. 1812. год.
- ¹³ Близина данашње железничке станице у Сремским Карловцима.
- ¹⁴ Андреја Мирковић, *Фармација у Срему 1750–1850*, стр. 232.
- ¹⁵ Поповић Стеван, *Историја аптекарства у Војводини*, Нови Сад, РОМС М 12.482.
- ¹⁶ Јохан Христоф Штрасер (Johann Christoph Strasser) рођен је у Лудвигзбургу (Ludwigsburg) у Немачкој. Био ожењен сестром Антона Вајскопфа.
- ¹⁷ Инв. бр. МФ-2097, Диплома Лудвига (Људевита) Штрасера, Карловци, 1. 9. 1836. год.
- ¹⁸ Инв. бр. МФ-4, Диплома Лудвига (Људевита) Штрасера, Пешта, 14. 8. 1838. год.
- ¹⁹ Инв. бр. МФ-2098, Потврда града Сремских Карловаца Хелени Штрасер о власништву, 31. 7. 1880.
- ²⁰ У литератури познатији као Вацлав Бина.
- ²¹ Стеван Поповић, *Историја аптекарства у Војводини*, Нови Сад, РОМС М 12.482.
- ²² Инв. бр. МФ-7, Диплома Стевана Штрасера, Сегедин, 1. 8. 1879. год. (странице нису пагиниране).
- ²³ Инв. бр. МФ-5, Диплома Стевана Штрасера, Грац, 29. 11. 1882. год.
- ²⁴ Стеван Поповић, *Историја аптекарства у Војводини*, Нови Сад, РОМС М 12.482.
- ²⁵ Инв. бр. МФ-9, Диплома Павла Штрасера, Грац, 13. 3. 1913. год.
- ²⁶ Дејан Медаковић, Хроника једне породице, у: *Ефемерис I*, БИГЗ, Београд 1994, стр. 242, 268–269. Др Лазар Поповић (1877–1945), Карловчанин. Након завршених студија медицине у Бечу био је примаријус и управник рендгенске лабораторије Закладне болнице у Загребу. На Медицинском факултету изабран је 1921. године за ванредног, а 1931. године за редовног професора рендгенологије. Године 1935. и 1936. је био декан Медицинског факултета. Био је и први председник Друштва за рендгенологију основаног у Загребу 1927. године. Основач је Друштва српских сокола 19. јануара 1904. године у Сремским Карловцима и Савеза српских соколских друштава 1911. године у Загребу.
- ²⁷ Жарко Димић, *Анеђоје карловачке и стваре разгледнице*, Сремски Карловци – Бачка Паланка 2009, стр. 193.
- ²⁸ Жарко Димић, нав. дело, стр. 191.
- ²⁹ Логор Даница се налазио у селу Дрње, удаљеном три километра од Копривнице у згради напуштене фабрике плавог камена „Зорка“.
- ³⁰ Коста Поповић (ур.), *Споменица трајанима Сремских Карловаца жртвама немачке агресије и усташкој терора и ћеноцида од 1941. до 1944. године*, Сремски Карловци 1997.
- ³¹ АГМФ К17, Ф9/12, ГНОВ, Повереништво за народно здравље, 24. фебруара 1954. Нови Сад.
- ³² Инв. бр. МФ-2115, Предлог за укњижбу права власништва и пренос реалног права на апотеку, 22. 11. 1945. Сремски Карловци.
- ³³ Инв. бр. МФ-2128/3, Срески народни одбор, решење бр. 1095 од 2. 7. 1949. Нови Сад.
- ³⁴ Инв. бр. МФ-2127, Срески народни одбор, решење бр. 1939 од 15. 12. 1950. Нови Сад.
- ³⁵ Инв. бр. МФ-1596, Диплома Павла Штрасера, Беч, 2. 5. 1916. год. и инв. бр. МФ-1597, Диплома Павла Штрасера, Беч, 18. 4. 1917. год.
- ³⁶ Инв. бр. МФ-1552, Диплома Михајла Штрасера, Загреб, 8. 9. 1947. год.
- ³⁷ Жарко Димић, *Анеђоје карловачке и стваре разгледнице*, стр. 97.

ИЗВОРИ

1. Архивска грађа Одељења за историју фармације и здравствене културе, Музеј града Новог Сада.
2. Поповић, Стеван, *Историја аптекарства у Војводини*, Нови Сад, РОМС М 12.482.

ЛИТЕРАТУРА

- Буловић, Гордана, Живот и дело Франца Шамса, у: *Музей трага Новој Сада 1954–2014*, Нови Сад 2015.

- Буловић, Гордана, Дипломе из Збирке фармације,
*Годишњак историјској архива Јрага Новој
 Сага 4 (2010): 128–169.*
- Димић, Жарко, *Анеђоште карловачке и старе
 разледнице*, Сремски Карловци – Бачка
 Паланка 2009.
- Југовић, Владо, Јекарна Штрасер у Сријемским
 Карловцима, *Аћошкарски вјесник 2 (1939):
 65–68.*
- Медаковић, Дејан, Хроника једне породице,
 у: *Ефемерис I*, БИГЗ, Београд 1994.

- Мирковић, Андрија, *Фармаџија у Срему
 1750–1850*, необјављена докторска
 дисертација, Фармацеутски факултет,
 Универзитет у Београду 1960.
- Мицић, Милан, *Фармаџија у Срему 1759–1918,*
 Матица српска, Нови Сад 1987.
- Поповић, Коста (ур.), *Споменица Јрађанима
 Сремских Карловца жртвама немачке
 агресије и усташкој терора и ћеноцида од
 1941. до 1944. године*, Сремски Карловци
 1997.

КАТАЛОГ

1. Диплома доктора хирургије Јохана Христофа Штрасера
 Инв. бр. МФ-1
 Аустријски универзитет, Медицински факултет у Грацу, 1788. год.
 Димензије: 57,7 цм x 59,4 цм
 Пергамент, црно мастило, рукопис (немачка готица)
2. Диплома о положеном тироцинијуму Антона Вајскопфа
 Инв. бр. МФ-2
 Угарски универзитет Пешта, 18. 10. 1808. год.
 Димензије: 60,5 цм x 42 цм (диплома);
 2,5 цм x 7 цм (печат)
 Пергамент, мастило, рукопис (латински језик), дрвена кутија, печатни восак, свилени јемственик
3. Диплома магистра фармације Антона Вајскопфа
 Инв. бр. МФ-3
 Угарски универзитет, Медицински факултет у Пешти, 1820. год.
 Димензије: 58 цм x 40,7 цм (диплома);
 4 цм x 9 цм (печат)
 Пергамент, рукопис (латински језик), мастило, дрво, печатни восак, јемственик
4. Диплома магистра фармације Лудвига (Људевита) Штрасера
 Инв. бр. МФ-4
5. Диплома магистра фармације Стефана Штрасера
 Инв. бр. МФ-5
 Универзитет у Грацу, Медицински факултет Грац, 29. 11. 1882. год.
 Димензије: 52,5 цм x 36,5 цм (диплома);
 2 цм x 6,6 цм (печат)
 Пергамент, штампа, рукопис (латински језик), мастило, дрво, печатни восак
6. Диплома о примању Стефана Штрасера у Свеаустријско апотекарско удружење
 Инв. бр. МФ-6
 Беч, 01. 1. 1889. год.
 Димензије: 59 цм x 43,5 цм
 Картон, вишебојна литографија, златотиск, мастило
7. Диплома о положеном тироцинијуму Стефана Штрасера
 Инв. бр. МФ-7
 Универзитет у Сегедину, 1. 8. 1879. год.
 Димензије: 60,5 цм x 43,5 цм

Диплома мајстора фармације Лудвика (Људевића) Ширасера

Диплома мајстора фармације Стевана Ширасера

- Хартија, штампа, рукопис (латински језик),
печатни восак
8. Диплома Стевана Штрасера о пријему у
редовно чланство Матице Српске
Инв. бр. МФ-8
Матица српска, Нови Сад, 1. 3. 1890. год.
Димензије: 75,5 цм x 54 цм
Хартија, литографија, рукопис, мастило
9. Диплома магистра фармације Павла Штрасера
Инв. бр. МФ-9
Универзитет у Грацу, Медицински факултет
Грац, 30. 3. 1913. год.
Димензије: 40,5 цм x 48,8 цм (диплома);
2 цм x 6,5 цм (печат)
Пергамент, штампа (латински језик), рукопис,
мастило, дрво, печатни восак, свилени
јемственик
10. Диплома Павла Штрасера о редовном чланству
у Апотекарској комори Краљевине Срба,
Хrvата и Словенаца
11. Инв. бр. МФ-10
Апотекарска комора Краљевине Срба, Хrvата
и Словенаца, Београд, око 1925.
Димензије: 65 цм x 49,6 цм
Папир, колорисана штампа, рукопис,
мастило
12. Факултетска фармацеута диплома Михајла
Штрасера
Инв. бр. МФ-1552
Фармацеутски факултет, Свеучилиште у
Загребу, 8. 9. 1947. год.
Димензије: 27 цм x 37,5 цм
Хартија, штампа, мастило
13. Диплома – Орден Црвеног крста другог реда
Павла Штрасера
Инв. бр. МФ-1596
Принц Франц Салваторе, Црвени крст, Беч,
2. 5. 1916. год.
Димензије: 51 цм x 42,5 цм
Хартија, колорисана штампа, суви печат
14. Диплома – Орден Црвеног крста другог реда
Павла Штрасера
Инв. бр. МФ-1597
Принц Франц Салваторе, Црвени крст, Беч,
18. 5. 1917. год.
Димензије: 51 цм x 42,5 цм
Хартија, колорисана штампа, суви печат
15. Диплома о положеном тироцинијуму Лудвига
Штрасера
Инв. бр. МФ-2097
Сремски Карловци, 1. 9. 1836. год.
Димензије: 49,5 x 66,5 цм
Папир, мастило, восак, рукопис
16. Потврда града Сремски Карловци Хелени
Штрасер о власништву апотеке
Инв. бр. МФ-2098
Сремски Карловци, 31. 7. 1880. год.
Димензије: 33,7 x 20,7 цм
Папир, мастило, рукопис, печат
17. Сведочанство о завршеном четвртом разреду
гимназије Стевану Штрасеру
Инв. бр. МФ-2099
Сремски Карловци, 24. 7. 1876. год.
Димензије: 34 x 21 цм
Папир, мастило, рукопис
18. Уверење Стевана Штрасера о апотекарској
пракси
Инв. бр. МФ-2100
Сегедин, 31. 7. 1880. год.
Димензије: 34 x 21 цм
Папир, мастило, восак, рукопис
19. Потврда о пријему на факултет Стевана
Штрасера
Инв. бр. МФ-2101
Грац, 8. 9. 1880. год.
Димензије: 15 x 21 цм
Папир, мастило, рукопис
20. Студентски Индекс Стевана Штрасера
Инв. бр. МФ-2102
Грац, 1880. год.
Димензије: 22,5 x 10,5 цм
Папир, мастило, кожа, златотиск, рукопис

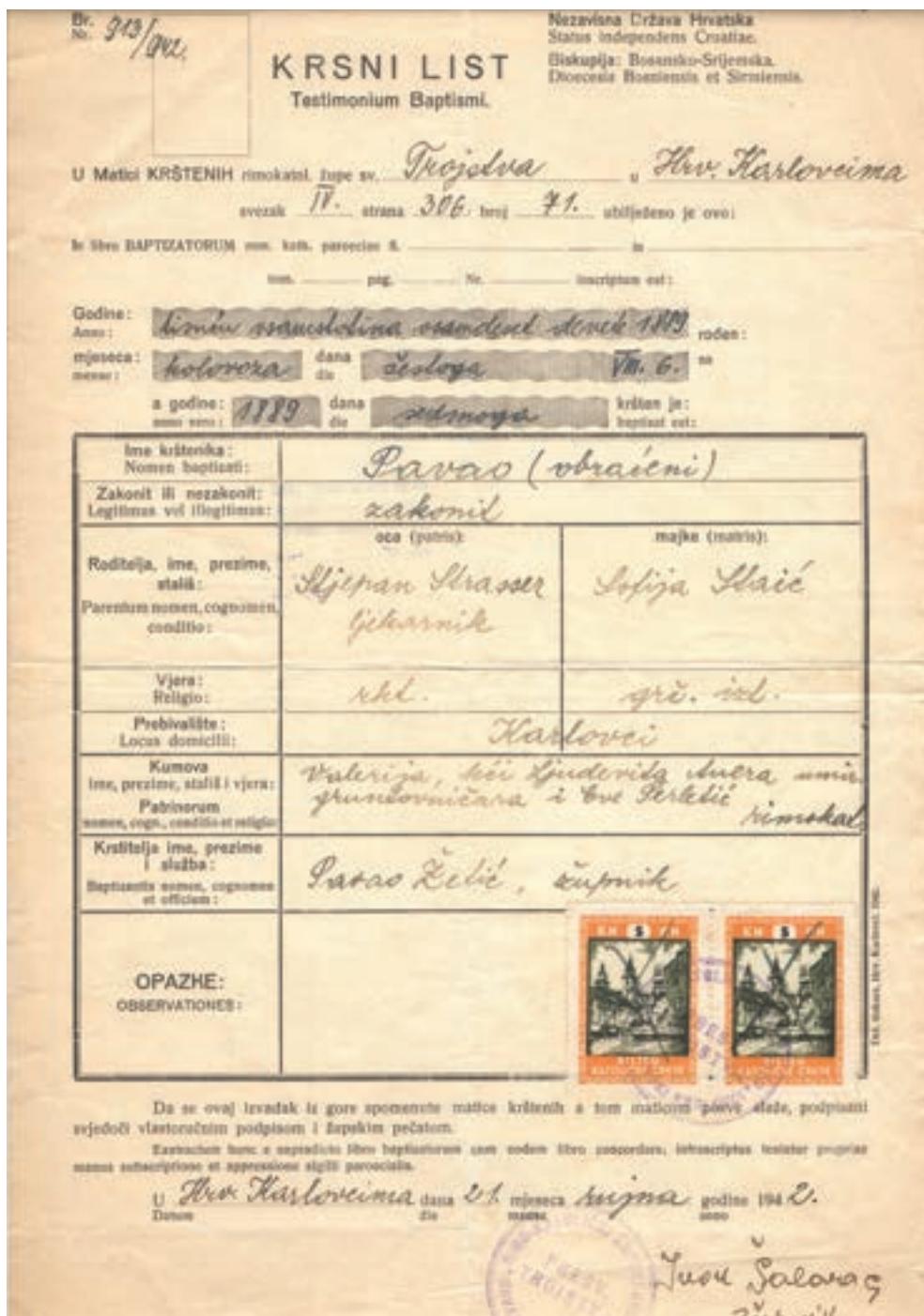

Диплома о примању Степефана Шипрасера у Свеаустријско апогекарско удружење

Орден Црвеној крснија грубој пега Павла Шипрасера

21. Сведочанство Стевана Штрасера о положеном I ригорозу
Инв. бр. МФ-2103
Грац, 28. 7. 1881. год.
Димензије: 34 x 21 цм
Папир, мастило, рукопис
22. Сведочанство Стевана Штрасера о положеном II ригорозу (семестру)
Инв. бр. МФ-2104
Грац, 11. 7. 1882. год
Димензије: 34 x 21 цм
Папир, мастило, рукопис
23. Сведочанство Стевана Штрасера о положеном III ригорозу (семестру)
Инв. бр. МФ-2105
Грац, 30. 9. 1882. год.
Димензије: 34 x 21 цм
Папир, мастило, рукопис
24. Решење о постављању Стевана Штрасера за апотекарског помоћника II класе
Инв. бр. МФ-2106
Грац, 30. 12. 1880. год.
Димензије: 34 x 21 цм
Папир, мастило, рукопис
25. Уверење о постављању Стевана Штрасера као војног гарнизонског апотекара
Инв. бр. МФ-2107
Грац, 24. 2. 1883. год.
Димензије: 34 x 21 цм
Папир, мастило, рукопис
26. Допис о постављању Стевана Штрасера за апотекарског приправника у резерви
Инв. бр. МФ-2108
Среска команда Петроварадин, 13. 8. 1883. год.
Димензије: 34 x 21 цм
Папир, мастило, рукопис
27. Представка Стевана Штрасера за вођење апотеке
Инв. бр. МФ-2109
Сремски Карловци, 15. 9. 1887. год.
Димензије: 34 x 21 цм
Папир, мастило, рукопис
28. Допис о признању реалног права на апотеку Стевану Штрасеру
Инв. бр. МФ-2111
Загреб, 26. 3. 1905. год.
Димензије: 34 x 21 цм
Папир, мастило, рукопис
29. Признање академског степена Стевану Штрасеру
Инв. бр. МФ-2113
Сремски Карловци, 24. 4. 1929. год.
Димензије: 34 x 21 цм
Папир, мастило, штампа
30. Предлог за укњижбу права власништва за пренос реалног права на апотеку за Павла Штрасера
Инв. бр. МФ-2115
Сремски Карловци, 22. 11. 1945. год.
Димензије: 34 x 21 цм
Папир, писаћа машина
31. Сведочанство шестог разреда гимназије Павла Штрасера
Инв. бр. МФ-2117
Сремски Карловци, 16. 6. 1907. год.
Димензије: 34 x 21 цм
Папир, мастило, штампа, рукопис
32. Потврда о пријему на факултет Павла Штрасера
Инв. бр. МФ-2119
Грац, 11. 10. 1910. год.
Димензије: 15 x 21 цм
Папир, мастило, рукопис
33. Сведочанство о положеном испиту из физике Павла Штрасера
Инв. бр. МФ-2120
Грац, 31. 6. 1911. год.
Димензије: 34 x 21 цм
Папир, мастило, штампа, рукопис
34. Сведочанство о положеном испиту из хемије Павла Штрасера
Инв. бр. МФ-2121
Грац, 11. 7. 1911. год.
Димензије: 34 x 21 цм
Папир, мастило, штампа, рукопис

Крсни лист Павла Штрасера

35. Признање академског степена Павлу Штрасеру
Инв. бр. МФ-2122
Градско поглаварство Сремски Карловци,
24. 4. 1929. год.
Димензије: 34 x 21 цм
Папир, мастило, штампа, рукопис

36. Решење за самостално руковање апотеком
Павла Штрасера
Инв. бр. МФ-2123
Градско начелство Сремски Карловци,
5. 3. 1932. год.
Димензије: 34 x 21 цм
Папир, мастило, рукопис, писаћа машина

37. Извештај Апотекарске коморе о регистрацији аптеке
Инв. бр. МФ-2124
Београд, 15. 7. 1931. год.
Димензије: 29 x 22 цм
Папир, мастило, рукопис, писаћа машина
38. Сведочанство о пракси у аптеци Павла Штрасера
Инв. бр. МФ-2125
Сремски Карловци, 31. 1. 1932. год.
Димензије: 34 x 21 цм
Папир, мастило, рукопис
39. Крсни лист Павла Штрасера
Инв. бр. МФ-2126
Хрватски Карловци, 21. 9. 1942. год.
40. Решење Српског народног одбора о престанку службе Павла Штрасера
Инв. бр. МФ-2127
Нови Сад, 15. 12. 1950. год.
Димензије: 29,5 x 21 цм
Папир, писаћа машина, мастило, рукопис
41. Павле Штрасер доставља документа Савету за народно здравље у Новом Саду
Инв. бр. МФ-2128/3
Сремски Карловци, 19. 12. 1951. год.
Димензије: 29,5 x 21 цм
Папир, писаћа машина, мастило, рукопис

*Gordana Bulović, senior custodian – historian,
The City Museum of Novi Sad*

THE PHARMACISTS FROM THE STRASSER FAMILY IN SREMSKI KARLOVCI

Summary

After the Turks were expelled from Vojvodina, when the level of material wealth and general culture increased, civilian pharmacies began to open. Their network has been established since 1740 with the opening of the first civilian pharmacy in Vojvodina, "At the Black Arab", in Novi Sad. Although the pharmacy in Sremski Karlovci was opened only as a branch in 1807 and became independent in 1818, it is still one of the oldest pharmacies in Vojvodina. What sets this pharmacy apart from the others is that it has been run, almost since its founding, by the members of the same family. Firstly they worked as the branch managers, then as its owners and finally as the directors of the National Pharmacy. This means that five generations of pharmacists have worked continuously at the pharmacy, four of which are in the direct line to the Strasser family. As the pharmacy was run rather conscientiously, it enjoyed a great reputation, and the pharmacists were respected citizens of Sremski Karlovci. The appearance of the pharmacy remained the same as it was in the second half of the 19th century. Therefore, by the Decision no. 10-454 / 2 of June 15th, 1972, The Provincial Institute for the Protection of Cultural Monuments Petrovaradin put under the protection not only the pharmacy building, but also the complete officina and the devices of the officina, i.e. "the whole pharmacy ambience together with the Strasser family home". The paper presents the role of each family member in the work of this pharmacy. The first owners of the pharmacy "At the Golden Eagle" were Mr Franc Schams and Mr Anton Weisskopf, and then the members of the Strasser family took turns: Mr Ludwig – Ljudevit Strasser (Ludwig Strasser), Mr Stevan Strasser, Mr Pavle – Paja Strasser and Mihailo – Misha Strasser. The Department for the History of Pharmacy and Health Culture of the City of Museum of Novi Sad played the important role in preserving the material on the history of the pharmacy.

ПРВИ ПОЗНАТИ ПОЧАСНИ ГРАЂАНИ СРЕМСКИХ КАРЛОВАЦА

Др Жарко Димић, Архив САНУ, Сремски Карловци

Апстракт: У историографији до сада није било познато када и коме се у 18. и 19. веку додељивало признање – диплома почасног члана – грађанина Сремских Карловаца. Први помен потиче из 1905. године, када је ово признање додељено патријарху Георгију Бранковићу, а у сачуваном концепту из 1873. године види се да је оно додељивано и раније, као у случају генерала Лазара Мамуле и Петра Биге.

Кључне речи: Сремски Карловци, диплома почасног члана, Стеван Ристић, генерали Петар Бига и Лазар Мамула.

Приликом редовне седнице варошког Савета, заказаној за 7. јули 1873. године,¹ у дневни ред под 2. тачком уврштен је и предлог Илије Павловића и „дружине да се подели почасно грађанство опћине карловачке ђенералом Мамули и Биги“.² Овај допис је, за сада, први званично познати пример предлога, а потом и уручења почасног грађанства карловачког. Неколико деценија касније, 1905. године, налазимо проглашење за почасног грађанина и српског патријарха Георгија Бранковића,³ а затим, шездесетих година 20. века, за почасног грађанина проглашен је тадашњи председник ФНР Југославије Јосип Броз Тито.

Звање почасног грађанина обновљено је 90-их година 20. века. Први добитник био је академик Дејан Медаковић, а међу осталима и академик Љубица Џуца Сокић, председник Србије Слободан Милошевић, књижевница Вида Огњеновић, па све до задњег проглашења из 2018. године, када је за почасног грађанина обнародован проф. др Драган Данкуц.

Срећом, сачувана је форма за доделу почасног грађанства патријарху Георгију Бранковићу и она гласи:

„Диплома
Његовој Светости
за Почасно грађанство Града Карловаца
Ваша Светости
Преузвишени Господине!

Заступство града Карловаца, испуњено осећајима дубоког поштовања према Узвишенуј особи

Ваше Светости, а у знак искрене љубави и топле захвалности за сва она многобројна добра и племенита дела, која је Ваша Светост, за времена ступања на престо високог достојанства Архиепископа – Митрополита Карловачког и Патријарха српског, овоме граду и становништву овога града обилато и великородушно указивала, изабрало је у данашњој редовној скупштини једногласно и одушевљено Вашу Светост

почасним грађанином

овога града

са свима правима и повластицама, која почасни
грађани сада уживају и која ће у будуће уживати.

Из редовне скупштине градског заступства, држане у Карловцима 5. децембра 1905. год.

Градски сенатор

Градски начелник

Лазар Обреновић с.р. Душан Милић с.р.^{“4}

Илија Павловић је са још тринесторицом угледних карловачких грађана 27/19. фебруара 1873. године послао предлог о избору генерала Биге и Мамуле за почасне грађане и, као што смо већ по-менули, овај предлог је изнесен на дневни ред редовне седнице варошког савета тек 7. јула исте године. Међу потписницима предлога су и А. Костић, А. Поповић, Коста Павловић – Табак, Младен Суботић, Арсеније Ранковић, Јован Поповић – Зубан, Коста Костић, Стеван Лазић, Јован Живановић, др Стефан Бабић и други. Предлог и образложење гласили су:

„Славни вароши магистрате!

Злокобних година 1848/9. пропадоше многа наша села и вароши по разној Бачкој и Банату, пропадоше милиони српскога иметка, пропадоше до 40.000 српско-хрватских глава, проли се потоцима крви српска и хрватског народа, оста млога сиротиња плачући, кукајући и наричући што за изгубљеним мртвим што живим благом, што за својом браћом, што за својим мужевима, што мајке за синовима својим ранатељима, остадоше и преживеше, сиротоваше и одранише се ћеца и сирочад – и за све те патње и тешке жртве беше им једина награда, да су по примеру својих предака одржали задану реч верности високе кући ћесара хабзбуршко-аустријског и да су баш овим својим жртвама највише допринели да се одржи и сачува висока кућа и престо нашег садашњег ћесара, Његовог Величанства Фрање Јосипа I.

У овој крвавој и тешкој борби учествовали смо и ми Карловчани, и сви знамо шта смо претрпели и пропатили, знамо како смо свагда на пушци стајали а баш нисмо од смрти и боја презали. Млого горе од боја и смрти презали смо и страховасмо, да нам наше место, наше станиште и огњиште не буде порушено, попаљено, опљачкано и расуто, а ми који би то преживели као просјаци да се за несталом ћециом и сирочадима по широком свету распемо, потуцамо и пропаднемо.

Да се ово није додило, то имамо врло млого захвалити тадањем ћесарском пуковнику и заповеднику у каменичком табору Лазару Мамули рођеном Сремцу и Србину, који у супрот свему томе, што се захтевало од неких страна да напусти свој положај код Каменице и да се даље Черевићу повуче, остане на свом месту, те тако спречи и задржа тадању бившу непријатељску силу у граду Варадину, те не само да не могах што на нас него ни у Срем продрти, а да је Мамула свој табор даље од Каменице куда кретао онда би цело, не само Карловчани, већ и сам Срем, као Бачка и Банат, страдао и пропао.

Када споменемо име Сокола и јунака Мамуле и године 1848/9, кад споменемо табор каменички и наше Карловце, онда морамо споменути и сетити се још једног српског јунака који је тада, као што је соко Мамула на каменичкој страни бдио, чувао, да наши Карловци, да наш Срем не пострада као што је Бачка и Банат, а ми да не постанемо просјаци.

Сада Ђенерал Петар Бига беше тада заповедник нашег карловачког-буковачког отпора.

Зато предлажемо да се сетимо тих јунака, оних злих дана, које преживесмо, да се сетимо оних јада и невоља, од којих не само нас, но по свој прилици и сав Срем, ти јунаци: тадањи пуковник и садашњи ђенерал Лазар Мамула и Петар Бига својим јуначним и одлучним држањем сачуваше пак да се у овој успомени признател њима показасмо тиме, што ћемо их именовати нашим почасним грађанима.

На послетку умольавамо Славни Магистрат да овај наш образложени предлог првој седници општинског представништа одмах изнесе.

У Карловцима

27/19 фебруара 1873. године

(Први у потпису подносиоц)

Илија Павловић“

Занимљиво је да се у материјалу који се односи на ову тачку дневног реда налази и једно писмо које овде у целости доносимо. Писмо је упућено на адресу тадашњег угледног карловачког грађанина Александра Шандора Радовановића и носи податке о тадашњем статусу Лазара Мамуле и Петра Биге. Писмо је, на жалост, намерно оштећено, тако што му је отцепљен горњи део наслова и доњи десни угао, како се не би видело ко га је послao. Писано је на немачком језику, а последња реченица је на српском:

„Лазар барон од Мамула, ц. к. артиљеријски генерал. Орден Леополдовог Крста, класа витешки крст. Вitez Гвоздене круне прве класе, Витешки орден Марије Терезије, носилац крста за војне заслуге, Ц. К. тајни саветник, власник (командант) Линијске пешадијске регименте бр. 25.

Петар 'Вitez' Бига од Монгабије. Ц.К. генерал-мајор, Вitez Леополдовог ордена и носилац крста за војне заслуге са ратном декорацијом“.

Последња реченица на српском језику гласи:

„Молећи те да ми не замериш што сам одмах послao, у великом сам [недостаје део текста] сам доспео, остајем твој [недостаје потпис].“

У статусном погледу Карловци су 1745. године постали војни шанац. Недуго потом, резолуцијом царице Марије Терезије из 1753. године проглашени

су за слободну војничку варош – комунитет. Ове чињенице су битне због тога што у статусу слободне војничке вароши – комунитета постоји утврђен статус грађанина. Он се стицао молбом, коју је, на пример, становник Карловаца, занатлија, подносио магистрату за стицање права грађанства, наводећи притом какве је све заслуге стекао за Карловце својим добровољним радом. Том приликом је износио доказе да је имућан и да може сносити све врсте пореза, да је спреман, када се укаже потреба, да се одазове на добровољан рад, као и, уз све то, да је моралан и честит човек.

Само из реда грађанства бирани су они који ће управљати Карловцима. Број грађана је био ограничен и није износио више од 160. Грађански статус потврђиван је грађанском повељом. Грађани су уживали и прилично велика права, а, између остalog, нису могли бити телесно кажњавани, већ им је казна претварана у новчану глобу. Слично племићима и грађани су у свечаним приликама облачили своју посебну грађанску одећу и припасивали мач. Ово је важно, јер у вароши, помислили би неупућени, живе варошани, а не грађани. Па како би представници власти онда доделили почасно грађанство и то 1873. године, с обзиром на то да Карловци званично статус града добијају тек 1881. године, када је статус грађана присутан, те је било легитимно доделити почасно грађанство некој, за Карловце, заслужној личности ван Карловаца. Да-кле, у овом случају је све већ јасно и дефинисано.⁵

Видимо на примеру проглашења патријарха Георгија Бранковића за почасног грађанина да Карловци тада већ имају статус града.

У архивским документима налазимо и два скицирана предлога са текстом документа који се уручују генералима Биги и Мамули. Концепт је следећи:

„Диплома

Варошки савет у Карловци закључио је у својој седници од 7. јулија о. г. сљедујућу чувству топле благодарности и особито поштовање према особи Његове преузвишености Господина

Лазара Барона од Мамуле

Ц. кр. Фелдцјајмајстера одликованог са великим крстом ц. кр. Леополдовог ордена, са гвоздене круне орденом првог степена, са орденом Марије Терезије, са крстом за војничке заслуге, Његовог ц. кр.

апостолског величанства правог тајног саветника, именосца ц. кр. линијске пешачке пуковније бр. 25 и пр. и пр.

изабрати Њега узимајући у обзир велике заслуге, које си је стекао у многогодишњем службовању за цара и народ свој особито пак за заслуге учињене опћини карловачкој која поглавито Његовом колико храбром толико мудром војевању има захвалити, што су Карловци у крвавој години 1848. од известне пропasti сачувани.

Изабрати га за својег:

почастног члана

За доказ горњег закључка ова се диплома са својеручни потписи и печатом издаје.

у Карловци, 6. септембра 1873.“

И следећи нацрт дипломе писан је на обичном папиру формата 50 x 39,5 цм и гласи:

„Диплома

Варошки савет у Карловци закључује у својој седници од 7. јулија ове године сљедујући чувству топле благодарности и особитог поштовања према особи.

Његовог Високородија Господина

Петра Биге витеза од Монгабије

Ц. кр. Генерал мајора одликованог од ц. кр. Леополдовим орденом са крстом за војничке заслуге заједно са ратном декорацијом и пр. и пр.

Изабрати Њега узимајући у обзир велике заслуге, које си је стекао у многогодишњем службовању за цара и народ свој, особито пак за заслуге учињене опћини карловачкој која поглавито Његовом, колико храбром, толико мудром војевању има захвалити што су Карловци у крвавој години 1848. од известне пропasti сачувани.

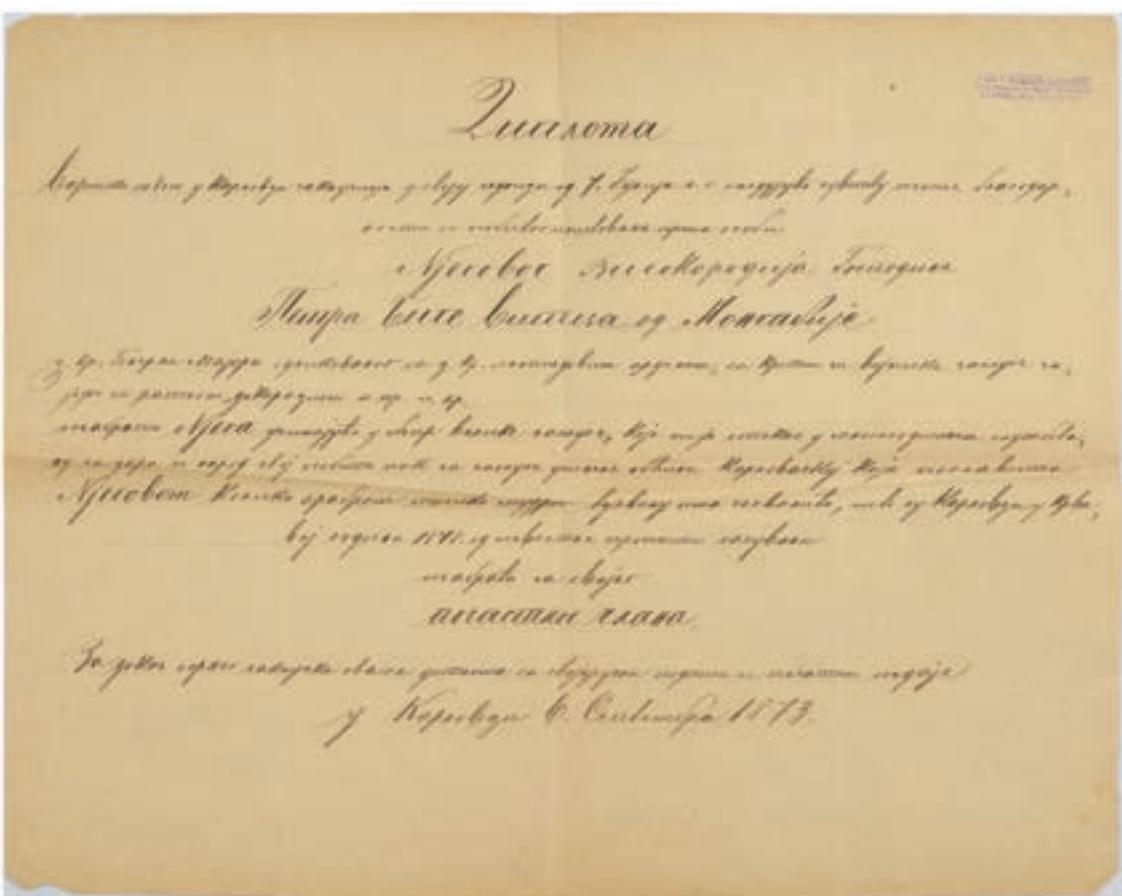
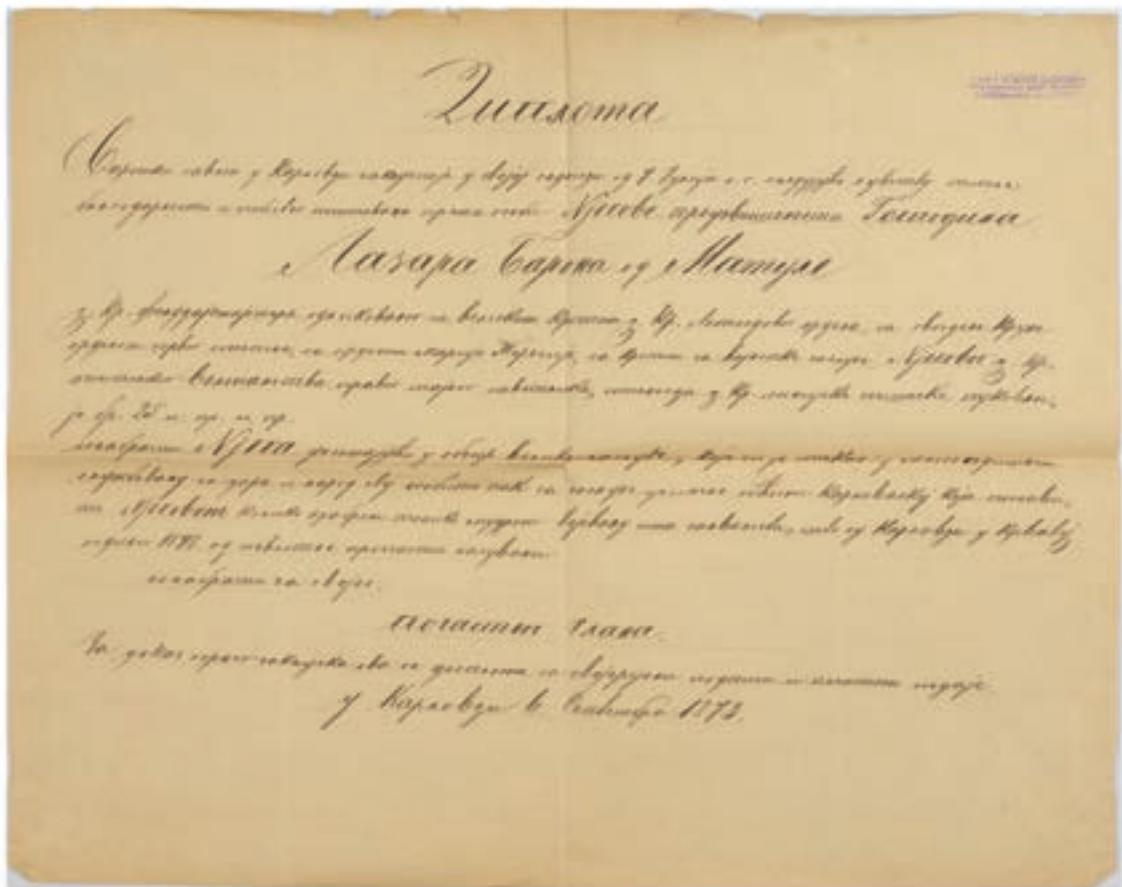
Изабрати за својег:

почастног члана

За доказ горњег закључка ова се диплома са својеручни потписи и печатом издаје.

У Карловци, 6. септембра 1873.“⁶

На последњој страници поднеска сачуван је запис концепта са исправкама дипломе за избор „почастног члана“ тада још увек, како су приметили, вароши – комунитета карловачког. У овом периоду на челу вароши налазио се заслужан и угледан грађанин Стеван Ристић. Нажалост, нисмо у прилици за

сада да видимо у пуном сјају диплому почасног грађанина, која је вероватно одштампана или пак ручно лепо урађена. Такође, за сада немамо историјски увид да ли је и ко је још почаствован оваквим признањем, односно статусом. Када је и како то признање званично уручивано и како је изгледао церемонијал, с обзиром на то да су карловачки грађани, за свечане прилике, облачили грађанску одећу, чији је изглед до данас очуван и да су том приликом били опасани „грађанским мачем“, још не можемо да реконструишимо. Видимо да су и после две деценије од ратних догађања 1848/49. године била присутна сећања на њих. На неки начин овим признањима се чувала успомена на живе, али значајне учеснике из периода Српског народног покрета, када су Карловци били политичко и војно седиште „овостраног“ српства и када је српски народ поднео људске и материјалне жртве за идеале своје и својих предака. Примера ради, подсетимо да је и председник карловачке вароши Стеван Ристић био активан учесник у бурним догађајима током 1848/49. године.

НАПОМЕНЕ

¹ АСАНУК фКМ 1417–1873.

² Исто, стр.1.

³ Поводом прославе 50-годишњице свештеничко-архијерејске службе патријарха Георгија Бранковића 1905. године, патријарх је, као народни добротвор (сматра се да је издао милион круна за народне потребе), изабран за почасног грађанина Сремских Карловаца. Види: Павле Васић, *Уметничка илјада Сремских Карловаца*, Матица Српска, Нови Сад, 1978. стр. 54; Душан К. Петровић, *Историја Сремске епархије*, Сремски Карловци, 1970. стр. 52; АСАНУК фКМ – varia.

Сремских Карловаца, Матица Српска, Нови Сад, 1978. стр. 54; Душан К. Петровић, *Историја Сремске епархије*, Сремски Карловци, 1970. стр. 52; АСАНУК фКМ – varia.

⁴ *Српски Сион*, недељни лист за црквено-просветне и автономне потребе Српске православне Митрополије карловачке, год. XV, св. 25, Сремски Карловци, 15. децембра 1905, стр. 728.

⁵ Коста Петровић, *Карловци и Карловачко српско-новиништво од 1753. до 1815.* књ. IX–X, САНУ, Београд, 1959. стр. 299–300; Жарко Димић, Сремски Карловци, Каирос, *Сремски Карловци*, 2011. стр. 59–61.

⁶ АСАНУК фКМ бр. 990-1873.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

Павле Васић, *Уметничка илјада Сремских Карловаца*, Матица Српска, Нови Сад, 1978.
Душан К. Петровић, *Историја Сремске епархије*, Сремски Карловци, 1970.

Српски Сион, недељни лист за црквено-просветне и автономне потребе Српске православне Митрополије карловачке, год. XV, св. 25, Сремски Карловци, 1905.

Коста Петровић, *Карловци и Карловачко српновниништво од 1753. до 1815.* књ. IX–X, САНУ, Београд, 1959.

Жарко Димић, *Сремски Карловци*, Каирос, Сремски Карловци, 2011.
АСАНУК фКМ 1417–1873.

АСАНУК фКМ бр. 990-1873.

АСАНУК фКМ – varia.

Žarko Dimić, PhD, *Archive of SASA, Sremski Karlovci*

THE FIRST FAMOUS HONORARY CITIZENS OF SREMSKI KARLOVCI

Summary

Since 1745 Sremski Karlovci had the status of the military trench and since 1753 the status of a military commune, that is, a free military town. Sremski Karlovci acquired the status of the town in 1881. Even before acquiring the status of the town, it had its own Magistrate, which was elected by about 160 of its citizens. Among other things, the decisions were made on granting honorary citizenship to prominent individuals. The first of these were Generals Peter Biga and Lazar Mamula, who were granted the honorary citizenship in 1873. Later, the city council also granted honorary citizenship to Patriarch Georgije Branković (1905), and this practice has continued with interruptions to this day. The data on the first honorary citizens of Sremski Karlovci were stored in the Archive of the SASA in Sremski Karlovci, in the Magistrate Fund of Sremski Karlovci.

ЛИСТАЊЕ „ЦАРСКОГ“ АДРЕСАРА: ХАБЗУРШКА ДИНАСТИЈА И ЊЕНИ ВЕЛИКОБЕЧКЕРЕЧКИ ТОПОНИМИ

Др Филип Крчмар, Историјски архив Зрењанин

Апстракт: У раду се разматра присуство династије Хабзбург у градском адресару Великог Бечкерека, историјат настанка и судбина улица, тргова и јавних грађевина које су носиле имена њених чланова, као и више него занимљив процес њиховог преименовања по новој династији која их је наследила 1918. године (Карађорђевићи). Прилог је адекватно илустрован одабраним разгледницама са одговарајућим „хабзбуршким“ градским мотивима.

Кључне речи: Велики Бечкерек, Хабзбурговци, улице, тргови, мостови, јавне грађевине, разгледнице.

За два века од 1718. до 1918. године, династија Хабзбург оставила је видног трага како у регионалној топономастици Баната, тако и у урбаној географији Великог Бечкерека (данашњег Зрењанина). У Банату је у поменутом периоду тридесетак насеља добило име по њеним члановима, а скоро двоструко више по истакнутим цивилним и војним слугама у њеној служби – државницима, низним чиновницима, војсковођама, итд. (Petri 1983: 3).¹ Из 1918. и распада Аустроугарске монархије, ови називи су већином промењени и тек је неколицина успела да опстане и након Другог светског рата.

По хабзбуршким владарима и династима називани су и улице, тргови и важнији градски локалитети у многим градовима Угарске. Уз редовно свечано обележавање значајних догађаја из живота чланова династије (рођендана, имендана, јубилеја итд.) путем свечаних одржавања пригодних градских и жупанијских скупштина, црквених богослужења, слања поздравних адреса, честитки и угледних депутација на подворење, те приређивање свечаних дочека приликом царских и династичких визита, давање назива главним и најважнијим улицама, трговима и јавним грађевинама представљало је најнепосреднији израз одавања почести представницима владајуће династије.

Велики Бечкерек (данашњи Зрењанин) није био изузетак када је реч о давању назива улица по члановима владајуће династије. Хабзбурговци су почев од друге половине XVIII века у више наврата посјивали овај град и његову околину; од 1765. до 1847. издали су петнаестак повеља којима су регулисали његов политичко-административни статус и

економске прилике, а оставили су видног трага у његовим хералдичким обележјима и црквеном грађитељству (Крчмар 2018), ликовној, па и примењеној уметности (Крчмар 2016). Локална штампа је често писала о њима и извештавала о важним догађајима (обележавањима различитих јубилеја, путовањима итд.), а и саме градске и власти Торонталске жупаније (чије је седиште град био) упућивале су о разним приликама своје честитке и делегације на подворење члановима владарског дома. У том контексту ваљало би сагледати и давање назива градским улицама по истакнутим члановима династије.

Улице и тргови

Све до 1879. године, улице у Великом Бечкереку имале су народне, незваничне називе (Malbaški 1966: 486). Подстицај за уређење оваквог стања јавио се поводом обележавања јубилеја стогодишњице присаједињења (реинкорпорације) Баната Угарској (1779–1879), када је укинута провинција Темишварски Банат, а њена територија укључена у мађарски Провинцијал. Са припремама за обележавање Центенијалне прославе (мађ. centenárium ünnepérlés) започело се годину дана раније (у пролеће 1878) на иницијативу Тамишке жупаније, а њена централна прослава на подручју Торонталске жупаније одржана је у Великом Бечкереку од 20. до 23. септембра 1879. (Torontál 39/1879: 2–3; GBWb 39/1879: 7–9).² Последњег дана прославе одржана је свечана седница Муниципалног одбора Торонталске жупаније, чију је другу тачку дневног реда чинио наступ Јенеа Сентклараја,³ који је прочитao свој реферат о прошлости Великог Бечкерека, који је за

циљ имао да нагласи мађарски карактер Жупаније и њеног административног центра (овај рад је касније штампан у виду посебне брошуре под називом *Помађаривање улица и тргова Великој Бечкерека. Цртице из историје трага и околине* (Szentkláralay 1879). На основу Сенткларијевог рада, Муниципални одбор донео је одлуку да дотадашњи народни, неформални, немачки и српски називи буду замењени новим – мађарским (Крчмар 2015: 51). Том приликом је дотадашњи главни градски трг, дотле називан једноставно „Главни трг“ (мађ. Főter, нем. Hauptplatz) понео име актуелног владара – Фрање Јосифа (мађ. Ferencz Józseftér, нем. Franz Josef Platz); улицу су добили још и Марија Терезија и палатин Угарске надвојвода Јосиф (1776–1847). Касније ће кејови на Бегеју добити имена царске деце – престолонаследника Рудолфа (Рудолфова обала, мађ. Rudolf part, нем. Rudolf Quai),⁴ те његових сестара – надвојвоткиња Гизеле (мађ. Gizella part, нем. Gizza-Quai)⁵ и Валерије (мађ. Valeria part, нем. Valeria Quai).⁶ Упадљиво је да се кејови дуж Бегеја на мапи града надовезују један на други аналогно редоследу, односно „старини“ њихових епонима.

Давање званичних назива градским улицама и трговима подстакло је и израду новог плана града, чији је аутор био градски инжењер Ђула Киш (Gyula Kuss). Он је 1881. године израдио план који је умножен у Темишвару, у литографском заводу Ј. Беранека и који је продаван по цени од 5 форинти (GBWb 2/1882: 6). Тринаест година касније (1894), у тренутку када је град достигао свој привредни врхунац, једнако као и градитељска делатност, Киш је израдио још један план, који се данас такође чува у Историјском архиву Зрењанин.

Јавни објекти

Рудолфова болница/касарна – Осим улица, кејова и тргова, у Великом Бечкереку је и неколико значајних јавних објеката носило имена по истакнутим члановима династије Хабзбург. Најстарији пример у том погледу представљала је Окружна и градска болница „Царевић Рудолф“. У лето 1858, када се већ ближио крај Војводства Србије и Тамишког Баната, земљом се проширила вест о рођењу престолонаследника Аустријског царства: 21. августа у Лаксенбургу, светлост дана угледао је син Фрање Јосифа и царице Елизабете (чувене Сиси), који је на рођењу добио име Рудолф. У његову част, Градски

сенат Великог Бечкерека донео је одлуку да се овдашња окружна и градска болница, која је у то време већ била у изградњи, назове Царевић Рудолф (нем. Kreis- und Stadtspital „Kronprinz Rudolf“), и за коју је том приликом определена сума од 10.000 форинти (GBWb 35/1858: 6; такође види Крчмар, Којичић 2017). Истом приликом, градске власти замолиле су начелника Великобечкеречког округа, Јохана Венцела Дерфела, да уз најискреније честитке пренесе цару Фрањи Јосифу молбу да Преузвишени изволи одобрити да нова Окружна болница за вјеки вјекова понесе име Његовог преузвишеног потомка, царевића Аустрије – Рудолфова болница (GBWb 35/1858: 6).

Градња болнице завршена је 1859, а она је свечано освештана и отворена за јавност 4. октобра 1860. године. Отворио ју је гувернер Војводства Србије и Тамишког Баната гроф Карл Виго де Сен-Кантен (GBWb 40/1860: 11). Није, међутим, дugo задржала своју првобитну намену – 1867. године извршена је њена адаптација у касарну, која је задржала назив Царевић Рудолф и постала седиште допунског батаљона (нем. Ersatz-Bataillon-Commando) 29. ц. и к. пешадијског пуча „Тун Хоештајн“ заједничке војске Аустроугарске монархије. Међутим, како је простор био неподесан, врло рано се почело размишљати о проширењу касарне, које је дефинитивно урађено четврт века касније, у периоду 1890–1892. (Крчмар, Којичић 2017: 69). У ту сврху узет је кредит, од ког је мањи део искоришћен за реновирање старе зграде, а већи за изградњу нове зграде штаба, магацина, затвора, кантине, гимнастичке сале, гараже, амбуланте, карантине и мртвачнице. Тиме је комплекс касарне добио изглед који је, уз незнатне измене, задржао до данас.

„Царски мостови“ – Почетком 1904. године завршени су вишедеценијски напори и настојања градских власти да добију нове, величне мостове уместо дотадашњих дрвених. Мањи је повезао градско насеље „Америка“ са центром града, а отворен је за саобраћај 26. марта 1904. Трошкови његове градње износили су 224.015 ондашњих круна, а намирени су тако што је град Велики Бечкерек узео зајам од Мађарске хипотекарно-кредитне банке из Будимпеште, са роком отплате од 50 година. Доњи ниво моста, који је служио за прелаз, коштао је 172.150, а гвоздена конструкција тежине 80,5 тона – 51.885 круна. Приликом примопредаје моста, надлежна

градска комисија установила је да механизам за његово подизање ради проласка бродовља није исправан, те да га је потребно поправити у року од две недеље. Такође је замерено да прилази мосту нису задовољили критеријуме наручиоца радње, па је и то требало исправити. Мост је по отварању понео име Мост Фрање Јосифа (мађ. Ferenc József híd, нем. Franz Josef Brücke) (*Torontál* 70/1904: 1).

Крајем исте године (13. децембра), у присуству градских члника, представника жупанијске и државне управе, отворен је и други, „Велики“ мост, који је понео име царице-краљице Јелисавете (мађ. Erzsébet híd, нем. Elisabeth-Brücke) (*Torontál* 284/1904: 2; GBWb 51/1904: 4).⁷ Као и његов мањи вршњак, рађен је по нацртима будимпештанских предузимача Хенрика Фекетеа и Арпада Трауша, а изливен је у челичани у Решицама (данашња Румунија). По својим конструктивним и декоративним особинама, представљао је јединствен примерак уметничког правца историцизма са елементима сецесије у мостоградњи (Воргих, Крчмар 2019: 26). Дужине 31,9 и ширине 7,4 метара, носивости 76,5 тона, Јелисаветин мост је имао могућност подизања средишњег дела, ради пролаза бродовља.

Преименовања у међуратном периоду

У првим месецима по завршетку Првог светског рата, у време несигурности и државно-правног провизоријума, када се још увек организовала нова власт на подручју Баната, постало је актуелно питање уклањања јавних симбола који су подсећали на аустроугарску владавину и старо уређење, а с тим у вези и преименовање насеља, улица и тргова. Ипак, овај процес није изведен одједном, већ су стари називи још неко време били у оптицају и били мењани у више наврата током међуратног периода. Примера ради, у пролеће 1920. године многи натписи на објектима државне управе још увек су били исписани на мађарском језику (Радловачки 2017: 45). До првих промена дошло је 1919. године, када је неколицина мађарских назива (оних главних) промењена – главни трг који је до тада носио име Фрање Јосифа, добио је ново име, по краљу Петру I Карађорђевићу; главна улица, дотле Хуњадијева, названа је Александрова (по краљу Александру), Јелисаветин трг је назван именом председника САД Вудроа Вилсона; али, многе улице су и даље носиле називе по знаменитим личностима мађарске (Бајзина,

Шомођијева, Верешмартијева, Деакова, Етвешова итд.), као и немачке историје и културе (Гетеова, Шилерова, Хајнеова, Лесингова итд.). Овакво стање ће уз мање измене остати на снази до 1929. године, када буде уследило прво преименовање улица већег обима, када су укинути дотадашњи називи, а уведени нови, југословенски, који су укључивали и имена чланова династије Карађорђевић (Радловачки 2017: 46–47; ИАЗ, Ф. 97: 26439/1929). Градски кејови крај Беђеја такође су преименовани: и док је најлепши од њих, Гизелин, постао Обала принцезе Јелене (ћерке краља Петра I), дотле су преостала два, сасвим занимљиво, понели називе представника супарничке династије: Рудолфов је постао Обала кнеза Михајла, а Валеријин – Обала Милоша Великог.⁸

Када је реч о јавним објектима који су носили имена по Хабзбурговцима, они су поделили сличну судбину. Из првих међуратних година сачувано је неколико аката који говоре о Рудолфовој (подв. Ф. К.) касарни,⁹ или је она врло брзо променила свој назив. Већ у једном документу из 1922. види се да је понела име „Касарна краља Петра I“ (ИАЗ, Ф. 97: 600/1922 & 75/1922). Тачан датум када је понела ново име не може се прецизно утврдити, али је највероватније то учињено 1921., након смрти епонима. Практично на самом крају међуратног периода извршена је њена темељна реконструкција, која је довршена месец дана пре уласка немачких снага у град и успостављања окупационе управе. За време окупације носила је име „Касарна Адолф Хитлер“ (нем. Adolf Hitler Kaserne). По ослобођењу је добила име по народном хероју Светозару Марковићу Този, које носи и данас.

Мостови који су носили име по царском пару – Фрањи Јосифу и Јелисавети – такође су преименовани. Нови називи били су посвећени успомени на великане српске културе и просвете. Тако је мост Фрање Јосифа преименован у Караџићев мост, по Вуку Стефановићу Караџићу. Овај назив је био у употреби после Другог светског рата, након чега је у свакодневној употреби преовладао назив „Мали мост“, који се и данас користи. Прву темељнију реконструкцију доживео је 1964. године, када су са њега уклоњени тегови и конструкције за подизање средњег дела моста. Уместо њих су постављене цеви за водовод, телефонски каблови и каблови за електричну мрежу. Након ове адаптације, био је у могућности да прими оптерећење од преко 24 тоне, а

истовремено и цео пешачки саобраћај (Зрењанин 610/1964: 7). Данас је најстарији мост у Зрењанину.

Знатно другачију судбину доживео је Јелисаветин мост, који је у међуратном периоду понео име српског просветитеља Доситеја Обрадовића. Ремек-дело мостоградње у стилу историцизма са елементима сецесије, он је опстао у свом облику све до 1969, када је, након великих скандала и жучних расправа које су неколико година потресале Зрењанин, исечен и продат у старо гвожђе. Контроверзе које су пратиле његово уклањање временом су ушле у урбани легенду и неуралгичну, могло би се чак рећи и једну од најболнијих тачака локалног колективног сећања (види: Воргић, Крчмар 2019: 26–39; такође види: Мајсторовић 2016: 46–55; Бакић 2008: 73–74).

*

Век након распада Хабзбуршке монархије, ретки су трагови који подсећају на некадашње присуство династије Хабзбург у Великом Бечкереку (данашњем Зрењанину), а који се могу видети на јавним местима. У њих спадају две спомен-плоче у којима се експлицитно помиње Фрања Јосиф, као ктитор и покровитељ градње Реформатске цркве (подигнуте 1891).¹⁰ У депоу Народног музеја Зрењанин су у јесен 2011. године откривене три сличне спомен-плоче које су се некада налазиле на фасади градске синагоге (подигнуте 1896, срушене 1941). На једној од њих дати су детаљи о изградњи тог храма, који садрже име владара, председника владе, великог жупана, градоначелника, те робина и челних људи локалне јеврејске заједнице у време подизања, као и архитекте и грађевинског предузимача који је руководио пословима изградње.¹¹

Најочигледније присуство Хабзбурговаца у јавном дискурсу у данашњем Зрењанину је жупанијски грб који се налази изнад улаза у Барокну салу Скупштине града Зрењанина, у којој се одржавају седнице. На њему су иницијали хабзбуршких владара Марије Терезије и Јосифа II (М. Т. Ј. II), који су на волшебан начин успели да преживе све промене друштвено-политичких и државних система од 1918. додине до данас (ово хералдичко обележје, које је до 1918. коришћено као грб Торонталске жупаније, од 1967. до 2008. године је уз незнатне модификације – које су укључивале уклањање хабзбуршких иницијала – коришћено као грб, односно амблем општине Зрењанин (КРЧМАР 2018)).

И поред преименовања улица и тргова, постоји један медијум у којем су Хабзбурговци успели да о(п)стану до данас у урбанијој топографији не само Великог Бечкерека, тј. Зрењанина, већ и многих других градова земаља-наследница Аустроугарске, тврдоглаво пркосећи на тај начин распаду те земље и променама политичко-друштвених система, државних граница, те напослетку – и радикално изменеој перцепцији њихове историјске улоге који су наступили иза 1918. године. Они за свој опстанак могу да захвале развоју фотографских и штампарских техника, који је заслужан за масовну продукцију и ширење разгледница са мотивима градских локација и јавних објеката названих по хабзбуршким владарима и династима. Интересовање за ове разгледнице данас окупља велики број заљубљеника у историју, колекционара и установа културе (музеје, архиве, библиотеке итд.), без обзира на новоуспостављене државне границе.¹²

НАПОМЕНЕ

¹ По Хабзбурговцима су названа следећа насеља:

Албертфалва и Албрехтсфлор (по надвојводи Албрехту од Саксен-Тешена); Албрехтсдорф (по надвојводи Албрехту, сину надвојводе Карла); Анталфалва (по надвојводи Антону, у мађ. верзији – Антал); Елизабетфелд (по Елизабети од Брауншвајга, супруги Карла VI), Елизабетхајм, Елизенхајм и Елизабетштат / Ержебетварош (по царици Елизабети, супруги Фрање Јосифа); Фердинандсдорф (по цару Фердинанду); Врањево (Фрањева, нем. Franyova, по цару Фрањи I, супругу Марије Терезије); Францдорф, Франценштат и Францфелд (по цару Фрањи II/I); Франц-Јозеф-Дорф (по Фрањи Јосифу); Гизеладорф / Гизелахајм (по надвојвоткињи Гизели); Јозефово (по Јосифу II); Карлсдорф и Карлсдорф (по Карлу VI); Леополдова (Чента, по Леополду II), Лудвигсдорф (Падина, по надвојводи Лудвигу Аустријском); Маријадорф, Марија Терезиопел и Маријенфелд (по Марији Терезији), Рудолфсгнад и Рудолфсхајм (по престолонаследнику, царевићу Рудолфу).

² Првобитно предвиђена за април, када је 1779. извршена званична обнова жупанијског уређења и примопредаја власти новоименованом

жупанијском чиновништву, прослава је одложена за јесен због велике поплаве која је задесила Сегедин (види: Borovszky 1911: 488).

³ Јене Сентклараи (мађ. Szentkláray Jenő) се родио 1843. године у Арачи (Врањеву) крај Турског (Новог) Бечеја као Евгеније Недић, у мешовитом браку житарског трговца Наума Недића и Жофије Салаи, пореклом из Чантавира. Наводно је због мајчиног прозелитизма крштен у месној цркви св. Кларе, због чега ће касније, када се сасвим буде помађарио, узети презиме Сентклараи. Основну школу завршио је у Турском Бечеју, док се не може са сигурношћу утврдити где је похађао гимназију; највероватније је ниже разреде слушао у Великом Бечкереку, а више у Сегедину или Темишвару. По завршетку гимназије, у Темишвару је уписао Теолошки факултет. За свештеника је заређен средином 1866. године. Кратко је био капелан у Штајерлаку (данашња Анина у Румунији), а након тога вероучитељ Реалне и управник католичке вероисповедне школе у Кикинди. Затим се вратио у Темишвар, где је био капелан, професор гимназије и секретар Јужномађарској историјској и археолошкој друштвама (мађ. Délmagyarországi történelmi és régészeti társulat). Две деценије (1873–1893) провео је као свештеник у Турском Бечеју. Дописни члан Мађарске академије наука постао је 1882. године, а 1883. стекао је и докторску титулу, одбранивиши хабилитациону тезу из завичајне историје. Недуго потом (1885) постао је и почасни члан Српског ученог друштва, а од 1910. и редовни члан Матице српске у Новом Саду. Од 1893. до смрти (1925) био је викар Чанадске бискупије са седиштем у Темишвару. Објавио је велики број књига и научних радова, махом посвећених средњовековној историји Баната (Kalapis 2002: 191–192; Petri 1992: 1914–1915; Borovszky 1911: 295–296).

⁴ Син царског пара Фрање Јосифа и Јелисавете, престолонаследник Рудолф, родио се 21. августа 1858. у дворцу Лаксенбург. Његово рођење обележено је широм Аустријске царевине са по 101 топовском салвом и дало

је подстицаја оснивању бројних задужбина хуманитарног карактера. Од малих ногу је одгајан и припреман за војнички позив: одмах по рођењу именован је за команданта (инхабера) 19. царског и краљевског пешадијског пук. Међутим, захваљујући мајци, стекао је и либерално грађанско васпитање. Као младић је интензивно путовао по Енглеској и Оријенту. У политичком смислу, био је сушта супротност конзервативном оцу и његовом слично настројеном окружењу. Отворен, либералан и харизматичан, показивао је велике симпатије према Мађарима и Јужним Словенима. Учио је све језике који су се говорили у Аустријској царевини (од 1867. Аустроугарској). Карловачки епископ Теофан Живковић био му је васпитач и учитељ. Због својих политичких ставова навукао је на себе омразу конзервативаца и антисемита у бечким владајућим круговима. Оженио се белгијском принцезом Стефанијом, са којом је живео у несрћном браку. Средином осамдесетих година отпочео је велики издавачки пројекат под називом Аустроугарска монархија у слици и речи – подухват издавања обимне и свеобухватне етнографске енциклопедије у којој би били представљени сви народи Монархије. Спутаван од стране конзервативних кругова у Бечу, у немогућности да се активније укључи у политички живот и доношење одлука, растрзан сталним сукобима са оцем и несрћан у приватном животу, Рудолф је једину утеху проналазио у алкохолу и тринаест година млађој љубавници Марији Вечери. Њихова краткотрајна веза трагично је окончана 30. јануара 1889. у ловачком дворцу Мајерлинг, недалеко од аустријске престонице, након што је, претходно усмртивши Вечеру, Рудолф извршио самоубиство. Неспретни покушаји бечког двора да заташка овај случај само су још више допринели изазивању контроверзе и стварању романтичног мита о несрћном царевићу. Након његове смрти, аустроугарски престолонаследник постао је надвојвода Карл Лудвиг, млађи брат Фрање Јосифа; како је он умро 1896, право наслеђивања прешло је на његовог сина, Фрању Фердинанда.

⁵ Надвојвоткиња Гизела Аустријска била је друга кћи Фрање Јосифа и Јелисавете. Рођена у царској палати у Лаксенбургу 1856. године, одрасла је под надзором и старатељством своје баке, надвојвоткиње Софије. По природи је била трезвена и налик оцу, држећи се веома резервисано према мајци. Била је веома блиска са братом, престолонаследником Рудолфом, чија јој је смрт веома тешко пала. Са 16 година удала се за баварског принца Леополда, са којим је имала четворо деце. Бавила се хуманитарним радом, а током Првог светског рата водила је војну болницу у својој палати. Када је у Немачкој 1918. године избила револуција, остатак баварске краљевске породице побегао је из града, док је она једина остала и учествовала на изборима за народну скупштину Вајмарске републике, када је по први пут женама старијим од 20 година дозвољено право гласа. Уживала је велику популарност у народу, који ју је прозвао *Добри анђео из Беча* (нем. *Der gute Engel von Wien*) и постала је покровитељ бројних културних и просветних установа. По њој су названи пруга од Салцбурга до Тирола (нем. Giselabahn), пароброд на језеру Траун, као и једна гимназија у Минхену. Умрла је у баварској престоници 1932. године, где је и сахрањена (Hamman 1988: 158–159).

⁶ Надвојвоткиња Марија-Валерија Аустријска била је трећа кћи Фрање Јосифа и Јелисавете. Рођена је у Будиму 1868. године (прво дете једног хабзбуршког владара рођено на тлу Угарске након претходних 328 година, због чега је добила надимак Мађарско дете, нем. das ungarische Kind). Одгајана је у мађарском духу. Често је пратила своју мајку, царицу-краљицу Јелисавету, на њеним путовањима по Угарској, Аустрији, Немачкој, Француској и Енглеској. Бавила се сликарством и помагала уметност, нарочито позориште. Писала је лирску поезију и водила дневник који је значајан за историчаре. (Hamman 1988: 350–351)

⁷ О отварању, односно пуштању у промет овог моста види: „Nagybecskerek uj vashidja“, *Torontál* 284. sz., 1904. december 13, 2. o.

⁸ У време немачке окупације, Обала принцезе Јелене преименована је у Доњи беђејски ред (нем. Untere Begazeile), Обала кнеза Михајла у Средњи беђејски ред (нем. Mittlere Begazeile), а Обала Милоша Великог у Горњи беђејски ред (нем. Obere Begazeile). Након Другог светског рата наступило је ново преименовање (редом): Обала Соње Маринковић, Обала пионира и Обала фискултуре. Прва два назива још увек су актуелна, док је последњем враћено име из међуратног периода – Обала Милоша Великог (прим. Ф. К.).

⁹ Тако се нпр. јуна 1919. један сусед пожалио градским властима да је „заграда западне стране од двора Рудолфове касарне сасвим покварена и разнешена, где војници ноћом пролазе те у башти штету чине“ (ИАЗ, Ф. 97: 8501/1919 & 920/1919). Свестан да град у том тренутку није располагао потребним материјалом за поправку, подносилац жалбе је тражио да се за оправку ограде искористи једна количина жица, која је нагомилана у дворишту Рудолфове касарне (подв. Ф. К.) (ИАЗ, Ф. 97: 8501/1919 & 920/1919). Сличну жалбу је упутио и градски баштован 1920. године, напоменувши да војска из Рудолфове касарне дозвољава да стока уништава зелене површине у њеној близини (ИАЗ, Ф. 97: 8501/1919 & 920/1919).

¹⁰ Ове две плоче, избледеле, са слабо читљивим текстом, налазе се лево и десно од улаза у цркву и њихов садржај је дат на мађарском језику. Натпис на левој гласи: I FERENCZ JOZSEF ap. Király / a magyar nemzet / kül földi hit rokonaink / és saját híveink együttes / áldozat készségéből épült / SZALAY JOZSEF lelkészsege alatt / 1889–1891 / Áldjad én lélkem az Urat! / Éljen a király! (Превод: Саграђено за време / ФРАЊЕ ЈОСИФА I апостолског краља / мађарске нације / захваљујући браћи по вери из иностранства / и верницима пастора Јожефа Салая / 1889–1891 / Нека моја душа благосиља Господа! / Живео краљ!). Натпис на десној гласи: I FERENCZ JÓZSEF ap. király / és / nagybecskereki kv. rt. város által / kegyes én adományozott telken / VECSEY ISTVAN 25 évi / főgondnoksága alatt / Terveze ZABORECZKY FERENCZ / Épitette VASKOVICH

ANTAL / Hala legyen Istenek! (Превод:
Изградњу [цркве] помогли донацијом гра-
ђевинског земљишта апостолски краљ Фрања
Јосиф I град са уређеним сенатом Велики
Бечкерек за 25-годишњег старатељства
ИШТВАНА ВЕЧЕИЈА / Пројектант Ференц
Заборецки / Извођач радова Антал Вашковић
/ Слава Господу!).

¹¹ Натпис гласи: Isten dicsősegére / EMETETETT
EZEN ISTENHÁZA A HITKÖZSÉG / ÁLDÓ-
ZAT KÉSZSÉGÉBŐL 1896 ÉVBEN / I.
FERENCZ JÓZSEF / Ő CS. ÉS APOSTOLI
KIRÁLYI FELSÉGÉNEK URALKODÁSA. /
BÁRO BÁNFFY DEZSŐ MAGY. KIR. MINI-
SZTERELNÖK / RONÁY JENŐ K. TAN.
TORONTÁLMEGYEI FŐISPÁN / KRSZTIČ
JÁNOS POLGÁRMESTER / Dr. KLEIN MÓR
FÓRABBI / SCHWARZ MIHÁLY, MAN-
GOLD H. L., Dr MANGOLD SAMU HIT-
KÖZSÉGEI ELNÖKÖK ÉS / WEISZ IZIDOR
HITKÖZSEGI ALELNÖK MÚKÖDESE
IDÉJEBEN / BAUMHORN LIPÓT MUÉPI-
TÉSZ TERVEI SZERINT / ÉPITETTE
KUCSERA METHOD ÉPITÖMESTER /
Legyen Isten áldása e hazon és az / építető

hitközségen! (Превод: Слава Богу / ОВА
БОЖЈА КУЋА ПОДИГНУТА ЈЕ ЖРТВОМ
[ЈЕВРЕЈСКЕ] ОПШТИНЕ / 1896. ГОДИНЕ
ЗА ГОСПОДСТВА ЊЕГОВОГ ЦАРСКОГ И
КРАЉЕВСКОГ АПОСТОЛСКОГ ВЕЛИ-
ЧАНСТВА / ФРАЊЕ ЈОСИФА I / БАРОНА
ДЕЖЕА БАНФИЈА, ПРЕДСЕДНИКА
КРАЉЕВСКЕ МАЂАРСКЕ ВЛАДЕ / ЈЕНЕА
РОНАИЈА, ТОРОНТАЛСКОГ ВЕЛИКОГ
ЖУПАНА / ЈОВАНА КРСТИЋА, ГРАДО-
НАЧЕЛНИКА / Др МАВРА КЛАЈНА,
НАДРАБИНА / МИХАЉА ШВАРЦА, Л. Х.
МАНГОЛДА, Др ШАМУА МАНГОЛДА, /
ПРЕДСЕДНИКА ЈЕВРЕЈСКЕ ОПШТИНЕ И /
ИСИДОРА ВАЈСА, ПОТПРЕДСЕДНИК
ОПШТИНЕ У ВРЕМЕ ИЗВРШЕЊА
РАДОВА / ПО ПРОЈЕКТУ АРХИТЕКТЕ
ЛИПОТА БАУМХОРНА / И ГРАДИТЕЉА
МЕТОДА КУЧЕРЕ / Нека Господ благослови
овај храм и једницу која га је саградила).

¹² Аутор се овим путем најсрдачније захваљује
г. Душану Јуванину и гђи Регини Миланов
на уступљеним разгледницама и материјалу
из њихових приватних колекција, за потребе
 ovог рада.

ЛИТЕРАТУРА

- (ИАЗ, Ф. 97: 26439/1929). Историјски архив
Зрењанин, Ф. 97 Градско поглаварство
Петровград 1919–1941, бр. 26439/1929.
- (ИАЗ, Ф. 97: 8501/1919 & 920/1919). ИАЗ, Ф.97
Градско поглаварство Петровград 1919-1941,
„Ограђивање Рудолфове касарне због штете
коју чине војници проласком ноћу кроз
баште“, кут. 581, адм. бр. 8501/1919, арх. бр.
920/1919.
- (ИАЗ, Ф. 97: 600/1922 & 75/1922). Историјски
архив Зрењанин, Ф.97 Градско поглаварство
Петровград 1919–1941, „Списак касарни на
територији града Великог Бечкерека и подаци
о изградњи тих зграда“, кут. 609, адм. бр.
600/1922, арх. бр. 75/1922.
- (GBWb 35/1858). „Lokales“, *Gr.-Becskereker Wochensblatt* Nr. 35, 28. August 1858, S. 6.

- (GBWb 40/1860). „Die feierliche Einweihung des
Kronprinz Rudolph Kreis- und Stadtspitales“,
Gr.-Becskereker Wochensblatt Nr. 40,
6. Oktober 1860, S. 11.
- (GBWb 39/1879). „Hundertjährige Feier des
Wiedervereinigung des „Temeser Banates“,
abgehalten vom Torontaler Comitate und der
Stadt Gr.-Becskerek am 20., 21., 22. und 23.
September 1879“, *Gr.-Becskereker Wochensblatt* Nr. 39, 27. September 1879,
S. 7–9.
- (GBWb 2/1882). „Nagy-Becskerek város térképe –
Plan der Stadt Gross-Becskerek“, *Gr.-Becskereker Wochensblatt* Nr. 2, 14. Jänner 1882,
S. 6.
- (GBWb 51/1904). „Lokales. Die große Brücke“,
Gr.-Becskereker Wochensblatt Nr. 51, 17.
Dezember 1904, S. 4.

- (Torontál 39/1879). „A centennáriumi ünnepélyek lefolyása“, *Torontál* 39. sz., 1879. szeptember 25, 2–3. o.
- (Torontál 70/1904). „A kishid megnyitása“, *Torontál* 70. szám, 1904. március 26, 1. o.
- (Torontál 284/1904). „Nagybecskerek új vashidja“, *Torontál* 284. sz., 1904. december 13, 2. o.
- (Зрењанин 610/1964). 3. Стојковић, „Адаптира се бечкеречка ћуприја“, *Зрењанин* 610, год. XII, 6. јун 1964, 7.
- (Borovszky 1911). Borovszky Samu, *Torontál vármegye*, Budapest 1911.
- (Hamman 1988). Brigitte Hamman, *Die Habsburger Lexikon*, München 1988.
- (Kalapis 2002). Kalapis Zoltán, *Életrajzi kalauz. Ezer magyar biográfia a délszláv országokból III*, Újvidek 2002.
- (Petri 1983): Anton Peter Petri, *Einige Banater Ortsnamen und ihre Herleitung*, Mühldorf/Inn 1983, 3.
- (Petri 1992). Anton Peter Petri, *Biografisches Lexikon des Banater Deutschtums*, Marquartstein 1992, 1914–1915.
- (Szentkláray 1879). Szentkláray Jenő, *Nagy-Becskerek utcaínak és tereinek magyarosítása. Vonások a vidék és város történetéből*, Nagybecskerek 1879.
- (Бакић 2008). Светлана Бакић, Урбанистичко и архитектонско наслеђе Зрењанина, *Грађа за проучавање споменика културе Војводине XXII–XXIII*, Нови Сад 2008.
- (Воргин, Крчмар). Дејан Воргин – Филип Крчмар, *Наша Вукица. 1919–1969–2019*, Зрењанин 2019. (изложбени каталог).
- (Крчмар, Којичић 2017). Филип Крчмар – Бојан Којичић, „Од Рудолфове болнице до Тозине касарне“, *Грађа за проучавање споменика културе Војводине XXX*, Нови Сад 2017, 64–82.
- (Крчмар 2015). Филип Крчмар, *Торонталска жупанија и њено наслеђе*, Зрењанин 2015.
- (Крчмар 2016). Филип Крчмар, „Торонталска жупанија и њени портрети. Заборављена ризница уметничког блага“, *Раг Музеја Војводине* 58, Нови Сад 2016, 37–62.
- (Крчмар 2018). Филип Крчмар, „Од прозелитизма до прогресивизма. Марија Терезија у српском

огледалу“, *Археон. Годишњак Архива Војводине* 1, Нови Сад 2018, 141–161.

(Мајсторовић 2016). Весна Мајсторовић, *Сецесија у архитектури Зрењанина, Зрењанин 2016.*

(Радловачки 2017). Александар Радловачки, „Велики Бечкерек 1919–1929. у светлу грађе фонда Ф. 97 Градско поглаварство Петровград 1919–1941. Историјског архива Зрењанин (други део)“, *Архивски анализи* 11, Нови Сад 2017.

ЈЕЛИСАВЕТИН МОСТ (мађ. Erzsébet híd, нем. Elisabeth-Brücke)

Свечано отворен 13. децембра 1904; у међуратном периоду носио назив Доситејев мост; након Другог светског рата прозван Бечкеречка ћуприја и (нетачно) – Ајфелов мост; након бројних контроверзи срушен априла 1969.

Слика 1.

Јелисаветин мост са кућом
Паје Линјачкој (у позадини, са леве
сторане), око 1905. године.
Приватна колекција
Ђ. Ђушана Јуванина

Слика 2.

Пољег на Јелисаветин мост.
Приватна колекција
Ђ. Ђушана Јуванина

Слика 3.

Јелисаветин мост.
Приватна колекција
Ђ. Ђушана Јуванина

МОСТ ФРАЊЕ ЈОСИФА (мађ. Ferencz József híd, нем. Franz Josef Brücke)

Отворен за саобраћај 26. априла 1904; у међуратном периоду преименован у Карадићев мост; данас носи назив Мали мост и најстарији је мост у Зрењанину.

Слика 4.

Мост Фрање Јосифа са
финансијском палатом у њозадини.
Приватна колекција
ї. Душана Јуванина

Слика 5.

Разгледница из 1903. са мостом
Фрање Јосифа и финансијском
палатом. Народни музеј Зрењанин,
Збирка примињене уметности,
инв. бр. 660 (Уметничко одељење)

Слика 6.

Мост Фрање Јосифа.
Приватна колекција
ї. Душана Јуванина

Слика 7.
Мосић Фрање Јосифа
са Реформатском црквом (лево)
и Палацом суда (десно).
Приватна колекција
ї. Душана Јуванина.

ОКРУЖНА И ГРАДСКА БОЛНИЦА „ЦАРЕВИЋ РУДОЛФ“ У ВЕЛИКОМ БЕЧКЕРЕКУ (мађ. Körzeti és városi korház „Tronörökös Rezső“, нем. Kreis- und Stadtspital „Kronprinz Rudolf“)

Изграђена 1859; свечано отворена 4. октобра 1860. године; агадиштрана 1867. у касарну 29. царској и краљевској јешадијској јука „Тун-Хоенштайн“, задржала иређашни назив (мађ. Rudolf tronörökös lakanya, нем. Kronprinz Rudolf Kaserne); проширена 1890/92. године; данас носи назив „Народни херој Светозар Марковић Тоза“ и седиште је Команде за развој Банатске бригаде).

Слика 8.
Литографија Окружне и градске
болнице „Царевић Рудолф“
у Великом Бечкереку, објављена у
Великобечкеречком кућном календару
за 1860. годину (Gr.-Becskereker
Hauskalender für das Jahr 1860)

Слика 9.
Касарна „Царевић Рудолф“
у бечкеречком насељу Америка.
Приватна колекција
ї. Душана Јуванина

Слика 10.
Пољед са Бејеја на зіраду шійаба
(официрско крило) Рудолфове
касарне. Музей Земаљинске
жупаније, Серенч

ЈЕЛИСАВЕТИН ТРГ (мађ. Erzsébet tér, нем. Elisabeth Platz)

Слика 11.
Јелисаветин трг, са зірадом
Великбечкеречке штедионице, кућом
Лінаца Левија и крејтом Марка
Јанкашидца Забоина (разгледница).
Издавач: Е. Вацке, Велики Бечкерек
(Народни музеј Зрењанин, Збирка
премењене уметности, инв. бр. 659).
Алтернативни назив: Трі исірэд
„Круне“; каснији називи: Вилзонов
трг (међурачни период), Трі
републике (1944–2009), данашњи
назив Трі гр Зорана Ђинђића.

УЛИЦА НАДВОЈВОДЕ ЈОСИФА (мађ. József főherczeg utca, нем. Erzherzog Josef Gasse)

Слика 12.
Улица надвојводе Јосифа.
Каснији називи:
Улица војводе Мишића,
Улица Серво Михаља, Житни трг.
Приватна колекција
ї. Душана Јуванића

ГИЗЕЛИН КЕЈ (мађ. Gizella part, нем. Gizella Quai)

Слика 13.
Гизелин кеј, са панорамом центра
Великој Бечкерека и Мостом
Фрање Јосифа у позадини.
Приватна колекција
ї. Душана Јуванића

Слика 14.
Разгледница са мотивом Гизелине
обале – кеја у Великом Бечкереку
(1901). Издавач: X. Шенк,
Велики Бечкерек.
Приватна колекција
ї. Душана Јуванића

Слика 15.
Визиткарта фотографској атељеја
Јаноша Олдала у Великом
Бечкереку, са означеном адресом
„Гизелина обала“ (Gizellapart).
Приватна колекција Рейне Миланов

ТРГ ФРАЊЕ ЈОСИФА (мађ. Ferencz József tér, нем. Franz Josef Platz)

Алтернативни назив: Главни трг; каснији називи: Трг краља Петра (1919–1941), Трг Адолфа Хитлера (1941–1944); данашњи назив: Трг слободе (од 1944).

*Слика 16.
Трг Фрање Јосифа
са Жупанијском Јанакијевом зградом.
Приватна колекција
Душана Јуванина*

*Слика 17.
Трг Фрање Јосифа са католичком
црквом св. Јана Непомука (лево),
Буковчевом Јанакијевом зградом (у средини) и
варошким мајсторијама (десно).
Приватна колекција
Душана Јуванина*

*Слика 18.
Трг Фрање Јосифа са возом
ускотрачне железнице („Биром“).
Приватна колекција
Душана Јуванина*

Слика 19.

Три Фрање Јосифа са хоћелом
„Ког мађарској краља“
и хоћелом „Рожа“.
Приватна колекција
I. Душана Јуванића

Dr. Filip Krčmar, Historisches Archiv Zrenjanin

HABSBURGER DYNASTIE UND IHRE GROSS-BETSCHKEREKER TOPOONYMEN: DIE HABSBURGER IM STÄDTISCHEN ADRESSBUCH

Während der zweihundertjährigen habsburgischen Herrschaft (1718–1918) wurde Banat stark von der dynastischen Einflüssen geprägt. Die Habsburger haben zahlreiche Spuren in regionaler Toponomastik hinterlassen: nach ihnen wurden ungefähr 30 verschiedene Banater Ortschaften benannt, und fast zweimal so viel nach ihren Zivil- und Militärdienern (Staatsmänner, verschiedene Kommissäre, Feldherren usw.). Diese Ortschaften wurden größtenteils nach 1918 und nach dem Zerfall Österreich-Ungarns umbenannt. Nur einige behielten ihre Namen bis nach dem Zweiten Weltkrieg.

Nach habsburgischen Dynasten wurden auch die Straßen, Plätze und öffentliche Gebäude (z.B. Spitäle, Kaserne usw.) in größeren Städten, sowie in vielen kleineren Ortschaften benannt. Benennung der wichtigsten städtischen Straßen und Hauptlokalitäten stellte die unmittelbarste Verehrungsausdruck der herrschenden Dynastie seitens ihrer Untertanen dar.

Ehemalige Gross-Betschkerek (heutige Zrenjanin) war keine Ausnahme in diesem Hinsicht. Bis 1879 hatte diese Stadt keinen offiziellen Namen für ihre Straßen. Anlässlich der Centennialfeier der Wiedereinverleibung des Banats an Ungarn im selben Jahr, erhielten die Grossbetschkerek Straßen und Plätze ihre erste offizielle (ungarische) Namen. Unter diesen befanden sich damals Franz Josef Platz, Elisabeth-Platz, Erzherzog Josef-Gasse, Maria Theresia-Gasse, sowie Rudolf-, Gizella- und Valeria-Quai, die alle nach den Mitgliedern der herrschenden Habsburger-Dynastie benannt wurden. Diese wesentliche Veränderungen erforderten die Ausarbeitung eines neuen Stadtplans, der kurz danach, in 1881, von städtischen Ingenieur Gyula Kiss verfasst wurde und alle diese Namen beinhaltete.

Neben Straßen, Plätzen und Quaien wurden in Gross-Betschkerek auch mehrere wichtige Lokalitäten nach Habsburgern benannt. Im 1859 erbaut und im folgendem Jahr feierlich geweiht und eröffnet, erhielt der hiesige Kreis- und Stadtsspital den Name „Kronprinz Rudolf“, dem österreichischen (kurz danach österreich-ungarischen) Thronfolger zu Ehren. Dieselbe wurde einige Jahren später zur Kaserne umgewandelt, und in 1892 renoviert und

verbreitert. Daneben wurden zwei wichtigsten Bauprojekten am Jahrhundertwende, deren Bau jahrzehntelang arrangiert wurde, nach herrschenden Paar genannt: Franz Josef- und Elisabeth Brücke. Die beiden wurden im 1904 feierlich eröffnet.

Straßen, Plätze, Quaien, Brücken und Kaserne in Gross-Betschkerek führten ihren Namen bis dem Zerfall Österreich-Ungarns Ende des Ersten Weltkrieges. In neu entstandenen jugoslawischen Staat wurde diese habsburgische Erbe unerwünscht und als Spur einer fremden Herrschaft betrachtet. Demzufolge wurden diejenige Straßen und Plätze in Gross-Betschkerek, die die Namen von Habsburger trugen, umbenannt. Franz Josef Platz wurde König Peter Platz; Elisabeth Platz wurde Wilson Platz; Maria Theresia Gasse erhielt den Name des serbischen Dichters Jovan Jovanović Zmaj, Erzherzog Gasse denjene von General Živojin Mišić; Quaien von Kronprinz Rudolf und seine erzherzöglichen Schwestern Gizella und Valeria wurden nach Fürst Michael Obrenović, Prinzessin Jelena und Fürst Miloš Obrenović benannt. Das Nennungsmuster aber blieb und wurde auch im südslawischen Staat benutzt — nur die Namen von Dynastie Karagyorgewitsch statt denen von Habsburgern wurden eingeführt.

Ähnlicherweise wurden die Habsburger aus den Namen der öffentlichen Gebäuden in Zwischenkriegszeit vertrieben. Franz Josef Brücke wurde nach dem berühmten Sprachforscher, -reformer und Grammatiker Vuk Stefanović Karadžić umbenannt und die Elisabeth-Brücke wurde nach Dositej Obradović umbenannt. Ihr Schicksal wurde aber unterschiedlich. Die umstrittene Zerstörung des ehemaligen Elisabethbrücke im 1969, die durch Fehlverhalten der städtischen Behörden erreicht wurde, verursachte zahlreiche Kontroversen und Skandalen; der Verlust der Brücke stellt bis heute vielleicht der schmerhaftste Augenblick im kollektiven Gedächtniss der lokalen Bevölkerung. Dagegen überlebte der ehemalige Franz-Josef-Brücke bis heute und ist nun die älteste und immer noch funktionierende städtische Brücke. Kronprinz Rudolfs-Kaserne ist heute noch zu den militärischen Zwecken benutzt, jedoch unter dem Namen von Volksheld Svetozar Marković Toza.

Diese „habsburgischen Adressen“ wurden sehr schnell auf die Ansichtskarten verewigt, massproduziert und verbreitert. Dadurch wurde ein spezifisches Medium entstanden, wofür heute eine rege Interesse der Sammlern, Historikern, Kunsthistorikern, Laien und Heimatforscher, sowie den verschiedenen kulturellen Einrichtungen herrscht. Dankens diesen alten Ansichtskarten hat es den Habsburgern gelungen, in die urbane Landeskunde Gr.-Becskereks, sowie zahlreichen anderen Städten nach den riesigen, seit 1918 eingetretenen politischen und staatlichen, Umwandlungen, zu überleben.

КОЛЕКЦИЈА ПРЕДМЕТА ИЗ ОПАНЧАРСКЕ РАДИОНИЦЕ У МУЗЕЈУ ВОЈВОДИНЕ

Александар Антуновић, Музеј Војводине

Апстракт: У раду су представљени резултати истраживања опанчарског заната на простору Војводине и каталогска обрада предмета из опанчарских радионица у збирци етнолошког одељења Музеја Војводине. Такође је приказан и кратак опис процеса изrade опанака, уз објашњење о наменама предмета из наше збирке, као и кратак преглед радионица из којих предмети долазе. Подаци су прикупљани из стручне литературе, као и са терена. Рад је део свеобухватнијег истраживања које се односи и на друге обућарске занате и радионице.

Кључне речи: алат, занат, опанци, предмет, радионица.

ОПАНЧАРСКИ ЗНАТ

Опанци се сматрају најстаријом обућом већине европских и азијских народа.¹ У Србији их је носила већина становника села до средине 19. века. У планинским селима су спорадично ношени и после Другог светског рата. Ипак, опанчарски занат спада у млађе занате на нашим просторима, а разлог каснијем настанку опанчарског цеха лежи у чињеници да су опанци традиционална обућа сељака коју су израђивали вешти појединци унутар породичних задруга.²

Према типологији Јерине Шобић, постоји неколико врста опанака који су ношени у Војводини. То су прешњаци, црвени опанци, ђонаши, капичари и гумени опанци.³ Сваки од ових типова опанака израђивао се на другачији начин и другачијом техником. Опанци од сирове коже – прешњаци, били су једноставна врста обуће и често су их производили сами сељаци, и мушкарци и жене, па чак и деца.⁴ Већ од тридесетих година 20. века гумени ђон на капичарима замењује кожни. Гумени опанци били су фабричке израде, али се једна њихова врста производила и у опанчарским радионицама. Ти опанци били су издржљивији од оних фабричких, те је и потреба за њима била велика.

Опанчарски занат сматрао се тешким занатом карактеристичним за руралну средину. Он није био уносан, због много издатака који подразумевају израду опанака и није био наследан.⁵ Како су градске и сеоске категорије становништва имале своје специфичне потребе, у градовима су се формирале две групе привредника. Једни су радили претежно за

градско становништво, док су други више били оријентисани ка селу и његовим потребама. Ципелари су робу производили углавном по наруџбини и продавали је по својим радионицама, док су градски опанчари већином робу продавали на вашарима. На тај начин су поједине градске занатлије живеле искључиво од сеоских потрошача.⁶ Највеће тешкоће са којима се сусретао опанчарски занат биле су везане за мешања ситних трговаца у њихов посао, који су у својим радњама, поред друге робе, продавали и опанке стране или домаће израде. На тај начин трговци су угрожавали пословање опанчара и бавили се делатношћу на коју нису имали права. Тешка борба опанчара против ситних трговаца била је дуготрајна и завршила се безуспешно. Ситним трговцима ипак није забрањена продаја опанака.⁷ Једна од већих тешкоћа опанчара су, такође, били велики трошкови због потрошње огrevног дрвета приликом штављења коже.⁸

У Новом Саду су опанчари добили свој цех и привилегију 1780. године.⁹ Светитељ заштитник опанчарског цеха био је Св. Сава.¹⁰ Када се погледају извесне статистике о опанчарском занату и бројностима занатлија, стиче се утисак да је број опанчара био мали, јер се зна да се целокупно сеоско становништво и добар део градског обувао опанком, али, ако се узме у обзир да је већина становника сама себи правила опанке, број је био приличан.¹¹ Опанчарских радњи у Војводини 1929. године било је 470. Положај војвођанских опанчара је у том периоду већ постајао из године у годину све тежи, а узрок томе било је продирање ципела и фабричке обуће на село.¹²

Према подацима до којих смо дошли током теренских истраживања и путем интернета, данас у Војводини опанчарски занат постоји у измењеном облику. Радионице које данас функционишу немају континуитет са старим опанчарским занатом, него су резултат потребе културно-уметничких друштава за употребом традиционалних облика обуће на сцени. Савремене опанчарске радионице разликују се од традиционалних по начину производње и алату. У њима се користе електричне машине, готова кожа, али и асортиман њихових производа не подразумева само опанке.

ОПАНЧАРСКЕ РАДИОНИЦЕ

Музеалије из колекције предмета из опанчарских радионица су сакупљане са различитих страна. Највећи број долази из опанчарске радионице Мише Драгојлова из Сакула. Он је 1953. године положио мајсторски испит, на основу чега се може закључити

да је радионица била у функцији средином и у другој половини 20. века. Миленко Станков наследио је кућу Мише Драгојлова, у склопу које је била и радионица, и Музеју Војводине поклонио пет предмета из њеног инвентара.

О опанчару из Пивница Штефану Шустеру (1907–1994) знатно да је занат учио од своје тринаесте године у Оџацима и у Кули. У својој радионици је радио од 1927. до 1980. године. Сировину (кожу) набављао је од сеоског месара и сам је обрађивао. Занату је научио осморицу мајстора из Пивница и околине.¹³

Неколико дрвених калупа за крпљење чарапа¹⁴ пореклом је из Беркасова. У оквиру наше збирке налазе се још по два предмета из опанчарских радионица у Пивницама и Хртковцима, као и један предмет из Карловчића. За разлику од оних из ципеларских и папучарских радионица, већину опанчарских предмета чине калупи од дрвета, и свега неколико алатки од метала.¹⁵

ПРОЦЕС ИЗРАДЕ ОПАНАКА

Израда опанака на нашим просторима разликовала се у зависности од врсте опанака који су се производили, као и од временског периода у ком се та производња одвијала. Опанчари у Војводини су до краја 19. века израђивали опанке од штављене коже, са плетеним горњим делом (тј. са преметом и преплетом), које Ј. Шобић назива ђонаши.¹⁶ Они се у Војводини не производе од краја 19. века, док су у ужој Србији и у првој половини 20. века били веома распрострањени и представљали основни облик занатски израђених опанака. Крајем 19. и почетком 20. века опанчари у Војводини су прешли на израду опанака са затвореним горњим делом (лицем, образом, образином). Називи за ове опанке су: капичари, хајдучки, банатски, лубаши, заклопљени, швапски, пречански (Србија), брњичари.¹⁷

Опанчарски занат спадао је у теже занате, зато што је израда опанака подразумевала и припрему коже – најтежи део посла. Током 20. века опанчари су почели да набављају већ обрађену кожу, иако је штављење коже било саставни део овог заната значајно дуже него што је случај са другим обућарским занатима.

Опанчарску радионицу су најчешће чинила два одељења. У једном се припремала и прерађивала кожа, док су се у другом израђивали и продавали

*Опанчар са помоћницима, Кисач,
прва половина 20. века*

опанци.¹⁸ Одељење за штављење коже обично се налазило према дворишту, или у шупи, па се и алат који се тамо користио називао шупски алат.¹⁹ Под овим алатом подразумева се сав инвентар радионице који се на неки начин користи у припреми коже. У њега спада узидани бакарни казан који је служи за грејање воде, два велика бурета у којима се држи вода и два мала бурета у којима се прави штава. Поред наведеног, инвентар је подразумевао и калупе за лешење²⁰ коже, клешта за намакање коже, чакље од дрвета за извлачење кожа из бурета и мотке на којима се коже суше.²¹

У Етнолошкој збирци Музеја Војводине, од предмета из опанчарске радионице постоје масивна, гвоздена клешта за намакање коже (кат. бр. 1). Ово је једини алат у колекцији који је коришћен у првом делу процеса производње опанака – припреми коже.

Сама израда опанка може се поделити у две фазе. Прва фаза производње се односи на кројење лица, опуте и ђона. Кројење се обавља опанчарским нојем. Поред сечења коже, овај део поступка израде опанака подразумева и зумбање – бушење рупа за провлачење опуте, као и рупа на кашу, који је саставни део лица. Кожа од које се прави ђон је најдебља и износи око 4 mm, док се дебљина коже коришћене за израду лица опанка креће од 2 до 3 mm. Према речима Петра Мартинова, опанчара из Кикинде, највише времена потребно је да се израде кожни ђонови (за један пар ђонова потребан је отприлике један дан). То је зато што се кожа мора добро натопити водом, а затим сушити природно, прикована на калупу, јер са сувом кожом није могуће постићи жељени облик.

Од алата коришћеног у овом делу процеса производње, колекција предмета из опанчарске радионице садржи један опанчарски ној (кат. бр. 2). Употребљаван је за кројење лица и ђона опанка. Крађи део металног дела чини сечиво, док је остатак дубоко у дрвеној дршци. Сечиво је приковано за дршку гвозденим ексерима.

Након кројења свих саставних делова обуће уследило би шивење или ковање. Ова фаза израде се своди на постављање коже на дрвени калуп и провлачење опуте, тј. шивење ђона и лица, уколико се ради о таквој врсти опанка. Калупи за опанке различковали су се од намене. Дрвени калупи су употребљавани када се горњи и доњи део опанка спајају шивењем, а приликом ковања коришћени су калупи

оковани металом. Метални оков на оваквим калупима задржавао је клинове да не пробију у калуп. Шивење се обавља помоћу шила за провлачење опуте кроз претходно избушене отворе на лицу и ђону. Уколико се ради о ковању, за спајање лица и ђона користе се дрвени ексери и опанчарски чекићи. У случају гумених опанака користе се ексери са већом главицом који не могу да прођу кроз гуму, а између лица и ђона ставља се уско сечено парче гуме – подлога – које држи ексере да не испадају. За ову врсту опанака, опанчари су набављали спољашње аутомобилске гуме које су се продавале као старе.²²

По завршетку спајања делова опанка обављан је поступак полирања. Алатка којом се полирање обавља назива се мушта или глачало. Звонастог је облика са лоптастом дршком. Може бити од метала или од дрвета.

Од предмета који су везани за коначну израду опанака у инвентару нашег одељења налазе се два пара калупа за опанке. Један пар калупа је служио за израду мушких (кат. бр. 3), а други за израду дечијих опанака (кат. бр. 4). Калупи су начињени од два дрвена дела, риса и доњег дела стопала, како би скидање опанка са калупа било олакшано. На предметима су видљива оштећења нанета приликом употребе у радионици.

Опанчарски чекићи, којим су се укуцавали ексери при ковању обуће у опанчарској радионици (кат. бр. 5), део је наше колекције. Састоји се од гвозденог чекића набијеног на дрвену дршку. Поред чекића, од алата коришћених у процесу израде опанака, колекција Етнолошког одељења Музеја Војводине садржи још и мушту (кат. бр. 6) и глачало (кат. бр. 7). Оба предмета употребљавана за полирање обуће и сличног су облика. Разлика међу њима је што је мушта месингана, а глачало је од дрвета. У збирци етнолошког одељења налази се један и опанчарски сто на којем је обућа кројена. Сто има изглед широке клупе, са једне стране има две ноге, а са друге су шрафови (кат. бр. 8).

Осим алатки и предмета који су коришћени у самој изради опанака, у збирци се налазе четири дрвена калупа – копита. Према подацима наведеним у инвентарном картону, употребљавани су за крпљење чарапа (кат. бр. 9-12). На калупима су крпљене мушке, женске и дечије чарапе, и за њих се не може тврдити са сигурношћу да су део опанчарске радионице. На основу облика, калупи су ипак смештени у

групу предмета који су чинили инвентар опанчарске радње.

Гвоздени локот којим се закључавала радионица (кат. бр. 13) и дрвена даска на којој је плавом бојом исписано име и презиме опанчара на словачком, српском и мађарском језику, коришћени су за потребе опанчарске радионице. Испод натписа на дрвеној дасци је браон бојом исписано Опанчар, а поред је окер и црном бојом нацртан опанац. На дну је на словачком језику исписано Baškaraš (опанчар), али се не види цео натпис. Предмет је служио да означи опанчарску радњу. Дрво је у добром стању, али је боја оштећена и слова се не виде добро (кат. бр. 14).

Предмет који потврђује да се опанчари нису бавили искључиво израдом опанаца је дрвени калуп за ножнице – кожна футрола за оштар алат попут шила или за ножеве (кат. бр. 15). Чине га два дела дрвета у облику бајонета, коришћених у сврху кројења футроле за алат. На основу података из музејске документације знамо да предмет спада у најстарије из збирке предмета из обућарских радионица.

НАПОМЕНЕ

¹ Татјана Бугарски, Обућа у Етнолошкој збирци Музеја Војводине, *Pag Музеја Војводине* 51, Нови Сад, 2009, 193.

² Vesna Zorić, Obućarski obrt i rukotvorstvo, u: Aida Brenko i dr., *Koje dobre šuze – šetnja kroz povijest obuće*, Etnografski muzej, Zagreb, 2006, 58.

³ Јерина Шобић, Опанци и опанчарски занат у Србији са освртом на музејске збирке, *Гласник Етнографској Музеја у Београду* 18, Београд, 1955, 26.

⁴ Исто, 58.

⁵ Исто.

⁶ Zorić, нав. дело, 59.

⁷ Шобић, нав. дело, 58.

⁸ Исто.

⁹ Блажа Раденковић, *Алати ствари новосадских заная*, Музеј града Новог Сада, Нови Сад 1979, 8.

¹⁰ Васа Стјаћ, *Привреда Новој Сада 1748–1880. из архива новосадској мајистратија*, Град Нови Сад, Нови Сад 1941, 319.

¹¹ Исто.

¹² Teodor Avramović, *Privreda Vojvodine od 1918. do 1929/30. godine s obzirom na stanje pre Prvog svetskog rata*, Matica srpska, Novi Sad, 1965, 269–270.

¹³ Податак из инвентарног картона.

¹⁴ На основу података из музејске документације знамо да су калупи служили за крпљење чарапе, иако су били део инвентара опанчарске радионице. Полазимо од претпоставнке да је крпљење чарапа била њихова секундарна функција.

¹⁵ На већини предмета су приметни трагови црвоточине и корозије.

¹⁶ Шобић, нав. дело, 40.

¹⁷ Бугарски, нав. дело, 193.

¹⁸ Шобић, нав. дело, 57.

¹⁹ Исто.

²⁰ Термин лешење означава чишћење коже од меса.

²¹ Шобић, нав. дело, 57.

²² Шобић, нав. дело, 56.

ЛИТЕРАТУРА

Avramović, Teodor (1965) *Privreda Vojvodine od 1918. do 1929/30. godine s obzirom na stanje pre Prvog svetskog rata*, Posebna izdanja, Matica srpska, Novi Sad.

Brenko, Aida i dr. (2006) *Koje dobre šuze – šetnja kroz povijest obuće*, Etnografski muzej, Zagreb.

Бугарски, Татјана (2009) Обућа у Етнолошкој збирци Музеја Војводине, *Pag Музеја Војводине* 51, 191–208.

Стјаћ, Васа (1941) *Привреда Новој Сада 1748–1880. из архива новосадској мајистратија*, Град Нови Сад, Нови Сад.

Шобић, Јерина (1955) Опанци и опанчарски занат у Србији са освртом на музејске збирке, *Гласник Етнографској музеја у Београду* 18, 21–69.

КАТАЛОГ ПРЕДМЕТА ИЗ ОПАНЧАРСКИХ РАДИОНИЦА

1. Клешта, Пивнице, средина 20. века

Материјал: метал

Димензије: 113 цм

Инв. бр. 13009

4. Калуп за опанке, Опово, сред. 20. века

Материјал: дрво

Димензије: 18,5 x 6,5 x 8,5 цм

Инв. бр. 9592

2. Опанчарски нож, Опово, сред. 20. века

Материјал: метал, дрво

Димензије: 16 x 2,5 x 1,5 цм

Инв. бр. 9594

5. Опанчарски чекић, Опово, сред. 20. века

Материјал: метал, дрво

Димензије: 20 x 12,5 x 3 цм

Инв. бр. 9595

3. Калуп за опанке, Опово, сред. 20. века

Материјал: дрво

Димензије: 27 x 9 x 10,5 цм

Инв. бр. 9591

6. Мушта, Хртковци, 1906.

Материјал: месинг

Димензије: 8 x 11 цм

Инв. бр. 1239

7. Глачало, Опово, средина 20. века

Материјал: дрво

Димензије: 14 x 7,5 цм

Инв. бр. 9593

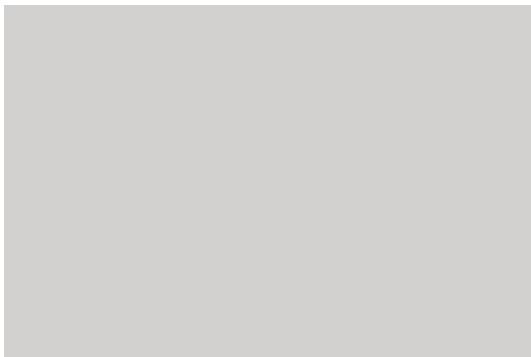

10. Калуп – копито, Беркасово, прва половина 20. века

Материјал: дрво

Димензије: 29,5 x 20 x 7,5 цм

Инв. бр. 7793

8. Опанчарско-папучарски сто, Хртковци,

прва половина 20. века

Материјал: метал, дрво

Димензије: непознато

Инв. бр. 1249

11. Калуп – копито, Беркасово, прва половина 20. века

Материјал: дрво

Димензије: 16,5 x 6,5 x 5,5 цм

Инв. бр. 7799

9. Калуп – копито, Беркасово, прва половина 20. века

Материјал: дрво

Димензије: 18,5 x 7,5 x 8,8 цм

Инв. бр. 7791

12. Калуп, Беркасово, 1920.

Материјал: дрво

Димензије: 21 x 9 x 5,5 цм

Инв. бр. 7792

13. Локот, Надаљ, 1854.

Материјал: гвожђе

Димензије: 4 x 3,2 цм

Инв. бр. 1433

14. Опанчарска фирма, Пивнице, средина 20. века

Материјал: дрво

Димензије: 65 x 31,5 цм

Инв. бр. 11840

15. Калуп за ножнице, Карловчић, око 1900.

Материјал: дрво

Димензије: 24 x 2 цм

Инв. бр. 200

Aleksandar Antunović, The Museum of Vojvodina

THE COLLECTION OF THE OBJECTS FROM OPANČARSKA WORKSHOP IN THE MUSEUM OF VOJVODINA

Summary

Until the second half of the 20th century, opanak* was the characteristic footwear of the majority of the population in this region. Although more related to the rural environment, opančarski craft was also present in the towns of Vojvodina. The craft was considered physically demanding, and opanci were often made by the peasants themselves. The collection of objects from the workshops in the Museum of Vojvodina contains a small number of tools and wooden moulds, as well as a padlock and a sign with the inscription of the opančarski workshop. Of all footwear workshops, the collection of items used in making opanci is the smallest. The workshops were located in rural areas. The collection also tells us that not only opanci were made in them, but also other goods made of leather as well as socks. Today, opanci in Vojvodina are produced for the purpose of displaying traditional costumes and performing folk dances on stage through the work of cultural and artistic societies.

*opanak – leather peasant footwear; opanci (plural); opančarski (adjective).

ТРАДИЦИОНАЛНО У САВРЕМЕНИМ СЕОСКИМ ГАСТРОНОМСКИМ МАНИФЕСТАЦИЈАМА (НА ПРИМЕРУ СРЕДЊЕГ БАНАТА)

Мр Рајка Грубић, Народни музеј Зрењанин

Апстракт: Припремање хране и исхрана (кухиња) представљају део традицијске културе одређеног народа, на одређеном подручју и у одређеним културно-историјским условима. Специфичност банатске кухиње, засноване на вишенационалности и мултикултуралности, имала је велиоког удела у популаризацији гастрономских манифестација. Сама манифестација представља релативно комплексан културни и друштвено-економски догађај. У овом тексту ће бити анализирано у којој мери се ове манифестације ослањају на културно наслеђе и у којој мери их локалне заједнице користе као потенцијал за сопствени развој.

Кључне речи: гастрономске манифестације, традиција, мултикултуралност, локална заједница.

Увод

Масовна окупљања одувек су представљала важне сегменте колективног и индивидуалног живота људи. Мотиви који на једном месту окупљају велики број људи (народ, свет, масу) су разнолики. На основу до сада објављених радова и чланака, као и сопствених теренских истраживања, дошли смо до закључка да масовна окупљања могу бити политичке природе (политички скупови, митинзи), културне (музичке и спортске манифестације) и економске природе (сајмови, вашари).

Окупљање људи може да се посматра као саставни део традиционалне културе и обичаја. Од давнина се окупљало да би се обожавало, жртвовало, оплакивало, веселило ... У ранијим временима окупљање људи је имало, првенствено, култни карактер. Места где су се одвијале религијске церемоније постала су светилишта.¹

Временом, људи почињу да се окупљају и ради размене добра. Вешари (сајмови, панађури) у прво време били су тесно повезани са религијским скуповима. Наиме, локалним верским свечаностима, организованим у част неког патрона, временом су се придружили и скупови трговачког и друштвеног карактера.² Иако је основна функција вешара економске природе, не може се занемарити ни његова друштвена функција. Годишњи вешари нису представљали само пуку трговину – продају и куповину, они су увек били много више од тога. На њима су се сусретали људи различитих искустава, култура, економске моћи, социјалне припадности, не само да би

купили и продали, већ да би разменили искуства и нова сазнања. На њима су се склапала нова пријатељства и родбински односи. Тако преко њих добијамо јаснију слику о економском развоју, економској моћи и потребама становништва, о међусобним комуникацијама и осталим друштвеним феноменима.³

За ова, као и за окупљања људи ради такмичења, протестовања, празновања и др., данас се користи реч манифестација,⁴ а за њу је ускo везан пријев – традиционална. Тако се не само за вешаре, већ и за разне друге прославе (рок и фолк спектакли, уличне прославе, спортска такмичења), готово увек каже да су традиционални. Иако је употреба овог термина врло дискутабилна⁵ (да ли под традицијом подразумевати постојаност у времену или понављање у савременом моменту?), ми ћемо појам традиционалан у даљем тексту прихватити и користити у контексту учесталости понављања.

У Војводини се током последњих година одржава преко 1.000 манифестација, углавном локалног карактера. Све оне се могу класификовати у неколико категорија:

- традиционалне и сеоске свечаности (вешари, првомајски уранак...),
- културна дешавања (позориште, књижевност, филм, фолклор, уметничке колоније),
- сајмови и изложбе (сајам антиквитета, пољопривреде, цвећа, моде, изложбе паса...),
- вински дани (дегустације вина),
- спортске манифестације (маратон, мото-сусрети, пешачење у природи, бицикланизм...),

- верски празници (обележавање Бадње вечери, пливање за Часни крст, вертеп, црквена и крсна слава...)
- гастрономске манифестације (припрема и изложбе хране).⁶

Значај хране и гастрономских манифестација

Тема овог истраживања су савремене сеоске гастрономске⁷ манифестације, које се одржавају на подручју средњег Баната.⁸ Разлог за избор ове теме пре свега лежи у чињеници да је човеку исхрана одувек била од примарног значаја. Током свог развоја људска заједница је пролазила кроз разне фазе, али им је за живот увек била потребна храна. Временом храна (трпеза), поред основне функције, заузима све значајнију улогу у ритуалима, обичајима и традицији. Изглед трпезе и њен садржај (у свим радостима и тугама) чине круну етно богатства једног народа или регије.⁹

Поред овога, тему оправдава и чињеница да су гастрономске манифестације последњих година постале изузетно популарне и да је број места у којима се оне одржавају изузетно велики. Наиме, у Војводини се годишње одржава преко 100 гастрономских манифестација такмичарског карактера, на којима се припремају војвођанска национална јела попут гулаша, паприкаша, рибље чорбе, пасуља и сл.¹⁰

Гастрономска понуда банатских села веома је специфична. Велика пространства обрадиве земље и пољопривредна производња представљали су предуслов за настанак и развој изузетно богате гастрономске културе. Захваљујући плодној равници, на којој се узгајају разноврсне ратарске и повртарске биљке и гаје све врсте домаћих животиња, банатска кухиња је разноврсна са пуно меса, поврћа, воћа и зачина.

Поред тога, на развој и специфичност банатске кухиње од пресудног значаја су утицала и историјска збивања, која су на овом подручју створила велико етничко шаренило. Наиме, након проперирања Турака, Банат је ушао у склоп Хабзбуршког царског патента и колонизације која је започела 1718. године. Тако су на ово подручје, поред Срба, насељавани Немци, Румуни, Шпанци, Французи, Мађари, Словаци, Бугари...¹¹ Сви они су са собом носили аутентичне културолошке печате крајева из којих су долазили.

Двадесети век је обележен доласком становништва из других јужнословенских подручја (Босна и Херцеговина, Лика, Далмација, Црна Гора, Македонија и др.). То је условило да се на овом подручју формирају, условно речено, новији обрасци исхране и припреме хране, што такође утиче на потребу регистровања у антрополошком, етнолошком и музеолошком светлу.

Вишенационалност и мултикултуралност су условили да се у Банату развије специфична тзв. панонска кухиња, у којој су препознатљиви источноевропски утицаји (захваљујући Турској), као и средњоевропски утицаји, пре свега Немачке, Мађарске, Аустрије, Словачке и Румуније. Ови утицаји најуочљивији су у називима многих јела сачуваним до данас: из немачког језика долазе фруштук – доручак, јаузна – ужина, форшпајз – предјело, ринфлајш – говедина, цушпајз – вариво (поврће), штрудле – савијача и крофне – уштипак. Знатно мање је лингвистичких трагова мађарске кухиње: гулаш – говедина, паприкаш – јела од пилетине, свињетине, овчетине и дивљачи.¹² Источњачки утицај се огледа у спровођању јела од пиринча – пилава и ђувеча, затим јела од киселог купуса – подварка и сарме, као и мусаке.¹³ Називи јела, њихова припрема, тј. исхрана сеоског становништва током векова, претрпели су изузетно мале промене, за разлику од остalog дела традиционалне сеоске културе.

Гастрономским манифестацијама до сада су се бавили углавном туризмолози. Они су у њима видели, пре свега, средство и снажан мотив за анимирање туриста: „Сваки регион је у потрази за јединственим производом како би се диференцирао од других дестинација. Локална, аутентична, јединствена храна и гастрономија представљају један од ресурса који могу да привуку посетиоце.“¹⁴

Манифестације које промовишу храну и пића имају посебан значај у развоју туризма и афирмацију локалне сеоске заједнице. Као што је већ речено, гастрономска понуда представља саставни део културе једног народа или поднебља, јер се темељи на народном кулинарству и фолклорним елементима. Ако се овоме дода и све популарнији „повратак коренима“, као и концепт „здраве хране“, онда постаје сасвим јасно зашто улога села, у контексту туризма, постаје све израженија.

Међутим, гастрономске манифестације које се организују на подручју средњег Баната нису базиране

само на припреми и презентовању хране. Њих карактерише и обиље анимацијских детаља (музика, песме, игре, народне ношње, обичајне радње...). Ако узмемо у обзир то да се на гастрономске манифестације гледа као на део (етно)туристичке понуде,¹⁵ онда се с правом може поставити питање да ли их локалне заједнице препознају (управо тако), као потенцијал за сопствени развој или, пак, као прилику на којој ће широј друштвеној заједници показати и представити сопствено културно наслеђе и аутентичност?

Специфичност гастрономских сеоских манифестација у средњем Банату

У средњем Банату се годишње одржи тридесетак гастрономских манифестација. Оно што је евидентно јесте чињеница да је највећи број гастрономских манифестација везано за израду и промоцију разног пецива. Тако се на пример, у Орловату, Српској Црњи и Зрењанину организују *Штирудијаде*, у Радојеву и Александрову *Кујлофијаде*, у Пландишту и Банатском Деспотовцу *Питијаде*, у Боки и Хетину *Палачинкијаде*, у Банатском Карађорђеву *Појачијаде*, у Итебеју *Тесијаде*, у Александрову и Арачу *Кифлијада*, у Зрењанину манифестација *Милихброй*... Што се, пак, осталих јела тиче, Меленци организују *Пајрикашијаду*, Тоба *Сармијаду*, Бело Блато *Кобасицијаду*, у Хајдучици је манифестација *Све ог шљива*, у Јаши Томићу се припрема *Тамишки коплић*, у Краишнику *Босански лонац*, у Мужљи се одржава *Фестивал чварака*, у Торку се организују *Дани бакине кухиње* и др.¹⁶

Манифестације се одржавају током целе године. У зимским месецима, након и током свињокоља, одржава се једна од најзначајнијих гастрономских манифестација у средњем Банату. То је тзв. *Кобасицијада* у Белом Блату. На овој манифестацији, која је такмичарског карактера, учествује око 50 екипа из целе Војводине, Шумадије и Румуније. Учесници се такмиче у припреми сирове и печене кобасице. На крају жири проглашава победнике.

Међутим, није само такмичење, као такво, циљ ове манифестације. То потврђује и чињеница да се гости дочекују традиционалним доручком који се овде састоји од печене цигерице, сланине, у луку динстане свеже крви, киселог купуса и пекарског хлеба. Сами организатори истичу да је циљ ове манифестације очување вишевековних обичаја

Традиционално припремање кобасица у дрвеном корићу, Кобасицијада у Белом Блату, 2015. г.¹⁹

Арадачке Мешкарке на Кифлијади 2018. г.²⁰

Тајне бакине кухиње, Торак 2018.²²

Кулофи, гастројономска манифестација одржана у Александрову 2018. i.²⁴

Пићијада у Банатском Десетошовцу, 2017. i.²⁵

Појачијада у Банатском Карађорђеву

свињокоља и месарског заната. У вишенационалној и мултикултуралној средини овог села,¹⁷ значајна улога у преношењу традицијских културних елемената, припада и женама организованим у културно-уметничким друштвима и клубовима.

Добро пропраћена од стране локалних медија, ова међународна манифестација привуче и по неколико хиљада посетилаца из целе Србије. Поред тога што могу да купе разне производе попут свежих и печених кобасица, сланине, пршуте, вина, ракије и сл. могу да дегустирају домаће сиреве, колаче, као и да се ближе упознају са обичајима и фолклором овог села.¹⁸

Сличном идејом и циљем организује се и тзв. Питијада у Аранцу, селу насељеном словачким и српским живљем. Гости и учесници позвани су из околних места – Кумана, Елемира, Новог Бечеја и Боке. Сами мештани су искористили ову манифестацију да прикажу своје место и његове могућности у најбољем светлу. Тако су спојили храну, односно гастројономију, обичаје и ношњу како би се промовисали у што бољем светлу и туристима поделили аутентичну сеоску карту.

Поред кифли, на овој манифестацији се излажу домаћа вина, сиреви, ситни колачи, чувене арадачке херовке и крофне, као и разне рукотворине. Изузетно богат културно-уметнички програм је незаобилазан и изузетно битан сегмент ове манифестације.

Сличног карактера је и манифестација Тајне ба-кине кухиње, која се организује у Торку, банатском селу које је претежно насељено румунским живљем. Домаћини и гости (Алибунар, Уздин, Овча, Српска Црња, Банатско Ново Село, Банатско Карађорђево ...), надмеђу се у прављењу најбољег квасног сланог и слатког јела рађеног по старој рецептури. Ниједна од ових манифестација не прође без препознатљивог националног јела – румунског колача колесеј.

Занимљиво је да се на овој манифестацији не оцењује само храна већ и најбоље уређен штанд. На тај начин се промовишу вредности, како румунске тако и вредности осталих народа ове мултиетничке и мултикултуралне средине.²¹

Међутим, нису све манифестације овог типа тако свеобухватно концептиране. Многе од њих имају за циљ да презентују само неко од аутентичних јела. Пример овоме је и Куглофијада, која се одржава у Александрову.²³ Иако је 2018. год. попримила међународни карактер, угостивши госте и такмичаре

из Републике Српске, Румуније, Мађарске и Немачке, ова манифестација је базирана искључиво на такмичарској основи.

Једна од честих гастрономских манифестација је и Питијада. У Банатском Деспотовцу, насељу у које је 1945. године колонизовано становништво из Босне, Питијада се одржава већ више од 15 година. Становници Банатског Деспотовца су уприличили манифестацију на којој је представљена једна од основних посластица која је, заједно са другим деловима материјалне и духовне културе, пренета у Банат. Рецепт за босанску питу израђену од ручно тегљених кора, филовану кромпиром, зељем, сиром и купусом, преношен је са колена на колено до данашњих дана. Стога не чуди што су се становници овог банатског места одлучили управо за овакву манифестацију, која би их у овој мултикултуралној средини учинила препознатљивијим.

Број учесника на овој манифестацији прелази 50, а троцлани жири и овде бира три најлепше пите.²⁵

Гастрономске манифестације као нов облик преношења традиција и етно-наслеђа

Оно што је заједничко свим гастрономским манифестацијама које се током године одржавају на подручју средњег Баната, јесте њихов такмичарски карактер. На њима учествује неколико десетина такмичара и такмичарских екипа различите етничке и верске припадности. Да ли ће гости бити из ближе околине, удаљенијих места, па чак и из иностранства зависи, пре свега, од материјалне подршке коју локалне власти пружају организаторима манифестација.

Поред тога што се промовишу јела везана за националну кухињу, на овим манифестацијама су присутни и одређени анимацијски елементи из домена фолклора и традиционалне културе. Већ је споменуто да се у Арацу, поред хране, велика пажња поклања и националном фолклору локалне заједнице. Тако сваку тамошњу Кифлијаду прати богат програм у који су укључена културно-уметничка друштва у селима. Културно-уметнички програми који обилују сплетовима игара и песама су готово редовни практиоци сваке гастрономске манифестације. На њима, поред домаћина, учествују и гости манифестација, без обзира да ли су исте или различите верске или националне припадности. Учесници овог дела програма су обучени у народне ношње,

које су највише од свих области народне културе задржале одређене етничке и културолошке особености.

Са циљем да се промовише мултикултуралност, по чему је овај крај познат, организују се штандови и изложбе на којима се представљају аутентични производи домаће радиности. На њима се могу видети ђилими и везови још из прве половине 20. века, као и савремени радови, који најчешће имају функцију сувенира.

Поред овога, на манифестацијама се представљају и поједини обичаји и обичајне радње. Тако се на пример у Мужљи²⁷ у оквиру манифестације Чваркијада, организује такмичење у умешности руковања пастирским бичом. Поред овога, незаобилазан анимацијски детаљ ове манифестације су и маскирне поворке које уз пратњу музичара „испраћају“ зиму. У Белом Блату се током манифестације представља и реконструише један од обичаја везаних за свињокољ – тзв. „незвани гост“²⁸

Оно што карактерише одређен број манифестација овог типа је свакако и презентација локалне заједнице и окружења у контексту туризма. Организовањем спортских активности, вожње рекама и сл., промовише се природни амбијент и места за рекреацију и одмор. У самом промовисању ових манифестација велику улогу имају средства јавног информисања и друштвене мреже.

Ослањајући се на културно наслеђе ове мултикултуралне средине, локалне заједнице гастрономске манифестације користе као потенцијал за сопствени развој. Сама манифестација представља релативно комплексан културни и друштвено-економски догађај који анимира не само сеоску и градску заједницу у којој се одржава, већ и далеко шири круг како руралних и градских средина, са циљем да се превазиђе локални значај и достигне, не само републички, већ и међународни ниво.

Гастрономске манифестације су значајне због, пре свега, ширења свести о особеностима култура које егзистирају у Банату, и због њиховог утицаја на интеркултурни дијалог. С обзиром на то да се храна издвојила као битан образац у изражавању идентитета и посебног вида комуникације заједница, значајна улога у манифестацијама припада је њиховим носиоцима који још увек чувају знање о традиционалном припремању хране. Очување, преношење знања и презентација нематеријалног културног

наслеђа у мултикултуралној средини какав је Банат, дају посебан печат овим гастрономским манифестацијама. Ако се овоме додају анимацијски детаљи (музика, песме, народне ношње, поједини обичаји, спортске и сл. активности), онда се за гастрономске манифестације може рећи да представљају не само (новонастале) преносиоце традиције и етно-наслеђа, већ и снажно средство за анимирање туриста које за основни циљ има афирмацију како локалне заједнице тако и ширег друштвеног окружења.

НАПОМЕНЕ

- ¹ Мирослава Лукић-Крстановић, Феномен масовних окупљања у теоријском дискурсу, *ГЕИ САНУ*, бр. 46, Београд 1997, 111–115.
- ² Никола Ф. Павковић, Друштвени значај традиционалних годишњих сајмова, *Етнолошки преглед*, бр. 10, Цетиње 1972, 97–103.
- ³ Рајка Грубић, *Годишњи вазари у Великом Бечкереку*, саопштење изнето на Етнолошкој секцији, Рума 2017.
- ⁴ Општи појам манифестација потиче од латинске речи *manifestacion* која означава јавно испољавање, показивање, објављивање, односно јавно изражавање, привређивање. (Марија Лакићевић, Гастрономске манифестације у руралним подручјима Србије, *Међајренг ревија – Међународни часопис за примењену економију*, Вол. 9 (1) 2012, Београд 2012, 74)
- ⁵ Опширније видети: Мирослава Лукић-Крстановић, Феномен масовних окупљања у теоријском дискурсу, *ГЕИ САНУ*, бр. 46, Београд 1997, 111–115.
- ⁶ <http://vojvodinaonline.com/manifestacije/>
- ⁷ Речи гастрономија и гастроном појавили су се почетком 19. века у Француској и дефинишу се као уметност лепог конзумирања хране, кулинарске методе припремања хране, сазнања о храни, уживање у припремању хране и њена термичка обрада. (Марија Лакићевић, нав. дело, 74)
- ⁸ Етнолошко одељење Народног музеја у Зрењанину спровело је теренска истраживања везана за гастрономске манифестације које су одржаване на подручју средњег Баната током 2017–2018. г.

⁹ Анђелија Ивков, Игор Стаменковић, Етно-гастрономска понуда у анимацији туриста, *Зборник радова Делтаримана за географију, туризам и хотелијерство*, бр. 37, Нови Сад 2008, 74–75.

¹⁰ <http://vojvodinaonline.com/manifestacije/>

¹¹ Александар Стanoјловић, *Пејровићаг*, Петровград 1938, 77.

¹² <http://vojvodjanskakuhinja.blogspot.com/p/o-meni-i-kuhinji.html>

¹³ <https://luftika.rs/koji-su-pravi-vojvodanski-specijaliteti/>
<http://vojvodjanskakuhinja.blogspot.rs/p/o-meni-i-kuhinji.html>
<https://www.blic.rs/vesti/reportaza/najstarija-narodna-jela/edftnen>

¹⁴ Бојана Калењук, Драган Тешановић, Марија Шкрињар, Никола Вуксановић, Гастрономски потенцијали Војводине у функцији развоја туризма, *Зборник радова Делтаримана за географију, туризам и хотелијерство*, бр. 40, Нови Сад 2011, 183.

¹⁵ Ово потврђује чињеница да су у поједине манифестације овог типа укључене туристичке организације, средства јавног информисања, као и разни покушаји организатора да се уз гастрономију представи и природно окружење и туристичке могућности које пружају поједина места.

¹⁶ <http://vojvodinaonline.com/manifestacije/>

¹⁷ Насеље Бело Блато представља јединствени конгломерат нација, језика и култура. Претежно је насељено Словацима и Мађарима, али и Бугарима и Србима и представницима других народа. Због својих специфичности, природног окружења и етнолошког наслеђа, током последњих година се развија у значајну дестинацију сеоског и етно-туризма.

¹⁸ <https://ilovezrenjanin.com/aktuelno/11-februara-tradicionalni-festival-kobasic-a-u-below-blatu/>

¹⁹ <https://www.google.com/search?q=belo+blato+kobasicijada&client=firefox-b&source>

²⁰ <https://www.visitzrenjanin.com/aradac-nadlanu-i-kiflijada>

²¹ <http://www.listzrenjanin.com/udruzenje-banacanke-torak-tajne-bakine-kuhinje/>

²² <https://ilovezrenjanin.com/vesti-zrenjanin/tajne-bakine-kuhinje/>

- ²³ Већину становништва овог села чине Срби, потомци добровољца из Првог св. рата. (М. Цветић, *Хроника Александрова*, Зрењанин, 1998, 16)
- ²⁴ <https://ilovezrenjanin.com/vesti-zrenjanin/kuglofijada-aleksandrovo/>
- ²⁵ <http://www.turistickikanal.net/pitijada-banatski-despotovac/>
- ²⁶ <https://ilovezrenjanin.com/vesti-zrenjanin/banatski-despotovac/>
- ²⁷ Мужља је приградско насеље Зрењанина, насељена мађарским становништвом.
- ²⁸ У Белом Блату је од давнина постојао обичај да домаћинства током свињокола обилазе непозване, најчешће сиромашне, особе. Њима би домаћин давао извесну количину меса. У случају да их домаћин не прими, или отера, они би се тајно враћали и покушавали да нешто украду. (Податак добијен од М. Батка из Белог Блата).

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Грубић, Рајка, *Годишњи вашари у Великом Бечкереку*, Текст изнет на Етнолошкој секцији, Рума 2017.
- Ивков, Анђелија, Игор Стаменковић, Етно-гастро-номска понуда у анимацији туриста, *Зборник радова Деларимана за јеографију, туризам и хотелијерство*, бр. 37, Нови Сад 2008, 74–83.
- Калењук, Бојана, Драган Тешановић, Марија Шкрињар, Никола Вуксановић, Гастрономски потенцијали Војводине у функцији развоја туризма, *Зборник радова Деларимана за јеографију, туризам и хотелијерство*, бр. 40, Нови Сад 2011, 180–187.

- Лакићевић, Марија, Гастрономске манифестације у руралним подручјима Србије, *Међајренг ревија – Међународни часопис за примењену економију*, Вол. 9 (1) 2012, Београд 2012, 73–83.
- Лукић-Крстановић, Мирослава, Феномен масовних окупљања у теоријском дискурсу, *ГЕИ САНУ*, бр. 46, Београд 1997, 111–115.
- Павковић, Никола, Друштвени значај традиционалних годишњих сајмова, *Етнолошки прејлед*, бр. 10, Цетиње 1972, 97–103.
- Станојловић, Александар, *Пејровићаг*, Петровград 1938, 77.
- Цветић Миодраг, *Хроника Александрова*, Зрењанин, 1998, 1
- <https://luftika.rs/koji-su-pravi-vojvodanski-specijaliteti/>
- <http://vojvodjanskakuhinja.blogspot.rs/p/o-meni-i-kuhinji.html>
- <https://www.blic.rs/vesti/reportaza/najstarija-narodna-jela/edftnen>
- <http://vojvodinaonline.com/manifestacije/>
- <https://ilovezrenjanin.com/aktuelno/11-februara-tradicionalni-festival-kobasicica-u-belom-blatu/>
- <https://www.google.com/search?q=belo+blato+kobasicijada&client=firefox-b&source>
- <https://www.visitzrenjanin.com/aradac-na-dlanu-i-kiflijada>
- <http://www.listzrenjanin.com/udruzenje-banacanke-torak-tajne-bakine-kuhinje/>
- <https://ilovezrenjanin.com/vesti-zrenjanin/tajne-bakine-kuhinje/>
- <https://ilovezrenjanin.com/vesti-zrenjanin/kuglofijada-aleksandrovo/>
- <http://www.turistickikanal.net/pitijada-banatski-despotovac/>
- <https://ilovezrenjanin.com/vesti-zrenjanin/banatski-despotovac/>

*Mr Rajka Grubić, museum councilor, ethnologist
The National Museum of Zrenjanin*

TRADITION IN MODERN RURAL GASTRONOMIC MANIFESTATIONS (A CASE STUDY OF THE MIDDLE BANAT)

Summary

Preparation of food and nutrition represents the important part of tradition of certain people from particular territory living in specific cultural and historical conditions. Authenticity of nutrition in Banat based on its multiculturalism and multiethnicity, always had an important relation in popularization of gastronomic manifestations. These manifestations represent relatively complex cultural and economical events. Not only that they promote dishes based on national folk nutrition, but these manifestations nourish certain elements of national and traditional culture. Gastronomic events are important because of raising awareness of different cultures that exist in middle Banat. These events represent the most recent guardians of tradition and ethnological heritage, but also powerful instruments using in animation of tourists. Local communities use these manifestations as a potential for their own development.

КОЛЕКЦИЈА ТКАНИХ ТОРБИ ИЗ ЗБИРКЕ ТЕКСТИЛНОГ ПОКУЋСТВА ЕТНОЛОШКОГ ОДЕЉЕЊА НАРОДНОГ МУЗЕЈА ЗРЕЊАНИН

Бранка Бабић, Народни музеј Зрењанин

Апстракт: У раду је представљена колекција тканих торби из Збирке текстилног покућства Етнолошког одељења Народног музеја Зрењанин. Торба је била саставни део живота сваког појединца на селу. Служила му је у разним ситуацијама за пренос добара, како у свакодневном животу тако и у свечаним приликама. Торбе су израђене од вуне која је била веома заступљена у домаћој производњи на овим просторима.

Кључне речи: текстилно покућство, вуна, ткане торбе, колекција.

Увод

Торба је представљала један од неизоставних предмета сеоског домаћинства. Свака кућа имала је по неколико мањих и већих торби, у зависности у којим приликама се користила. Некада је обичај био да девојка у својој спреми има и до седам, осам тканих торби.¹ Сама реч торба долази из турског језика, од истоимене речи, а у значењу врећица која се носи на рамену.²

Торба је била неопходна потреба сваког сељака, а њена улога у животу појединца је вишеструка. Првенствено је служила за пренос добара сопственом снагом, у руци, преко руке, на рамену или на леђима. У сеоским домаћинствима торбе су служиле за преношење ствари потребних за свакодневни живот, углавном за храну, али и за ситнице. Поред тога што је служила за пренос, њена намена била је и чување добара попут хране, одевних и употребних предмета.³ Вунене торбе представљале су и део одређених ритуала, посебно приликом ношења поклона (славски колач, коливо за даће, поклон тек удатој сестри). Из тог разлога торбе се могу посматрати са више аспекта и бити део више збирки.⁴ Етнолошко одељење Народног музеја Зрењанин ткане торбе чува у оквиру Збирке текстилног покућства. Међутим, како је торба производ женске домаће производње могуће их је уврстити и у Збирку домаће радиности. У појединим музејима торбе су део збирке саобраћаја, транспорта и преноса добара. Како се користила и као обавезан реквизит у одређеним обичајима, може се наћи и у збиркама духовне културе. Торба може бити и део збирке одевања, иако она никада није била део народне ношње. Она је пре

имала обележје статусне и социјалне припадности, увек у служби задате функције, и углавном је била ограничена на одређена занимања, послове и потребе преноса.⁵

Колекција тканих вунених торби из Збирке текстилног покућства Народног музеја Зрењанин броји 38 предмета. Сви су израђени на подручју Баната, у периоду од друге половине 19. до средине 20. века. Торбе су набављане од момента оснивања Музеја и формирања Етнолошког одељења, у првим деценијама 20. века. Прва писана грађа, која се односи на прикупљање музеалија, везана је за 1913. годину. Те године у збирку је ушла, између остalog, и једна румунска ткане торба из Ечке (E-966). Последња торба која је ушла у музеј била је српска торба ткана у Зрењанину (E-3152). Набављена је откупом 2011. године. Откупом је прибављено 27 торби, поклоном седам, док за четири торбе нема података о начину набавке. У музејској документацији за поједине торбе нема прецизних података о историјату и пореклу, те остајемо ускраћени за податак о ткаљи, али и о тачној години израде торбе.

О банатским тканим торбама у колекцији Етнолошког одељења

Целокупно подручје Баната одувек је било погодно за сточарство, као један од најсигурнијих начина привређивања, па самим тим и главни извор прихода. Како је овчарство било веома развијено, у знатној мери била је обезбеђена вуна за потребе домаће производње. Клима у Банату одликује се оштрим зимама и хладним ветровима, па су потребе за топлим тканинама биле прилично велике. То је довело до израде великог броја вунених предмета

који су коришћени у покућству или као делови народне ношње.

Доминантна врста овце на овим просторима је цигаја, а њена вуна спада у квалитетнију. Разликујемо рунску и табачку вуну. Рунска вуна стриже се једном годишње, док се табачка скида са штављених кожа, краће је власи и јефтинија.⁶ Након стриже оваца, вуна је прана и чешљана. Крајем 19. и у првој половини 20. века предење вуне вршило се на малим преслицама које су везиване око појаса. Нешто касније у употребу улазе и веће, ножне преслице. У зависности од намене, вуна се уз помоћ вретена упредала јаче или слабије. Приликом ткања користила се слабије упредена вуна.⁷ Вуна се даље намотавала у калче и била је спремна за фарбање.

До почетка 20. века вуна је бојена у домаћој радиности биљним бојама. За бојење природним бојама коришћено је лишће, кора, плодови, комина и слично. Од лишћа употребљаване су јабука, шљива, бресква, дуња, од дрвећа храст, јасен и руј, са ливаде кукурец, српак, млечика, са њиве детелина, зелена пшеница, па и слама, а из башта цвекла, паприка и лук.⁸ На тај начин вуна је бојена у топле тонове црвене, жуте, mrке, плаве, зеленкасте или сиве боје. Као катализатори додаване су соли и киселине (сирће или урин).⁹ Која нијанса ће се добити зависило је од дужине и начина кувања, количине биља које се стави и од врсте катализатора. Боја ће увек бити тамнија уколико се стави више материјала за бојење и ако се дуже кува. Светлије нијансе добијане су супротним поступком, са мање материје за бојење и краћим кувањем. Са појавом бојаџиског заната¹⁰ и развојем хемијске индустрије у употребу улазе вештачке, анилинске боје. Поједини истраживачи народне уметности¹¹ појаву анилинских боја оцењују као један од главних узрока декаденције тканих вунених предмета, будући да су боје дрчеће и без веће могућности слагања. Ипак, и поред промене технологије у бојењу вуне, примена одређених боја и њихово усклађивање зависили су од даровитости и умешности саме ткаље. У колекцији одељења све торбе су ткане од вуне бојене анилинским бојама. Неколико примерака ткано је у комбинацији вуне бојене биљним и анилинским бојама. Једна од таквих је и торба која се налази на Сталној поставци Одељења, израђена првих деценија 20. века у Банату (E-17). За ову торбу нема прецизнијих података о месту израде и самој ткаљи. Основа торбе је црвене

боје, а обе стране укравашавају идентични геометријски мотиви рађени у жутој, зеленој, плавој и лубичастој боји.

Торбе израђиване од вуне ткане су на малом, уском, хоризонталном разбоју. Основа код ткања торби је искључиво небојени кудељни, а неретко и памучни конац. Све до првих деценија 20. века гајена је конопља потребна за израду кудељних нити које су жене саме преле. Након тог периода у употребу улази индустриска кудеља потребна за израду основе код ткања.

Код ткања торби потка је увек вуна, док је памук као потка коришћен само када се хтела истаћи бела боја у орнаментима.¹² Таква је мала, дечија румунска торба рађена у јарким бојама (E-20). Израђена је средином прошлог века у Бегејцима, флоралне орнаментике и укравашена са три стране разнобојним ресама. Забележен је подatak да су торбе ткане и од кудеље, до Првог светског рата,¹³ али у колекцији нема таквог примера.

Ткање се вршило на два основна начина – чункањем и клечањем. Код ткања није ретка комбинација ове две ткачке технике. Чункање је техника којом се тка веома брзо, тако што се кроз отворен зев протура чунак са једне на другу страну, а ткање се сабија брдом. Код оваквог ткања раде се торбе са једноставнијим украсима, радне торбе за свакодневну употребу. Ткане су од вуне тамније боје и укравашене су разнобојним попречним или уздужним пругама, које ткаља по свом укусу распоређује.¹⁴ Једна од торби из колекције која је рађена техником чункања је торба са инв. бр. E-137, ткана крајем 19. века у румунској породици из Баната.

Код чунканих тканина као декоративни елемент, осим слагања различитих боја вуне и орнамента, појављују се и различите технике ткања које делују као украсни мотиви. Ово се постиже применом различитих помоћних средстава уз разбој као што је техника „ткање на даску“. Овакве тканине су са једним лицем које карактерише реброста структура, како на једнобојним површинама, тако и на орнаментисаним.¹⁵ Ткање на даску се увек ради у комбинацији са чункањем на тај начин што се у оном делу ткања где се ради једном бојом употребљава чунак, а када се дође до шаре, жице основе се издвоје у два дела помоћу даске која служи за прављење зева приликом пребирања прстима.¹⁶ Пример торбе рађене техником на даску је торба израђена у Бегејцима,

Слика 1. И nv. бр. E-17

Слика 2. И nv. бр. E-20

Слика 3. И nv. бр. E-137

Слика 4. И nv. бр. E-126

првих деценија 20. века (Е-126). Од ткачких техника на торби је примењено и клечање. Боје су природне и анилиинске.

Клечање је много тежа техника, која се изводи тако што се потка провлачи прстима кроз жице основе. Варијације ове технике видљиве су у начину спајања нити потке и различитих боја око нити основе. Клечање спада у украсне технике ткања, па су торбе рађене овом техником богатије орнаментисане и обично ношене у свечаним приликама – орођењу детета, свадби, слави, смрти и приликом различитих обичаја. У колекцији тканих торби Етнолошког одељења знатно је већи број свечаних торби, рађених поменутом техником. Леп пример је торба под инв. бр. Е-12. Предмет је израђен у Зрењанину 1914. године, а поред богате флоралне орнаментике на торби су уткани и иницијали ткаља. Торбу је ткала Шупица Десанка, као део свог девојачког мираза. Ипак, у музејској документацији није забележено њено девојачко презиме, познати су нам само иницијали ДК.

Торбе су углавном четвртастог облика, просечних димензија 50x50 цм. Ђачке и женске торбе за држање плетива мањих су димензија, просечне величине 30x30 цм. Оне су обично имале две кратке ручке и ношене су преко руке.¹⁷ Узице су најчешће израђене од разнобојне вуне у виду двоструке плетенице и у бојама које се налазе и на торби. Могле су бити дебље или тање. У Банату се узице називају повраз и могле су бити различитих дужина, у зависности од величине торбе. Торбе са две узице често су се називале упртаче, јер се упрте на леђа. Торба са упртама једина је у овој колекцији (Е-3152), а израђена је између 1910. и 1915. техником чункања. Торбу је ткала Вида Кирћански из Зрењанина, као део своје девојачке спреме.

На основу боја и орнаментике могло се знати у којим се приликама торба употребљава, али исто тако да ли торба припада девојци, удатој жени, мушкарцу или детету. Међутим, неретко су свечане торбе када се похабају коришћене за свакодневну употребу. Такође, једна торба често се користила и као путничка, а служила је и за ношење јела на њиву. Углавном је торба у којој је ношено јело на њиву потом служила да се на њу постави храна.¹⁸ Како су стоку чувала обично деца, торбица коју су носили у школу и она коју су носили у поље је иста. Украшене су једноставно, најчешће паралелним пругастим

шарама. Девојчице су у њима држале и плетиво, ручни рад, игле. Пример класичне дечије торбице из колекције је румунска торба (Е-22), израђена у Бе-гејцима средином прошлог века. Пруге су уздужне, јарких анилиинских боја. Предмет украшава и шест кићанки.

Карактеристично за торбе ткане у Банату је то да немају поклопац, а веома често се једна страна разликује од друге по боји и орнаменту. Торбе у којима се носе дарови када се пође у госте орнаментисане су тако да је једна страна увек више украшена. Када се полази у госте торба се носи тако да се види лепша страна, а када се враћа види се она мање украшена страна торбе.¹⁹ Тиме се изражава радост при поласку у госте, односно жалост на одласку.

Употреба торби приликом различитих обичаја била је честа. Торбе намењене за ношење колача у цркву приликом славских обичаја, као и торбе у којима се носи буклија када се позива на свадбу, нарочито су украшаване.²⁰ Осим орнамената који се изводе приликом процеса ткања, торбе су могле бити декорисане и кићанкама, ресама, везом и повразом од разнобојне вуне. Пример из колекције је торба коришћена у оквиру свадбених обичаја где су торбе богато орнаментисане, светлијих, веселих боја. Торба (Е-140) је израђена у румунској породици током прве половине 20. века, техником клечања. Обе стране предмета украшава веома живописан флорални мотив, јарких анилиинских боја – наранџаста и зелена. Три стране предмета додатно украшавају кићанке.

Мотив крста један је од најчешћих орнаменталних мотива на торбама коришћеним у обичајној пракси. У Војводини је најзаступљенији на торбама које су служиле за ношење погаче или коливиа приликом помена или даће.²¹ Један пример са мотивом крста из колекције је торба изаткана у Ботошу (Е-18), крајем 19. века. Торба је ткана у плавој, бордо и нијансама браон боје, док је на једној страни централни мотив стилизовани крст.

У зависности од намене торбе су мање или више украшаване. Основни орнаментални елементи који се јављају на тканим торбама су геометријски, вегетабилни (бильни или флорални), зооморфни, а у нашој колекцији веома ретко и антропоморфни мотиви. Комбиновање различитих орнамената је веома често, а није редак случај ни појава иницијала ткаље.

Торбе за свакодневну употребу украшаване су геометријским орнаментима, најчешће разнобојним

Слика 5. И nv. бр. E-12

Слика 6. И nv. бр. E-3152

Слика 7. И nv. бр. E-22

Слика 8. И nv. бр. E-140

Слика 9. И nv. бр. E-18

Слика 10. И nv. бр. E-19

попречним и уздужним пругама. Геометријска орнаментика најстарији је вид украшавања тканине. Мотиви се јављају у облику правих, испрекиданих, таласастих линија и меандара, основних геометријских фигура попут квадрата, ромба, круга, правоугаоника, троугла али и других компликованијих мотива.²² Линија се најчешће користи као гранчица, а она симболично означава бесконачност, непрекидност. Круг, без почетка и краја, представља вечност. Један од честих мотива је ромб. Ромбоиди и троуглови симболички означавају породицу, а стилизоване степенице напредовање у животу, корак по корак.²³ Детаљи као што су „рипиде“, „корњаче“, „саксије“ карактеристичне су за крај 19. и почетак 20. века. Класичан пример са геометријском шаром је торба са инв. бр. Е-19. Израђена је у Зрењанину, крајем 19. века. Обе стране предмета су идентичне. Мотив чине четири попречно паралелна поља у зеленој, плавој и црвеној боји где су техником клечања изведени гометријски мотиви у облику ромбова, јарким анилинским бојама.

Орнаментика на свечаним торбама најчешће је флорална, у виду разнобојних цветова, ружа и цветних лозица. Врста и распоред флоралних орнамената код тканих торби слични су као и код војвођанског ћилима, где се окрајница обележава другом бојом, а централни део је носилац орнамента. Жене су често ткале торбе у пару са ћилимом на тај начин што се један од маркантнијих детаља на ћилиму узима као основни орнамент торбе.²⁴ Како димензије ћилима и торбе нису исте, понекад се дешавало да код преношења ткаља не погоди увек сразмере шаре коју преузима, па су тако настајале нове. Присутни су различити облици цветних и лисних лозица, појединачни цветови, руже, пупољци, букети, венци и цвеће у вазама. Цвеће симболише срећу и угодан живот, а посебно место међу цветовима припада ружи која се поистовећује са младом девојком, женском лепотом и симбол је љубави.²⁵ Цветови уплетени у венац симболишу срећан и успешан брак и рађање здраве деце. Због тога су девојачке торбе најчешће биле ткане са мотивима цвећа и цветних грана. Сликовит пример са флоралном орнаментиком је торба са инв. бр. Е-6, израђена у Томашевцу у првој деценији 20. века. Са једне стране, на основи крем боје, приказан је стилизован, крупан флорални мотив у облику руже. На другој страни торбе, на основи беле боје, приказан је мотив у облику цвећа,

листова и гранчица, који граде један затворени круг, унутар којег су уткани иницијали ткаље РТ.

Број торби украшених зооморфним мотивима је мали у односу на торбе са вегетабилном (флоралном) и геометријском орнаментиком. Већина зооморфних мотива симболише плодност и обиље, толико прижељкивано, нарочито при склапању брачне везе.²⁶ Најчешће зооморфне представе на тканим торбама су птица, паун, врабац, лептир, коњ, јelen, кокошка, петао, патка. Ови мотиви јављају се крајем 19. и почетком 20. века. На торбама које су користиле старије жене ткани су орнаменти са кокошком, петлом или патком. Главни орнамент на мушким торбама су коњаник, јelen, орао – симболи снаге, хитрине, смелости и здравља.²⁷ У колекцији текстилног покућства налазе се укупно три ткане торбе на којима је уткан зооморфни орнамент, који се искључиво јавља у комбинацији са флоралним мотивима. Пример је торба израђена у Зрењанину, почетком 20. века, техником клечања (инв. бр. Е-9). Централни мотив на једној страни је фигура пауна, који уоквирује цветна грана, док другу страну торбе украсава цветни венац. Боје су јаке, анилинске. Мотив пауна у нашој народној традицији јавља се као симбол плодности, бесмртности и лепоте.

Антопоморфни мотиви на тканим торбама јављају се ретко, и увек у комбинацији са другим орнаментима. Једини примерак из колекције је торба са инв. бр Е-966, ткана на подручју Баната крајем 19. века. О овом предмету нема прецизних података, али претпоставља се да је у питању једна од најстаријих тканих торби која се налази у Збирци текстилног покућства. Предмет је исткан од кудеље као основе и вуне као потке. Основа једне стране је исткана у љубичастој боји са представом девојчице и иницијалима МБ. Основа друге стране је исткана од небојене вуне и украсена је са четири стилизована разнобојна цвета. На основу ћириличних иницијала може се закључити да предмет представља део српске деције народне ношње.

Закључак

Торба је производ женске домаће радиности чија је израда повезана са начином живота на овим просторима. Коришћене су у различитим животним ситуацијама, па их је могуће поделити на свечане и свакодневне. Колекција тканих вунених торби део је Збирке текстилног покућства Етнолошког одељења.

Слика 11. Инв. бр. Е-6

Слика 12. Инв. бр. Е-9

Предмети су израђени на подручју Баната, у временском периоду од једног века. Нема прецизних података која је торба из колекције најстарија, алије претпоставка да је у питању торба која је у Музеј доспела као део поклона – Гринбаумове колекције, 1913. године.²⁸

Торбе из колекције Народног музеја Зрењанин рађене су на два основна начина ткања која су карактеристична за израду торби у Војводини – клечање и чункање. Техником клечања ткано је 19 торби, чункањем девет, док је комбинацијом ове две технике исткано осам торби из колекције. У чункане тканине спадају и оне рађене техником на даску, а у колекцији их је укупно две, мада се као украсни орнамент ова техника јавља код пет торби.

И поред тога што се геометријски орнамент сматра најстаријим видом украсавања, вегетабилна орнаментика значајније преовладава у украсном систему текстилног покућства у Банату. Ипак, у колекцији Етнолошког одељења готово да су једнако заступљене торбе са флоралном и геометријском орнаментиком. Геометријски мотив, од наједноставнијих пруга до сложенијих мотива, јавља се на 20 торби. Флорална орнаментика у виду цвећа, цветних грана, венаца, ружа заступљена је на 14 тканих торби. У колекцији је знатно мање торби са зооморфним мотивима, укупно три, а сви се јављају у комбинацији са флоралним мотивима. Антропоморфни мотив на тканим предметима из колекције заступљен је само на једном предмету, у виду девојчице. Те фигуре могуће је окарактерисати као интимне делове ткања, који су јављају из неких личних побуда ткаље чија је жеља да утка особено обележје у предмет који израђује.

На основу документације закључено је да је највише тканих торби набављено откупом. За највећи број предмета остајемо ускраћени о податку које предмет исткао. Како је ткана торба била саставни део живота сваког појединца, и с обзиром на чињеницу да је била обавезни део девојачког мираза, можемо претпоставити да су торбе израђивале девојке спремајући своју спрему. На појединим примерцима из колекције извезени су иницијали ткаље. Торбе из колекције Етнолошког одељења припадале су српским и румунским домаћинствима. Једнако су заступљене – 18 тканих торби је из српских породица док 20 воде порекло из румунских. Разлог за постојање искључиво румунских и српских тканих

Слика 13. Инв. бр. Е-966

торби у колекцији треба тражити у чињеници да су се, примера ради, Словаци и Мађари касније насељили на ово подручје, па им је требало времена да економски ојачају и на тај начин ослободе жену од тешких послова.²⁹ Самим тим, Мађарице и Словакиње имале су далеко мање времена за ткање.

Начин израде торби, слагање боја, као и начин украсавања откривају нам да ли је торба припадала одраслом човеку или детету, жени или мушкарцу, да ли је коришћена за свакодневне послеве, у свечаним приликама или током обичајне праксе. Поред тога, на основу тканине торбе можемо закључити колико је ткаља била умешна, на који начин је схватала и представљала орнаментику, па и то колико је имала маште и укуса за посао који је радила.

НАПОМЕНЕ

- ¹ Миленко Филиповић, *Банатске Хере*, Нови Сад 1958, стр. 147.
- ² Софија Н. Костић, Колекција торби, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, 65-66, Београд 2002, стр. 60.
- ³ Исто, стр. 60.
- ⁴ Светлана Радојковић, *Торбе из збирке одељења за етнолођију Народног музеја Краљевачац*, Народни музеј Крагујевац, 2018, стр. 5.
- ⁵ Софија Н. Костић, нав. дело, стр. 68.
- ⁶ Душанка Марковић, *Говор шара – Ђилими из збирке Музеја Југа Новој Сада*; 2014, стр. 41–42.
- ⁷ За разлику од плетења или везења где се вуна јаче упредала.
- ⁸ Душанка Марковић, нав. дело, стр. 49.
- ⁹ Исто.
- ¹⁰ По подацима из 1936. године у Великом Бечкереку постојале су четири бојаџијске радње. (Хакал Јосиф, Житни трг бр. 3; удовица Пијере Јаноша, Суботићева; Чат Јосиф, Краља Александра бр. 4; Сенеши Бела, Вилзанов трг бр. 5)
- ¹¹ Миленко Филиповић, нав. дело, стр. 147; Јелица Беловић-Бернадзиковска, *Српски народни вез и текстилна орнаментика*, Књиге Матице српске, 1907, стр. 167.
- ¹² Мирјана Малуцков, *Ђилимарство Срба у Војводини*, Нови Сад, 2003, стр. 24.
- ¹³ Оливера Јанковић, *Народно ђилимарство југоисточне Банате*, Панчево, 1979, стр. 3.
- ¹⁴ Светлана Радојковић, нав. дело, стр. 11.
- ¹⁵ Братислава Идвореан Стефановић, *Технике ткања ђилима код Срба у Војводини*, Музей Војводине, 2009, стр. 69.
- ¹⁶ Јелена Аранђеловић-Лазић, Народне торбе по збирци Етнографског музеја у Београду, ГЕМ 21, Београд 1958, стр. 107.
- ¹⁷ Светлана Радојковић, нав. дело, стр. 11.
- ¹⁸ Јелена Аранђеловић-Лазић, нав. дел, стр. 107.
- ¹⁹ Мирјана Малуцков, нав. дело, стр. 24.
- ²⁰ Светлана Радојковић, нав. дело, стр. 13.
- ²¹ Јелена Аранђеловић-Лазић, нав. дело, стр. 107.
- ²² Душанка Марковић, нав. дело, стр. 73.
- ²³ Исто, 73.
- ²⁴ Мирјана Малуцков, нав. дело, стр. 102.

²⁵ Душанка Марковић, нав. дело, стр. 73.

²⁶ Исто, 73.

²⁷ Јелена Аранђеловић-Лазић, нав. дело, стр. 107.

²⁸ Велики допринос приликом формирања збирки музеја током оснивања дали су појединци, градске власти и удружења. Тако је, у првим годинама након оснивања, Етнолошка збирка постала богатија за колекцију коју је поклонио великобечкеречки трговац Вилмош Гринбаум.

²⁹ Рајка Грубић, *Народни вез – традиција као инспирација*, Народни музеј Зрењанин, 2013.

ЛИТЕРАТУРА

Миленко Филиповић, *Банатске Хере*, Нови Сад 1958.

Софија Н. Костић, Колекција торби, *Гласник Етнографског музеја у Београду*, 65-66, Београд 2001-2002, 59–71.

Светлана Радојковић, *Торбе из збирке одељења за етнолођију Народног музеја Краљевачац*, Народни музеј Крагујевац, 2018.

Душанка Марковић, *Говор шара – Ђилими из збирке Музеја Југа Новој Сада*, Нови Сад 2014.

Јелица Беловић-Бернадзиковска, *Српски народни вез и текстилна орнаментика*, Књиге Матице српске, 1907.

Мирјана Малуцков, *Ђилимарство Срба у Војводини*, Музей Војводине, Нови Сад, 2003.

Оливера Јанковић, *Народно ђилимарство југоисточне Банате*, Панчево, 1979.

Братислава Идвореан Стефановић, *Технике ткања ђилима код Срба у Војводини*, Музей Војводине, 2009.

Јелена Аранђеловић-Лазић, Народне торбе по збирци Етнографског музеја у Београду, ГЕМ 21, Београд 1958.

П. Божковић и В. Цапенков, *Именик и водич џагодић*, Петровград, 1936.

Рајка Грубић, *Народни вез – традиција као инспирација*, Народни музеј Зрењанин, Зрењанин 2013.

КАТАЛОГ

Торбе са геометријском орнаментиком

E-19 торба, Срби

Зрењанин, крај 19. века;
Техника: чункање, клечање;
Основа: кудеља, потка: вуна;
Геометријски орнамент – ромб;
Боје: анилинске;
Димензије: 56 цм дужина, 52 цм ширина.

E-15 торба, Срби

Зрењанин, крај 19. века;
Техника: клечање;
Основа: кудеља, потка: вуна;
Геометријски орнамент – ромб;
Боје: биљне и анилинске;
Димензије: 51 цм дужина, 51 цм ширина.

E-18 торба, Срби

Ботош, крај 19. века;
Техника: клечање;
Основа: кудеља, потка: вуна;
Геометријски орнамент – троугао, ромб, крст;
Боје: биљне и анилинске;
Димензије: 50 цм дужина, 50 цм ширина.

E-136 торба, Румуни

Банат, крај 19. века;
Техника: чункање, ткање на даску;
Основа: кудеља, потка: вуна и памук;
Геометријски орнамент – пруге;
Боје: анилинске
Димензије: 50 цм дужина, 45 цм ширина.

E-137 торба, Румуни

Банат, крај 19. века;
Техника: чункање;
Основа: кудеља, потка: вуна;
Геометријски орнамент – пруге;
Боје: анилинске;
Димензије: 50 цм дужина, 45 цм ширина.

E-3 торба, Срби

Зрењанин, почетак 20. века;
Техника: клечање;
Основа: кудеља, потка: вуна;

Геометријски орнамент – ромб (мотив „на рипиде“);

Боје: биљне и анилинске;

Димензије: 58 цм дужина, 55,5 цм ширина.

E-24 торба, Румуни

Јанков Мост, почетак 20. века;
Техника: чункање, клечање;
Основа: кудеља, потка: вуна;
Геометријски орнамент;
Боје: анилинске;
Димензије: 62 цм дужина, 57 цм ширина.

E-1226 торба, Румуни

Уздин, 1915.
Техника: чункање, клечање, ткање на даску;
Основа: памук, потка: вуна;
Геометријски орнамент – пруге;
Боје: анилинске;
Димензије: 46 цм дужина, 40 цм ширина;
Ткала: Спариосу Линка.

E-1227 торба, Румуни

Уздин, 1915.
Техника: чункање, клечање, ткање на даску;
Основа: кудеља, потка: вуна;
Геометријски орнамент – пруге;
Боје: анилинске;
Димензије: 30 цм дужина, 27 цм ширина;
Ткала: Спариосу Линка.

E-3152 торба, Срби

Зрењанин, између 1910. и 1915.
Техника: чункање;
Основа: памук, потка: вуна;
Геометријски орнамент – пруге;
Боје: биљне и анилинске;
Димензије: дужина 36 цм, ширина 40 цм;
Ткала: Вида Кирћански.

E-126 торба, Румуни

Бегејци, првих деценија 20. века;
Техника: чункање, клечање, ткање на даску;
Основа: кудеља, потка: вуна;
Геометријски орнамент и пруге;
Боје: биљне и анилинске;
Димензије: 50 цм дужина, 50 цм ширина;
Ткала: Трушка Околишан.

E-17 торба, Срби

Банат, прве деценије 20. века;
 Техника: клечање;
 Основа: кудеља, потка: вуна;
 Геометријски орнамент – стилизација;
 Боје: биљне и анилинске;
 Димензије: 50 цм дужина, 43 цм ширина.

E-14 торба, Срби

Меленци, двадесете године 20. века;
 Техника: клечање;
 Основа: кудеља, потка: вуна;
 Геометријски орнамент – ромб (мотив на рипиде), тробојка;
 Боје: анилинске;
 Димензије: 53 цм дужина; 56 цм ширина.

E-16 торба, Срби

Перлез, 1921.
 Техника: клечање;
 Основа: кудеља, потка: вуна;
 Геометријски орнамент – ромб (мотив „на рипиде“);
 Боје: анилинске;
 Димензије: 52 цм дужина, 52 цм ширина;
 Ткала: Стана Мишић.

E-455 торба, Румуни

Уздин, тридесете год. 20. века;
 Техника: чункање;
 Основа: памук, потка: вуна;
 Геометријски орнамент – пруге;
 Боје: анилинске;
 Димензије: 43 цм дужина, 38 цм ширина;
 Ткала: Маран Сулвија.

E-62 торба, Румуни

Бегејци, прва половина 20. века;
 Техника: чункање, ткање на даску;
 Основа: памук, потка: вуна;
 Геометријски орнамент – пруге;
 Боје: анилинске;
 Димензије: 62 дужина, 46 цм ширина.

E-145 торба, Румуни

Бегејци, прва половина 20. века;
 Техника: ткање на даску; кићанке;
 Основа: памук, потка: вуна;

Стилизовани геометријски орнамент

– меандар;
 Боје: анилинске;
 Димензије: 35 цм дужина, 27 цм ширина.

E-26 торба, Румуни

Уздин, око 1945. године;
 Техника: чункање;
 Основа: памук, потка: вуна;
 Геометријски орнамент – пруге;
 Боје: анилинске;
 Димензије: 30 цм дужина, 28 цм ширина.

E-21 торба, Румуни

Бегејци, средина 20. века;
 Техника: чункање; кићанке;
 Основа: кудеља, потка: вуна;
 Геометријски орнамент – пруге;
 Боје: анилинске;
 Димензије: 26 цм дужина, 30 цм ширина.

E-22 торба, Румуни

Бегејци, средина 20. века;
 Техника: чункање; кићанке;
 Основа: кудеља, потка: вуна;
 Геометријски орнамент – пруге;
 Боје: анилинске;
 Димензије: 27 цм дужина, 31 цм ширина.

Торбе са флоралном орнаментиком**E-2 торба, Срби**

Околина Зрењанина, друга половина 19. века;
 Техника: клечање;
 Основа: кудеља, потка: вуна;
 Флорални орнамент – ружа, пупольци,
 монограм ткаље;
 Боје: анилинске;
 Димензије: 53 цм дужина, 56 цм ширина.

E-1 торба, Срби

Околина Зрењанина, крај 19. века;
 Техника: клечање; ресе;
 Основа: кудеља, потка: вуна;
 Флорални орнамент – ружа, цветна грана;
 Боје: анилинске
 Димензије: дужина 55 цм, 56 цм ширина.

E-10 торба, Срби

Зрењанин, крај 19. века;
Техника: клечање;
Основа: кудеља, потка: вуна;
Флорални орнамент – стилизована ваза са ружама, орнамент – лира;
Боје: анилинске;
Димензије: 50 цм дужина, 60 цм ширина.

E-11 торба, Срби

Зрењанин, крај 19. века;
Техника: клечање; ресе;
Основа: кудеља, потка: вуна;
Стилизовани флорални орнамент – цвет, лист, грана;
Боје: анилинске;
Димензије: 54 цм дужина, 46 цм ширина.

E-6 торба, Срби

Томашевац, прва деценија 20. века;
Техника: клечање;
Основа: кудеља, потка: вуна;
Флорални орнамент – ружа, цветни венац, монограм ткаље;
Боје: анилинске;
Димензије: 56 цм дужина, 50 цм ширина.

E-23 торба, Румуни

Јанков Мост, почетак 20. века;
Техника: чункање, клечање;
Основа: кудеља, потка: вуна;
Геометризовани флорални орнамент – саксија са цвећем;
Боје: анилинске;
Димензије: 51 цм дужина, 52 цм ширина.

E-7 торба, Срби

Палвиш, 1904.
Техника: клечање;
Основа: кудеља, потка: вуна;
Флорални орнамент – ружа;
Боје: анилинске;
Димензије: 57 цм дужина, 55 цм ширина.

E-12 торба, Срби

Зрењанин, 1914.
Техника: клечање; ресе;
Основа: памук и кудеља, потка: вуна;

Флорални орнамент – цветни венац, монограм ткаље;
Боје: анилинске;
Димензије: 53 цм дужина, 52 цм ширина.

E-13 торба, Срби

Зрењанин, прва половина 20. века;
Техника: клечање;
Основа: кудеља, потка: вуна;
Флорални орнамент – цветни венац, стилизовани цветни мотиви;
Боје: анилинске;
Димензије: 61 цм дужина, 57 цм ширина.

E-140 торба, Румуни

Банат, прва половина 20. века;
Техника: клечање; кићанке;
Основа: памук, потка: вуна;
Флорални орнамент – цветови;
Боје: анилинске;
Димензије: 46 цм дужина, 47 цм ширина.

E-148 торба, Румуни

Уздин, прва половина 20. века;
Техника: чункање;
Основа: памук, потка: вуна;
Флорални орнамент – ваза са ружама, руже, пупољци;
Боје: анилинске;
Димензије: 45 цм дужина, 45 цм ширина.

E-969 торба, Румуни

Ечка, прва половина 20. века;
Техника: клечање;
Основа: памук, потка: вуна;
Флорални орнамент – ваза са ружама, руже, пупољци;
Боје: анилинске;
Димензије: 50 цм дужина, 50 цм ширина.

E-27 торба, Румуни

Уздин, око 1945. године;
Техника: клечање;
Основа: кудеља, потка: вуна;
Флорални орнамент – руже, геометријски орнамент – квадрати;
Боје: анилинске
Димензије: 29 цм дужина, 29 цм ширина.

E-20 торба, Румуни

Бегејци, средина 20. века;
Техника: ткање на даску; ресе;
Основа: памук, потка: вуна;
Стилизовани флорални орнамент – цвет;
Боје: анилинске;
Димензије: 28 цм дужина, 28 цм ширина.

Торбе са зооморфном орнаментиком**E-25 торба, Румуни**

Јанков Мост, крај 19. века;
Техника: чункање, клечање;
Основа: кудеља, потка: вуна;
Зооморфни орнамент – птице, стилизовани
флорални орнамент – цветови;
Боје: анилинске;
Димензије: 50 цм дужина, 47 цм ширина.

E-8 торба, Срби

Зрењанин, прва деценија 20. века;
Техника: клечање;
Основа: кудеља, потка: вуна;
Флорални орнамент – ружа, цветни венац,
цветна грана, зооморфни орнамент – врабац,
лептири, монограм ткаље;

Боје: анилинске;

Димензије: 54 цм дужина, 57 цм ширина.

E-9 торба, Срби

Зрењанин, прва деценија 20. века;
Техника: клечање;
Основа: кудеља, потка: вуна;
Зооморфни орнамент – паун, флорални
орнамент – цветни венац, цветна грана;
Боје: анилинске;
Димензије: 56 цм дужина, 47 цм ширина.

Торбе са антропоморфном орнаментиком**E-966 торба, Румуни**

Банат, друга половина 19. века;
Техника: клечање, чункање;
Основа: кудеља, потка: вуна;
Антропоморфни орнамент – девојчица,
флорални орнамент – цвет, монограм ткаље;
Боје: биљне и анилинске;
Димензије: 30 цм дужина, 28 цм ширина.

Branka Babić, The National Museum Zrenjanin

COLLECTION OF WOVEN BAGS FROM THE COLLECTION OF THE TEXTILE ITEMS OF THE ETHNOLOGICAL DEPARTMENT AT THE NATIONAL MUSEUM IN ZRENJANIN

Summary

The author presents a collection of woven bags from the Collection of the textile items of the Ethnological department at the National Museum in Zrenjanin. The bag was an integral part of life with every individual in the countryside. It was used in various situations for carrying different kinds of goods, both in everyday life or on informal occasions. The bag is the product of female domestic work, whose production is related to the way of life in that region. The bags are made of wool, a raw material regularly used in domestic production of certain area. The method of making bags, colour matching and the way of decoration reveal us whether the bag belonged to an adult person or a child, a woman or a man, whether it was used in everyday activities or on formal occasions.

ЧЕКИЋ У НАРОДНИМ ПРЕДАЊИМА. МИТ КАО ФОЛКЛОРНИ НАРАТИВ НА ПРИМЕРУ КОВАЧКОГ ЗАНАТА

Мср Стаса Арсеновић Копривица, Музеј Војводине

Апстракт: Изложба *Њећово Величанство чекић* послужила је као инспирација за бављење темама митологије и религије на примеру ковачког заната. Необјашњиве појаве у природи одувек су фасцинирале човека, нарочито у далекој прошлости. Управо су ове натприродне активности, под велом страха, довеле до стварања митолошких прича, примењивања магијских радњи и настанка религије. Мит је универзални друштвени феномен чија се истинитост не доводи у питање, чији се елементи преносе, усвајају и живе. Ова живост повод је за смештање мита у контекст фолклора, ближе га одређујући као народно стваралаштво, фолклорни наратив или предање.

Кључне речи: ковач, мит, магија, религија, прежитак, наратив, предање.

Његово величанство чекић

У Музеју Војводине се, од 8. до 20. маја 2019. године могла видети изложба *Њећово Величанство чекић*, која представља резултат сарадње Музеја Војводине и Средње машинске школе из Новог Сада.¹

Наизглед једноставна прича о сасвим обичном предмету, посетиоце је водила у далеку прошлост, историју занатства, вештине израде и намене специјализованих чекића. Изложене музеалије пружиле су драгоцене податке о врсти и намени, њиховом настанку, личним причама мајстора и занатима у Војводини. Изложба је имала за циљ да укаже на важност учења, вежбања, преношења знања и вештина, као и на очување културног наслеђа.

У овом раду учињен је приступ проучавању мита као фолклорног наратива, односно етнолошког предања. Иако наслов рада у себи садржи појам чекић, сам предмет није стриктно тема проучавања. Тема рада је успостављање мита² као фолклорног наратива на примеру ковачког заната, где чекић као предмет игра централну улогу, иако датира још од каменог доба, а оно што посебно буди интересовање јесте начин производње ове универзалне алатљике.

Занатство у Војводини, све до Другог светског рата, представљало је битну привредну грану код сеоског и градског становништва.³ Развој индустрије, који је обележио крај 19. века, директно је угрозио занате, док је прву половину 20. века обележио развој металне индустрије, што је довело до експанзије у коришћењу нових материјала у про-

изводњи. Посматран у историјском контексту, чекић није мењао своју форму, већ се појавом нових материјала уско специјализовао, о чему сведоче чекићи посебних намена (лимарски, пнеуматски, судски, медицински итд.). Ковачки занат који се бави и производњом чекића, од свог настанка буди дивљење и поштовање у култури народа широм света. Управо због тежине посла, управљања ватром и топљења метала, процес ковања довео је до стварања бројних митолошких представа о божанском пореклу ковача.

Шта то долази с'Неба? је део текста које има за циљ да укаже на процесе рационализације примитивног човека у свету који га окружује. Случајни сазнајни процеси, најчешће на нивоу несвесног, помогли су човеку далеке прошлости да објасни необјашњиво. Као резултати тог промишљања јављају се мит, магија и религија, који су служили као механизми самоодређења.

Како умилостивиши Силу? Питање је које тражи одговоре кроз примере неколико магијских ритуала посвећених ковачима широм света. Овај сегмент рада је веома близак претходном који се бави пореклом мита, док је овде фокус на питањима праксе, односно појмовима табуа, жртве и магијским процесима.

Прежићак или уместо закључка, како сам назив каже, представља финализацију деконструисања и рашчлањивања мита. Саздан од свих елемената који чине религију прехришћанског времена, мит је овде посматран кроз призму фолклора, односно као део

народног стваралаштва. Да бисмо разумели мит као наратив или предање изнет је кратак историјски осврт развоја фолклора као научне дисциплине.

Шта то долази с' Неба?

Најстарији предмет који је био доступан јавности на изложби јесте чекић израђен од камена, који припада Ватинској групи (1700–1450 год. пре н. е.). Овај праисторијски сегмент изложбе имао је за циљ да укаже не само на старост, материјал и намену предмета, већ и на потребу човека да манипулише природом. Рађање свести човека у далекој прошлости о природном окружењу и начинима уређења истог, не умањује његову фасцинацију природним – необјашњивим – појавама⁴ из које ће се родити бројни култови посвећени природи.

Иако појмовно непознате митологија, магија и религија⁵ резултат су покушаја рационализације необјашњивих појава у којима се огледају односи између светог и профаног код примитивног човека. Митологија каменог доба,⁶ односи се на обожавање камена, у чему се огледа веровање да су богови настали из истог и да симболизује живот и плодност. Тако су људи након усаврашавања техника обраде земље (камена) поступак обраде схватили као сједињење са природом (божанством), у чему се огледа однос између светог и профаног, односно светости и живота.⁷ У том односу два дијаметрално супротна света, огледа се друштвена стратификација и потреба човека да контролише природу и време, што ће бити касније детаљније обrazложено на примеру магије. Мит служи за лакше разумевање стварности, представља сурвивал (прежитак) који се преноси и живи у свести савременог човека. Како бисмо стекли ширу слику о миту као етнолошком наративу, битно је указати на принципе магије и њену корелацију са религијом.

Већ је раније било речи о човеку као бићу рационализације који тежи остварењу контроле над природом, овде ћемо додати и контроле над људским животом. У свом трагању за објашњењима, човек је прибегавао магијским радњама. Магија најчешће подразумева низ акција учесника, предмета и врача који је медијум између овоземаљског и оностраног света.

Два су закона или принципа важна за разумевање магије: принцип сличности⁸ или закон сличности и закон додира или преноса. Закон сличности припада

имитативној магији која се заснива на принципу истодобних акција и последица где слично производи слично. У примени овакве магије врач користи различите предмете, односно фигуре, које служе за постизање и изазивање жељене последице. Имитативна магија се ретко користила у добре сврхе, осим код неких народа у магијским радњама везаним за порођај.⁹

Закон додира или преносна магија имплицира постојање јаке везе између субјекта и неког одређеног предмета, делова тела или одеће. Код племена Банту ковачи заузимају посебно место у заједници, док чекић има сасвим посебну моћ. Наиме, они верују да ковач има посебну способност преноса магије на чекић који израђује, те му дарују поклоне у виду велике количине пива или пак јараца. За чекић пак верују да има посебну магијску моћ којом могу истући непријатеља или лопова.¹⁰ Поред племена Банту, ковачи су били поштовани и на острву Јава, код народа централне Азије, на Близком Истоку и Источној Европи.¹¹ У прилог чињеници да су ковачи били изразито поштовани широм света, говори и то да је мушкарац морао бити предодређен за тај занат, те би би заузимао високо место на друштвеној лествици. О надљудским способностима ковача сведоче веровања распрострањена у Сибири где се верује да оружје које кује ковач поседује посебну магију која ствара јаку везу између ковача и јунака,¹² због чега су били опевани у епским песмама. Мит је примордијално недоказиво народно стваралаштво у којем се огледа модел понашања. Мит представља усмено предање, причу о прошлости, догађајима, пореклу људи, места и човека уопште. Он је огледало материјалне и духовне културе у чијем се одразу огледа традиција једног друштва.

Религија versus магија

Религију чине разнородни елементи као што су представе, митови, ритуали, етички принципи и многи други.¹³ Иако сложен друштвени и културни феномен, религију је могуће свести на религијска веровања и религијске обреде, што се код магије огледа као однос између силе и праксе. И религија и магија у својој пракси, која је опредмећена, захтевају знања о сили коју је потребно умилостивити зарад постизања јасног циља. Обе имају дуалистичко¹⁴ поимање стварности – земаљско/небеско и овострано/онострано, међу којима посредује свештеник или

врач. Видимо да се принципи праксе, потребе за жртвом и постојање силе на скоро истоветан начин негују и у религији и у магији. Међутим, постоји неколико битних момената које праве јасну дистанцу између религије и магије. Временски оквир у религији је јасно дефинисан, постоје циклични обичаји који се поштују на тачно одређен датум и/или дан, док је у магији време релативна категорија и праксе изведбе магијских радњи су тренутне и јављају се по потреби. Просторни оквир у религији захтева одређено свето место (цркву, храм), док магија није просторно одређена нити ограничена. Трећа важна разлика јесте сам акт обреда. У магијским радњама, поред тога што не постоје временске и просторне одреднице, иако постоји страх од силе изводе се радње којима се интервенише (манипулише) на силу (природу) зарад постизања одређеног циља, док се у религијским обредима тежи умилошћивању без неког конкретног исхода.

Како умилостивити силу?

Суочавање и успостављање нераскидивог односа са непознатим примитивног човека наводи на практиковање табуисаних радњи.¹⁵ Ови поступци, успостављени у хомогеној заједници, почивају на

сакралности и митовима јаке симболике, чији се елементи преносе генерацијама, опстају и схватају као аксиом(и). Суздржавање од одређених активности, обредна чистоћа, молитве и медитација само су неке од радњи које служе за умирење духова или заштитника.¹⁶

Најраспрострањенија забрана, односно општа појава, односи се на забрану сексуалног чина. За коваче је приоритетно завршити посао у радионици, о чему сведочи веровање да ковач који сам прави мехове, може имати однос са својом женом тек након завршеног посла у радионици, у супротном мехови неће радити. Два су обреда занимљива код народа у Африци, а тичу се ковачких алата и радионице. Први обред одише свадбеном симболиком у којој се одвија обред уношења наковња у кућу уз весеље у свадбеној поворци. Ковач би се према наковњу опходио као према невести, а при уношењу у кућу прскао би га водом како би био плодан. Овај чин се може тумачити као сексуализирање објекта у којем се очитавају сексуални табуи сједињавања мушких и женских принципа, у овом обреду мушких – ковача са чекићем и женских – наковња, у чијој интеракцији долази до мењања материје – метала. Други обред се практикује при градњи ковачке пећи где се као жртва

приноси пасуљ. Одабрани дечак и девојчица, који су директни учесници обреда, а самим тим и предодређени да касније ступе у брак, улазе у пећ и просипају пасуљ, где звук просутог пасуља симболично представља пузетање ватре. Овде је такође симболично представљено ново рођење и нови живот, на не толико експлицитан начин као у предходном примеру.

О прежитку или уместо закључка

Фолклористика, настала у 19. веку, почива на романтичарској идеји која инсистира на прикупљању, бележењу и чувању народног стваралаштва.¹⁷ Ова научна, у основи филолошка дисциплина, одржава сталну корелацију са другим хуманистичким наукама. Њен интердисциплинарни приступ који заговара у многоме отежава процес дефинисања проблема који изучава.¹⁸

Све до средине 20. века, приступ проучавању фолклора заснивао се на компаративној анализи и еволутивно-дифузионистичком приступу, где се оба одвијају кроз компаративно-филолошки и историјско-географски метод писаног фолклорног наратива.¹⁹ Обојена велом жала за прошлопошћу методологија се заснивала на пуком бележењу, сакупљању и

архивирању народног стваралаштва како би се сачувао од заборава. Због одсуства дубље анализе ови приступи изучавању фолклора били су подложни критици.

Проучавање заједнице, структуре, симбола и перформанса у другој половини 20. века, довешће до заокрета у проучавању фолклорних наратива, што ће у америчком фолклору бити познато као теорија перформанса.²⁰ Ова теорија је преусмерила изучавање фолклора са претходног архивирања наратива на изучавање усмених предања која се одвијају говорним чином и одвијају перформансом.²¹ Идеја се заснивала на потреби фолклориста да открију који су то модели и обрасци понашања који се примењују у одређеном контексту са говором као крајњим чином.

Интерактивност фолклора донела је изразит помак у схваташњу самог перформанса, остављајући по страни архивирање народног стваралаштва, када се почиње са продирањем у симболичку стварност дате заједнице чије фолклорне наративе проучавамо. Иако се бавила комуникацијским аспектима фолклора, ова теорија била је оштро критикована осамдесетих година прошлог века због одсуства анализе фолклорних садржаја и значења самог перфор-

манса. Оваква критика је теорију перформанса оставила да почива као полазишна основа за даље озбиљније проучавање фолклора.²² Касније ће изучавање бити усмерено на теме из свакодневног живота, односно на политичке, социјалне и економске аспекте у друштву и њиховом утицају на фолклорне наративе. О народном стваралаштву као огледалу социјалне структуре друштва у којем читамо културну традицију, писао је амерички социолог Гери Алан Фајн.²³

Узајамна веза социјалне структуре и културне традиције огледа се у очитавању традиције у структури, где је заправо друштвено прихватљиво понашање детерминисано културном традицијом утиче на социјалну структуру. Фолклорни наративи се изводе у одређеном окружењу које је одређено временом, простором и језиком. Овакав социјални простор диктира промене у структури културне традиције која уобличава наративе.

Видели смо да се фолклористика бави изучавањем народног стваралаштва или фолклорних наратива за које не можемо са сигурношћу тврдити када су настали, сем да негују временску дистанцу у приповедању, да се преносе усменим или писаним путем и да се у њима очитава друштвена страти-

фикација чијег је културна традиција део. Предања или саге су, попут народног стваралаштва или фолклорног наратива, приче које се преносе усменим путем. У самој завршници овог рада мит као народно стваралаштво ћемо поистовети са народним предањем и сврстати у његову посебну категорију, о којој ће бити више речи нешто касније.

Српску фолклористику 20. века обележила је тежња романтичара на челу са Вуком Каракићем да се народно стваралаштво забележи и сачува. Наиме, процес модернизације друштва и просветитељство одвлачили су човека од народне традиције и свега што је имало префикс народно. Жал за прошлошћу се јавио као реакција на модернизацију са истицанијем значаја очувања националног и културног идентитета. Тако је Вук, поред тога што је сакупио, забележио и архивирао разнолико народно стваралаштво, дао и типологију предања. Његова типологија²⁴ обухвата етиолошка, демонолошка и културно-историјска предања, од којих су за разумевање мита као предања важна етиолошка.

Мит као народно предање сместићемо у етиолошка предања из Вукове типологије. Овде су митолошке приче оне које преносе знања о постанку света, пореклу људи и ствари. Раније је указано на

мит као универзалну културну форму. Дакле, мит је датост чија се истинитост не доводи у питање. Митолошка прича, осим што прича о пореклу има и моралну структуру у којој се очитавају друштвено прихватљива понашања, преносе морална начела, једном речју успостављају друштвени и културни стандарди.

Мит као еволутивни елемент – сурвивал, помаже опстанку друштва, држи пажњу, спреман је за нову интерпретацију, односно препричавање. Реч мит је грчког порекла и значи прича, казивање или предање. Да мит пркоси времену сведоче митолошке приче које су опстале до данашњих времена, а које су се пак преносиле усменим путем. Живући елемент мита који се наслеђује, при чему му се у нарацији и перформансу додају нови моменти из друштвене и културне историје, а који суштински не мењају по руку коју ова нарација са собом носи, доказ су свестости митолошке приче.

Бројни митови европских народа приповедају о начинима упућивања људи у обрађивање земље, односно експлоатације руда уз помоћ анђела или полубога.²⁵ На острву Бали негује се мит о божанском пореклу ковача који преноси знања о обредима иницијације за упућивање у ковачки занат и светом карактеру ковања.²⁶ Бројне су митолошке представе о ковачу као Хероју просветитељу или Небеском ковачу,²⁷ који је људима открио ватру, подарио знања о начину обрађивања земље, подучио их припомољавању животиња. Ковач је често представљен и као особа чија се важна улога огледа у обредима прелаза, где се неретко изједначује са шаманом. Срећемо се и са ковачем као створитељем људске популације, који је по задатку датом му од Бога сишао на Земљу да изради два туцета људи.²⁸ Такође, ковач као први син врховног Бога веома је поштован и у предањима о настанку ковачког заната, у којима се нарација фокусира на наковању и чекић за које се верује да су пали с неба, те да им се због тога приноси жртва.²⁹ За ковача се верује да има натприродне моћи, јер господари ватром,³⁰ они помоћу ватре остварују прелаз материје из једног стања у друго, што потврђује да ковачи имају моћ³¹ да uređuju природу и владају временом.

НАПОМЕНЕ

¹ Изложба је отворена на дан Св. Марка, познатог као првог мученика који је настрадао у Александрији 68. године за време Нерона. Марковдан ковачи поштују као Мистровдан и на тај дан се суздржавају од посла у својим радионицама, верујући да би им мишеви изгризли мехове уколико би ковали на тај дан. М. Недељковић, Календар српских народних обичаја и веровања, Ваљево 1994, 192.

² У раду се нећу бавити појединачним митолошким предањима грчке, римске, нордијске и словенске митологије, познатих божанстава као што су Хефест, Вулкан, Тор и Баш-Челик, њиховим представама и улогама за дато друштво.

³ S. Radujko, Stare Zanatlige, у: *Старе занади у Војводини*, ПЧЕСА, Историја пољопривреде, салаша и села, књ. VIII, Нови Сад – Кулпин 1992, 36–37.

⁴ Меторити као делови небеске светости или сакралности како је назива Мирче Елијаде, који тврди да су људи у прошлости веровали и да је само небо од камена и придавали му магијска својства: „Australci još i danas smatraju da je nebeski svod kristalna stijena ili od kvarca oblikovano prijestolje nebeskog božanstva.“ M. Elijade, *Kovači i alkemičari*, biblioteka Zora, GHZ 1982, 15.

⁵ Резултат су несвесног, а заправо свесних акција примитивног човека.

⁶ M. Elijade, *Kovači i alkemičari*, biblioteka Zora, GHZ 1982, 50.

⁷ „Prihvatajući navedenu tezu као истину (ili bar kao najbližu istini), можемо констатовати да је рационални однос према profanim stvarima znak njihove dostupnosti према ljudima i – obrnuto – да је iracionalni odnos према sakralnim stvarima znak da one ljudima nisu dostupne.“ D. Bandić, *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, XX vek, Beograd 2008, 18.

⁸ Dž. Dž. Frejzer, *Zlatna grana: proučavanje magije i religije*, Beograd 2003, 30.

⁹ Више у: Dž. Dž. Frejzer, *Zlatna grana: proučavanje magije i religije*, Beograd 2003, 30.

¹⁰ M. Elijade, *Kovači i alkemičari*, biblioteka Zora, GHZ 1982, 104.

¹¹ M. Elijade, нав. дело, 97–98.

¹² „U teoretskom smislu, ta „vlast“ označuje postizanje jednog stanja koje je iznad ljudske sposobnosti. Uz to, pravi oružje za junake.“ M. Elijade, *Kovači i alkemičari*, biblioteka Zora, GHZ 1982, 91.

¹³ E. Dirkem, *Elementarni oblici religijskog života*, Beograd 1982, 23–44.

¹⁴ „Definisaćemo religiju kao način mišljenja koji je utemeljen na predstavi o postojanju dve radikalno različite, međusobno suprotstavljene realnosti.“ D. Bandić, *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, XX vek, Beograd 2008, 10–11.

¹⁵ „Tabu predstavlja običajne norme koje se ne sмеју кршити, чијом повредом се изазивају казне натприродних сила.“ Dž. Dž. Frejzer, *Zlatna grana: proučavanje magije i religije*, Beograd 2003, 230.

¹⁶ „Doći će u dodir sa sakralnošću koja nema nikakve veze sa svakidašnjim svijetom – sa sakralnošću mnogo dubljom, ali zato i mnogo opasnijom. Naravno, u tim se dualnostima javlja osjećaj da se izvrgava opasnostima jednog područja koje zapravo više ne pripada čovjeku. To je podzemni Svijet sa svojim misterijama polaganog procesa mineralne trudnoće koja se odvija u unutrašnjosti Zemlje-Majke.“ M. Elijade, *Kovači i alkemičari*, biblioteka Zora, GHZ 1982, 60.

¹⁷ Појмови народно стваралаштво, фолклорни (народни) наративи и предања се односе на жанрове који су настали и преносили се усменим путем, који у свом казивању имају одређену временску дистанцу и јасну поуку. У овом раду се под народним стваралаштвом, фолклорним наративом или народним предањима посебна пажња посвећује миту као непроменљиво културној форми чији елементи представљају прежитке или сурвивале давних времена.

¹⁸ „Ričard Bauman konstatuje prednost folkloristike kao transdisciplinarne i integrativne nauke, u stalnom dijaligu s drugim društvenim i humanističkim naukama.“ D. Antonijević, *Ogledi iz antropologije i semiotike folklora*, Etnološka biblioteka, knj. 51, Beograd 2010, 6.

¹⁹ D. Antonijević, *Ogledi iz antropologije i semiotike folklora*, Etnološka biblioteka, knj. 51, Beograd 2010, 9.

²⁰ Седамдесетих година 20. века група америчких фолклориста је промовисала идеју о теорији перформанса, коју су објавили у зборнику „Ka новим перспективама у фолклору“. D. Antonijević, *Ogledi iz antropologije i semiotike folklora*, Etnološka biblioteka, knj. 51, Beograd 2010, 9.

²¹ „Hajmz je odredio folklor kao proučavanje комуникацијског понашања на експресивној, естетској и стилској димензији.“ D. Antonijević, *Ogledi iz antropologije i semiotike folklora*, Etnološka biblioteka, knj. 51, Beograd 2010, 10.

²² Више у: D. Antonijević, нав. дело, 13.

²³ „Makrosociologiji je nudilo radove iz mikro-sociologije i simboličkog interakcionizма, уверен да се друштвене структуре могу разумети прoučавanjем минијатурних друштвених феномена, попут sociologije прашине или експресивне културе малih grupa.“ D. Antonijević, *Ogledi iz antropologije i semiotike folklora*, Etnološka biblioteka, knj. 51, Beograd 2010, 25.

²⁴ „Међународна подела је донекле потврдила Вуков далековиди увид у типове предања: етилошка (постање гдекојијех ствари), демонолошка (вјеровање у ствари којије нема), културно-историјска (јунаци и коњи њихови) и легенде којих, као посебне категорије, нема у Вуковој грађи.“ D. Antonijević, *Ogledi iz antropologije i semiotike folklora*, Etnološka biblioteka, knj. 51, Beograd 2010, 114.

²⁵ M. Elijade, *Kovači i alkemičari*, biblioteka Zora, GHZ 1982, 59.

²⁶ M. Elijade, нав. дело, 97–98.

²⁷ M. Elijade, нав. дело, 101.

²⁸ M. Elijade, нав. дело, 102.

²⁹ Da bismo, dakle, razumjeli funkciju kovača, moramo dozvati u pomoć mitologiju i religijske ideologije. No, kako smo upravo vidjeli, Nebeski kovač je sin, glasnik i suradnik vrhovnoga Božanstva: on završava njegovo dijelo i stalno radi u njegovo име. Posvjećenost што ју је donio Nebeski kovač не svodi се jedino на uređenje svijeta (који је, могло би се рећи, готово једна kozmologija), већ је та prosvijećenost i duhovne prirode: Kovač-Savjetodavac nastavlja i usavršuje dijelo Božje omogućujući čovjekу

разумјевanje tajni. Odavde i proizilazi kovačeva uloga pri obredima upućivanja u spolnu zrelost i u tajnim družbama, te njegova važnost u religijskom životu zajednice. M. Elijade, isto.

³⁰ „Vatra je, dakle, manifestacija jedne magijsko-religijske sile koja može mijenjati svijet i, prema tome, ne pripada ovome svijetu.“ M. Elijade, nav. дело, 85.

³¹ „U poslovicama Jakuta nailazimo na priču o istodobnom poreklu prvog šamana, prvog kovača i prvog lončara.“ M. Elijade, nav. дело, 88.

В. Панић, *Речник јсихолође умешничкој стваралаштви*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1998.

ЛИТЕРАТУРА

- D. Bandić, *Narodno pravoslavlje*, XX vek, Beograd 2010.
- D. Bandić, *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko*, XX vek, Beograd, 2008.
- E. Dirkem, *Elementarni oblici religijskog života*, Beograd, 1982.
- M. Elijade, *Kovači i alkemičari*, biblioteka Zora, GHZ 1982.
- Д. Срејовић, А. Цермановић, *Речник ћркве и римске митологије*, Српска књижевна задруга, Београд, 1987.
- Дž. Dž. Frejzer, *Zlatna grana: proučavanje magije i religije*, Beograd 2003.
- М. Недељковић, *Календар српских народних обичаја и веровања*, Ваљево 1994.
- С. Тројановић, *Вајра у обичајима и животу српског народа*, Српска краљевска академија, Књига I, Београд, 1930.
- S. Radujko, Stare Zanatlje, у: *Стари занати у Војводини*, ПЧЕСА, Историја пољопривреде, салаша и села, књ. VIII, Нови Сад – Кулпин 1992.
- С. Томић-Јоковић, Ј. Тоскић, *Живи сеоски занати у јужном крају и њихова заштита на примеру ћрнчарској, качарској и ковачкој занати*, Музеј на отвореном „Старо село“ Сирогојно, 2010.
- D. Antonijević, *Ogledi iz antropologije i semiotike folklora*, Etnološka biblioteka, knj. 51, Beograd 2010, 6.
- M. Šuvaković, *Diskurzivna analiza*, Katedra za muzikologiju Fakulteta muzičke umetnosti, Beograd 2010.

*Staša Arsenović Koprivica, MA, custodian ethnologist-anthropologist,
The Museum of Vojvodina*

THE HAMMER IN FOLK TRADITION MYTH AS A FOLKLORE NARRATIVE ON THE EXAMPLE OF THE BLACKSMITH CRAFT

Summary

At the Museum of Vojvodina, from 8th to 20th May, 2019, the exhibition *His Majesty the Hammer* could be seen, which served as the inspiration for dealing with topics from mythology and religion on the example of blacksmith craft. Seemingly simple story on a very ordinary object, took the visitors into the distant past, the history of craftsmanship, the skill and purpose of making specialized hammers. This paper studies myth as a folklore narrative, i.e. ethnological legacy, whereas the object itself is not strictly the topic of the study. The topic of this paper is setting the myth as a folklore narrative on the example of the blacksmith craft, where the hammer as an object which plays the central role, though dating back to the Stone Age. What is particularly interesting is the way this universal tool is produced.

Random cognitive processes, most often on the level of the unconscious, have helped man from the distant past to explain the unexplained. As a result of this consideration, myth, magic, and religion appeared which served as mechanisms of self-determination. The oldest item that was available to the public at the exhibition was the hammer made of stone, which belongs to the Vatin group (1700-1450 yr. BC. E.) This prehistoric segment of the exhibition had the intention of pointing not only to the age, material and purpose of the object, but also to the man's need to manipulate nature. Although conceptually unknown, mythology, magic and religion are the result of the attempt to rationalize the unexplained phenomena reflecting the relationship between the sacred and the profane with the primitive man. The mythology of the Stone Age refers to the worshiping of stone, which reflects the belief that the gods originated from the same and that it symbolizes life and fertility. Thus, after mastering the technique of cultivating the earth (processing the stone), the procedure of processing was understood as the union with nature (deity), reflecting the relationship between the sacred and the profane, that is, holiness and life. This is where the image of myth as an ethnological narrative expands, for whose understanding it is important to point out the principles of magic and its correlation with religion. The principles of practice, the need for sacrifice and the existence of the Force are nourished in almost identical ways both in religion and magic. However, there are several important points that make very clear distinction between religion and magic, which is reflected in the temporal and spatial framework and in the rituals which are being practiced. The myth is also seen here through the prism of folklore, that is, as a part of folklore. It is also about seeing myth as an evolutionary element - a survivor - that opens up number of new topics and questions.

МЕСТО И УЛОГА ПЕДАГОГА У МУЗЕЈУ

Васпитно-образовна функција музеја и музејске изложбе

Владимира Станисављевић, Музеј Војводине Нови Сад

Апстракт: У раду су представљени место, улога и области рада педагога у музеју који су произашли из нове улоге музеја у друштву. Нова улога музеја иницирала је комплекс задатака у области комуникације: излагања, публиковања и васпитно-образовног рада. У раду се додатно апострофира улога коју музејски педагог има у реализацији васпитно-образовне функције музеја и музејских изложби, као и схватања савремених теоретичара о улози музеја за музејске едукације и анимације. У светlostи конструктивистичке теорије разматран је савремени приступ организовања и презентовања музејских изложби.

Кључне речи: музеј, музејски педагог, едукација, васпитање, изложба, култура.

Кроз историју музеји су били места у којима је друштво сабирало и чувало предмете историјске, културне, уметничке и научне вредности, места искључиво намењена уском кругу богатих, привилегованих, образованих посетилаца. Тек када су постали институције од националног престижа, почели су да се отварају за широку популацију. Данас су музеји културно-научне и васпитно-образовне установе које у циљу општег интереса сакупљају, чувају, научно проучавају и презентују јавности дела из области уметности, историје, науке, етнографије, археологије и др.

О васпитно-образовној функцији музеја говори се од оног момента када је музеј постао јавна установа, систематски од раних 50-их година 20. века. Музеји су по својој дефиницији усмерени на преношење, продубљивање и ширење знања поставивши образовну функцију у средиште свог идентитета и мисије. То је једна од најлепших и најинспиративнијих улога музеја у једном друштву. Искључива усмереност музеја на стварање збирки не одговара захтевима данашњице.

Данас је све мање прихватљиво схватање по којем музеј служи искључиво музејском предмету. Примарни задатак музеја јесте заштита културне баштине пре свега прикупљање и чување музејских предмета. Ипак, уместо да служи искључиво музејским предметима, музеј треба да служи и самом човеку, да задовољи његове потребе. Без презентације и анимације путем изложби, без остваривања културно-просветних задатака, поставља се питање опстанка самих музеја. Тофлер (Alvin Toffler) упућује да по-

зновање прошлости треба претворити у средство за разумевање садашњости, а музеји могу да буду места тзв. „енклаве прошлости“ и једнако тако „енклаве будућности“ у којима треба да се излажу аспекти будућности (Шулц, 1989: 8). Гаслберг (Jorge Guslberg) говори о музејима као истраживачким лабораторијама које поред традиционалних треба да преузму нове функције – информативну, креативну, васпитно-образовну (Guslberg, 1983: 51–65). С друге стране, Кошчевић с правом тврди да музеј не сме да постане „оаза бега“ или инструмент данашње поп културе. „Музеј у основи чува баштину човечанства, материјалне доказе о облицима његовог постојања, као цивилизованог и културног бића“ (Кошчевић, 1977: 63).

До недавно је у нашим музејима музејска едукација, била у сенци осталих делатности музеја и често се сводила на тумачење садржаја сталне поставке ширем кругу посетилаца, независно од старосне структуре и образовног нивоа. Едукација у музеју била је резултат ентузијазма појединца, имала кампањски и стихијски карактер. Већ по свом садржају, музеј са собом носи васпитно-образовну компоненту. Међутим то је само предуслов. Само свесном и планском акцијом и систематским ангажовањем на развијању васпитно-образовних потенцијала музеј може одиграти одређену улогу у развоју личности и друштва.

Музејска изложба доприноси развоју научног погледа на свет, повезивању садржаја научених у школи, корелацији међу предметима, а посебно задовољењу принципа очигледности (уколико се

поставка правилно користи). Музејска експозиција мора бити презентована једноставно, а својом јасноћом излагања и аутентичношћу мора бити доступна и разумљива најширем кругу посетилаца. Упркос тој чињеници често стичемо утисак да, када се изложба поставља, не разматра се питање зашто и коме желимо да је понудимо. „Оно што ме изненадује у већини музеја јесте покушај да понуде систематизовано знање на некој сталној основи, уместо да се у средсреде на стварање увида, осећаја, концептуалног мишљења, на приступ новим идејама, на премишљање старих концепција. То инсистирање на прикупљању знања чини их само бледом верзијом школа“ (Аксентијевић, 1971: 20). Апсолутно је тачно да актуелност једног музеја није само у богатству збирки већ управо у начину њихове презентације. Јер уколико је презентација добро осмишљена, интересантна, чак и ако преноси веома мали број експлицитно датих информација, она до-приноси развоју интелектуалних способности, естетских критеријума и утиче на развијање емотивне компоненте личности. Основни вид презентације музејских фундуса је стална поставка. Она је форма дугорочне презентације основне тематике фонда збирке. Стална поставка ипак има и ограничene могућности јер приказује само један мањи део музејских фондова. Као допуна сталним поставкама користе се тематске изложбе, али и као облик реклами приликом прикупљања музејских предмета и као музејски садржај у васпитно-образовном раду музеја, која детаљније приказује историјски период, епоху, школу, стил и сл. Музејска презентација као специфичан вид комуникације тј. преноса информација пружа велике могућности за стицање знања, што музејима не би требало да буде основни циљ. Задатак изложбе је да пробуди интересовања, да подстакне младе на интелектуалну и емотивну активност, да им пренесе поруку и да им омогући да трајно обогате како сазнајну тако и вредносно мотивациону страну личности.

Иако су музеји идеална места за популаризацију научних сазнања из готово свих области, многи од њих су суочени са проблемом малог броја посетилаца и незаинтересованошћу публике. Шта је условило рестрикцију њихове пажње? Један од узрока таквог стања јесте „склоност савременог човека да се окрене оном што захтева мање времена, мање напора, а пружа некакав доживљај“ (Хавелка, 1971:

43). Други разлог је „вулгарно-просветитељски“ став музејских радника према публици који се испољава истицањем важности усвајања што већег броја информација чиме се постиже тзв. дидактички материјализам. Да би се то избегло стручњаци који се баве образовном делатношћу са публиком (водичи, музејски педагози) морају поред педагошко-психолошког образовања (које подразумева познавање различитих облика и метода рада са публиком, основних дидактичких принципа, развојних карактеристика појединих узраста – образовног нивоа, потреба и интересовања посетилаца...) имати и способност комуницирања, односно анимирања публике.

Да би изложба остварила васпитно-образовне ефekte, она мора да задовољи основне музеолошке принципе: научност, аутентичност, естетску функционалност, једноставност, приступачност и занимљивост (Аксентијевић, 1971: 27). Неопходно је да посетилац посетом задовољи неку од својих потреба као нпр. потребу за доживљајем; интелектуалним, моралним, естетским. У вези са тим неопходна је и активност посетиоца, а да би се то постигло музеалци и педагози су поставили основна правила презентације музејске грађе:

– Музејска изложба има задатак да очигледно прикаже не само типичне предмете и остали документациони материјал, већ и друштвено-историјске законитости одређене епохе. Музејске изложбе намењене специјално школској популацији морају да презентују репрезентативне експонате, а легенде и натписи морају да буду прегледни, концизни и јасни.

– Посета музеју не треба да траје дуже од 90 минута, а у том времену не треба изгубити из вида да стицање знања није једини циљ. Остваривање образовних циљева треба комбиновати са тренуцима рекреације забаве и анимације и креативног изражавања. Дидактички презентован музејски материјал развија систематичност и логичност у расуђивању, делује емотивно на ученике, изазива доживљај (Маројевић, 1990: 63). Честа грешка у васпитно-образовном раду музеја је претерано истицање дидактичности изложбе, при чему се посета музејској изложби доживљава као наставак традиционалног фронталног облика наставног рада. У многоме стога и поред васпитно-образовних могућности музеја и музејских изложби, музеји често

остају изван интересовања младих, чак се развија не ретко и аверзија према музејима и музејском поучавању. Хавелка наводи два разлога за то: склоност да се савремани човек окрене ка оном што захтева мање напора и времена (масовна и комерцијална забава); вулгарно-просветитељски став музејских радника који је резултат одсуства јасне оријентације музеја у раду са публиком (Хавелка, 1971: 43–44). То значи да школа и музеј употребљавају исти кортезијанско-рационалистички модел вербалне методе, вербални извори служе како би се напуниле дечје главе што већим бројем информација, што за крајњу последицу има формализам у знањима.

Савремени приступ организовању и презентовању изложбе захтева ненаметљиво поучавање (Miles, 1988: 88–89) и залаже се за неформално подучавање тј. подучавање које не прави разлику између учења и забаве. Искуство показује да су програми и интерпретације садржаја којима се утицало на машту и мотивацију и самостално ангажовање публике најделотоврнији. Крајњи исход таквих начина интерпретације културне баштине резултира активним учешћем у културном животу институције или бар личним ангажманом (самостално истраживање, бављење темом). Хајн (G. E. Hein) указује на могућност коришћења конструктивистичке теорије сазнања при дизајнирању музејске изложбе. Музејски програми и изложбе засноване на конструктивистичким принципима имали би следећа обележја:

— Омогућивање стицања богатог искуства на музејској изложби. Тај процес треба да креће од познатог и оног што људи већ знају или су способни да ураде;

— Изложба треба да буде дизајнирана тако да допусти чулима и уму да истражују, организују и реорганизују материјал, изводе експерименте. Такође иста треба да омогући ученицима да формирају властита значења, као и необичне и бројне асоцијације. Изложба не треба да буде линеарна, већ да омогући посетиоцу потпуну слободу избора и крећања. Изложба заснована на конструктивистичким принципима истовремено подстиче на питања, али допушта могућност истраживања одговора на њих. Конструктивизам истиче важност социјалних интеракција у процесу учења (Hein, 1996: 13).

Како музејски педагоги и водичи морају добро познавати и област коју стална или тематска изложба покрива, неопходна је стална сарадња и кон-

султације са кустосима задуженим за поједине збирке и оно што у ствари представља путоказ свима који у музејима едукују. Музеји су једине институције које поседују и омогућују контакт са оригиналним материјалним доказима човекове делатности. Управо уважавајући ту чињеницу „музеји имају привилегију и дужност да комуницирајући с посетиоцем упосле све четири функције људске свести – активирају сензацију, мисао, осећај и интуицију“ (Кањиџај, 1987: 6). Тада капацитет не сме остати неискоришћен.

Место и улога педагога у музеју

Последње деценије 20. века у великој мери су промениле схватање о недодирљивости музеја, њиховој вечној и непроменљивости у свету који се интензивно и свакодневно мења. Поред основне функције заштите културне баштине „музеји су постали много флексибилнији, осетљивији на простор и време у којем постоје, више се прилагођавају животу, потребама и жељама својих корисника“ (Суботић, према: Жилбер 2005: 6). Један од најлепших исказа у вези са музејима дао је Бери Лорд (Barry Lord) рекавши да се „музеји не баве предметима, већ људима“ (Жилбер, 2005: 6).

Посебну улогу у схватању музејске едукације, која је дефинисана као нужна делатност музеја, припада ICOM-у (Међународни савет музеја) односно њеном комитету за едукацију и културну анимацију CECA. Још је 1964. године, на међународном семинару у Паризу на тему Образовање и културна улога у музеју донета препорука о запошљавању кустоса педагога или организовања наставног центра, који би се „бринуо о менторском раду са појединцима или групама, за поједина излагања или путујуће изложбе, те за контакте са младима и осталом потенцијалном публиком“ (Цукров, 1997: 5). Поред тога што рад са публиком, уз педагошко, подразумева и андрагшко деловање, назив кустос-педагог је укорењен у источноевропским земљама, док је на западу замењен називом комуникатор (museum communicator, communication officer) (Кривошејев, 2009: 220), али и медијатор-посредник и едукатор-васпитач (Суботић, 2005: 14).

Променом музејске праксе у смислу поклањања веће пажње презентацији културног наслеђа јавности и отварању према крајњим корисницима, музеји су постали комуникатори. Музејски педагоги имају

значајну улогу по начину на који музеј комуницира са јавношћу, будући да музејски педагоги као својеврсни комуникатори и катализатори vox populis-a, преводе идеје кустоса специјалисте на језик публике. Овај посао у музејима који тежи савремености има све већи, а у много чему и водећи значај, будући да подразумева организацију и координацију јавних активности музеја и најдиректнију везу институције с публиком.

Уважавајући чињеницу да је комуникација са јавношћу понекад и пресудна за углед и позиционирање музеја у друштву, сваки музеј би требало да има бар једног музејског педагога. Стручњаци ове службе неминовно је да се перманентно образују и креативно усавршавају. У том смислу савремена музејска пракса одавно је искристалисала потребу постојања стручњака (едукатора, комуникатора, музејских педагога) овог профила у музејским установама. Све већи захтеви савременог друштва траже од музеја да постане место на којем сваки човек може да стекне нова знања и задовољи своје потребе: Музеји су места привилегованог знања и васпитања, простори у којима се чува и преноси меморија човека и природе, где се распуштају процеси и значења света, уметничка културна и научна достигнућа, додирује недодирљиво и види невидљиво (Суботић, 2005: 7–8).

Значајна улога у том контексту припада музејском педагогу. Педагог разуме процес учења у музеју, у креирању веза између садржаја и појединца, поседује вештине рада са групама посетилаца, добро процењује њихов ниво разумевања садржаја, ниво мотивације, степен креативности, селектује релевантне информације. Са све ширим дијапазоном послова којима се музејски педагог бави, шири се и концепт музеја као организације која учи.

Нова улога музеја у друштву иницирала је комплекс задатака, односно активности музеја у области комуникације: презентативне комуникације, комуникације едиција и опште комуникације. „Комуникација презентације подразумева најелементарнији облик музејске комуникације – музејске изложбе које омогућују директан дијалог са музејским предметом“ (Кривошејев, 2009: 45). Поред комуникације презентације, комуникација едиције подразумева публиковање самих предмета или систематских збирки, публиковање каталога, водича до писане презентације ужих и ширих контекста,

везаних за претходне делатности (музејску селекцију и музејску тезаурацију). Она подразумева и општу комуникацију која се односи на широк спектар различитих начина деловања у циљу ширења сазнања: од предавања и других облика живе речи преко филмова, радијских и тв емисија до употребе савремених дигиталних медија тј. процеса васпитно-образовне активности. „Музејске комуникације чине процеси: излагања, публиковања али и процес васпитно-образовне активности“, чиме се додатно апострофира битна улога коју музеј има у образовном процесу, а посредством њега и у процесима формирања друштвене свести“ (Милутиновић, 2003: 51).

С тим у вези истичу се дидактичко-методички проблеми презентације садржаја музејске експозиције и њихово инкорпорирање у наставне програме васпитно-образовних институција, иновирање облика презентације музејских садржаја коришћењем савремене информатичке технологије, креирање интерактивних облика едукације и анимације публике и израде педагошких публикација. Коришћење дигиталних медија који се јављају са развојем нових технологија (World Wide Web DVD, CD, апликације за смарт телефоне и сл.) у циљу ефикасније комуникације са средином.

Осмислити и реализовати едукативне програме музеја, интерпретирати садржаје сталне и тематских изложби, сарађивати у реализацији свих других програма, сарађивати са кустосима и осталим службама у музеју, пренети културну поруку прилагођену посетиоцу, анимирати, оживети и отворити музеј најширем кругу корисника, остварујући при том друштвени задатак музеја, задатак је педагога.

„Едукативна улога музејског педагога требала би бити саставни део културне политике сваког музеја“ (Hooper-Greenhill, 1999: 3–5). Музејски педагог не комуницира само са школском популацијом, већ са појединцима и групама од предшколске деце до особа трећег доба као и особа са инвалидитетом, па би можда било примереније то звање назвати едукатором.“ (Zucccon Marić, 2004: 273)

Од музејског педагога очекује се да буде коаутор музејских изложби или бар изложби радова насталих у креативним радионицама. Поред играоница и радионица педагоги би требало да воде и друге делатности комплементарне презентативној комуни-

кацији – семинаре, предавања, издавање едиција прилагођене широкoj публици. Тиме би се активно укључили у анимацију јавности, музеј учинили атрактивним, необичним и врло угодним местом. Колико је широк дијапазон њиховог деловања указује и чињеница да педагози добијају и задатке везане за архивистику, документацију, хемеротеку, информисање, маркетинг и сл. Музејски педагози имају значајну улогу када је реч о комуникацији музеја са јавношћу. Поклањањем веће пажње презентацији грађе јавности, отварањем према публици, која у завршници и даје легитимитет музејској изложби, музејском програму и ствара музејски производ (имиџ) музеји су постали комуникатори.

Музејски педагог је звање где један стручњак својим знањем и умећем прави везу између кустоса, изложбе и посетилаца; особа са довољним педагошким образовањем, која уз то познаје методе рада, дидактичке принципе и наставни план и програм који су неопходни за креирање сарадње са културно-образовним институцијама и успешност посете. Да резимирамо: задатак музејског педагога би се могао свести на осмишљавање и реализацију едукативних програма који омогућују продубљено бављење темом изложбе, стручна вођства и континуирани рад са публиком.

Једно од најбитнијих средстава за разумевање садржаја музејских поставки и пружања потпунијег доживљаја (поред предметних легенди, проспеката, флајера, водича каталога...) је интерпретација као специфична форма комуникације са посетиоцима. Интерпретација садржаја изложби као фундаментална форма комуникације са посетиоцима треба да, како то дефинише Америчка национална асоцијација за интерпретацију, „успоставља емотивну и интелектуалну везу између интересовања аудиторијума и инхерентног смисла атракције“ (Хацић, 2005: 147). Свако вођење или боље речено интерпретацију културне поруке и информације изложбе, потребно је прилагодити крајњем кориснику, односно његовом искуству и спознајним могућностима. Није исто водити групу ученика низих и виших разреда основне школе, средњошколце, одрасле, особе треће животне доби или особе с посебним потребама. Исто тако разлика је интерпретирати садржаје изложбе коју су поставили кустоси историчари уметности историчарима уметности (компетентној публици), напредној групи уметника или

хетерогеним групама као што су нпр. туристи. Вођење је потребно прилагодити и циљу посете, односно околностима посете крајњег корисника. Понекад је школска посета музеју мотивисана посетом само једном темом, музејским експонатом или делу изложбе који кореспондира са васпитно-образовним циљевима наставе. Успех „вођеног обиласка изложбе“ не овиси само о успешној интерпретацији, односно прилагођавању информација и културне поруке специфичном кориснику и специфичном циљу посете, већ и мношту других објективних и субјективних фактора: расположења, припремљености и поседовању професионалних компетенција водича, заинтересованости и искуства групе, садржаја изложбе итд. „Стварити пријатељску атмосферу, подстаћи радозналост, доживљај и разумевање музејских изложби, уметничких дела, јесу циљеви едукативних програма“ (Милутиновић, 2006: 256), али и интерпретације музејских изложби.

Области рада музејског педагога-едукатора Музеја Војводине

Област креирања и планирања културне делатности – Планирање рада са публиком дугорочна је и сложена активност, изузетно важан сегмент рада педагошког одељења. Планирање се врши са интенцијом да музејски програми буду део дугорочне и систематске образовне политike која ће у процес планирања укључити и све кориснике музејских услуга.

У оквиру области креирања и планирања културне делатности Музеја прецизира се Годишњи програм рада Музеја и врши се његова операционализација на месечне програме. Посебно се креирају специјални едукативни програми за појединачне категорије публике (најмлађи, школска популација, студенти, одрасли, старије особе, даровити, особе са посебним потребама, војници, туристи). Планирају се програми сарадње са васпитно-образовним институцијама, другим институцијама културе, спонзорима, са медијима, туристичким организацијама, као и маркетиншке промотивне акције, представљање на сајамским и међународним манифестацијама, стручним семинарима и друго.

Област едукације и анимације – Област едукације односи се на осмишљавање и примену нових форми васпитно-образовног рада и културне анимације публике. Поред основног облика едукације,

класичне интерпретације садржаја сталне поставке и тематских изложби примењује се низ иновација у дидактичко-методичким облицима њихове презентације: специјализована вођења и предавања, разговори, експериментални наставни часови и наставни часови као допуне методским јединицама, музејске радионице, истраживачки и креативан рад.

Комплексношћу свог материјала музеји представљају неисцрпан извор за васпитно-образовни рад, омогућују стицање знања из многобројних научних области као и повезивање тих знања у интегрални систем. Едукација у музеју омогућује да знања која посетиоци стичу буду лишена формализма, примену активних метода у процесу усвајања истих, програме који задовољавају потребе за креативношћу, открићем, авантуром. На тај начин се уноси динамика, подиже квалитет и едукативни рад ослобађа стереотипних говорно-текстуалних и илустративно демонстративних оквира.

Пратећи савремене музеолошке тенденције и достигнућа музејске педагогије Одељење реализује систематску васпитно-образовну делатност кроз специјалне едукативне програме: музејске играонице, музејске креативне радионице, музејске учионице, такмичења у познавању културне баштине, програме анимације путем дечјих часописа на језицима народа Војводине, стручна, научна и популарна предавања, концерте младих музичких талената, уметничке радионице за старије, школе веза, школе цртања и вајања за најширу јавност.

Саветовања и семинаре у циљу успостављања двосмерне комуникације, сарадњу са координаторима културне делатности Музеја и школа и оптималног коришћења музејских садржаја било у настави било у слободно време, као и менторски консултативни рад са школском популацијом.

Негујући традицију и културу народа Војводине организују се традиционални програми поводом верских празника: божићни концерти, светосавске свечаности, машкараде поводом белих поклада, програми поводом ускршњих празника, представљање фолклорне баштине и обичајног живота народа Војводине, концерте етно музике, изложбе, ликовне колоније, као и програме поводом међународних манифестација (Дани Европске културне баштине, Међународни дан музеја, Ноћ музеја и сл.).

Област комуницирања са средином – У оквиру ове области разликујемо интерну комуникацију,

комуникацију унутар колектива (која се односи на сарадњу са кустосима и другим запосленим особама у музеју) и екстерну комуникацију – са најширом јавношћу (која обухвата сарадњу са васпитно-образовним институцијама, предузећима, организацијама, удружењима, делегацијама и другим установама културе као и свим структурама друштва). У циљу креирања и реализације музејских програма музејски педагог се укључује у припреме око тематских изложби или осмишљава и организује пратеће програме у циљу анимације јавности (пројекције филмова, аудио снимака, дигиталних презентација, предавања, радионица, едукативних апликација...), самостално или са ауторима изложбе. Музјски педагог води, тумачи и интерпретира садржаје сталне поставке и тематских изложби најразличитијим структурама публике (комуникација презентације).

Област истраживања – Ова област односи се на израду пројекта и инструмената истраживања, организацију и презентацију резултата истраживања у циљу вредновања и иновирања сопствене праксе. То обухвата и вредновања изложби и других програма од стране публике, испитивања публике, потенцијалне публике и „не-публике“ (социо-демографска структура, ставови, културне потребе).

Области информисања јавности – Ова област односи се на информисање јавности путем савремених средстава информисања у циљу актуелизације програмских активности и позиционирања Музеја као значајне установе културе у ширем културном контексту. То свакако подразумева сарадњу са електронским и писаним медијима (обавештавање путем веб сајта, електронске поште друштвених мрежа), гостовања на локалним, регионалним и националним радио станицама и телевизијама, писање репортажа, најава, снимање емисија, прилога и сл. Информисање јавности остварује се и коришћењем класичних средстава информисања: пакета, позивница, програма, улазница, каталога, публикација, сувенира.

Област публиковања – Ова област се односи на едицију педагошких, методичко-дидактичких публикација: водича, каталога, проспекта, флајера, радних листова, сликовница и сл. Едукативне публикације битна су помоћна средства која корисницима помажу у разумевању садржаја и постизању пуног доживљаја музеја, као и њиховој анимацији.

Завршне констатације

Да би оживео и оправдао своје постојање музеј мора да поред своје затворености и усмерености на научни рад, своја врата широм отвори спољном свету и почне да сноси већу одговорност према посетиоцу.

Мали број музеја има целовит модел едукативног рада који произилази из осталих сегмената музејске делатности. Иако је значај едукације у музејима неоспоран и њену експанзију омета често традиционалистички став дела музејских стручњака који не жели промене и прилагођавање времену новим потребама и сензибилитету публике. Још увек је присутан став да је едукација у музејима у сенци осталих делатности музеја. Напори које музејски стручњаци чине у прикупљању, чувању, заштити и проучавању културних добара губе свој смисао уколико нису доступни најширој јавности. Век у којем живимо, време електронске културе и дигитализације, намећу императив динамичне промене у музејској пракси и модернизацију у презентацији музејских садржаја и комуникацији са средином. Садржајно богата образовна делатност, а сатим и васпитна, као и културна активност музеја, условљена је постојањем маркетиншких стратегија, елаборираних идеја, информационог, анимационог и едукативног рада са публиком, као и ангажовање одговарајућих стручњака педагога, кустоса, аниматора који директно или индиректно едукују.

С обзиром на то да је музејима у будућности намењен задатак активног информисања и комуникарања применом савремених метода теорије комуникације, они морају да прошире и продубе инструменте свог рада на плану комуникације. Увођењем нових медија у музеје који омогућују интерактиван однос са публиком остварује се креативнија комуникација и функција музејских садржаја.

Као епохално откриће савременог доба дигитализација дозвољава нове комбинације слике и звука, писане информације и видео анимације на атрактиван начин. Многи светски музеји дигитализују своје колекције, преносе их на фајлове а у музејима постоје резервисани простори за интерактивне презентације и пројекте. Отварање према непосредном културном миљеу намеће неопходност не само познавања потреба и интересовања најразличитијих културних и узрасних група, већ и садржајну

ширину музејских активности и пре свега иновације у дидактичко-методичким облицима њихове презентације. Музеј није само место сазнавања преноса информација, већ и место где је могуће постићи јединствен доживљај – утицати не само на интелектуалну, већ и на емотивну, когнитивну страну личности. Актуелна музеолошка пракса више поставља питање шта значи један изложени експонат и шта је истина о њему, него да је сам конкретан и изолован предмет циљ и сврха поставке. Да би се озбиљне теме савладале, а музејско искуство оправдало своју већу и значајнију функцију – просветну, дидактичку, пропедеутичку – у поставке и изложбе се свесно и разрађено укључује још један до недавно незамислив фактор – забава, разонода, уживање (Hilde S. 2000: 6). Управо као што Томислав Шола поручује: „Немојте подучавати, покушајте посетиоцима пружити интелектуални и емотивни ужитак бивања у музеју“ (Шола, 1988: 94).

Музејски предмет представља примарни, јединствен извор сазнавања, које се заснива на искуству, на аутентичним предметима, документима првог реда и незаменљив је у процесу образовања. Став Цералда Мата (Gerald Mat) је да музеји не треба да постану оно што је привлачно за масе – забавни паркови, тј. не треба да се упуштају у популарне или популаристичке програме, већ морају да своје програме учине популарним (према: Суботић, 2005: 27). Уважавајући чињеницу да је комуникација са јавношћу понекад и пресудна за углед и позиционирање музеја у друштву, сваки музеј би требало да ангажује музејског педагога који би својим радом допринео да музеј постане место изазова, инспирације и забаве.

ЛИТЕРАТУРА

- Barry, Lord (2007) *The Manual of Museum Learning*, Lanham, New York, Toronto, Plymouth UK: AltaMira Press – Rawman and Littlefield Publishers Inc.
- Bauer, Anton (1987?) *Mjesto muzejskog pedagoga u strukturi organizacije muzejskog kadra*, Zagreb: Vlastita naklada
- Detling, Denis (2009) *Uloga muzejskog pedagoga u muzejskoj komunikaciji na konkretnom primjeru Muzeja Slavonije*, Muzej Slavonije, Osijek,

- URL: https://www.academia.edu/5084353/Uloga_muzejskog_pedagoga_u_muzejskoj_komunikaciji_na_konkretnom_primjeru_Muzeja_Slavonije?auto=download
- Mat, Gerald, Judita Lederer, Tomas Flac (2002) *Menadžment muzeja*, Beograd: Clio
- Хавелка, Ненад (1977) Психолошки ефекти као циљ музејске изложбе и услови њиховог постизања, *Зборник историјског музеја Србије* 13–14, Београд, 312–324.
- URL: <http://imus.org.rs/wp-content/uploads/2016/09/z-369.pdf>
- Hein, G. E., What Can Museum Educators Learn from Constructivist Theory? (1996) in: Gesché, N. (ed.) *Study Series, Committee for Education and Cultural Action (CECA)*. Paris: ICOM
- Hein, George E. (1998) *Learning in the Museum*, New York: Routledge
- Kisovar-Ivanda, Tamara (2008) Museums And Schools As Learning Partners/Muzeji i škole partneri u obrazovanju, In: *Pedagogy and the Knowledge Society* vol. 2, Collected papers of 2nd Scientific Resarch Symposium, Zadar, Croatia, 185–190.
- Vladimir Krivošćev (2009) *Muzeji, publika, marketing – stalne muzejske postavke i njegova visost posetilac*, Valjevo: Narodni muzej Valjevo
- Maroević, Ivo (1990) Promjene u muzejima i potrebe za obrazovanjem, *Informatica museologica* Vol. 21 No. 1-2, Zagreb: Muzejski dokumentacioni centar, 63–65.
- Miles, Roger (1988), Nove obrazovne izložbe u prirodoslovnom muzeju u Londonu, *Informatica museologica* Vol. 19 No 1-2, Zagreb: Muzejski dokumentacioni centar, 88–89.
- Милутиновић, Јована (2002) Теорије сазнања и различити приступи тумачењу процеса учења у музеју, *Педагошка стварност* 7-8, 545–563.
- URL: <http://scindeks-clanci.nb.rs/data/pdf/0553-4569/2002/0553-45690208545M.pdf>
- Милутиновић, Јована (2003) *Хуманистички приступ у васпитно-образовној улози музеја*, Нови Сад: Савез педагошких друштава Војводине и Вршац: Виша школа за образовање васпитача
- Milutinović, J. (2003) Informalno obrazovanje – pojmovni okvir i karakteristike, *Pedagoška stvarnost* 5-6, 394–407.
- URL: <http://scindeks-clanci.nb.rs/data/pdf/0553-4569/2003/0553-45690306394M.pdf>
- Savić, Aleksandra (2012) *Muzeji u javnosti, javnost i muzejima: muzejski PR – savremeni pristupi*, Beograd: Zavod za udžbenike
- Subotić, Irina (2005) Stvoriti i voleti publiku, y: Žilber, Klod (prir.), *Muzej i publika*, Beograd: Clio i Narodni muzej, 5–32.
- Šola, Tomislav (2002) *Marketing u muzejima, ili o vrlini i kako je obznaniti*, Beograd: Clio
- Šola, T. (1988), Od obrazovanja do komunikacije, *Informatica museologica* Vol. 19 No. 1-2, Zagreb: Muzejski dokumentacioni centar, 92–95.
- URL: <https://hrcak.srce.hr/145297>
- Todorović, Milan (1977) *Pedagoška funkcija biblioteka, muzeja i arhiva i oblici saradnje sa školama – priručnik za nastavnike, bibliotekare, muzeologe i arhiviste*, Sremski Karlovci: Arhiv Vojvodine
- Hein, Hilde S. (2000) *The museum in transition. A philosophical perspective*, Washington: Smithsonian Books
- Kanjižaj, Ljerka (1987) Obrazovanje u muzeju. Stanje u muzejima Jugoslavije, *Informatica museologica* Vol. 18 No. 1-4, Zagreb: Muzejski dokumentacioni centar, 5–8.
- Cukrov, Tončika (1997) Novo lice muzeja u budućnosti – korak u novo tisućljeće, *Informatica museologica* Vol. 28 No. 1-4 Zagreb: Muzejski dokumentacioni centar, 5–13.
- Zucccon Marić, Malina (2004) Opis poslova mujejskog pedagoga, u: *II skup mujejskih pedagoga Hrvatske s međunarodnim sudjelovanjem*, 2. zbornik radova, Zagreb: Hrvatsko mujejsko društvo, Sekcija za mujejsku pedagogiju, Arheološki muzej Zadar.

*Vladimira Stanisavljević, museum councilor, pedagogue,
The Museum of Vojvodina, Novi Sad*

PLACE AND ROLE OF THE PEDAGOGUE IN THE MUSEUM Educational function of the museum and the museum exhibition

Summary

The paper critically and reasonably considers the problem of the place and role of educators in the museum, which is especially relevant in the recent approach to the museum, which is understood as a center of learning – as a place of informal and lifelong learning whereby the progress made from transmissive to contemporary, constructivist pedagogy in the museum presupposes a change in social relationships both within the museum (between the pedagogues and the curators) and in relation to society (between the museums and the visitors). The skills, knowledge and expertise of museum pedagogues are particularly emphasized, which are seen as vital tools for the development of the museum. A competent museum pedagogue understands the process of learning in the museum, has experience in creating links between the museum collections (content) and the visitors. Based on everyday tasks, one develops skills to work with visitor groups, gains experience in assessing their conceptual level, selecting relevant information, and ways to integrate ordinary knowledge with expertise. This is why a broader conceptualization of the museum pedagogue's job involves conducting meaningful research of the audience in order to determine how exhibition concepts and techniques will encourage visitors on their own interpretations. All this could enable that the museum itself becomes an organization which learns.

БИБЛИОГРАФИЈА ЧАСОПИСА „РАД МУЗЕЈА ВОЈВОДИНЕ“ 51–60 (2009–2018)

Бранка Польак, Музеј Војводине Нови Сад

Pag Музеја Војводине је стручно гласило у којем се објављују прилози везани за археологију, етнологију, историју, историју уметности, конзервацију, музеологију и друге сродне области којима се баве музеји у Војводини. У складу с тим установљене су и његове сталне рубрике. Библиографија прилога у *Pagu* објављује се сваке десете године односно након сваког десетог броја часописа. Овом библиографијом анотирани су сви саставни делови *Paga* публиковани од 2009. до 2018. године. Целокупна грађа обрађена је *de visu*, у складу са међународним стандардом ISBD(CP) (*International Standard Bibliographic Description of Component Parts*) и *Pravilnikom i priručnikom za izradu abecednih kataloga. Dio 1, 2* Еве Вероне. Због рационализације простора, библиографски опис је скраћен, тј. нису наведени подаци који се понављају у свакој јединици (назив и ISSN часописа), као и напомене везане за појединачне библиографске јединице. У јединственој индивидуалној одредници примењено је ћирилично писмо. Имена страних и домаћих аутора у часопису наведена латиницом дата су у фонетској транскрипцији. Грађа је класификована према тематским целинама односно рубрикама профилисаним у самом часопису. У оквиру тих целина поштован је азучни редослед одредница, док су наслови истог аутора навођени хронолошки. Библиографију прате *Рејиситар аутора и Рејиситар наслова*.

1. ЊЕГОВАН, Драго Уводна реч / Драго Његован // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 7-9.
2. ОЗЕР, Агнеш Реч главног и одговорног уредника : 165 година Muzeja Vojvodine / Agneš Ozer // 54 (2012), str. 7.
3. БАЛАБАН, Радмила Предмети од нефрита и/или јадеита на неолитским локалитетима у Војводини / Радмила Балабан // 55 (2013), стр. 25-33.
4. Biografija i bibliografija akademika Bogdana Brunknera : (1931–2006) / Radmila Balaban // 58 (2016), str. 27-35.
5. БАЉ, Лидија Minijaturne posude vinčanske кulture : dečije igračke ili predmeti neke druge namene / Lidija Balj // 51 (2009), str. 23-34.
6. Dečije igračke eneolitskog perioda sa Gomolave / Lidija Balj // 52 (2010), str. 37-48.
7. Arheologija detinjstva / Lidija Balj // 53 (2011), str. 133-141.
8. ВИТЕЗОВИЋ, Селена Неолитски коштани предмети из збирке Народног музеја у Зрењанину / Селена Витезовић // 54 (2012), стр. 9-21.
9. ДЕГА, Аманда Сарматски метални налази из Црвене Цркве у Градском музеју Вршац / Аманда Дега // 57 (2015), стр. 81-97.

Археологија

10. **ЖИВКОВИЋ, Мјаја**
Geofizička i arheološka istraživanja u Starčevu : novi pristup zaštiti neolitskog naselja / Мјаја Живковић, Момир Вукадиновић, Драгана Антоновић // 53 (2011), str. 7-22.
11. Okresano i глачано камено оруђе са заштитних археолошких ископавања насеља Старчеvo – Град у периоду од 2003. до 2008. године / Мјаја Живковић, Илдико Медовић, Јасна Јованов // 53 (2011), str. 23-43.
12. **ЈОВАНОВИЋ, Драган Б.**
Још једном о остацима из Карансебеша / Драган Б. Јовановић // 53 (2011), str. 45-77.
13. **ЈОВАНОВИЋ, Марија**
Метални накит са Гомолаве – старије гвоздено доба и латенски период / Марија Јовановић // 52 (2010), str. 71-89.
14. Secrets of the baskets from Čarnok of Vrbas / Марија Јовановић // 53 (2011), str. 127-132.
15. Stratigrafija keltskog насеља Čarnok u Bačkoj : (Vrbas, Vojvodina, Srbija) / Марија Јовановић // 54 (2012), str. 63-75.
16. Obrež, Beletinci – керамика из неолитске куће 1/1961 / Марија Јовановић // 56 (2014), str. 7-52.
17. Gomolava, Hrtkovci – винчанска некропола / Марија Јовановић // 57 (2015), str. 7-60.
18. Grob keltskog ратника из Čalme / Марија Јовановић // 60 (2018 [шт. 2019]), str. 11-19.
19. **КОЛЕДИН, Јован**
Нови налази Мако културе у Баčkoj : у светлу налаза из околине Баčke Palanke / Јован Коledin // 51 (2009), str. 45-64.
20. Prilog tipologiji kopalja facetiranog usadnika / Jovan Koledin // 53 (2011), str. 117-126.
21. Veliki kompozitni прivesci касног бронзаног доба / Јован Коledin // 56 (2014), str. 79-90.
22. The LATE Neolithic Settlement Mound Bordoš near Novi Bečeј, Serbian Banat, in a Multiregional Context – Preliminary Results of Geophysical, Geoarheological and Arheological Research / A. Medović, R. Hofmann, T. Stanković-Pešterac, S. Drebrodt, I. Medović, R. Pešterac // 56 (2014), str. 53-77.
23. **МАРИНКОВИЋ, Снежана**
Налази бронзаног доба са налазишта Куделјара код Клека / Снежана Marinković // 51 (2009), str. 71-76.
24. Arheološki материјал са налазишта Живанићева долја из збирке Народног музеја у Зренjanину – винчанска култура / Снежана Marinković // 52 (2010), str. 21-36.
25. Археолошка ископавања налазишта Крушка – Циглана код Томашевца / Снежана Маринковић // 54 (2012), стр. 51-61.
26. **МЕДОВИЋ, Александар**
Colouring Wildflowers of Arable Land in the Vicinity of Fortress Koznik : New Archaeobotanical Record from Medieval Serbia / Aleksandar Medović // 58 (2016), str. 7-26.
27. Археоботаничка башта Музеја Војводине / Александар Медовић // 59 (2017), стр. 7-21.
28. **МЕДОВИЋ, Илдико**
Arhitektonska plastika iz Elemira / Ildiko Medović // 51 (2009), str. 35-44.
29. Slučajni метални налази из средnjeg Banata / Ildiko Medović // 52 (2010), str. 61-70.

30. Neolitske kultne posude iz srednjeg Banata / Ildiko Medović // 54 (2012), str. 23-49.
31. МЕДОВИЋ, Предраг Ko su bili osnivači naselja tipa Kalakača? / Predrag Medović // 55 (2013), str. 7-23.
32. МИЛАДИНОВИЋ-Радмиловић, Наташа Антрополошка анализа новооткривеног скелета са локалитета Војловица – Панчево / Наташа Миладиновић-Радмиловић, Драгана Вуловић, Драгица Бизјак // 56 (2014), стр. 91-104.
33. МИЛАНОВИЋ, Драган Хоризонт бронзаног доба на налазишту Песак код Пригревице / Драган Милановић, Александар Булатовић // 53 (2011), стр. 79-90.
34. МИЛАШИНОВИЋ, Лидија Osvrt na moguću rekonstrukciju društvene strukture na moriškom sloju nekropole u Ostojićevu / Lidija Milašinović // 51 (2009), str. 65-70.
35. МИРКОВИЋ-Марић, Неда Две неолитске фигурине еквида из Народног музеја Кикинда / Неда Мирковић-Марић, Лидија Милашиновић // 55 (2013), стр. 35-46.
36. ПАНТОВИЋ, Ивана Култни хлебови / Ивана Пантовић // 52 (2010), стр. 7-20.
37. ПЕТРОВИЋ, Јелка Slikana keramika u naselju starčevačke kulture na Golokutu / Jelka Petrović // 51 (2009), str. 7-22.
38. РАДИЧЕВИЋ, Дејан Позносредњовековни хоризонт на локалитету Најева циглана у Панчеву / Дејан Радичевић, Војислав Ђорђевић // 51 (2009), стр. 87-90.
39. РАДИШИЋ, Милица слав Ђорђевић, Јелена Ђорђевић // 54 (2012), стр. 77-91.
40. СПАСИЋ, Милош Boleraski horizont Gradine na Bosutu / Miloš Spasić // 53 (2011), str. 91-115.
41. СПАСИЋ, Милош Sopotsko-lendjelski horizont Gradine na Bosutu / Miloš Spasić // 57 (2015), str. 61-80.
42. СТАНКОВИЋ-Пештерац, Тијана Geoelektrična prospekcija na lokalitetu Feudvar kod Mošorina / Tijana Stanković-Pešterac // 52 (2010), str. 49-59.
43. СТАНКОВИЋ-Пештерац, Тијана Priapus – scattered finds of a complex deity / Tijana R. Stanković-Pešterac // 59 (2017), str. 23-44.
44. ТАНАСИЋ, Верица Јединствен налаз средњовековног надгробног споменика на територији Срема / Верица Танасић и Радован Сремац // 51 (2009), стр. 77-84.
- Један век Гомолаве – A Century of Gomolava (1904–2004)**
- Међународни симпозијум одржан у Новом Саду
24–27. новембра 2004 – International Symposium
Held in Novi Sad, November 24-27, 2004.
45. БОГДАНОВИЋ, Миленко Particularism in the Proto-Starčevo Culture / Milenko Bogdanović // 51 (2009), str. 87-90.

46.

ЈОВАНОВИЋ, Борислав

Late La Tène Unfortified Settlements in the Surrounding of Gomolava : (Lower Srem) / Borislav Jovanović // 51 (2009), str. 91-102.

47.

ЈОВАНОВИЋ, Марија

Gomolava – zanatski centar Skordiska / Marija Jovanović // 51 (2009), str. 117-135.

48.

МАЈНАРИЋ-Панџић, Нивес

Recent La Tène Finds and Sites in Northern Croatia / Nives Majnarić-Pandžić // 51 (2009), str. 103-116.

Антропологија

49.

МИЛАДИНОВИЋ-Радмиловић, Наташа

Лобања из саркофага пронађеног у североисточном делу Сремске Митровице / Наташа Миладиновић-Радмиловић // 51 (2009), стр. 137-145.

50.

Антрополошка анализа налаза из гроба отвореног на локалитету Пећине у Врднику / Наташа Миладиновић-Радмиловић, Александар Капуран // 52 (2010), стр. 91-99.

51.

Страфнеов дефект на налазима мандибула из римског периода и позног средњег века са два локалитета у Војводини / Наташа Миладиновић-Радмиловић, Неда Димовски // 54 (2012), стр. 97-103.

52.

ЦОФМАН, Жужана К.

Antropološka analiza skeleta iz ranog gvozdenog doba sa arheološkog lokaliteta Vranj – Hrtkovci / Zsuzsanna K. Zoffmann // 54 (2012), str. 93-96.

Археоботаника

53.

БОРОЈЕВИЋ, Ксенија

Kulturna istorija vodenog oraha (*Trapa natans L.*) od preistorije do данас / Ksenija Borojević // 51 (2009), str. 159-173.

54.

МЕДОВИЋ, Александар

Čuruški krupnik iz 4. veka – u čvrstom zagrljaju njivskog poponca i njivskog вijušца / Aleksandar Medović // 51 (2009), str. 147-157.

55.

„Arheoznanje–arheoimanje“ : u poseti jednom сремаčком викусу из I ili II veka / Aleksandar Medović // 52 (2010), str. 101-111.

56.

Najbolje iz preistorijske Vojvodine : starчеваčka jednozrna pšenica, „kasna“, i јužnobanatski proso, „rani“ : fosilni biljni ostaci sa lokaliteta Starчеvo – Grad / Aleksandar Medović // 53 (2011), str. 143-149.

57.

Late Bronze Age plant economy at the Early Iiron Age hill fort settlement Hissar? / Aleksandar Medović // 54 (2012), str. 105-118.

58.

Sex, drugs & Petrovaradin rock : Was Field Gromwell (*Lithospermum arvense L.*) more than just an Early Bronze Age make-up? / Aleksandar Medović // 55 (2013), str. 47-52.

Палеонтологија

59.

РАДМАНОВИЋ, Дарко

Варирање морфометријских карактера тарзалних костију код врста *Bos taurus* L. (домаће говече) и *Cervus elaphus* L. (јелен) из неолитских слојева Балканског полуострва / Дарко Радмановић // 52 (2010), стр. 113-126.

Историја

60.

БАЈИЋ, Предраг

Предмети везани за бомбардовање 1999. у Збирци оружја и војне опреме у Збирци историјских предмета Музеја Војводине / Предраг Бајић // 54 (2012), стр. 177-192.

61.

Заставе у Музеју Војводине. Део 2, Заставе у Одељењу за савремену историју / Предраг Бајић, Милош Лекић // 56 (2014), стр. 175-180.

62.

Дисидентски покрет у Српском/Југословенском добровољачком корпусу 1917. године / Предраг Бајић // 59 (2017), стр. 79-89.

63.

БАРОВИЋ, Владимир

Утицај оца српског новинарства Димитрија Да-видовића на настанак и развој рубрицирања и журналистичких жанрова у српској штампи / Владимира Баровић // 52 (2010), стр. 223-231.

64.

БЈЕЛИЦА, Слободан

Неки мало познати листови који су излазили у Бачкој и Банату 1941–1944. године / Слободан Бјелица // 51 (2009), стр. 271-277.

65.

Михајло Пупин и Нови Сад / Слободан Бјелица // 58 (2016), стр. 91-97.

66.

БОЖАНИЋ, Снежана

Спор између манастира Хиландара и браће Хардомилића око Косорића / Снежана Божанић // 51 (2009), стр. 229-233.

67.

Влашко становништво на поседима Св. Стефана у Бањској / Снежана Божанић // 52 (2010), стр. 167-177.

68.

Напуштена људска пребивалишта и напуштени објекти у функцији међника српског средњовековног друштва / Снежана Божанић, Ана Елаковић // 53 (2011), стр. 151-156.

69.

БУЛОВИЋ, Гордана

Апотека „Код златног орла“ у Петроварадину / Гордана Буловић // 52 (2010), стр. 191-197.

70.

Фармацеутска штампа у Војводини између два светска рата / Гордана Буловић // 54 (2012), стр. 167-175.

71.

Апотекарске јединице мере и мерни апарати у Војводини / Гордана Буловић // 59 (2017), стр. 55-69.

72.

ВАЈАГИЋ, Предраг М.

Реквирирање звона са цркве Рођења Светог Јована Крститеља у Старој Паланци за време Великог рата / Предраг М. Вајагић // 57 (2015), стр. 143-152.

73.

Југословенска национална организација „Карађорђе“ / Предраг М. Вајагић // 58 (2016), стр. 63-82.

74.

Банско веће Дунавске бановине / Предраг М. Вајагић // 59 (2017), стр. 101-117.

75.

ВУКОВИЋ, Видак

Историјат збирке ватреног оружја у Народном музеју Зрењанин / Видак Вуковић // 52 (2010), стр. 217-221.

76.

Пар тврђавских пушака у Народном музеју Зрењанин / Видак Вуковић // 53 (2011), стр. 165-168.

77.

Збирка оружја барона Николића у Народном музеју Зрењанин / Видак Вуковић // 55 (2013), стр. 81-92.

78.
ГАВРИЛОВИЋ, Владан
Благо манастира Раковца : (попис црквеног инвентара крајем XVIII века) / Владан Гавриловић, Петар Рокак // 53 (2011), стр. 157-164.
79.
ГАРОВНИКОВ, Борис
Prilog istoriji Vanevropske zbirke životinja u Gradskom muzeju u Subotici / Boris Garovnikov // 55 (2013), str. 111-118.
80.
ГОЛУБОВИЋ, Звонимир
Ко сноси одговорност за послератну судбину фолксдојчера Војводине (1944–1948)? / Звонимир Голубовић // 51 (2009), стр. 295-314.
81.
ДЕВАВАРИ, Золтан
Színház, kultúra az impériumváltás utáni Szabadkán : (1918–1923) / Dévavári Zoltán // 55 (2013), str. 119-126.
82.
Promena vlasničke strukture u privredi Subotice : (1941–1942) / Zoltan Devavari // 56 (2014), str. 157-162.
83.
ДИМИЋ, Жарко
Покушај реконструкције „Тефтера“ карловачке породице Лукић-Хаџић из XVIII–XIX века / Жарко Димић // 51 (2009), стр. 249-260.
84.
Проблеми са смештајем породице и штаба генерала П. Н. Врангела и руских избеглица у Сремским Карловцима 1920–1922. / Жарко Димић // 59 (2017), стр. 91-100.
85.
ИВАНОВ, Александар
Стрљачко оружје из периода Другог светског рата у Народном музеју Зрењанин / Александар Иванов // 56 (2014), стр. 163-173.
86.
ИГЊАТОВ, Владислава
Оригинални летак о Збору за женско право гласа, од 10. децембра 1939. у Петровграду, у Одељењу новије историје Народног музеја у Зрењанину / Владислава Игњатов // 57 (2015), стр. 153-158.
87.
Легат породице Варади у Народном музеју Зрењанин / Владислава Игњатов, Дејан Воргић // 58 (2016), стр. 111-114.
88.
КРЧМАР, Филип
Прилог историји зрењанинског апотекарства / Филип Крчмар // 56 (2014), стр. 139-156.
89.
Торонталска жупанија у збиркама Народног музеја Зрењанин / Филип Крчмар // 57 (2015), стр. 99-114.
90.
Торонталска жупанија и њени портрети : заборављена ризница уметничког блага / Филип Крчмар // 58 (2016), стр. 37-62.
91.
Траговима Чеха у Великом Бечкереку, Петровграду и Зрењанину / Филип Крчмар // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 39-59.
92.
Тодор Манојловић и његово наслеђе у зрењанинским установама културе / Филип Крчмар // 59 (2017), стр. 119-131.
93.
ЛАКИЋ, Мирјана
Јанко Шафарик – претеча Валтровићеве музеологије и утемељивач библиотекарства у Србији / Мирјана Лакић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 61-69.
94.
ЛЕКИЋ, Милош
Војне и државне заставе из збирке Музеја Војводине / Милош Лекић // 55 (2013), стр. 73-80.
95.
Добровољци 1914–1918. и њихова организација после Првог светског рата. Застава Добровољачке

- организације Сусек / Милош Лекић // 56 (2014), стр. 119-122.
96. МАНДИЋ, Ђерђ
Orgulje i orguljarstvo u Vojvodini / Đerđ Mandić // 52 (2010), str. 207-215.
97. МАРКОВИЋ, Веселинка
Пивара у Великом Бечкереку / Веселинка Марковић // 52 (2010), стр. 199-205.
98. Pivara u Pančevu : (1722–1946) / Veselinka Marković // 53 (2011), str. 169-177.
99. МАРТИНОВ, Војислав
Политичке карикатуре Димитрија Аврамовића из 1848. године / Војислав Мартинов // 54 (2012), стр. 131-152.
100. Неми јубилеј : 40 година од отварања сталне поставке Музеја социјалистичке револуције Војводине / Војислав Мартинов // 55 (2013), стр. 53-72.
101. Употреба Франца Јозефа у аустроугарској патриотској пропаганди за време Првог светског рата / Војислав Мартинов // 56 (2014), стр. 105-117.
102. Једно сведочанство из Музеја Војводине о истарској емиграцији у Новом Саду / Војислав Мартинов // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 123-128.
103. МИЛЕНКОВИЋ, Сања
Грчки антички мит као дидактичко средство у часопису „Тик-так“ / Сања Миленковић // 58 (2016), стр. 121-132.
104. МИЛИВОЈЕВИЋ, Никола
Аустроугарски војници из Старе, Нове и Немачке Паланке у Великом рату 1914–1918. године / Никола Миливојевић // 57 (2015), стр. 131-141.
105. „Österreichische Chronik“ Jakoba Унреста о Јовану Капистрану и опсади Београда 1456. године / Никола Миливојевић // 59 (2017), стр. 45-54.
106. МИЛИНКОВИЋ, Чарна
Улога жене у средњовековној Србији / Чарна Милинковић // 52 (2010), стр. 179-184.
107. Српски учитељ у другој половини 19. и почетком 20. века на примеру Учитељске школе у Сомбору / Чарна Милинковић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 71-81.
108. МИЛОВАНОВИЋ, Сузана
Српски народни покрет 1848. према штампаним прогласима и плакатима из збирке *Револуција 1848–1849.* у Музеју Војводине / Сузана Милованић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 83-108.
109. МИРОСАВЉЕВИЋ, Боривој
Душан Шијачки – новинар, историчар и књижевник : трагом „Балканског рата“, једног од првих српских таблоида / Боривој Миросављевић // 55 (2013), стр. 127-134.
110. МИХАЈЛОВИЋ, Димитрије
Типови и модели ватреног оружја из Првог светског рата у збиркама Музеја Војводине / Димитрије Михајловић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 109-121.
111. НЕМЕТ, Ференц
Nagybecskerektől Budáig : Dr. Kiss Arnold (1869–1940) / Németh Ferenc // 55 (2013), str. 101-109.
112. Egy ismeretlen bánáti „háborús“ szakácskönyvről (1917) / Németh Ferenc // 56 (2014), str. 123-126.
113. Belgrád elfoglalása 1915 őszén és a megszállt szerbiai területek katonai közigazgatása / Németh Ferenc // 57 (2015), str. 115-123.

114.

Osvajanje Beograda u jesen 1915. godine i vojna uprava srpskih teritorija : prevod / Ferenc Nemet // 57 (2015), str. 123-129.

115.

Két elfeledett/ismeretlen újvidéki lapról / Németh Ferenc // 58 (2016), str. 83-87.

116.

O dva zaboravljeni novosadska lista : prevod / Ferenc Nemet // 58 (2016), str. 87-90.

117.

Prvi aeromiting u Novom Sadu – „letački dani“ 11. i 12. maja 1913. / Ferenc Nemet // 59 (2017), str. 71-77.

118.

ЊЕГОВАН, Драго

Један мање познати извештај о „рацији“ у јуној Бачкој 1942. године / Драго Његован // 51 (2009), стр. 279-294.

119.

ОТИЋ, Љубица

Венчане фотографије у делима војвођанских фотографа у збирци „Грађанска ношња“ Музеја Војводине / Љубица Отић // 58 (2016), стр. 99-109.

120.

РОШУ, Коста

Prezențe culturale românești în Voivodina : contribuție la patrimoniul cultural al românilor din Serbia / Costa Roșu // 55 (2013), str. 93-100.

121.

Biserici Ortodoxe Românești din Voivodina / Costa Roșu // 57 (2015), str. 159-166.

122.

СМИЉАНИЋ, Јелена

Српски народни покрет 1848/49. и улога Ђорђа Стратимировића / Јелена Смиљанић // 51 (2009), стр. 261-270.

123.

СМИРНОВ-Бркић, Александра

Тумачење хеленског мита код Милоша Н. Ђу-

рића / Александра Смирнов-Бркић // 52 (2010), стр. 155-165.

124.

СТАНОЈЕВ, Иван

Трансформације функција архитектонског простора : Јерменска и Јовановска црква у Новом Саду / Иван Станојев // 54 (2012), стр. 153-165.

125.

СТОЈКОВ, Татјана

Народни покрет „Отпор“ / Татјана Стојков // 53 (2011), стр. 179-185.

126.

Zmajeve dečje igre / Tatjana Stojkov // 58 (2016), str. 115-120.

127.

СТОЈКОВСКИ, Борис

Суботица под османском управом / Борис Стојковски // 52 (2010), стр. 185-190.

128.

ХОРВАТ, Александар

„Барањска република“ 1921. године / Александар Хорват // 56 (2014), стр. 127-137.

129.

ЦВЕТАНОВИЋ, Милован

Акт католика Петроварадинског Шанца од септембра 1747. и први велики судија Новог Сада Игнац Хајл – инструменти државне политike на локалном нивоу / Милован Цветановић // 51 (2009), стр. 235-247.

130.

ЦВИЈАНОВИЋ, Ирина

Абу Хамид о муслиманима у земљи Словена и јужној Угарској / Ирина Цвијановић // 54 (2012), стр. 119-130.

Историја уметности

131.

АРАЂАН, Ивана

Портретна фотографија као огледало друштва и грађанске културе у Великом Бечкереку у другој половини 19. века до тридесетих година 20. века : избор из фотографског опуса Олдалових, Ороси Лажоша и Ђуре Рокнића – Фотографски фонд збирки Народног музеја Зрењанин / Ивана Арађан // 58 (2016), стр. 149-159.

132.

БОЖИЋ, Ивана

Sava Šumanović, „Natura Morte, Les Feuille libre“ u Krolier-Miler muzeju, Oterlo, Holandija / Ivana Božić // 56 (2014), str. 181-190.

133.

БРДАР, Валентина

Гробља на Транџаменту : (културно-историјска и стилска анализа) / Валентина Брдар, Катарина Добрић // 57 (2015), стр. 167-173.

134.

ГАРИЋ, Драгана

Od metle do dame : kritika ženske mode kroz kari-katuru u srpskoj štampi krajem XIX i početkom XX veka / Dragana Garić // 52 (2010), str. 233-245.

135.

Тамо где хуманизам почиње, догматизам пре-стаје : ратни и послератни Коњовић у Збирци савре-мене уметности Музеја Војводине / Драгана Гарић Јовичић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 129-138.

136.

ДИМКИЋ, Биљана Крчмар

Александар Секулић у светлу свог легата у На-родном музеју Зрењанин / Биљана Димкић Крчмар // 58 (2016), стр. 161-176.

137.

ЈОВАНОВ, Јасна

Легати у Србији / Јасна Јованов // 52 (2010), стр. 257-269.

138.

КВАС, Милана

Пусен и Милуновић : документи из Спомен-збирке Павла Бељанског / Милана Квас // 52 (2010), стр. 247-256.

139.

КРАШЊАК, Иван

Križ princa Eugena Savojskog na Vezircu kod Pe-trovatradina / Ivan Krašnjak // 52 (2010), str. 271-280.

140.

КРЧМАР, Филип

Lipot Baumhorn – поводом 150 година од ро-ђења / Филип Крчмар // 52 (2010), стр. 295-307.

141.

Спомен-обележја у порти Успенског храма у Зрењанину / Филип Крчмар, Дејан Воргић // 53 (2011), стр. 193-205.

142.

ЛАЗИЋ, Љиљана

Заставе грађанских организација у Новом Саду : (1850–1950) / Љиљана Лазић // 55 (2013), стр. 135-158.

143.

Шандор Сарваш – технолог лутака и дуборезац / Љиљана Лазић // 57 (2015), стр. 175-186.

144.

Афера нестанка портрета царице Јелисавете из Градске куће у Новом Саду у светлу новинских извештаја 1936–1938. године / Љиљана Лазић // 58 (2016), стр. 133-148.

145.

МИЛОВАНОВИЋ, Лепосава

Стеван М. Станковић / Лепосава Миловановић // 54 (2012), стр. 193-212.

146.

РАЈЧЕВИЋ, Угљеша

Vaјар Дејан Бешлин : (1897–1967) / Угљеша Рај-чевић // 52 (2010), стр. 281-293.

147.

СКОКО, Оливера

Почетак изложбене делатности у Великом Беч-кереку / Оливера Скоко // 55 (2013), стр. 159-164.

148.
СТОЛИЋ, Јованка
 Рајко Мамузић / Јованка Столић // 54 (2012), стр. 213-225.
149.
ШИЛИНГ, Леда
 Metalni votivi u pravoslavnom manastiru u Bođanima / Silling Léda // 53 (2011), str. 187-192.
- Етнологија**
150.
АРСЕНОВИЋ-Копривица, Стаса
 Бачварска радионица из Српске Црње / Стаса Арсеновић Копривица // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 153-164.
151.
БАБИЋ, Бранка
 Пољопривредни музеј у Зрењанину : од идеје до „реализације“ / Бранка Бабић // 58 (2016), стр. 213-228.
152.
БАНСКИ, Марија
 Колекција калупа за чоколаду у Етнолошкој збирци Музеја Војводине / Марија Бански // 51 (2009), стр. 175-190.
153.
БУГАРСКИ, Татјана
 Обућа у Етнолошкој збирци Музеја Војводине / Татјана Бугарски // 51 (2009), стр. 191-208.
154.
 Елементи свадбених обичаја у Гибарцу / Татјана Бугарски // 52 (2010), стр. 127-137.
155.
 Колекција прибора за пушење у Етнолошкој збирци Музеја Војводине / Татјана Бугарски // 53 (2011), стр. 257-277.
156.
 Без пипенки нема Бадње вечери : празнична храна у Војводини као део културног наслеђа / Татјана Бугарски // 58 (2016), стр. 199-211.
157.
ГАЈИЋ, Славица А.
 Стаклена чаролија Уроша Чавића : осликовање на стаклу / Славица А. Гајић // 53 (2011), стр. 279-292.
158.
ГРУБИЋ, Рајка
 Утицаји барока на народно стваралаштво средњег Баната / Рајка Грубић // 51 (2009), стр. 209-222.
159.
 Годишњи вашари у Великом Бечкереку : (из угља локалне штампе) / Рајка Грубић // 55 (2013), стр. 165-171.
160.
 Две поклоњене колекције у Етнолошкој збирци Народног музеја Зрењанин / Рајка Грубић // 56 (2014), стр. 191-218.
161.
 Жене у занатској делатности у Великом Бечкереку – Петровграду / Рајка Грубић // 59 (2017), стр. 153-167.
162.
ЂОРЂЕВИЋ, Јадранка Црнобрња
 Деџији dodatak kao strategija prevazilaženja nesigurnosti – na primeru Gaja i Vranja / Jadranka Đorđević Crnobrnja, Jovana Diković // 55 (2013), str. 187-197.
163.
ЂУЋИЋ, Тања
 Колекција алатки и справа за прераду конопље у Музејском комплексу Кулпин / Тања Ђућић // 59 (2017), стр. 133-151.
164.
ИДВОРЕАН-Стефановић, Братислава
 Развој технике и алата за упредање текстилног влакна / Братислава Идвореан-Стефановић // 53 (2011), стр. 219-255.
165.
КРЕЛ, Александар
 Немачко удружење Кикинда : ревитализација немства у Кикинди / Александар Крел // 55 (2013), стр. 199-209.

166.

МАРЈАНОВИЋ, Весна

Крсна слава, српски породични ритуал у контексту сакралног и профаног / Весна Марјановић // 53 (2011), стр. 207-217.

167.

МИХИЋ, Ксенија

Колекција прибора за пушење Етнолошког одељења Народног музеја у Зрењанину / Ксенија Михић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 165-192.

168.

РАДУЛОВАЧКИ, Љиљана

Вашари у Шиду / Љиљана Радуловачки // 51 (2009), стр. 223-228.

169.

СЕЧ-Пинћир, Анка

Neke promene u svadbenom ciklusu kod Slovaka u Pivnicama / Anka Seč-Pinćir // 52 (2010), str. 139- 153.

170.

Колекција посуда плетених од врбовог прућа у Збирци становања Етнолошког одељења Музеја Војводине / Сеч-Пинћир Анка // 57 (2015), стр. 203- 217.

171.

ТРИФУНОВИЋ, Љиљана

Зооморфни орнаменти на текстилном покућству / Љиљана Трифуновић // 58 (2016), стр. 177-197.

172.

ФОРКАПИЋ, Филип

Сејалице за стрна жита у Колекцији сејалице Музеја Војводине – Музејског комплекса Кулпин / Филип Форкапић // 55 (2013), стр. 173-186.

173.

Сејалице за окопавине у Колекцији сејалице Музеја Војводине – Музејског комплекса Кулпин / Филип Форкапић // 57 (2015), стр. 187-202.

174.

ШЕКАРИЋ, Богдан

Збирка фотографија др Радивоја Симоновића у Етнолошком одељењу Музеја Војводине / Богдан Шекарић // 54 (2012), стр. 227-235.

175.

Етнолошки архив Војводине / Богдан Шекарић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 139-152.

Конзервација

176.

БОГОЈЕВИЋ, Слободан

Превентивни третман металних археолошких предмета у депоима / Слободан Богојевић // 51 (2009), стр. 315-329.

Педагогија

177.

СТАНИСАВЉЕВИЋ, Владимира

Едукативни програми Музеја Војводине / Владимира Станисављевић // 59 (2017), стр. 169-180.

178.

Музејска креативна радионица „Новосадски храмови“ / Владимира Станисављевић, Дарјуш Самић // 51 (2009), стр. 331-336.

Нумизматика

179.

ДОБРИЋ, Снежана

Колекција порцеланског новца из Нумизматичке збирке Музеја Војводине / Снежана Добрић // 59 (2017), стр. 181-190.

180.

Део оставе цекина из Футога / Снежана Добрић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 193-206.

Музеологија

181.

ДУБРОВИЋ, Ервин

Što sve obuhvaćaju edicije jedne izložbe : primjeri Muzeja grada Rijeke / Ervin Dubrović // 57 (2015), str. 235-244.

182. ЂУЋИЋ, Тања *Један осврт на ветрењачу у Бачкој Тополи / Тања Ђуђић // 52 (2010), стр. 309-317.*
183. ЈОВАНОВ, Ана *Галерија ликовне уметности поклон збирка Рајка Мамузића : прилог рецепцији колекције / Ана Јованов // 54 (2012), стр. 251-261.*
184. ЈОВАНОВ, Јасна *Манифестација „Ноћ музеја“ на Тргу галерија у Новом Саду / Јасна Јованов, Марија Тодоровић, Лолита Пејовић // 54 (2012), стр. 237-249.*
185. КНЕЖЕВИЋ, Наташа *Prirodnačko odeljenje Narodnog muzeja u Zreñjaninu od osnivanja do danas / Nataša Knežević // 54 (2012), стр. 263-266.*
186. Стална поставка Природњачког одељења Народног музеја Зрењанин – приказ диораме / Наташа Кнежевић // 57 (2015), стр. 219-233.
187. МУСТЕДАНАГИЋ, Лидија *Тематска изложба и њене варијанте – у духу конструтивистичке парадигме / Лидија Мустеданаѓић // 53 (2011), стр. 305-315.*
188. *Fenomen vodenog znaka i novi pogled na mesto i vreme nastanka „Rukopisnog četvorojevandjelja iz 16. veka“ / Lidija Mustedanagić, Đerđ Mor // 56 (2014), str. 231-245.*
189. ОГЊАНОВИЋ, Јелена *Галерија као учионица : Галерија Матице српске – место развоја креативности и критичког мишљења код деце средњошколског узраста / Јелена Огњановић // 56 (2014), стр. 247-259.*
190. ОРЛОВИЋ-Чобанов, Милица *Едукативна делатност у Спомен-збирци Павла Бељанског од 1979. до 2009. године / Милица Орловић-Чобанов // 53 (2011), стр. 293-304.*
191. ПОПОВ, Славица *Почеци изложбене делатности Савремене галерије у Зрењанину (1956–1963) – изложбе у фоајеу Народног позоришта „Тоша Јовановић“ у Зрењанину / Славица Попов // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 207-221.*
192. РАЈИЋ, Исидора *Evaluacija veb-sajtova muzeja i galerija u Novom Sadu / Isidora Rajić, Uglješa Stankov, Miroslav Vujičić // 59 (2017), str. 191-198.*
193. СТАНКОВИЋ-Пештерац, Тијана *Teorijska streljenja i prođor prirodnih nauka u arheologiju / Tijana Stanković-Pešterac // 56 (2014), str. 219-230.*
- Културни менаџмент**
194. ВУЛИЧИЋ, Мирослав *Faktori uspeha veb prezentacija muzeja – primer Muzeja Vojvodine / Miroslav Vujičić, Uglješa Stankov, Snežana Besermenji // 52 (2010), str. 319-327.*
- Грађа**
195. АНТОЛОВИЋ, Михаел *Меморандум Немачке странке из 1927. године / Михаел Антоловић // 51 (2009), стр. 337-340.*
196. БАЈИЋ, Предраг *Документ Југословенске војске у отаџбини *Национализација Југославије у Војводини* из фонда Војног архива у Београду / Предраг Бајић // 51 (2009), стр. 341-347.*

197.

ВИШЕКРУНА, Данка

Ускршњи обичаји у Новом Саду. [Део 1] / Данка Вишекруна // 52 (2010), стр. 329-339.

198.

Ускршњи обичаји у Новом Саду. Део 2 / Данка Вишекруна. – Напомене на крају текста. – Библиографија: стр. 339 // 55 (2013), стр. 211-228.

199.

Свадбени обичаји Срба у Новом Саду по казивању Анђелије Џаревић / Данка Вишекруна // 56 (2014), стр. 261-273.

200.

Песме о моди међу Србима у Војводини / Данка Вишекруна // 57 (2015), стр. 245-252.

201.

ЊЕГОВАН, Драго

Један документ о раду судских комисија у Банату 1942. године на сахрањивању жртава јануарске „Рације“ у јужној Бачкој / Драго Његован // 55 (2013), стр. 229-233.

202.

Правилник за организацију рада Комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Војводини, из септембра 1944. године / Драго Његован // 56 (2014), стр. 275-291.

203.

РАДУЛОВАЧКИ, Јиљана

Царинарнице – малте у прошлости Митровице / Јиљана Радуловачки // 57 (2015), стр. 253-256.

Библиотека

204.

СПАСОЈЕВИЋ, Марија

Легат Богдана Брукнера у Библиотеци Музеја Војводине / Марија Спасојевић // 54 (2012), стр. 267-270.

Јубилеји

205.

КУРУЧЕВ, Драгана

Обележавање јубилеја – 90 година од рођења Зорана Петровића, сликара, професора и писца / Драгана Куручев // 54 (2012), стр. 274-276.

206.

ЊЕГОВАН, Драго

Значајан јубилеј српске музеологије : од Музеја Врбаске бановине до Музеја Републике Српске : (1930–2010) / Драго Његован // 54 (2012), стр. 271-273.

Из музеја и галерија

207.

АРСЕНОВИЋ-Копривица, Сташа

Историја, култура и традиција војвођанских Словака / Сташа Арсеновић-Копривица // 59 (2017), стр. 199-202.

208.

БАЈИЋ, Предраг

Спомен-соба 1. бригаде Копнене војске Србије / Предраг Бајић // 53 (2011), стр. 318-319.

209.

БАЉ, Лидија

Праисторијска метропола у Галерији САНУ / Лидија Баљ // 51 (2009), стр. 387-389.

210.

Сарадња Музеја Војводине на изложби „Ново доба: живот мајке и бебе у неолиту Балкана“ / Лидија Баљ // 59 (2017), стр. 216-217.

211.

Žensko telo kao univerzalni jezik od praistorijske уметности до данас / Lidija Balj // 60 (2018 [шт. 2019]), str. 232-233.

212.

БЕЛИЋ, Угљеша

Ratna propaganda u Vojvodini : 1941–1945 / Uglješa Belić // 53 (2011), str. 328-329.

213.

БОЈИЋ, Мирјана

Све је само реклама. Сегменти модерне рекламе у Војводини до 1941. године / Мирјана Бојић, Чарна Милинковић // 56 (2014), стр. 295-296.

214.

БОЈКОВИЋ, Слађана

Музејска документација : улога и место, стандарди и њихова примена / [Слађана Бојковић] // 56 (2014), стр. 307-309.

215.

ВАЛЕРЈЕВ, Нела Огурлић

Oslikani streљачки ciljevi : izložba Muzeja Vojvodine „Stara meta – novo odstojanje“ u Muzeju grada Rijeke. Preneto iz: *Novi list*, Rijeka, 8. maj 2015. / Nela Valerjev Ogurlić // 57 (2015), str. 265.

216.

ВЕЛЕНДЕЧИЋ, Слађана

Vox populi о римским шлемовима у Музеју Војводине / Слађана Велендечић // 51 (2009), стр. 380-383.

217.

Музеј за децу : креативан приступ комуникацији са децом / Слађана Велендечић, Александра Стеванов, Татјана Бугарски, Лидија Баљ // 57 (2015), стр. 261-264.

218.

ВЕЉАНОВИЋ, Зоран

Од злата кошница : [изложба *Блајо из кошнице – Og Музеја Мађиће српске до Музеја Војводине : 1847–1947–2017*] / Зоран Вељановић // 59 (2017), стр. 203-206.

219.

ВУКСАНОВИЋ, Данило

О изложби „Сачувајмо... : конзервација и рестаурација у Музеју Војводине“ : Музеј Војводине, Нови Сад, мај-јун 2011. године / Данило Вуксановић // 53 (2011), стр. 326-327.

220.

ГАРИЋ, Драгана

Ljubav, magija i obredi : izložba o ljubavi u vizuelnoj umetnosti australijskih Aboridžina / Dragana Gařić // 56 (2014), стр. 298-299.

221.

ГРГУРОВИЋ, Весна

На путу прерастања збирке у музеј : примена јавних радова у Музејској збирци Културног центра Врбаса / Весна Гргуровић // 51 (2009), стр. 361-365.

222.

Друга национална Ноћ музеја у Врбасу / Весна Гргуровић // 51 (2009), стр. 384-385.

223.

Gospodari gline i žita : izložba Muzeja Vojvodine u Muzejskoj zbirci Kulturnog centra Vrbasa / Vesna Gr-gurović // 54 (2012), str. 278-280.

224.

ДОБРИЋ, Снежана

Музеј Војводине у Ноћи музеја 2009. године / Снежана Добрић // 51 (2009), стр. 383-384.

225.

ДОБРОВИЋ-Бојановић, Јелена

Скандинавски дизајн стакла у 20. веку : изложба *Dodir stakla* у Музеју Војводине, 21. март – 21. април 2017. године / Јелена Добровић-Бојановић // 59 (2017), стр. 211-212.

226.

Јединствена колекција порцеланског новца / Јелена Добровић-Бојановић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 230-231.

227.

ЂОРЂЕВИЋ, Мaja

Две деценије археолошких истраживања у Чуругу / Мaja Ђорђевић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 223-226.

228.

ЂУЂИЋ, Тања

Радионице из превентивне конзервације ЦИК-а / Тања Ђуђић // 54 (2012), стр. 292-293.

229.

ИГЊАТОВИЋ, Миле

Графика као ликовна фиксација феномена живота / Миле Игњатовић // 51 (2009), стр. 371-373.

230. Цртежи и слике Ратка Шоћа као белешке токова ликовне мисли / Миле Игњатовић // 51 (2009), стр. 374-375.
231. Сликарство XX века у Војводини – из колекције Музеја Војводине / Миле Игњатовић // 52 (2010), стр. 364-366.
232. Свет керамике Марине Поповић / Миле Игњатовић // 53 (2011), стр. 320-322.
233. Војводина какву сам одувек волео : [ретроспективна изложба слика Гиге Ђурагића] / Миле Игњатовић // 53 (2011), стр. 323-324.
234. ЈАКШИЋ, Милан
Прича о екслибрису : изложба Музеја Војводине / Милан Јакшић // 54 (2012), стр. 280-282.
235. ЈАНКОВИЋ, Бранка Кнежевић
Поводом изложбе „Свет керамике“ Марине Поповић / Бранка Јанковић Кнежевић // 53 (2011), стр. 322.
236. ЈОВАНОВ, Ана
„Социјализам и модерност: умјетност, култура, политика 1950–1974.“ : изложба Музеја савремене умјетности у Загребу / Ана Јованов // 54 (2012), стр. 289-291.
237. ЈОВАНОВИЋ, Марија
Неолитска пластика на тлу Београда / Марија Јовановић // 51 (2009), стр. 386-387.
238. Izložba Crna Bara–Prkos / Marija Jovanović // 56 (2014), str. 294-295.
239. Стална поставка Градског музеја Врбаса / Марија Јовановић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 239-245.
240. КВАС, Милана
„Мирољуб Краљевић и следбеници“ у Спомен-збирци Павла Бељанског / Милана Квас ; фото Бранислав Лучић // 58 (2016), стр. 236-240.
241. КНЕЖЕВИЋ, Наташа
Popularizacija pojma biodiverziteta na primeru aktivnosti Narodnog muzeja iz Zrenjanina / Nataša Knežević // 51 (2009), str. 357-361.
242. КОЛЕР, Манфред
Vergessene österreichische Barockkunst in der Nachbarschaft : (Banat, Ungarn und Vojvodina) : izložba „Radovi bečkih baroknih majstora u Vojvodini“, autora Žužane Korhec Pap, Gradski muzej Subotica, od 11. decembra 2015. do 16. septembra 2016. Preneto iz *Kunstgeschichte Aktuell*, 1, Wien 2016, 6 / Manfred Koller // 58 (2016), str. 229-231.
243. КОСТИЋ, Љиљана
Male priče vojvođanskih gradova / Ljiljana Kostić // 56 (2014), str. 299-300.
244. КУРУЧЕВ, Драгана
Изложба слика и промоција монографије Љубодрага Јанковића – Јалета у Градском музеју Вршац / Драгана Куручев // 51 (2009), стр. 376-379.
245. Карло Направник у светлу новог истраживања поново међу Вршчанима / Драгана Куручев // 52 (2010), стр. 367-372.
246. Сликар историје и портрета : Константин Данил (Лутош, 1802 – Велики Бечкерек, 1873) / Драгана Куручев // 56 (2014), стр. 305-307.
247. ЛАКИЋ, Мирјана
Почеци образовања учитеља у Војводини / Мирјана Лакић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 227-229.

248.

МАКСИМОВИЋ, Зоран

Осветљавање театарске прошлости : Позоришни музеј Војводине у сусрет тридесетогодишњем јубилеју / Зоран Максимовић // 53 (2011), стр. 317-318.

249.

МАРТИНОВ, Војислав

Willy – zlatne godine filmskog plakata : izložba Muzeja grada Rijeke u Muzeju Vojvodine, maj-april 2013. / Vojislav Martinov // 55 (2013), str. 251-252.

250.

МИЛАДИНОВИЋ-Радмиловић, Наташа

Приче људских лобања : изложба у Градском музеју Суботица / Наташа Миладиновић-Радмиловић // 55 (2013), стр. 235-236.

251.

МИЛИНКОВИЋ, Чарна

Стручни скуп о тенденцијама у музеологији / Чарна Милинковић и Тијана Станковић-Пештерац // 51 (2009), стр. 392-395.

252.

МИЉКОВИЋ, Душан

Први светски рат и Војводина / Душан Миљковић // 51 (2009), стр. 369-371.

253.

Егзотична изложба Музеја Војводине / Душан Миљковић // 55 (2013), стр. 252-253.

254.

Хроника прохујалих времена : изложба „Радна етика и друштвена естетика“ у Музеју Војводине / Душан Миљковић // 57 (2015), стр. 260-261.

255.

Ствараоци : седамдесет година омладинских радних акција : изложба Музеја Војводине / Душан Миљковић // 58 (2016), стр. 244-245.

256.

Срем у светлости васељене : фотографије Слободана Шушњевића у Музеју Војводине / Душан Миљковић // 59 (2017), стр. 206-207.

257.

Дивљи запад у наративу савремене музеалности / Душан Миљковић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 237-238.

258.

МУСТЕДАНАГИЋ, Лидија

Rimski šlemovi iz Muzeja Vojvodine / Lidija Mustedanagić // 51 (2009), str. 366-369.

259.

Hođ Šерлока Холмса / Лидија Мустеданагић // 52 (2010), стр. 357-359.

260.

Karneval – svuda! : izložba i katalog „Na kraju i na početku karneval“ Vesne Marjanović u Muzeju Vojvodine, februar-mart 2012. / Lidija Mustedanagić // 54 (2012), str. 283-284.

261.

Čitanje tajni – arheološki nakit : izložba „Nakit – skriveno značenje“ u Muzeju Vojvodine, 10. maj – 15. jul 2013. / Lidija Mustedanagić // 55 (2013), str. 248-250.

262.

Замисли живот на 33 обртаја : изложбе о југословенском року и лонгплеј плочама у Музеју Војводине / Лидија Мустеданагић // 55 (2013), стр. 254.

263.

Svete slike kao pratioci čitalačkih stremljenja : izložba „Tempus Sanctorum“ u Muzeju Vojvodine od 12. decembra 2013. do 1. februara 2014. / Lidija Mustedanagić // 56 (2014), str. 293-294.

264.

Heroji baštine : izložba „Od nitni do šlema – konzervacija i restauracija pozlaćenog rimskog šlema“, autorke Tijane Stanković-Pešterac / Lidija Mustedanagić // 57 (2015), str. 259-260.

265.

Један сасвим аутентичан Банат : изложба „Мој Банат“ Милана Живковића у Музеју Војводине / Лидија Мустеданагић // 58 (2016), стр. 240-241.

266.

Interdisciplinarni pristup ribarstvu u Vojvodini : [izložba *Ribari iz ravnice* Muzeja Vojvodine i JVP Vode Vojvodine] / Lidija Mustedanagić // 58 (2016), str. 241-244.

267.

Један поглед на изложбу Милана Пивничког : Музеј Војводине, 7–17. март 2017. / Лидија Мустеданагић // 59 (2017), стр. 212-214.

268.

Riskantan naziv, škakljiva tema, uprečatljiva građa / Lidija Mustedanagić // 59 (2017), str. 217-220.

269.

У славу оца Србије / Лидија Мустеданагић // 59 (2017), стр. 220-222.

270.

Документарац у служби популяризације археолошких истраживања / Лидија Мустеданагић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 236.

271.

Од *Карпачије* до руског фронта – стопама лекара и писца Артура Мунка / Лидија Мустеданагић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 246-247.

272.

Knjiga u fokusu : dve bečke izložbe / Lidija Mustedanagić // 60 (2018 [шт. 2019]), str. 248-251.

273.

НАЛЧИЋ, Ивана Божић

Secesija u subotičkim riznicama : izložba Gradskog muzeja u Subotici / Ivana Nalčić Božić // 54 (2012), стр. 285-288.

274.

НЕМЕТ, Ференц

Када емоције крену на пут... : изложба Музеја Војводине „Срећа путује – Честитке у војвођанским домовима“ / Ференц Немет // 53 (2011), стр. 325-326.

275.

ЊЕГОВАН, Драго

Парадигме Банатске војне крајине : поводом изложбе Веселинке Марковић „На граници два царства: Банатска војна крајина 1764–1872“, Музеј Војводине, Нови Сад 2014. / Драго Његован // 57 (2015), стр. 257-259.

276.

ОПАЧИЋ, Бранкица

Од мерне иконе до страшног суда – икона у животу православног човека : изложба Музеја „Дом икона и сликарства С. П. Рјабушинског“ из Москве у Градском музеју Сомбор, 24. мај – 31. јун 2013. године / Бранкица Опачић // 56 (2014), стр. 301-302.

277.

ОТИЋ, Љубица

Ala smo se naodmarali... : omiljena mesta na kojima su se Vojvođani odmarali krajem 19. i tokom 20. veka / Ljubica Otić // 57 (2015), str. 266-267.

278.

ПОПОВИЋ, Милкица

Завичај на Дунаву / Милкица Поповић // 52 (2010), стр. 360-361.

279.

РАДИСАВЉЕВИЋ, Катарина

Дух жита / Катарина Радисављевић // 55 (2013), стр. 237-239.

280.

РАЦКОВ, Дарinka

Портрети из Градског музеја Вршац / Даринка Рацков // 52 (2010), стр. 373-374.

281.

РОМЕЛИЋ, Живка

Колекција дозидница у Етнолошком одељењу Музеја Војводине / Живка Ромелић // 52 (2010), стр. 362-363.

282.

СЕЧ-Пинћир, Анка

Zapisи u vremenu – Fotografije dr Radivoja Simonovića : izložba Muzeja Vojvodine / Anka Seč Pinčir ; foto Branislav Marković // 58 (2016), str. 234-236.

283.
СТАНКОВИЋ-Пештерац, Тијана
Šlemovi iz Berkasova na izložbi o Hromaciju Akvi-lejskom u Udinama / Tijana Stanković-Pešterac // 51 (2009), str. 389-392.
284.
Музеј данас : промене и континуитет / Тијана Станковић-Пештерац // 51 (2009), стр. 395-396.
285.
Господари глине и жита : изложба Музеја Војводине, октобар 2011 – фебруар 2012. / Тијана Станковић-Пештерац // 54 (2012), стр. 277-278.
286.
Konstantin – 313. godina, Milanski edikt i vreme tolerancije / Tijana Stanković-Pešterac // 55 (2013), str. 243-247.
287.
„Konstantin – 313. godina“ u rimskom Koloseumu / Tijana Stanković-Pešterac // 55 (2013), str. 247-248.
288.
О изложби „Тајне древног Борђоша“ у Дому културе Нови Бечеј / Тијана Станковић-Пештерац // 58 (2016), стр. 232-234.
289.
Музеј Војводине на изложби Мађарског националног музеја / Тијана Станковић-Пештерац // 59 (2017), стр. 214-216.
290.
Позлаћени римски шлемови Музеја Војводине на изложби у Аквилеји / Тијана Станковић Пештерац // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 234-235.
291.
СТЕПАНОВ, Сава
O svetlučavim šumama na slikama Save Stojkova / Sava Stepanov // 53 (2011), str. 319-320.
292.
СТЕФАНОВ, Александра
„Велика Иза Влаха Буковца“ : изложба Спомен-збирке Павла Бељанског у Дому Војске Србије у Београду / Александра Стефанов // 56 (2014), стр. 302-304.
293.
СТОЈКОВ, Тања
Изложбени плакати Музеја Војводине : 1947–2012 / Тања Стојков // 55 (2013), стр. 239-240.
294.
ТИМОФЕЈЕВ, Алексеј
Бела Русија / Алексеј Тимофејев // 56 (2014), стр. 297-298.
295.
ТОДИЋ, Миланка
Све је само реклами : сегменти модерне рекламе у Војводини / Миланка Тодић // 55 (2013), стр. 241-243.
296.
ТОМИЋ, Милан
Наше жуто злато : изложба *Историја ћајења кукуруза* у Музејском комплексу Кулпин / Милан Томић // 59 (2017), стр. 208-210.

Прикази

297.
АНТОЛОВИЋ, Михаел
Повратак економске историје? : Boris Kršev, *Finansijska politika Jugoslavije 1918–1941*, Prometej, Novi Sad, 2007, str. 371 / Михаел Антоловић // 51 (2009), стр. 351-353.
298.
БАЈИЋ, Предраг
Трагови окупатора из Другог светског рата : *Акција Виктора Томића и Јокрејни ћреки суд у Срему 1942. – V ћрућа масовних злочина – Злочини окупатора и њихових помагача у Војводини*, приредио др Драго Његован, ИК „Прометеј“ – Мало историјско друштво Нови Сад, Нови Сад 2009. / Предраг Бајић // 52 (2010), стр. 355-356.
299.
Књига о холокаусту у Војводини : Покрајинска комисија за утврђивање злочина окупатора и њи-

хових помагача у Војводини: Злочини окупатора и њихових помагача у Војводини против Јевреја (истребљење, депортација, мучење, хапшење, пљачка) приредио др Драго Његован, „Прометеј“ и Мало историјско друштво – Нови Сад, Нови Сад, 2011 / Предраг Бајић // 53 (2011), стр. 334.

300.

Живот, рад и држање домаћих Немаца (фолксдојчера) пре рата, за време рата и за време окупације : приредио др Драго Његован, ИК „Прометеј“ и Мало историјско друштво, Нови Сад, Нови Сад, 2012. / Предраг Бајић // 55 (2013), стр. 262-263.

301.

БЈЕЛИЦА, Слободан

Штампа у „Недићевој Србији“ : Александар Стојановић (прир.), *Колаборационистичка штампа у Србији 1941–1944*, књига прва, Филип Вишњић, Београд 2015. / Слободан Бјелица // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 266-267.

302.

ГАВРИЛОВИЋ, Владан

Реч поводом зборника радова „Змај – Друштво српских књижевника, новинара и уметника 1904–2014“ / Владан Гавриловић // 59 (2017), стр. 230-232.

303.

ИГЊАТОВИЋ, Миле

Представљање монографије Милана Пивничког „Бележење и претварање стварног живота у уметничко дело“ / Миле Игњатовић // 59 (2017), стр. 223-224.

304.

ИДВОРЕАН-Стефановић, Братислава

Sârbii în golgota Baraganului : noi contribuții = Срби у Бараганској голготи : нови прилози : Миодраг Милин, Цветко Михајлов, Андреј Милин. „Миртон“ и Савез Срба у Румунији, Темишвар 2016, ISBN 978-973-52-1645-0, ISBN 978-606-8079-70-7 / Братислава Идвореан-Стефановић // 58 (2016), стр. 261-262.

305.

ЈОВАНОВ, Јасна

Страјнићев зборник : приредио Иван Виђен, Ма-

тица хрватска – Огранак у Дубровнику, Институт за повијест умјетности, Дубровник–Загреб, 2009. / Јасна Јованов // 53 (2011), стр. 331-333.

306.

ЈОВАНОВ, Светислав

Renesansno sopstvo i portret : knjiga Saše Brajovića, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd 2009. / Svetislav Jovanov // 53 (2011), str. 330-331.

307.

КОЛЕДИН, Јован

Die Gräberfelder vor der Südmauer der Befestigung von Keszthely-Fenékpuszta : Róbert Müller, Arheološki institut Mađarske akademije nauka, Centar humanističkih nauka za istoriju i kulturu srednjoistočne Evrope i Balaton muzeja u Kestelju. Budapest, Leipzig, Keszthely, Rahden 2010. ISBN 978-3-89646-151-3 / Jovan Koledin // 54 (2012), str. 297-299.

308.

Ostave Vršačkog gorja – Markovac–Grunjac : Dragana Jovanović, Gradski muzej, Vršac, 2010. ISBN 978-86-83911-42-4 / Jovan Koledin // 54 (2012), str. 299-300.

309.

КУРУЧЕВ, Драгана

Румуни у Војводини: историја, демографија, идентитет Румуна у војвођанским насељима : Мирча Маран, „Румуни у Војводини: историја, демографија, идентитет Румуна у војвођанским насељима“, Зрењанин: Завод за културу војвођанских Румуна, 2011. ISBN 978-86-87803-16-9 / Драгана Куручев // 55 (2013), стр. 256-257.

310.

Ратник са палетом : Игор Вокоун, „Сима Мичин, Сликарство Симеона Симе Мичина из збирке Музеја у Белој Цркви“, Бела Црква, Народна библиотека, 2013. ISBN 978-86-905143-7-3 / Драгана Куручев // 55 (2013), стр. 259-262.

311.

МАРКОВИЋ, Веселинка

Rad Muzeja Vojvodine u svetu bibliografske sinteze / Veselinika Marković, Milkica Popović // 51 (2009), str. 349.

312.

МИЛОВАНОВИЋ, Сузана

Vodič kroz muzeje Srbije : priredili dr Drago Njegovan i mr Lidija Mustedanagić, Muzejsko društvo Srbije, Beograd 2016. / Suzana Milovanović // 58 (2016), str. 247-248.

313.

МИЉКОВИЋ, Душан

Нови Сад између два светска рата : Слободан Ђелица, *Политички развој Новој Сада између два светска рата*, Филозофски факултет у Новом Саду, Нови Сад 2008. / Душан Миљковић // 52 (2010), стр. 341-342.

314.

Јелини старог Новог Сада : Мирослав М. Јовичин: Јелини старог Новог Сада као део грчке дијаспоре, НВО Трандафили, Нови Сад 2013. / Душан Миљковић // 56 (2014), стр. 315-316.

315.

МИХАЈЛОВИЋ, Димитрије

Систем логора у Војводини у Другом светском рату : Драго Његован, *Логори, Злочини окупатора и њихових помагача у Војводини 1941–1944, IV група масовних злочина (Бачка и Барања, 11. књига, Прометеј – Мало историјско друштво, Нови Сад, 2018. / Димитрије Михајловић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 262-263.*

316.

Почеци југословенства и Југославије : Зоран Вељановић, *Југославија љошреба или заблуда – стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918*, 3. изд., Музеј Војводине, Нови Сад 2018. / Димитрије Михајловић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 264-265.

317.

МУСТЕДАНАГИЋ, Лидија

Grad u slici i reči : Maja Erdeljanin, Vladimir Mirović, Sava Stepanov, *Slika grada – Novi Sad u likovnim umetnostima 18–21. veka*, Kulturni centar Novog Sada, Novi Sad 2009. / Lidija Mustedanagić // 51 (2009), str. 355-356.

318.

Култ песника као феномен националне романтике : Снежана Мишић, *Култ Бранка Радичевића у*

српској визуелној култури крајем 19. века, Галерија Матице српске, Нови Сад 2009. / Лидија Мустеданагић // 52 (2010), стр. 346-350.

319.

Читање традиције у научном и уметничком дискурсу: Весна Марјановић, Дејан Стојиљковић, „Живи покојник“, Службени гласник, Београд 2012. / Лидија Мустеданагић // 55 (2013), стр. 258-259.

320.

Прослава 300-годишњице Карловачке митрополије : Три века Карловачке митрополије 1713–2013 – Зборник радова са научног скупа Сремски Карловци, 1. новембар 2013. (ур. Д. Микавица, Д. Његован), Нови Сад 2014. / Лидија Мустеданагић // 57 (2015), стр. 269-271.

321.

Плакат у служби усташке пропаганде у Срему током Другог светског рата : Драго Његован, *Платформирање љеноцида*, Београд: Музеј жртава геноцида, 2014. / Лидија Мустеданагић // 58 (2016), стр. 258-260.

322.

НЕМЕТ, Ференц

Од тихог заборава до културе сећања : Љиљана Лазић: „Јерменска црква у Новом Саду“. Избрисана баштина. Музеј Града Новог Сада, Нови Сад 2014. / Ференц Немет // 56 (2014), стр. 312-314.

323.

Лепота и сјај фотографског записа : Богдан Шекарић: *Фотографије др Радивоја Симоновића*. Књига прва. Музеј Војводине, Нови Сад, 2014. ISBN 978-87723-58-0 / Ференц Немет // 57 (2015), стр. 268-269.

324.

НИШКАНОВИЋ, Мирослав

Терминологија пастирског живота : Иван Чакан, *Традиционално љашњачко сточарство у Војводини – пастирски термини*, Посебна издања 33, Музеј Војводине, Нови Сад 2017, 175. стр. / Мирослав Нишкановић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 258-259.

325.

ЊЕГОВАН, Драго

Светионик новије српске историје : Жарко Димић, *Преелег иситоријата Архива САНУ у Сремским Карловцима (1949–2009)*, Културни центар „Карловачка уметничка радионица“ – ДНС „Логос“, Бачка Паланка – Сремски Карловци 2010. / Драго Његован // 52 (2010), стр. 350-351.

326.

Судбина исељеника у Америку из „наших“ крајева крајем XIX и почетком XX века : Ervin Dubrović, *Merika. Iseljavanje iz Srednje Europe u Ameriku 1880–1914. / Emigration from Central Europe to America 1880–1914*, Muzej grada Rijeke, Rijeka 2008. / Драго Његован // 52 (2010), стр. 352-353.

327.

Контроверзе српско-мађарских односа у новијој историји : Енике А. Шајти, *Mađari u Vođvodini 1918–1947*, Форум, Нови Сад, 2010. ISBN 978-86-323-0799-5 / Драго Његован // 53 (2011), стр. 335- 337.

328.

Vorwärts, Prinz Eugen! : Срђан Божовић, Дивизија „Принц Еуген“, Народни музеј, Панчево 2011. ISBN 978-86-906039-3-0 / Драго Његован // 54 (2012), стр. 304-305.

329.

О шајкашима и шајкашкој области у Бачкој: Стеван Славнић, „Шајкашки батаљон од оснивања 1763. до развојачења 1873. године“, Библиотека „Вељко Петровић“ Жабаљ и ИК Прометеј, Нови Сад, 2013. ISBN 978-86-515-0893-2 и ISBN 978-86-88313-03-2 / Драго Његован // 55 (2013), стр. 255- 256.

330.

О антропогеографским истраживањима Петра Рађеновића Петровачког краја у Босанској Крајини : осврт на књигу Петра Рађеновића *Села парохије Крњешиће у Босни (код Петровца) – Бјелажко Ђоље и Бравско*, Антропогеографска испитивања; САЈНОС доо и Удружење Петровчана, Нови Сад 2016, ISBN 978-86-87713-48-2 / Драго Његован // 58 (2016), стр. 250-257.

331.

Фатум аутентичног ствараоца : Лидија Мустеда-нагић, Miloš Crnjanski / Miloš Crnjanski (1893–1977), Студио Бечкерек – Музеј Војводине, Нови Сад 2017. / Драго Његован // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 253-254.

332.

Штампа у окупираниј Србији : Александар Стојановић (прир.), *Колаборационистичка штампа у Србији 1941–1944*, књига друга, „Филип Вишњић“, Београд 2017. / Драго Његован // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 268-269.

333.

ОЗЕР, Агнеш

110 година Новосадског соколског удружења и 164 године гимнастике у Новом Саду : Бранка Протић-Гава, Јован Пауновић и Мирослав Ковачев, *110 јодина Новосадској соколској удружењу и 164 јодине гимнастике у Новом Саду*, Музеј Војводине 2015. / Агнеш Озер // 58 (2016), стр. 260-261.

334.

ПАЛКОВЉЕВИЋ Бугарски, Тијана

Flat Horizon. The Life and Art of Milan Konjović : уредиле: др Јасна Јованов, др Ана Новаков (Anna Novakov), Fibonacci Academic Press, San Francisco у сарадњи са Спомен-збирком Павла Бељанског, Нови Сад и Галеријом „Милан Коњовић“, Сомбор 2014. / Тијана Палковљевић Бугарски // 57 (2015), стр. 272-273.

335.

ПАУНОВИЋ, Јован

Историја новосадског спорта : Владимир Вујин, *Сенитименитални сименар – Сијоријски корифеји Новој Саду*, Дневник – Музеј Војводине, Нови Сад 2010. / Јован Пауновић // 52 (2010), стр. 343-344.

336.

„Hronika Bele Crkve 1717–2017“ Živana Ištvanica / Jovan Paunović // 59 (2017), str. 229-230.

337.

ПОПОВИЋ, Милкица

Архивска сведочанства о Другом светском рату : *Рација – III трупа масовних злочина – злочини*

окупатора и њихових помагача у Војводини, приређио др Драго Његован, Прометеј – Мало историјско друштво, Нови Сад 2009. / Милкица Поповић // 52 (2010), стр. 354-355.

338.

Политичке власти у „НДХ“, њихов представник у Срему др Јакоб Еликер и њихови злочини : Злочини окупатора и њихових помагача у Војводини 1941–1944 : Четврта група масовних злочина (Срем) : приређивач др Драго Његован, Нови Сад 2016. / Милкица Поповић // 59 (2017), стр. 227-228.

339.

Злодела Антона Бауера у Срему током Другог светског рата : *Масовни злочини које је починио Анthon Bauher и његови сарадници*, Злочини окупатора и њихових помагача у Војводини 1941–1945, VI група масовних злочина (Срем), приредио др Драго Његован / Милкица Поповић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 260-261.

340.

РАДИСАВЉЕВИЋ, Катарина

Ткања и преплетаји : Братислава Идвореан - Стефановић: „Техника ткања ћилима код Срба у Војводини“, Музеј Војводине, 2009; ISBN 978-86-82077-93-0 : Братислава Идвореан – Стефановић: „Ткане структуре – преплетаји ткања, на основу текстилних збирки музеја у Војводини“, Музеј Војводине 2013; ISBN 978-86-87723-43-6 / Катарина Радисављевић // 56 (2014), стр. 310-312.

341.

САМАРЦИЋ, Сара

Два виђења једног каталога : Торонталска жупанија и њено наслеђе (аутор изложбе и каталога Филип Крчмар), Зрењанин 2015, 268 страна. / Сара Самарџић, Милован Цветановић // 58 (2016), стр. 263-264.

342.

СЕЧ-Пинћир, Ана

Slováci v Srbsku z aspektu kultúry : Milina Sklabinšká, Katarina Mosnáková (ur.), Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov, Nový Sad 2012, ISBN 978-86-87974-06-01 / Ana Seč-Pinćir // 54 (2012), str. 306-307.

343.

СТАНКОВИЋ-Пештерац, Тијана

Господари глине и жита = Masters of Clay and Wheat : Марија Јовановић, Музеј Војводине, Нови Сад 2012. ISBN 978-86-87723-12-2, ISBN 978-86-87723-14-6 / Тијана Станковић-Пештерац // 54 (2012), стр. 295-297.

344.

Археоботанички водич кроз Нови Сад : књига Александра Медовића, Платонеум, Нови Сад 2015, ISBN 978-86-85869-72-3 / Тијана Станковић-Пештерац // 58 (2016), стр. 248-249.

345.

Фајданово издање „Музеја уметности“ из 2011. године на српском језику : издавач Дата Статус, Београд 2017. / Тијана Станковић-Пештерац // 59 (2017), стр. 225-226.

346.

СТОЈИСАВЉЕВИЋ, Мирослав

Iz muzičke prošlosti Sombora : monografska studija dr Stanislava Kneževića, ISBN 978-86-81749-27-2 / Miroslav Stojisavljević // 54 (2012), str. 300-303.

347.

СТОЈКЕЧИЋ, Александар Саша

Књига о фашистичком терору у Срему 1941. : Злочини окупатора и њихових помагача у Војводини 1941-1944: II група масовних злочина (Срем), Почетак окупације и стварање НДХ као и први месеци „државно-правног“ уређења, приредио др Драго Његован, Прометеј и Мало историјско друштво, Нови Сад, Нови Сад 2013. ISBN 978-86-515-0806-9; ISBN 978-86-87513-03-7 / Александар Саша Стојкечић // 56 (2014), стр. 316-317.

348.

ТОДИЋ, Миланка

Репрезентативна и аналитичка слика мултимедијалне колекције : Спомен-збирка Павла Бељанског – Хроника једног музеја и једног времена (1961-1971), уредила др Јасна Јованов, Спомен-збирка Павла Бељанског, Нови Сад 2009. / Миланка Тодић // 52 (2010), стр. 344-346.

349.

ТОНКОВИЋ, Нела

Суботица које нема : Мирко Грлица, *Суботица које нема*, Градски музеј Суботица, Суботица 2015. / Нела Тонковић // 58 (2016), стр. 257-258.

350.

ЂУПУРДИЈА, Бранко

Истраживање текстилних рукотворина код Јужних Словена : Катарина Радисављевић, *Насиљајање народне уметности: случај Покрећа за исхранивање народних текстилних рукотворина код Јужних Словена (1870–1914)*, Посебна издања 32, Музеј Војводине и Етнографски музеј, Нови Сад – Београд 2017, 215. стр. / Бранко Ђупурдија // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 255-257.

Извештаји

351.

БУГАРСКИ, Татјана

Април – месец етнологије у Музеју Војводине / Татјана Бугарски // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 271-272.

352.

ТРИФУНОВИЋ, Станко

Поводом друге руско-српске археолошке конференције „Словени у свету Балкана и источне Европе: историјско-археолошка панорама“ / Станко Трифуновић // 59 (2017), стр. 235-237.

353.

ФОРКАПИЋ, Филип

Међународно учешће Музеја Војводине на музеолошком скупу у Београду – Конференција Заједнице средњоевропских техничких музеја / Филип Форкапић // 59 (2017), стр. 233-234.

354.

Учешће Музеја Војводине на првом научном скупу о аграрном наслеђу Србије / Филип Форкапић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 273-274.

Размена публикација

355.

ЈОВАНОВИЋ, Драгица

Размена публикација / Драгица Јовановић // 52 (2010), стр. 375-393.

356.

ПЕТИЈЕВИЋ, Александар

Размена публикација / Александар Петијевић // 51 (2009), стр. 397-407.

Библиографија

357.

ПРУСИНА, Славица

Издања Музеја Војводине 1999 – септембар 2009. / Славица Прусина // 51 (2009), стр. 409-418.

In memoriam

358.

БАКИЋ, Љиљана

Шаролта Јоановић : (1940–2014) / Љиљана Бакић // 58 (2016), стр. 267-268.

359.

БЕЛИЋ, Угљеша

Bogumil Hrabak : 1927–2010. / Uglješa Belić // 53 (2011), str. 339.

360.

БЕШЛИН, Миливој

Prof. dr Ranko Končar : (1938–2014) : сећање на човека с one стране зла / Milivoj Bešlin // 57 (2015), str. 275-277.

361.

ЂОРЂЕВИЋ, Зорана

Вера Галовић : (1926–2011) / Зорана Ђорђевић // 53 (2011), стр. 340.

362.

ЈОВАНОВИЋ, Марија

Миомир Мика Петровић : 1930–2009. / Марија Јовановић // 52 (2010), стр. 395-396.

363.

Мирјана Мира Могин : 1952–2010. / Марија Јовановић // 52 (2010), стр. 397.

364.

Jelka Petrović : (1935–2014) / Marija Jovanović // 56 (2014), str. 318-319.

365.

Akademik Borislav Jovanović : (1930–2015) / Marija Jovanović // 58 (2016), str. 269-270.

366.

Dr Zsuzsanna k. Zoffmann : (1941–2016) / Marija Jovanović // 58 (2016), str. 271.

367.

Академик Никола Тасић : (1932–2017) / Марија Јовановић // 59 (2017), стр. 241-243.

368.

Бранислава Микић Антонић : (1958–2018) / Марија Јовановић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 277-278.

369.

МЕДОВИЋ, Предраг

Бернхард Хензел = Bernhard Hänsel : (1937–2017) / Предраг Медовић // 59 (2017), стр. 244-245.

370.

МИЛОВАНОВИЋ, Сузана

Др Федора Бикар : (1931–2009) / Сузана Миловановић // 51 (2009), стр. 419-420.

371.

ЊЕГОВАН, Драго

Др Младенко Кумовић : 1949–2010. / Драго Његован // 52 (2010), стр. 398-399.

372.

Академик Чедомир Попов : (1936–2012) / Драго Његован // 54 (2012), стр. 309-310.

373.

Станко Димић : (1963–2012) / Драго Његован // 54 (2012), стр. 311-312.

374.

Проф. др Љубивоје Церовић : (1936–2015) / Драго Његован // 57 (2015), стр. 278-279.

375.

ОЗЕР, Агнеш

Reč dr Agneš Ozer na komemoraciji prof. dr Ranku Končaru / [Agneš Ozer] // 57 (2015), str. 277.

376.

ОЛАЈОШ, Ана

Jožef Erdelji : (1934–2017) / Ana Olajoš // 59 (2017), str. 239-240.

377.

СТАНИСАВЉЕВИЋ, Владимира

Илона Халупка : (1942–2018) / Владимира Станисављевић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 275-276.

378.

ЧЕКЕРИНАЦ, Бора

Никола Стокановић : (1968–2011) / Бора Чекеринац // 53 (2011), стр. 341-342.

379.

ШЕКАРИЋ, Богдан

Др Мирјана Малуцков : (1930–2012) / Богдан Шекарић // 55 (2013), стр. 265-266.

380.

Иван Чакан : (1952–2018) / Богдан Шекарић // 60 (2018 [шт. 2019]), стр. 279-281.

Регистар аутора

- Антоловић, Михаел 195, 297
 Антоновић, Драгана 10
 Арађан, Ивана 131
 Арсеновић-Копривица, Стаса 150, 207
- Бабић, Бранка 151
 Бајић, Предраг 60, 61, 62, 196, 208, 298, 299, 300
 Бакић, Љиљана 358
 Балабан, Радмила 3, 4
 Баль, Лидија 5, 6, 7, 209, 210, 211, 217
 Бански, Марија 152
 Баровић, Владимир 63
 Белић, Угљеша 212, 359
 Бесермењи, Снежана 194
 Бешлин, Миливој 360
 Бизјак, Драгица 32
 Бјелица, Слободан 64, 65, 301
 Богдановић, Миленко 45
 Богојевић, Слободан 176
 Божанић, Снежана 66, 67, 68
 Божић, Ивана 132
 Бојић, Мирјана 213
 Бојковић, Слађана 214
 Боројевић, Ксенија 53
 Брдар, Валентина 133
 Бугарски, Татјана 153, 154, 155, 156, 217, 351
 Булатовић, Александар 33
 Буловић, Гордана 69, 70, 71
- Вајагић, Предраг М. 72, 73, 74
 Валерјев, Нела Огурлић 215
 Велендечић, Слађана 216, 217
 Вељановић, Зоран 218
 Витезовић, Селена 8
 Вишекруна, Данка 197, 198, 199, 200
 Воргић, Дејан 87, 141
 Вујичић, Мирослав 192, 194
 Вукадиновић, Момир 10
 Вуковић, Видак 75, 76, 77
 Вуловић, Драгана 32
 Вуксановић, Данило 219
- Гавrilović, Владан 78, 302
 Гајић, Славица А. 157
 Гарић Јовичић, Драгана в. Гарић, Драгана
- Гарић, Драгана 134, 135, 220
 Гаровников, Борис 79
 Голубовић, Звонимир 80
 Гргоровић, Весна 221, 222, 223
 Грубић, Рајка 158, 159, 160, 161
- Dévavári, Zoltán в. Девавари, Золтан
 Девавари, Золтан 81, 82
 Дега, Аманда 9
 Диковић, Јована 162
 Димић, Жарко 83, 84
 Димкић, Биљана Крчмар 136
 Димовски, Неда 51
 Добрић, Катарина 133
 Добрић, Снежана 179, 180, 224
 Добровић-Бојановић, Јелена 225, 226
 Dreibrodt, S. 22
 Дубровић, Ервин 181
- Ђорђевић, Војислав 38
 Ђорђевић, Зорана 361
 Ђорђевић, Јадранка Црнобрња 162
 Ђорђевић, Јелена 38
 Ђорђевић, Маја 227
 Ђуђић, Тања 163, 182, 228
- Елаковић, Ана 68
- Живковић, Маја 10, 11
- Zoffmann, Zsuzsanna K. в. Џофман, Жужана К.
- Иванов, Александар 85
 Игњатов, Владислава 86, 87
 Игњатовић, Миле 229, 230, 231, 232, 233, 303
 Идвореан-Стефановић, Братислава 164, 304
- Јакшић, Милан 234
 Јанковић, Бранка Кнежевић 235
 Јованов, Ана 183, 236
 Јованов, Јасна 11, 137, 184, 305
 Јованов, Светислав 306
 Јовановић, Борислав 46
 Јовановић, Драган Б. 12
 Јовановић, Драгица 355

- Јовановић, Марија 13, 14, 15, 16, 17, 18, 47, 237, 238, 239, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368
- Капуран, Александар 50
- Квас, Милана 138, 240
- Кнежевић, Наташа 185, 186, 241
- Коледин, Јован 19, 20, 21, 307, 308
- Koller, Manfred в. Колер, Манфред
- Колер, Манфред 242
- Костић, Љиљана 243
- Крашњак, Иван 139
- Крел, Александар 165
- Крчмар, Филип 88, 89, 90, 91, 92, 140, 141
- Куручев, Драгана 205, 244, 245, 246, 309, 310
- Лазић, Љиљана 142, 143, 144
- Лакић, Мирјана 93, 247
- Лекић, Милош 61, 94, 95
- Лучић, Бранислав (фотограф) 240
- Мајнарић-Панцић, Нивес 48
- Максимовић, Зоран 248
- Мандић, Ђерђ 96
- Маринковић, Снежана 23, 24, 25
- Марјановић, Весна 166
- Марковић, Бранислав (фотограф) 282
- Марковић, Веселинка 97, 98, 311
- Мартинов, Војислав 99, 100, 101, 102, 249
- Медовић, А. в. Медовић, Александар
- Медовић, Александар 22, 26, 27, 54, 55, 56, 57, 58
- Медовић, И. в. Медовић, Илдико
- Медовић, Илдико 11, 22, 28, 29, 30
- Медовић, Предраг 31, 369
- Миладиновић-Радмиловић, Наташа 32, 49, 50, 51, 250
- Милановић, Драган 33
- Милашиновић, Лидија 34, 35
- Миленковић, Сања 103
- Миливојевић, Никола 104, 105
- Милинковић, Чарна 106, 107, 213, 251
- Миловановић, Лепосава 145
- Миловановић, Сузана 108, 312, 370
- Миљковић, Душан 252, 253, 254, 255, 256, 257, 313, 314
- Мирковић-Марић, Неда 35
- Мирсављевић, Боривој 109
- Михајловић, Димитрије 110, 315, 316
- Михић, Ксенија 167
- Мор, Ђерђ 188
- Мустеданагић, Лидија 187, 188, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 317, 318, 319, 320, 321
- Налчић, Ивана Божић 273
- Németh, Ferenc в. Немет, Ференц
- Немет, Ференц 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 274, 322, 323
- Нишкановић, Мирослав 324
- Његован, Драго 1, 118, 201, 202, 206, 275, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 371, 372, 373, 374
- Огњановић, Јелена 189
- Озер, Агнеш 2, 333, 375
- Олајош, Ана 376
- Опачић, Бранкица 276
- Орловић-Чобанов, Милица 190
- Отић, Љубица 119, 277
- Палковљевић Бугарски, Тијана 334
- Пантовић, Ивана 36
- Пауновић, Јован 335, 336
- Пејовић, Лолита 184
- Петијевић, Александар 356
- Петровић, Јелка 37
- Пештерац, Р. 22
- Попов, Славица 191
- Поповић, Милкица 278, 311, 337, 338, 339
- Прусина, Славица 357
- Радисављевић, Катарина 279, 340
- Радичевић, Ђејан 38
- Радишић, Милица 39
- Радмановић, Дарко 59
- Радуловачки, Љиљана 168, 203
- Рајић, Исидора 192
- Рајчевић, Угљеша 146
- Рацков, Даринка 280
- Рокић, Петар 78
- Ромелић, Живка 281
- Rošu, Costa в. Рошу, Коста
- Рошу, Коста 120, 121
- Самарџић, Сара 341
- Silling, Léda в. Шилинг, Леда
- Сеч-Пинђир, Анка 169, 170, 282, 342

Скоко, Оливера 147
 Смиљанић, Јелена 122
 Смирнов-Бркић, Александра 123
 Спасић, Милош 40, 41
 Спасојевић, Марија 204
 Сремац, Радован 44
 Станисављевић, Владимира 177, 178, 377
 Станков, Угљеша 192, 194
 Станковић-Пештерац, Т. в. Станковић-Пештерац,
 Тијана
 Станковић-Пештерац, Тијана Р. в.
 Станковић-Пештерац, Тијана
 Станковић-Пештерац, Тијана 22, 42, 43, 193, 251,
 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 343, 344,
 345
 Стакојев, Иван 124
 Степанов, Сава 291
 Стефанов, Александра 217, 292
 Стојисављевић, Мирослав 346
 Стојкечић, Александар Саша 347
 Стојков, Татјана 125, 126, 293
 Стојков, Тања в. Стојков, Татјана
 Стојковски, Борис 127
 Столић, Јованка 148

Танасић, Верица 44
 Тимофејев, Алексеј 294
 Тодић, Миланка 295, 348
 Тодоровић, Марија 184
 Томић, Милан 296
 Тонковић, Нела 349
 Трифуновић, Љиљана 171
 Трифуновић, Станко 352
 Ђупурдија, Бранко 350
 Узелац, Викторија 39
 Форкапић, Филип 172, 173, 353, 354
 Хорват, Александар 128
 Hofmann, R. 22
 Цветановић, Милован 129, 341
 Цвијановић, Ирина 130
 Цофман, Жужана К. 52
 Чекеринац, Бора 378
 Шекарић, Богдан 174, 175, 379, 380
 Шилинг, Леда 149

Регистар наслова

Абу Хамид о муслманима у земљи Словена и
 јужној Угарској 130
 Akademik Borislav Jovanović 365
 Академик Никола Тасић 367
 Академик Чедомир Попов 372
 Акт католика Петроварадинског Шанца од
 септембра 1747. и први велики судија Новог
 Сада Игнац Хајл – инструменти државне
 политике на локалном нивоу 129
 Ala smo se naodmarali... 277
 Александар Секулић у светлу свог легата у
 Народном музеју Зрењанин 136
 Антрополошка анализа налаза из гроба откривеног
 на локалитету Пећине у Врднику 50
 Антрополошка анализа новооткрivenog скелета са
 локалитета Војловица – Панчево 32
 Antropološka analiza skeleta iz ranog gvozdenog doba
 sa arheološkog lokaliteta Vranj – Hrtkovci 52

Апотека „Код златног орла“ у Петроварадину 69
 Апотекарске јединице мере и мерни апарати у
 Војводини 71
 Април – месец етнологије у Музеју Војводине 351
 Археоботаничка башта Музеја Војводине 27
 Археоботанички водич кроз Нови Сад 344
 „Arheoznanje–arheoimanje“ 55
 Arheologija detinjstva 7
 Археолошка ископавања налазишта Крушка –
 Циглана код Томашевца 25
 Arheološki materijal sa nalazišta Živanićeva dolja iz
 zbirke Narodnog muzeja u Zrenjaninu –
 vinčanska kultura 24
 Архивска сведочанства о Другом светском рату
 337
 Arhitektonska plastika iz Elemira 28

- Аустроугарски војници из Старе, Нове и Немачке
Паланке у Великом рату 1914–1918. године 104
- Афера нестанка портрета царице Јелисавете из
Градске куће у Новом Саду у светлу новинских извештаја 1936–1938. године 144
- Банско веће Дунавске бановине 74
„Барањска република“ 1921. године 128
- Бачварска радионица из Српске Црње 150
- Бела Русија 294
- Belgrád elfoglalása 1915 őszén és a megszállt szerbiai területek katonai közigazgatása 113
- Без пипенки нема Бадње вечери 156
- Бернхард Хензел = Bernhard Hänsel 369
- Biografija i bibliografija akademika Bogdana Bruknera 4
- Biserici Ortodoxe Românești din Voivodina 121
- Благо манастира Раковца 78
- Bogumil Hrabak 359
- Boleraski horizont Gradine na Bosutu 40
- Бранислава Микић Антонић 368
- Вајар Дејан Бешлин 146
- Вашари у Шиду 168
- Варирање морфометријских карактера тарзалних костију код врста *Bos taurus* L. (домаће говеће) и *Cervus elaphus* L. (јелен) из неолитских слојева Балканског полуострва 59
- „Велика Иза Влаха Буковца“ 292
- Veliki kompozitni privesci kasnog bronzanog doba 21
- Венчане фотографије у делима војвођанских фотографа у збирци „Грађанска ношња“ Музеја Војводине 119
- Вера Галовић 361
- Vergessene österreichische Barockkunst in der Nachbarschaft 242
- Влашко становништво на поседима Св. Стефана у Бањској 67
- Vodič kroz muzeje Srbije 312
- Војводина какву сам одувек волео 233
- Војне и државне заставе из збирке Музеја Војводине 94
- Vorwärts, Prinz Eugen! 328
- Vox populi о римским шлемовима у Музеју Војводине 216
- Галерија као учионица 189
- Галерија ликовне уметности поклон збирка Рајка Мамузића 183
- Geoelektrična prospekcija na lokalitetu Feudvar kod Mošorina 42
- Geofizička i arheološka istraživanja u Starčevu 10
- Годишњи вашари у Великом Бечкереку 159
- Gomolava – zanatski centar Skordiska 47
- Gomolava, Hrtkovci – vinčanska nekropola 17
- Gospodari gline i žita 223
- Господари глине и жита 285
- Господари глине и жита = Masters of Clay and Wheat 343
- Grad u slici i reči 317
- Графика као ликовна фиксација феномена живљења 229
- Grob keltskog ratnika iz Čalme 18
- Гробља на Транџаменту 133
- Грчки антички мит као дидактичко средство у часопису „Тик-так“ 103
- Die Gräberfelder vor der Südmauer der Befestigung von Keszthely-Fenékpuszta 307
- Два виђења једног каталога 341
- Две деценије археолошких истраживања у Чуругу 227
- Две неолитске фигурине еквида из Народног музеја Кикинда 35
- Две поклоњене колекције у Етнолошкој збирци Народног музеја Зрењанин 160
- Део оставе цекина из Футога 180
- Dečije igračke eneolitskog perioda sa Gomolave 6
- Dečiji dodatak kao strategija prevazilaženja nesigurnosti – na primeru Gaja i Vranja 162
- Дивљи запад у наративу савремене музеалности 257
- Дисидентски покрет у Српском/Југословенском добровољачком корпусу 1917. године 62
- Добровољци 1914–1918. и њихова организација после Првог светског рата. Застава добровољачке организације Сусек 95
- Документ Југословенске војске у отаџбини Национализација привреде у Војводини из фонда Војног архива у Београду 196
- Документарац у служби популаризације археолошких истраживања 270
- Dr Zsuzsanna K. Zoffmann 366
- Др Младенко Кумовић 371

- Др Мирјана Малуцков 379
 Др Федора Бикар 370
 Друга национална Ноћ музеја у Врбасу 222
 Дух жита 279
 Душан Шијачки – новинар, историчар и књижевник 109
- Evaluacija veb-sajtova muzeja i galerija u Novom Sadu 192
 Егзотична изложба Музеја Војводине 253
 Egy ismeretlen bánáti „háborús“ szakácskönyvről (1917) 112
 Едукативна делатност у Спомен-збирци Павла Бељanskog од 1979. до 2009. године 190
 Едукативни програми Музеја Војводине 177
 Елементи свадбених обичаја у Гибарцу 154
 Етнолошки архив Војводине 175
- Жене у занатској делатности у Великом Бечкереку – Петровграду 161
 Žensko telo kao univerzalni jezik od praistorijske umetnosti do danas 211
 Живот, рад и држање домаћих Немаца (фолксдојчера) пре рата, за време рата и за време окупације 300
- Завичај на Дунаву 278
 Замисли живот на 33 обртаја 262
 Zapisi u vremenu – Fotografije dr Radivoja Simonovića 282
 Заставе грађанских организација у Новом Саду 142
 Заставе у Музеју Војводине. Део 2, Заставе у Одељењу за савремену историју 61
 Збирка оружја барона Николића у Народном музеју Зрењанин 77
 Збирка фотографија др Радивоја Симоновића у Етнолошком одељењу Музеја Војводине 174
 Злодела Антона Бауера у Срему током Другог светског рата 339
 Zmajeve dečje igre 126
 Значајан јубилеј српске музеологије 206
 Зооморфни орнаменти на текстилном покућству 171
- Иван Чакан 380
 Iz muzičke prošlosti Sombora 346
- Издања Музеја Војводине 1999 – септембар 2009. 357
 Изложба слика и промоција монографије Љубодрага Јанковића – Јалета у Градском музеју Вршац 244
 Izložba Crna Bara–Prkos 238
 Изложбени плакати Музеја Војводине 293
 Илона Халупка 377
 Interdisciplinarni pristup ribarstvu u Vojvodini 266
 Историја, култура и традиција војвођанских Словака 207
 Историја новосадског спорта 335
 Историјат збирке ватреног оружја у Народном музеју Зрењанин 75
 Истраживање текстилних рукотворина код Јужних Словена 350
- Јанко Шафарик – претеча Валтровићеве музеологије и утемељивач библиотекарства у Србији 93
 Један документ о раду судских комисија у Банату 1942. године на сахрањивању жртава јануарске „Рације“ у јужној Бачкој 201
 Један мање познати извештај о „рацији“ у јужној Бачкој 1942. године 118
 Један осврт на ветрењачу у Бачкој Тополи 182
 Један поглед на изложбу Милана Пивничког 267
 Један сасвим аутентичан Банат 265
 Јединствен налаз средњовековног надгробног споменика на територији Срема 44
 Јединствена колекција порцеланског новца 226
 Једно сведочанство из Музеја Војводине о истарској емиграцији у Новом Саду 102
 Јелини старог Новог Сада 314
 Jelka Petrović 364
 Jožef Erdelji 376
 Još jednom o ostavi iz Karansebeša 12
 Југословенска национална организација „Карађорђе“ 73
- Када емоције крену на пут... 274
 Карло Направник у светлу новог истраживања поново међу Вршчанима 245
 Karneval – svuda! 260
 Két elfeledett/ismерetlen újvidéki lapról 115
 Књига о фашистичком терору у Срему 1941. 347
 Књига о холокаусту у Војводини 299
 Knjiga u fokusu 272

- Колекција алатки и справа за прераду конопље у Музејском комплексу Кулпин 163
- Колекција дозидница у Етнолошком одељењу Музеја Војводине 281
- Колекција калупа за чоколаду у Етнолошкој збирци Музеја Војводине 152
- Колекција порцеланског новца из Нумизматичке збирке Музеја Војводине 179
- Колекција посуда плетених од врбовог прућа у Збирци становиња Етнолошког одељења Музеја Војводине 170
- Колекција прибора за пушење Етнолошког одељења Народног музеја у Зрењанину 167
- Колекција прибора за пушење у Етнолошкој збирци Музеја Војводине 155
- Konstantin – 313. godina, Milanski edikt i vreme tolerancije 286
- „Konstantin – 313. godina“ u rimskom Koloseumu 287
- Ко сноси одговорност за послератну судбину фолксдојчера Војводине (1944–1948)? 80
- Ko su bili osnivači naselja tipa Kalakača? 31
- Контроверзе српско-мађарских односа у новијој историји 327
- Križ princa Eugena Savojskog na Vezircu kod Petrovaradina 139
- Красна слава, српски породични ритуал у контексту сакралног и профаног 166
- Култ песника као феномен националне романтике 318
- Култни хлебови 36
- Kulturna istorija vodenog oraha (*Trapa natans L.*) od preistorije do danas 53
- Late Bronze Age plant economy at the Early Iiron Age hill fort settlement Hissar? 57
- Late La Tène Unfortified Settlements in the Surrounding of Gomolava 46
- The Late Neolithic Settlement Mound Bordoš near Novi Bečeј, Serbian Banat, in a Multiregional Context – Preliminary Results of Geophysical, Geoarcheological and Archeological Research 22
- Легат Богдана Брукнера у Библиотеци Музеја Војводине 204
- Легат породице Варади у Народном музеју Зрењанин 87
- Легати у Србији 137
- Лепота и сјај фотографског записа 323
- Липот Баумхорн – поводом 150 година од рођења 140
- Лобања из саркофага пронађеног у североисточном делу Сремске Митровице 49
- Ljubav, magija i obredi 220
- Male priče vojvođanskih gradova 243
- Манифестација „Ноћ музеја“ на Тргу галерија у Новом Саду 184
- Међународно учешће Музеја Војводине на музејском скупу у Београду – Конференција Заједнице средњоевропских техничких музеја 353
- Меморандум Немачке странке из 1927. године 195
- Metalni votivi u pravoslavnom manastiru u Bođanima 149
- Metalni nakit sa Gomolave – старије гвоздено доба и latenski period 13
- Minijaturne posude vinčanske kulture 5
- Миомир Мика Петровић 362
- Мирјана Мира Могин 363
- „Мирослав Краљевић и следбеници“ у Спомен-збирци Павла Бељанског 240
- Михајло Пупин и Нови Сад 65
- Музеј Војводине на изложби Мађарског националног музеја 289
- Музеј Војводине у Ноћи музеја 2009. године 224
- Музеј данас 284
- Музеј за децу 217
- Музејска документација 214
- Музејска креативна радионица „Новосадски храмови“ 178
- Nagybecskerektől Budáig 111
- Najbolje iz preistorijske Vojvodine 56
- Nalazi bronzanog doba sa nalazišta Kudeljara kod Kleka 23
- На путу прерастања збирке у музеј 221
- Напуштена људска пребивалишта и напуштени објекти у функцији међника српског средњовековног друштва 68
- Наше жуто злато 296
- Народни покрет „Отпор“ 125
- Neke promene u svadbenom ciklusu kod Slovaka i Pivnicama 169
- Неки мало познати листови који су излазили у Бачкој и Банату 1941–1944. године 64

- Немачко удружење Кикинда 165
 Неми јубилеј 100
 Неолитска пластика на тлу Београда 237
 Neolitske kultne posude iz srednjeg Banata 30
 Неолитски коштани предмети из збирке Народног музеја у Зрењанину 8
 Никола Стокановић 378
 Novi nalazi Mako kulture u Bačkoj 19
 Нови Сад између два светска рата 313
 Ноћ Шерлока Холмса 259
- О антропогеографским истраживањима Петра Рађеновића Петровачког краја у Босанској Крајини 330
 O dva zaboravljeni novosadska lista 116
 О изложби „Сачувамо... : конзервација и рестаурација у Музеју Војводине“ 219
 О изложби „Тајне древног Борђоша“ у Дому културе Нови Бечеј 288
 O svetlucavim šumama na slikama Save Stojkova 291
 О шајкашима и шајкашкој области у Бачкој 329
 Обележавање јубилеја – 90 година од рођења Зорана Петровића, сликара, професора и писца 205
 Obrež, Beletinci – keramika iz neolitske kuće 1/1961 16
 Обућа у Етнолошкој збирци Музеја Војводине 153
 Од злата кошица 218
 Од Карланије до руског фронта – стопама лекара и писца Артура Мунка 271
 Од мерне иконе до страшног суда – икона у животу православног човека 276
 Od metle do dame 134
 Од тихог заборава до културе сећања 322
 Okresano i glačano kameno oruđe sa zaštitnih arheoloških iskopavanja naselja Starčevo – Grad u periodu od 2003. do 2008. godine 11
 Orgulje i orguljarstvo u Vojvodini 96
 Оригинални летак о Збору за женско право гласа, од 10. децембра 1939. у Петровграду, у Одељењу новије историје Народног музеја у Зрењанину 86
 Osvajanje Beograda u jesen 1915. godine i vojna uprava srpskih teritorija 114
 Осветљавање театарске прошлости 248
 Osrvt na moguću rekonstrukciju društvene strukture na moriškom sloju nekropole u Ostojićevu 34
- Oslikani streljački ciljevi 215
 Ostave Vršačkog gorja – Markovac–Grunjac 308
 „Österreichische Chronik“ Јакоба Унреста о Јовану Капистрану и опсади Београда 1456. године 105
- Пар тврђавских пушака у Народном музеју Зрењанин 76
 Парадигме Банатске војне крајине 275
 Particularism in the Proto-Starčevo Culture 45
 Песме о моди међу Србима у Војводини 200
 Пивара у Великом Бечкереку 97
 Pivara u Pančevu 98
 Плакат у служби усташке пропаганде у Срему током Другог светског рата 321
 Поводом друге руско-српске археолошке конференције „Словени у свету Балкана и источне Европе: историјско-археолошка панорама“ 352
 Поводом изложбе „Свет керамике“ Марине Поповић 235
 Повратак економске историје? 297
 Позлађени римски шлемови Музеја Војводине на изложби у Аквилији 290
 Позносредњовековни хоризонт на локалитету Најева циглана у Панчеву 38
 Појасне апликације из Станишића у светлу раномађарске оставштине у Бачкој 39
 Покушај реконструкције „Тефтера“ карловачке породице Лукић-Хаџић из XVIII–XIX века 83
 Политичке власти у „НДХ“, њихов представник у Срему др Јакоб Еликер и њихови злочини 338
 Политичке карикатуре Димитрија Аврамовића из 1848. године 99
 Пољопривредни музеј у Зрењанину 151
 Popularizacija pojma biodiverziteta na primeru aktivnosti Narodnog muzeja iz Zrenjanina 241
 Портрети из Градског музеја Вршац 280
 Портретна фотографија као огледало друштва и грађанске културе у Великом Бечкереку у другој половини 19. века до тридесетих година 20. века 131
 Почетак изложбене делатности у Великом Бечкереку 147
 Почеци изложбене делатности Савремене галерије у Зрењанину (1956–1963) – изложбе у фоајеу Народног позоришта „Тоша Јовановић“ у Зрењанину 191

- Почеци југословенства и Југославије 316
 Почеци образовања учитеља у Војводини 247
 Правилник за организацију рада Комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Војводини, из септембра 1944. године 202
 Праисторијска метропола у Галерији САНУ 209
Prvi aeromiting u Novom Sadu – „letački dani“ 11. i 12. maja 1913. 117
 Први светски рат и Војводина 252
 Превентивни третман металних археолошких предмета у депоима 176
 Предмети везани за бомбардовање 1999. у Збирци оружја и војне опреме у Збирци историјских предмета Музеја Војводине 60
 Предмети од нефрита и/или јадеита на неолитским локалитетима у Војводини 3
 Представљање монографије Милана Пивничког „Бележење и претварање стварног живота у уметничко дело“ 303
Prezențe culturale românești în Voivodina 120
Priapus – scattered finds of a complex deity 43
Prilog istoriji Vanevropske zbirke životinja u Gradskom muzeju u Subotici 79
 Прилог историји зрењанинског апотекарства 88
Prilog tipologiji kopalja facetiranog usadnika 20
 Prirodnačko odjeljenje Narodnog muzeja u Zrenjaninu od osnivanja do danas 185
 Прича о екслибрису 234
 Приче људских лобања 250
 Проблеми са смештајем породице и штаба генерала П. Н. Врангела и руских избеглица у Сремским Карловцима 1920–1922. 84
Promena vlasničke strukture u privredi Subotice 82
 Прослава 300-годишњице Карловачке митрополије 320
 Проф. др Љубивоје Џеровић 374
 Prof. dr Ranko Končar 360
 Пусен и Милуновић 138
- Rad Muzeja Vojvodine u svetu bibliografske sinteze* 311
 Радионице из превентивне конзервације ЦИК-а 228
 Развој технике и алата за упредање текстилног влакна 164
 Размена публикација 355, 356
 Рајко Мамузић 148
- Ratna propaganda u Vojvodini 212
 Ратник са палетом 310
 Реквирирање звона са цркве Рођења Светог Јована Крститеља у Старој Паланци за време Великог рата 72
Renesansno sopstvo i portret 306
 Репрезентативна и аналитичка слика мултимедијалне колекције 348
Recent La Tène Finds and Sites in Northern Croatia 48
 Reč glavnog i odgovornog urednika 2
 Reč dr Agneš Ozer na komemoraciji prof. dr Ranku Končaru 375
 Реч поводом зборника радова „Змај – Друштво српских књижевника, новинара и уметника 1904–2014“ 302
Rimski šlemovi iz Muzeja Vojvodine 258
Riskantan naziv, škakljiva tema, uprečatljiva građa 268
 Румуни у Војводини 309
- Sava Šumanović, „Natura Morte, Les Feuille libre“ u Krolier-Miler музеју, Oterlo, Holandija 132
 Сарадња Музеја Војводине на изложби „Ново доба: живот мајке и бебе у неолиту Балкана“ 210
Sârbii în golgota Baraganului 304
 Сарматски метални налази из Црвене Цркве у Градском музеју Вршац 9
 Свадбени обичаји Срба у Новом Саду по казивању Анђелије Џаревић 199
 Све је само реклами. Сегменти модерне реклами у Војводини до 1941. године 213
 Све је само реклами 295
 Свет керамике Марине Поповић 232
Svete slike kao pratioci čitalačkih stremljenja 263
 Светионик новије српске историје 325
 Сејалице за окопавине у Колекцији сејалице Музеја Војводине – Музејског комплекса Кулпин 173
 Сејалице за стрна жита у Колекцији сејалице Музеја Војводине – Музејског комплекса Кулпин 172
Secesija u subotičkim riznicama 273
Secrets of the baskets from Čarnok of Vrbas 14
 Sex, drugs & Petrovaradin rock 58
Színház, kultúra az impériumváltás utáni Szabadkán 81

- Систем логора у Војводини у Другом светском рату 315
- Скандинавски дизајн стакла у 20. веку 225
- Slikana keramika u naselju starčevačke kulture na Golokutu 37
- Сликар историје и портрета 246
- Сликарство XX века у Војводини – из колекције Музеја Војводине 231
- Slováci v Srbsku z aspektu kultúry 342
- Slučajni metalni nalazi iz srednjeg Banata 29
- Sopotsko-lendélski horizont Gradine na Bosutu 41
- „Социјализам и модерност: умјетност, култура, политика 1950–1974.“ 236
- Спомен-обележја у порти Успенског храма у Зрењанину 141
- Спомен-соба 1. бригаде Копнене војске Србије 208
- Спор између манастира Хиландара и браће Хардомилића око Косорића 66
- Срем у светlosti васељене 256
- Српски народни покрет 1848. према штампаним прогласима и плакатима из збирке *Револуција 1848–1849.* у Музеју Војводине 108
- Српски народни покрет 1848/49. и улога Ђорђа Стратимировића 122
- Српски учитељ у другој половини 19. и почетком 20. века на примеру Учитељске школе у Сомбору 107
- Стакlena чаролија Уроша Чавића 157
- Стална поставка Градског музеја Врбаса 239
- Стална поставка Природњачког одељења Народног музеја Зрењанин – приказ диораме 186
- Станко Димић 373
- Стафнеов дефект на налазима мандибула из римског периода и позног средњег века са два локалитета у Војводини 51
- Ствараоци 255
- Стеван М. Станковић 145
- [Сто десет] 110 година Новосадског соколског удружења и 164 године гимнастике у Новом Саду 333
- Страјнићев зборник 305
- Stratigrafija keltskog naselja Čarnok u Bačkoj 15
- Стрљачко оружје из периода Другог светског рата у Народном музеју Зрењанин 85
- Стручни скуп о тенденцијама у музеологији 251
- Суботица које нема 349
- Суботица под османском управом 127
- Судбина исељеника у Америку из „наших“ крајева крајем XIX и почетком XX века 326
- Тамо где хуманизам почиње, догматизам престаје 135
- Тематска изложба и њене варијанте – у духу конструктивистичке парадигме 187
- Teorijska stremljenja i prodor prirodnih nauka u arheologiju 193
- Терминологија пастирског живота 324
- Типови и модели ватреног оружја из Првог светског рата у збиркама Музеја Војводине 110
- Ткања и преплетаји 340
- Тодор Манојловић и његово наслеђе у зрењанинским установама културе 92
- Торонталска жупанија и њени портрети 90
- Торонталска жупанија у збиркама Народног музеја Зрењанин 89
- Трагови окупатора из Другог светског рата 298
- Траговима Чеха у Великом Бечкереку, Петровграду и Зрењанину 91
- Трансформације функција архитектонског простора 124
- Тумачење хеленског мита код Милоша Н. Ђурића 123
- Уводна реч 1
- Улога жене у средњовековној Србији 106
- Употреба Франца Јозефа у аустроугарској патриотској пропаганди за време Првог светског рата 101
- У славу оца Србије 269
- Ускршњи обичаји у Новом Саду. [Део 1] 197
- Ускршњи обичаји у Новом Саду. Део 2 198
- Утицај оца српског новинарства Димитрија Давидовића на настанак и развој рубрицирања и журналистичких жанрова у српској штампи 63
- Утицаји барока на народно стваралаштво средњег Баната 158
- Учење Музеја Војводине на првом научном скупу о аграрном наслеђу Србије 354
- Фајданово издање „Музеја уметности“ из 2011. године на српском језику 345
- Faktori uspeha veb prezentacija muzeja – primer Muzeja Vojvodine 194

- Фармацеутска штампа у Војводини између два светска рата 70
- Фатум аутентичног ствараоца 331
- Fenomen vodenog znaka i novi pogled na mesto i vreme nastanka „Rukopisnog četvorojevangelja iz 16. veka“ 188
- Flat Horizon. The Life and Art of Milan Konjović 334
- Heroji baštine 264
- Хоризонт бронзаног доба на налазишту Песак код Пригревице 33
- „Hronika Bele Crkve 1717–2017“ Živana Ištvanića 336
- Хроника прохујалих времена 254
- Царинарнице – малте у прошлости Митровице 203
- Colouring Wildflowers of Arable Land in the Vicinity of Fortress Koznik 26
- Цртежи и слике Ратка Шоћа као белешке токова ликовне мисли 230
- Čitanje tajni – arheološki nakit 261
- Читање традиције у научном и уметничком дискурсу 319
- Čuruški krupnik iz 4. veka – u čvrstom zagrljaju njivskog poponca i njivskog vijuša 54
- Шандор Сарваш – технолог лутака и дуборезац 143
- Шаролта Јоановић 358
- Šlemovi iz Berkasova na izložbi o Hromaciju Akvilejskom u Udinama 283
- Штампа у „Недићевој Србији“ 301
- Штампа у окупирanoј Србији 332
- Što sve obuhvaćaju edicije jedne izložbe 181
- Willy – zlatne godine filmskog plakata 249

БИБЛИОГРАФИЈА МОНОГРАФСКИХ ИЗДАЊА МУЗЕЈА ВОЈВОДИНЕ 2009–2018.

Др Драго Његован, Бранка Польак, Музеј Војводине Нови Сад

У последњих десет година (2009–2018) Музеј Војводине је, поред своје периодичне публикације, часописа *Pag Музеја Војводине*, који је редовно излазио, публиковао низ монографских издања: књига – научних монографија, монографских издања историографске и музеолошке грађе и монографија истакнутих ликовних стваралаца – и каталога, из области археологије, етнологије, историје и историје уметности.

Више од стотину публикација, од којих је половина каталога изложби приређених у Музеју Војводине, сведоче о научној и стручној продукцији запослених у Музеју и њихових сарадника.

Објављене монографске публикације обрађене су према међународном стандарду ISBD(M) (*International Standard Bibliographic Description for Monographic Publications*) и *Pravilniku i priručniku za izradu abecednih kataloga. Dio 1, 2* Еве Вероне.

2009

1.

ИДВОРЕАН-Стефановић, Братислава
Техника ткања ћилима код Срба у Војводини /
Братислава Идвореан-Стефановић. – Нови Сад : Му-
зеј Војводине, 2009 (Петроварадин : Maxima graf). –
228 стр. : илустр. ; 29 цм. – (Посебна издања / Музеј
Војводине. Монографије ; 21)

2.

Carpetweaving techniques among the Serbs in Voj-
vodina / Bratislava Idvorean-Stefanović ; [translated by
Vladislava Felbabov]. – Novi Sad : The Museum of
Vojvodina, 2009 (Petrovaradin : Maxima graf). – 228
str. : илустр. ; 29 cm. – (Special editions / The Muse-
um of Vojvodina. Monographs ; 22)

3.

СТАНОЈЕВ, Небојша
Aracs : templomok, temető, monostor / Nebojša
Stanojev ; [fordította Valkay Zoltán ; a fényképeket Ka-
tarina Pivnički... [et al.] készítette ; a rajzokat és térké-
peket Mirjana Mogin és Nebojša Stanojev készítette ;
[az összefoglalót fordította] Dragica Pomana]. – Нови
Сад = Újvidék : Музеј Војводине = Museum of Voj-
vodina = Vajdasági Múzeum : Forum, 2009 (Újvidéken

: Scan Studió). – 137 str. : илстр. ; 29 cm. – (Külön-
kiadványok / Vajdasági Múzeum. Monographie ; 16)

2010

4.

ВУЈИН, Владимира
Сентиментални споменар : спортски корифеји
Новог Сада / Владимир Вујин ; [фотографије Павле
Ђисалов... [и др.]] – Нови Сад : Музеј Војводине :
Дневник, 2010 (Ново Милошево : Гармонд). – 548
стр. : фотогр. ; 30 цм

2011

5.

ДАУТОВА-Рушевљан, Велика
Kasnoantički šlem iz Jarka / Velika Dautova-Ru-
ševljjan, Miroslav Vujović ; [prevod, translation Milan
Bogdanović ; fotografije, photographs Nebojša Borić,
Milica Đukić]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine = Muse-
um of Vojvodina 2011 (Novi Sad : Scan studio). – 127
str. : илстр. ; 30 cm

6.

ЈОВАНОВИЋ, Марија
Господари глине и жита / Марија Јовановић ;
[фотографије Милица Ђукић, Иван Карлаварис,

Павле Јовановић]. – Нови Сад : Музеј Војводине = Museum of Vojvodina, 2011 (Нови Сад : Пан папир). – 183 стр. : илустр. ; 29 цм. – (Посебна издања / Музеј Војводине ; књ. 23)

7.

Masters of Clay and Wheat / Marija Jovanović ; [translation by Mirjana Vukmanović ; photographs Milića Djukić, Ivan Karlavaris, Pavle Jovanović]. – Novi Sad : Музеј Војводине = Museum of Vojvodina, 2011 (Novi Sad : Pan papir). – 183 str. : ilustr. ; 29 cm. – (Special editions / Muzej Vojvodine, Novi Sad. Monographis ; 24)

8.

КОНЧАР, Ранко

Stevan Doronjski : odbrana autonomije Vojvodine / Ranko Končar, Dimitrije Boarov. – Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2011 (Novi Sad : Stojkov). – 883 str., [32] str. s tablama ; 24 цм

9.

ЧАКАН, Иван

Tradicionalno ovčarstvo Vojvodine : oblici udruživanja ovčara = Traditional sheepkeeping in Vojvodina : forms of the association of the sheep keepers / Ivan Čakan ; [ilustracije, illustrations Dragan Jerinić ; prevod na engleski, translation into English Ljubica Jankov ; fotografije, photographs Mila Bosić... [i dr.]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine = The Museum of Vojvodina, 2011 (Novi Sad : Pan papir). – 175 str. : ilustr. ; 23 cm

2012

10.

АРХЕОЛОШКА топографија општине Нови Кнегевац / [автори каталога налазишта Дејан Радичевић... [и др.] ; автори посебних текстова и обрада археолошких налаза Војислав Ђорђевић... [и др.] ; фотографије Јелена Ђорђевић... [и др.] ; цртежи налаза Александра Суботић, Светлана Бајић ; табле Дејан Радичевић, Станко Трифуновић]. – Нови Сад : Музеј Војводине ; Петроварадин : Покрајински завод за заштиту споменика културе, 2012 (Земун : Бирограф). – 377 стр., [16] пресавијених листова с картама : илустр. ; 30 цм. – (Археолошка топографија Баната. Серија монографија ; том 1)

11.

ИГЊАТОВИЋ, Миле

Slobodan Bata Nedeljković : 40 godina umetničkog stvaralaštva / [autor] Mile Ignjatović ; [fotografije Zoran Babin, Vladimir Zorić]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine : Fakultet tehničkih nauka, 2012 (Novi Sad : Fakultet tehničkih nauka, Grafički centar GRID). – 144 str. : ilustr. ; 30 cm

12.

МОНАТУР = Monatur : манастири средњег века, заједничка културна баштина у туристичкој понуди, и данас, потенцијални значајан чинилац одрживог развоја = a középkori kolostorok mint közös kulturális örökség a turisztikai kínálatban, ma is a fenntartható fejlődése potenciálisan fontos tényezői = medieval monasteries as part of the collective cultural heritage tourism, and as potentially important part of sustainable development / [уредник Угљеша Белић ; [автори текстова] Јермина Стanoјев... [и др.] ; цртежи Мирјана Могин]. – Нови Сад : Музеј Војводине = Museum of Vojvodina, 2012 (Бачеј : Пролетер). – 139 стр. : илустр. ; 30 цм. – (Посебна издања / Музеј Војводине, Нови Сад. Monographie ; 25)

13.

ОТИЋ, Љубица

Михајло И. Пупин / [текст Љубица Отић ; превод на енглески Ангелина Чанковић Поповић] = Michael I. Pupin / [text authored by Ljubica Otić ; translated into English by Angelina Čanković Popović]. – Нови Сад : Глобтротер Бечкерек : Музеј Војводине = Novi Sad : Globtroter Bečkerek ; Museum of Vojvodina, 2012 (Бачки Петровац : Неографија). – 197 стр. : илустр. ; 29 x 27 цм

14.

Михајло И. Пупин / текст Љубица Отић ; уредник Зоран Радованов. – Зрењанин : Глобтротер Бечкерек ; Нови Сад : Музеј Војводине, 2012 (Бачки Петровац : Неографија). – 32 стр. : фотогр. ; 20 цм

2013

15.

ИДВОРЕН-Стефановић, Братислава

Ткане структуре – преплетаји ткања : на основу текстилних збирки музеја у Војводини / Братислава

Идвореан-Стефановић = Textile Structures – weave Interlaces : based on the Textile Collections of The Museums of Vojvodina / Bratislava Idvorean-Stefanović. – Нови Сад : Музеј Војводине = Novi Sad : Museum of Vojvodina, 2013 (Петроварадин : Maxima graf). – 224 стр. : илустр. ; 22 цм. – (Посебна издања / Музеј Војводине = Special editions / Museum of Vojvodina ; 26)

16.

СРПСКО археолошко друштво (Београд). Скупштина и годишњи скуп (36 ; 2013 ; Нови Сад)

Програм, извештаји и апстракти / Српско археолошко друштво, XXXVI скупштина и годишњи скуп, Нови Сад, 30. мај – 1. јун 2013. године ; [приредили Војислав Филиповић и Драгана Антоновић]. – Београд : Српско археолошко друштво ; Нови Сад : Музеј Војводине, 2013 (Београд : Босић). – 115 стр. ; 21 цм

2014

17.

БАЉ, Лидија

Praistorija u Muzeju Vojvodine : vodič za decu i početnike / Lidija Balj i Vladimira Stanisljević ; [crteži muzejskih predmeta Mira Mogin ; ilustracije Siniša Sumanin... [i dr.]; fotografije Milica Đukić, Pavle Jovanović]. – Нови Сад : Muzej Vojvodine, 2014 (Novi Sad : Daniel print). – 43 str. : илстр. ; 27 cm

18.

ВЕЛЕНДЕЧИЋ, Слађана

Музеј по мери детета : археологија : интерактивни радни листови за самостално истраживање археолошког дела сталне поставке Музеја Војводине / аутори Слађана Велендечић, Тијана Станковић-Пештерац, Јована Милутиновић. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2014 (Нови Сад : Daniel print). – 1 омот ([32] листа) : илустр. ; 33 цм

19.

ЕДИКТ = Edict : заједничка културна баштина, као последица Миланског едикта, у туристичкој презентацији = Közös kulturális örökségünk mint a Milánói Ediktum következménye, megjelenése turisztikai eseményekben = Common cultural heritage, as a consequence from Edict of Milan, implemented in

tourist presentation / [уредник Агнеш Озер ; [автори текстова] Јермина Станојев, Небојша Станојев, Rózsa Szabolcs ; пртежи Мирјана Могин, Станислав Антонић ; фотографије Боривој Миросављевић... [и др.]. – Нови Сад : Музеј Војводине = Museum of Vojvodina, 2014 (Бачеј : Пролетер). – 167 стр. : илустр. ; 30 цм. – (Посебна издања / Музеј Војводине, Нови Сад. Monographie ; 26)

20.

ЖИВАНОВ, Драгојла

Стева Павков : 1952–2009 / Драгојла Живанов, Миле Игњатовић ; [превод текста на енглески Милена Јанков, Јасмина Превиди ; фотографије Јован Поповић]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2014 (Петроварадин : Футура). – 196 стр. : фотогр., репродукције ; 31 цм. – (Посебна издања / Музеј Војводине, Нови Сад. Monographie ; 27)

21.

СРПСКО-руска археолошка конференција „Судбине народа Источне и Јужне Европе – поглед кроз векове“ (1 ; 2014 ; Нови Сад, Београд)

Програм са апстрактима / [I српско-руска] археолошка конференција „Судбине народа источне и јужне Европе, поглед кроз векове“, Нови Сад – Београд, 20. до 26. маја 2014. године ; [уредник Станко Трифуновић]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2014 (Београд : Босић). – 42 стр. ; 21 цм

22.

ШЕКАРИЋ, Богдан

Фотографије др Радивоја Симоновића. Књ. 1 / Богдан Шекарић ; [превод на енглески Милан Павловић]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2014 (Петроварадин : Maxima graf). – 424 стр. : илустр. ; 20 x 27 цм. – (Посебна издања / Музеј Војводине ; 28)

2015

23.

ВЕЛЕНДЕЧИЋ, Слађана

Музејска лепезица : кроз питања и одговоре поведите своје дете у музејску авантуру! / [автори] Слађана Велендечић, Тијана Станковић Пештерац ; [илустрације Дарко Ђорђевић]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2015 (Нови Сад : Maxima graf). – 50 стр. : илустр. ; 21 x 10 цм

24.

Музејска учионица : водич кроз угледне часове у Музеју Војводине : идеје за учитеље / Слађана Велендечић, Владимира Станисављевић. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2015 (Нови Сад : Maxima graf). – 23 стр. : илустр. ; 15 x 15 цм

25.

ПРОТИЋ-Гава, Бранка

110 година новосадског Соколског друштва и 164 године гимнастике у Новом Саду / Бранка Протић-Гава, Јован Пауновић, Мирослав Ковачев ; [превод на енглески Геза Микеш]. – Нови Сад : Музеј Војводине : Соколско друштво „Војводина“, 2015 (Нови Сад : Покрајинска влада, Управа за заједничке послове покрајинских органа, Одељење за послове штампарије). – 293 стр. : илустр. ; 30 цм. – (Посебно издање / Музеј Војводине, Нови Сад. Монографија ; 30)

26.

СТАНОЈЕВ, Небојша

Раковац : Градина, Клиса / [[автори текстова]] Небојша Станојев, Јермина Станојев ; цртежи, планови Мирјана Могин... [и др.] ; 3д модели Јермина Станојев, Небојша Јакица]. – Нови Сад : Музеј Војводине = Museum of Vojvodina, 2015 (Нови Сад : Magyar Szó). – 255 стр. : илустр. ; 30 цм. – (Посебна издања / Музеј Војводине ; 29)

2016

27.

АРХЕОЛОШКА топографија општине Чока / [автори каталога налазишта Станко Трифуновић... [и др.] ; автори посебних текстова и обрада археолошких налаза Војислав Ђорђевић... [и др.] ; фотографије Јелена Ђорђевић... [и др.] ; текст каталога Станко Трифуновић... [и др.] ; цртежи налаза Ања Суботић ; табле Станко Трифуновић]. – Нови Сад : Музеј Војводине ; Петроварадин : Покрајински завод за заштиту споменика културе, 2016 (Земун : Бирограф). – 381 стр., [16] пресавијених листова с картама : илустр. ; 30 цм. – (Археолошка топографија Баната. Серија монографија ; том 2)

28.

ПИВНИЧКИ, Милан

Милан Пивнички / [автор текста Миле Игњатовић ; превод на енглески Љубица Шљука ; фотографије Павле Јовановић]. – Нови Сад : Музеј Војводине = Museum of Vojvodina, 2016 (Нови Сад : Принт студио М&А). – 203 стр. : фотогр., репродукције ; 28 цм

2017

29.

ВЕЉАНОВИЋ, Зоран

Југославија потреба или заблуда : стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918. / Зоран Вељановић ; [превод сажетака на енглески и немачки Дијана Бореновић и Никола Сегеди]. – 3. изд. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2017 (Нови Сад : Сајнос). – 233 стр. : илустр. ; 24 цм. – (Едиција Присаједињење 1918 / Музеј Војводине, Нови Сад ; књ. 4)

30.

ВОЈВОДИНА : 1918–1938. Књ. 1 / [главни и одговорни уредник Драго Његован]. – 2. неизмењено изд. – Нови Сад : Одбор за прославу 20-огодишњице ослобођења и уједињења : Музеј Војводине, 2017 (Нови Сад : Сајнос). – 81 стр. : илустр. ; 24 цм. – (Едиција Присаједињење 1918 / Музеј Војводине, Нови Сад ; књ. 3)

31.

ДОКУМЕНТИ о присаједињењу Срема, Баната, Бачке и Барање Србији 1918. / [приредио] Драго М. Његован. – 3. изд. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2017 (Нови Сад : Сајнос). – 260 стр. : илустр. ; 24 цм. – (Едиција Присаједињење 1918 / Музеј Војводине, Нови Сад ; књ. 1)

32.

МУСТЕДАНАГИЋ, Лидија

Милош Црњански : 1893–1977 / [автор Лидија Мустеданагић ; превод на енглески Ангелина Чанковић Поповић ; фотографије Жељко Мандић, Лидија Мустеданагић] = Miloš Crnjanski : 1893–1977 / [Author Lidija Mustedanagić ; translated into English by Angelina Čanković Popović ; photographs Željko Mandić, Lidija Mustedanagić]. – Нови Сад : Студио

Бечкерек : Музеј Војводине = Novi Sad : Studio Bečkerek ; Museum of Vojvodina, 2017 (Нови Сад : Artprint media). – 151 стр. : илустр. ; 29 x 27 цм

33.

НЕДВИДЕК, Далибор

Српско средњовековно новчарство из периода краљевине / Далибор Недвидец = Serbian Medieval Coinage from the Kingdom Period / Dalibor Nedvidek ; [преводилац, translator Мирјана Вукмановић ; фотографија, photography Милица Ђукић, Небојша Борић ; цртежи, drawings Вера Војт]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2017 (Нови Сад : Сајнос). – 242 стр. : илустр. ; 30 цм + Errata ([1] лист). – (Посебна издања = Special editions / Музеј Војводине, Нови Сад ; 31)

34.

РАДИСАВЉЕВИЋ, Катарина

Настањање народне уметности : случај Покрета за истраживање народних текстилних рукотворина код Јужних Словена : (1870–1914) / Катарина Радисављевић ; [фотографије Жељко Мандић, Милица Ђукић, Ивана Масниковић-Антић ; превод на енглески Катарина Радисављевић, Diana Reynolds-Cordileone]. – Нови Сад : Музеј Војводине ; Београд : Етнографски музеј, 2017 (Београд : Чигоја). – 215 стр. : илустр. ; 23 цм. – (Посебна издања / Музеј Војводине, Нови Сад ; 32)

35.

СИМПОЗИЈУМ „Култура и идентитет Буњеваца“ (2017 ; Нови Сад)

Kultura i identitet Bunjevaca = Култура и идентитет Буњеваца : зборник радова са симпозијума одржаног 18. фебруара 2017. у Новом Саду / уредник Драго Његован. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2017 (Нови Сад : Сајнос). – 661 стр. : илустр. ; 24 цм. – (Едиција Присаједињење 1918 / Музеј Војводине, Нови Сад ; књ. 5)

36.

СИМПОЗИЈУМ „Култура и идентитет Буњеваца“ (2017 ; Нови Сад)

Програм симпозијума и књига апстраката / Симпозијум „Култура и идентитет Буњеваца“, Нови Сад, 18. фебруар 2017. године ; [организатор Музеј Војводине ; уредник Драго Његован]. – Нови Сад :

Музеј Војводине, 2017 (Челарево : Графоофсет). – 45 стр. ; 24 цм

37.

СПОМЕНИЦА ослобођења Војводине 1918. / уредио Уређивачки одбор б. Српског народног одбора у Новом Саду 1929. ; друго издање приредио Драго Његован. – 2. изд. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2017 (Нови Сад : Сајнос). – 263 стр. : илустр. ; 24 цм. – (Едиција Присаједињење 1918 / Музеј Војводине, Нови Сад ; књ. 2)

38.

ЧАКАН, Иван

Традиционално пашњачко сточарство у Војводини : пастирски термини / Иван Чакан ; [илустрације Драган Јеринић ; фотографије Мила Босић... [и др.]] – Нови Сад : Музеј Војводине, 2017 (Нови Сад : Сајнос). – 175 стр. : илустр. ; 23 цм. – (Посебна издања / Музеј Војводине, Нови Сад ; 33)

2018

39.

АЛБУМ 100 српских родољубивих песама [Штампана музикалија] / приредио Дејан Томић ; [нотографија Иван Свирчевић]. – Нови Сад : Сајнос : Музеј Војводине, 2018 (Нови Сад : Сајнос). – 300 стр. : ноте ; 34 цм

40.

ЕШКИЋЕВИЋ, Васа

Из мог ратног дневника : (1914–1919) / Васа Ешкитећевић ; приредио Слободан Ђелица. – 1. изд. – Нови Сад : Прометеј : Музеј Војводине, 2018 (Нови Сад : Прометеј). – 259 стр., [16] стр. с таблама ; 24 цм. – (Едиција Присаједињење 1918 / Музеј Војводине, Нови Сад ; књ. 6)

41.

ЗАПИСНИЦИ привремених органа власти у Новом Саду : 1918–1919. / приредила Љиљана Дожић. – Нови Сад : Музеј Војводине : Архив Војводине, 2018 (Петроварадин : Футура). – 453 стр., [17] стр. с таблама (факс.) ; 24 цм. – (Едиција Присаједињење 1918 / Музеј Војводине, Нови Сад ; књ. 7)

42.

ЊЕГОВАН, Драго

Присаједињење Војводине Србији 1918. / Драго Његован. – 2. илустровано изд. – Нови Сад : Музеј Војводине : Школска књига НС, 2018 (Нови Сад : Школска књига НС). – 699 стр. : илустр. ; 32 цм

43.

ПРОГРАМ манифестације Музеји за 10 у Новом Саду : музеји Србије : хиперповезани музеји, нови приступи, нова публика : 14–20. мај 2018. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2018 (Нови Сад : D punkt). – [8] стр. ; 20 цм

44.

СПОМЕНИЦА Музеја Војводине : 1847–1947 –2017 / [автори текстова Драго Његован... [и др.] ; фотографије Милица Ђукић...[и др.]]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2018 (Нови Сад : Сајнос). – 322 стр. : фотогр. ; 24 цм

45.

СРПСКО археолошко друштво (Београд). Праисторијска секција (2018 ; Нови Сад)

Програм и апстракти / Српско археолошко друштво, Праисторијска секција, Нови Сад, 14. децембар 2018. године ; [приредили Лидија Баљ и Драган Милановић]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2018 (Нови Сад : Copy centar). – 21 стр. ; 21 цм

46.

СТАНОЈЕВ, Милан

Milan Stanojev / [autor teksta Miloš Arsić ; fotografije Pavle Jovanović, Miloš Stanojev]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2018 (Novi Sad : Balaton štampa). – 408 стр. : илустр. ; 30 цм

47.

ЧАМПРАГ, Стеван

Српство у Сентандрији последњих 40 година / Стеван Чампраг ; приредио Петар В. Крестић. – Нови Сад : Музеј Војводине ; Београд : Архив Србије ; Будимпешта : Српски институт, 2018 (Бор : Терција). – 157 стр. : фотогр. ; 19 цм. – (Едиција Заједничка издања ; књ. 1)

КАТАЛОЗИ

2009.

48.

DAHEIM an der Donau : Zusammenleben von Deutschen und Serben in der Vojvodina = Zavičaj na Dunavu : suživot Srba i Nemaca u Vojvodini / [Autoren der Aufsätze im Katalog Carl Bethke... [et al.] ; Übersetzung Zoran Janjetović, Carl Bethke ; Fotos Milica Đukić... [et al.]]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine ; Ulm : Stiftung Donauschwäbisches Zentralmuseum, 2009 (Novi Sad : ABM Ekonomik). – 231 str. : ilustr. ; 28 cm

49.

ZAVIČAJ na Dunavu : suživot Nemaca i Srba u Vojvodini = Daheim an der Donau : Zusammenleben von Deutschen und Serben in der Vojvodina / [autori tekstova u katalogu Carl Bethke... [i dr.]; prevod Zoran Janjetović, Carl Bethke ; fotografije Milica Đukić... [i dr.]]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine ; Ulm : Stiftung Donauschwäbisches Zentralmuseum, 2009 (Novi Sad : ABM Ekonomik). – 231 str. : ilustr. ; 28 cm

50.

ЈЕВДИЋ, Драган

Dragan Jevdić : slike, skulpture : Muzej Vojvodine, Novi Sad, novembar 2009 / [urednik Vladimir Mitrović ; tekst i postavka Sava Stepanov ; fotografije Pavle Jovanović i autor]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2009 (Novi Sad : Detalj). – [12] str. : ilustr. ; 21 x 21 cm

51.

МУЗЕЈ Војводине (Нови Сад)

Slikarstvo XX veka u Vojvodini iz kolekcije Muzeja Vojvodine / [autor [uvodnog] teksta Mile Ignjatović ; autor biografija Darinka Rackov ; autori koncepta Mile Ignjatović, Darinka Rackov, Vladimir Mitrović ; fotografije Milica Đukić]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2009 (Novi Sad : Scan studio). – 95 str. : reprodukcije ; 27 cm

52.

ТРИФУНОВИЋ, Љиљана

Кад у кујни влада ред... : колекција дозидница Музеја Војводине / [автор изложбе и каталога] Љиљана Трифуновић ; [превод Љубица Јанков ; фотографије Милица Ђукић]. – Нови Сад : Музеј Војво-

дине, 2009 (Нови Сад : ABM Ekonomik). – 107 стр. : илустр. ; 22 x 22 цм

2010.

53.

ЂУРАГИЋ, Гига

Giga Đuragić Dile : Vojvodina kakvu sam oduvek voleo : 40 godina umetničkog rada : 1970–2010 / [urednica Lidija Mustedanagić ; autori [uvodnih] tekstova Mile Ignjatović, Dragan Jovanović Danilov ; fotografije Jovan Popović]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2010 (Novi Sad : Stojkov). – 144 str. : fotograf., reprodukcije ; 22 x 24 cm

54.

ЈОСИФОВ, Георги

Ge. Josifov : retrospektivna izložba, septembar 2010 / [autor teksta Mile Ignjatović ; fotografije Miša Bukić, Danilo Bogdanov, Aleksandar Miškov]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2010 (Novi Sad : Grafobogdanov). – [12] str. (од тога 8 на пресавијеним листовима) : ilustr. ; 31 x 15 cm

55.

КОМНЕНОВИЋ, Илија

Крајишки Срби у Војводини у 20. веку / [автори изложбе и каталога Илија Комненовић, Предраг Бајић, Богдан Шекарић ; фотографије Славица Љубичић, Милица Ђукић]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2010 (Нови Сад : АБМ Економик). – [12] стр. : илустр. ; 20 x 20 цм

56.

МУЗЕЈСКИ комплекс (Кулпин)

Водич кроз Музејски комплекс / [уредник Младенко Кумовић ; сарадници Филип Форкапић... [и др.] ; фотографије Мартин Цандир, Марица Шимо, Ђула Шанта]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2010 (Нови Сад : Стојков). – 63 стр., [1] пресавијен лист са планом Музејског комплекса : илустр. ; 22 цм

57.

ПОПОВИЋ, Милкица

Срећа путује : честитке у војвођанским домовима / [авторка изложбе и каталога] Милкица Поповић ; [превод Љубица Јанков, Александар Медовић, Ференц Немет ; фотографије Милица Ђукић]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2010 (Нови Сад : Стојков). – 191 стр. : илустр. ; 21 x 21 цм

58.

СВЕТ керамике Марине Поповић / [автори текстова Даринка Рацков... [и др.] ; фотографије Павле Јовановић, Милица Ђукић ; превод на енглески Љубица Јанков]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2010 (Нови Сад : Стојков). – 191 стр. : илустр. ; 27 цм

59.

СТАРА градска улица / [авторке изложбе Љубица Отић... [и др.] : фотографије Милица Ђукић]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2010 (Нови Сад : Scan studio). – [16] стр. : илустр.; 21 x 8 цм

60.

ХОДИ, Ференц

Hodi Ferenc : kosmička apstraktna figuracija / [autor uvodnog teksta Draško Ređep ; fotografija Branko Lučić]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2010 (Novi Sad : Grafoprodukt). – 31 str. : fotograf. umetnika, reprodukcije ; 30 x 19 cm

2011.

61.

МЕНЕШИ, Кристина

Ratna propaganda u Vojvodini : 1941–1945 / [autor izložbe i teksta kataloga Kristina Meneši ; prevod filmskih žurnala sa mađarskog i nemačkog jezika Sofija Tomik, Marija Ardeljan ; fotografije Slavica Ljubičić, Darko Živny]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2011 (Novi Sad : Pan-papir). – 77 str. : ilustr. ; 21 x 21 cm

62.

МУСТЕДАНАГИЋ, Лидија

Прича о екслибрису / [изложба и каталог Лидија Мустеданагић ; превод Милица Бојковић] = The Story of Ex-Libris / [Exhibition and Catalogue Lidija Mustedanagić ; translation Milica Bojković]. – Нови

Сад : Музеј Војводине = Museum of Vojvodina, 2011 (Нови Сад : Панпапир). – 54 стр. : илустр. ; 20 x 21 цм

63.

СТОЈКОВ, Сава

Svetlucave šume Save Stojkova : ulja na staklu : izložba u Muzeju Vojvodine : Novi Sad, april 2011 / [autor uvodnog teksta Sava Stepanov ; urednik Milan Stepanović ; fotografije Srđan Čičovački]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2011 (Petrovaradin : Simbol). – 20 str. : ilustr., reprodukcije ; 30 cm

64.

ТОДОРОВИЋ, Душан

Dušan Todorović / [urednica Svetlana Mladenov ; prevodi tekstova Ljubica Jankov, Andrijana Mandić ; fotografije Marko Ercegović, Nenad Ilić]. – Novi Sad : Muzej savremene umetnosti Vojvodine : Muzej Vojvodine, 2011 (Petrovaradin : Futura). – 119 str. : ilustr. ; 22 cm

2012.

65.

ЕРДЕЉАНИН, Маја

Maja Erdeljanin : color therapy 2 : Muzej Vojvodine, 18.07–25.08 2012. / [tekst, text Svetlana Mladenov ; prevod, translation Ivana Cvijanović]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2012 (Novi Sad : Pan papir). – [60] str. : ilustr. ; 21 x 23 cm

66.

ЊЕГОВАН, Драго

Фрушка гора бастон антифашизма : 1941–1945 / [автори изложбе и каталога] Драго Његован, Предраг Бајић ; [фотографије Славица Љубичић, Кристина Менеши, Оливера Делић]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2012 (Нови Сад : Пан папир). – 105 стр. : илустр. ; 21 x 21 цм

67.

ОТИЋ, Љубица

Sve je samo reklama : segmenti iz istorije reklame u Vojvodini do 1941. godine / [autori izložbe i kataloga] Ljubica Otić, Veselinka Marković, Mirko Grlica ; [prevod rezimea Milan Paunović]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine ; Subotica : Gradski muzej, 2012 (Subotica : Grafoprodukt). – 143 str. : ilustr. ; 28 cm

68.

SAČUVAJMO... : konzervacija i restauracija / [autori tekstova Dragana Živković... [i dr.] ; fotografije Milica Đukić]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2012 (Novi Sad : Pan Papir). – 61 str. : ilustr. ; 21 x 21 cm

69.

СЕЧ-Пинћир, Ана

Дух жита : слама у свакодневици и ритуалу / [автори изложбе и каталога Ана Сеч-Пинћир, Татјана Бугарски ; превод на енглески Љубица Јанков ; фотографије у боји Милица Ђукић] = The Spirit of grain : straw in both everyday life and ritual / [Authors Ana Seč-Pinćir, Tatjana Bugarski ; translation into English Ljubica Jankov ; photographer Milica Djukić]. – Нови Сад : Музеј Војводине = Novi Sad : The Museum of Vojvodina, 2012 (Нови Сад : Пан папир). – 89 стр. : илустр. ; 21 x 21 cm

70.

СУБОТИН-Николић, Мирјана

Mirjana Subotin Nikolić : prostorno ambijentalna instalacija bez naziva : 1984–2012 / [autor teksta Sava Stepanov]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2012 (Novi Sad : Pan papir). – 39 str. : ilustr. ; 22 cm

2013.

71.

КЕШЕЉ, Милан

Gravitacija 33 : Kešelj, Marinkov, Todorović / [Matica Gustin] ; [tekst, text, besedilo Gravitacija, Gravitation 33, Graviracija 33 Mile Ignjatović ; prevod na engleski, English translation, prevod v angleščino Tatjana Miličević, Nela Trošt ; prevod na slovenski, Slovenian translation, prevod v slovenščino Katarina Šmid]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine = Museum of Vojvodina ; Ljubljana : Narodni muzej Slovenije = National Museum of Slovenia, 2013 (Ljubljana : Formatisk). – 58 str. : ilustr. ; 26 cm

72.

МАРКОВИЋ, Веселинка

У срцу нам шајка : 250 година Шајкашког батаљона / [автори изложбе и каталога] Веселинка Марковић, Синиша Јокић ; [превод резимеа Милан Пануловић ; фотографије Милица Ђукић]. – Нови Сад :

Музеј Војводине, 2013 (Нови Сад : Панпапир). – 54 стр. : илустр. ; 16 x 23 cm

73.

МАРТИНОВ, Војислав

XX vek Slavka Borojevića / [автори текстова у каталогу Vojislav Martinov, Miodrag Dimitrijević ; autor izložbe Vojislav Martinov ; fotografije Milica Đukić]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2013 (Novi Sad : Pan papir). – 44 str. : ilustr. ; 21x 21 cm

74.

MIGRACIJE u Podunavlju : kolonizacija Nemaca u 18. veku i njene posledice / [фотографије Oleg Kuhar ; prevod Snežana Gvozdenac, Katalin Ozer, Marija Bori ; izložbu priredili Andrea Vandor (кураторка изложбе i концепција), Kristijan Glas, Leni Perenčević, Henrike Hampe (текст)]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2013 (Novi Sad : Daniel print). – 128 str. : ilustr. ; 26 cm

75.

ОТИЋ, Љубица

Minden csak reklám : részletek a reklámok történelméről Vajdaságban 1941-ig / [a kiállítás és a catalógus szerzői] Ljubica Otić, Veselinka Marković, Mirko Grlica ; [az összefoglalót fordította Milan Paunović]. – Újvidék : Vajdasági Múzeum ; Szabadka : Városi Múzeum, 2013 (Subotica : Grafoprodukt). – 143 str. : ilustr. ; 28 cm

76.

ПЕТРОВИЋ, Ђурђица

Егзотична изложба Музеја Војводине / [автор каталога Ђурђица Петровић ; автор уводног текста Даријуш Самии ; автори апендикса Катарина Радисављевић, Даријуш Самии ; фотографије предмета Милица Ђукић ; фотографије ордења Предраг Узелац]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2013 (Нови Сад : Пан папир). – 76 стр., [1] пресав. лист с геогр. картом : илустр. ; 21 x 21 cm

77.

СТАНОЈЕВ, Јермина

A bácsi vár : Bács : úti kalauz : katalógus / [Jermina Stanojev, Nebojša Stanojev ; a rajzokat Makk Marianna, Svetlana Ivković [készítették]]. – Нови Сад : Музеј Војводине = Újvidék : Vajdasági Múzeum, 2013 (Bečeј : Proleter). – 55 str. : ilustr. ; 23 x 13 cm

78.

Arács : Novi Bečeј : úti kalauz : katalógus / [Jermína Stanojev, Nebojša Stanojev ; a rajzokat Mirjana Mogin [készítette] ; a fényképeket Nedeljko Marković]. – Нови Сад : Музеј Војводине = Újvidék : Vajdasági Múzeum, 2013 (Bečeј : Proleter). – 55 str. : ilustr. ; 23 x 13 cm

79.

Арача : Нови Бечеј : водич : каталог / [Јермина Станојев, Небојша Станојев ; цртежи Мирјана Могин ; фотографије Недељко Марковић]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2013 (Бечеј : Пролетер). – 55 стр. : илустр. ; 23 x 13 цм

80.

Dombó : Rakovac : úti kalauz : katalógus / [Jermina Stanojev, Nebojša Stanojev ; a rajzokat Mirjana Mogin [készítette]]. – Нови Сад : Музеј Војводине = Újvidék : Vajdasági Múzeum, 2013 (Bečeј : Proleter). – 55 str. : ilustr. ; 23 x 13 cm

81.

Думбо : Раковац : водич : каталог / [Јермина Станојев, Небојша Станојев ; цртежи Мирјана Могин]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2013 (Бечеј : Пролетер). – 55 стр. : илустр. ; 23 x 13 цм

82.

Тврђава Бач : Бач : водич : каталог / [Јермина Станојев и Небојша Станојев ; цртежи Мак Маријана, Светлана Ивковић]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2013 (Бечеј : Пролетер). – 55 стр. : илустр. ; 23 x 13 цм

2014.

83.

БАЉ, Лидија

Nakit : skriveno značenje / [autori izložbe i kataloga Lidija Balj i Tijana Stanković-Pešterac ; prevod na engleski Tijana Stanković-Pešterac, Milica Bojković ; fotografije Milica Đukić... [i dr.]]]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2014 (Novi Sad : Daniel print). – 107 str. : ilustr. ; 22 x 22 cm

84.

ДОРМАН, Ласло

Ласло Дорман : скриптови војвођански пејзаж : [5–25. новембра 2014, Музеј Војводине, Нови Сад,

2–19. децембра 2014, Колегијум Хунгарикум, Београд] / [аутори текстова Александра Стефанов, Ласло Дорман ; превод Марија Бори] = László Dormán : rejtőzködő vajdásagi tájképek : [2014. november 5–25., Vajdasági Múzeum, Újvidék, 2014. december 2–19., Collegium Hungaricum, Belgrád] / [a szövegek szerzői Aleksandra Stefanov, Dormán László ; fordító Bori Mária]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2014 (Београд : Stonicom). – 15 стр. : илустр. ; 21 x 21 цм

85.

ИДВОРЕАН-СТЕФАНОВИЋ, Братислава

Албум слика са изложбе Старинска ткања и заборављени преплетаји / [аутор изложбе] Братислава Идвореан-Стефановић ; [аутор фотографија] Милица Ђукић ; [превод на енглески језик Братислава Идвореан-Стефановић] = Photo Album of the Exhibition Old Weaves and Forgotten Interlaces / [the author of the Exibition and Catalog] Bratislava Idvorean-Stefanović ; [photographs] Milica Đukić ; [translation into English Bratislava Idvorean-Stefanović]. – Нови Сад : Музеј Војводине Војводине = Novi Sad : The Museum of Vojvodina, 2014 (Петроварадин : Maxima graf). – 40 стр. : илустр. ; 29 цм

86.

Старинска ткања и заборављени преплетаји : [тематска изложба септембар/октобар 2014] / [аутор изложбе и каталога] Братислава Идвореан-Стефановић ; [превод на енглески језик Мирјана Иванчев ; аутори фотографија Милица Ђукић, Љиљана Живковић, Братислава Идвореан-Стефановић] = Old Weaves and Forgotten Interlaces : [Thematic Exhibition September/October 2014] / [the author of the Exibition and Catalog] Bratislava Idvorean-Stefanović ; [translation into English Mirjana Ivančev ; photographs Milica Đukić, Ljiljana Živković, Bratislava Idvorean-Stefanović]. – Нови Сад : Музеј Војводине = Novi Sad : The Museum of Vojvodina, 2014 (Петроварадин : Maxima graf). – 88 стр. : илустр. ; 29 цм

87.

ЛИКОВНА колонија Музеја Војводине (2014 ; Кулпин)

Likovna kolonija Muzeja Vojvodine : Kulpin 2014 / [autor izložbe i kataloga Dragana Garić ; fotografije Nikola Macura, Mirjana Blagojev, Aleksandar Bunčić]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2014 (Beograd : Stonicom). – [12] str. : илустр. ; 16 x 16 cm

88.

МАРКОВИЋ, Веселинка

На граници два царства : Банатска војна крајина : (1764–1872) / [автор изложбе и каталога] Веселинка Марковић ; [превод резимеа на енглески језик Милан Пауновић ; превод резимеа на немачки језик Снежана Гвозденац ; фотографије Милица Ђукић]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2014 (Београд : Службени гласник). – 142 стр. : илустр. ; 27 x 24 цм

89.

МИЛОВАНОВИЋ, Сузана

Бела Русија : руска емиграција у Војводини / [автори изложбе и каталога] Сузана Миловановић, Александар Петијевић ; [фотографије Милица Ђукић, Иван Калнак]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2014 (Петроварадин : Maximagraf). – 251 стр. : илустр. ; 27 цм

90.

МИРОСАВЉЕВИЋ, Боривој

100 година, [100] слика : 1914–2014 : изложба фотографија [поводом јубилеја ФК „Војводина“, Музеј Војводине, 25. април – 18. мај 2014. године] / [автори изложбе Боривој Миросављевић, Дејан Болорин ; фотографије Филип Бакић... [и др.]] – Нови Сад : Музеј Војводине, 2014 (Нови Сад : Photo-око). – [28] стр. : фотогр. ; 21 x 30 цм

91.

МУР, Хенри

Хенри Мур графичар : Народни музеј у Београду, 11. септембар – 31. октобар 2014. : Музеј Војводине у Новом Саду, 7–30. новембар 2014. / [автори уводних текстова Бојана Борић-Брешковић... [и др.]]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2014 ([Нови Сад : Пан папир]). – 20 стр. : илустр. ; 21 цм

92.

НЕВИДЉИВИ фронтови : Први светски рат и Војводина / [автори изложбе и текста каталога Предраг Бајић... [и др.] ; превод на енглески језик Милан Пауновић ; превод на мађарски језик Марија Бори ; превод на немачки језик Марта Палич ; фотографије Милица Ђукић, Александар Мишков]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2014 (Нови Сад : Цицеро). – 144 стр. : илустр. ; 28 x 23 цм

2015.

93.

БАЈИЋ, Предраг

Друже Тито рат је завршен : [седамдесетогодишњица ослобођења Војводине од фашистичких окупатора] / [автор изложбе и каталога Предраг Бајић ; фотографије Милица Ђукић]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2015 (Петроварадин : Алфа-граф). – 106 стр. : илустр. ; 21 x 21 цм

94.

ЛИКОВНА колонија Музеја Војводине (19 ; 2015 ; Кулпин)

Уведимо илустрацију и стрип у музеје! / 19. ликовна колонија Музеја Војводине ; [автор изложбе и каталога Драгана Гарић]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2015 (Нови Сад : D punkt). – 23 стр. : илустр. ; 23 цм

95.

МАУРИЧ, Ференц

Ferenc Maurits : proiectum Balcanicum : pedeset godina umetničkog rada = ötvenévnyi alkotói munkásság : 1965–2015 : Muzej Vojvodine, 10–30. novembar 2015 = Vajdasági Múzeum 2015. november 10–30. / [autor teksta János Banjai ; prevodilac Kristina Rac]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine : Forum, 2015 (Novi Sad : Sajnos). – [16] str. : ilustr. ; 21 x 21 cm

96.

ПАУНОВИЋ, Јован

Stara meta – novo odstojanje : (streljačke spomen-mete XIX i XX veka) / [autor izložbe i kataloga] Jovan Paunović ; [fotografije Milica Đukić]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2015 (Subotica : Grafoprodukt). – [28] str. : ilustr. ; 23 cm

97.

ПОПОВИЋ, Милкица

Ala smo se naodmarali... : omiljena mesta na kojima su se Vojvođani odmarali krajem 19. i tokom 20. veka / [автори изложбе и каталога] Milkica Popović, Agneš Ozer ; [prevod rezimea na engleski jezik Milan Paunović ; prevod rezimea na немачки језик Snežana Gvozdenac ; prevod rezimea на мађарски језик Marija Bori ; fotografije Milica Đukić]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2015 (Beograd : Službeni glasnik). – 220 str. : ilustr. ; 27 x 24 cm

2016.

98.

БАЈИЋ, Предраг

Добруџански ратници : каталог изложбе : [српски добровољци у борбама на ратишту у Добруци] / [автори изложбе Предраг Бајић, Илија Комненовић, Војислав Мартинов ; превод на румунски језик Илена Урсу-Ненадић ; фотографије Милица Ђукић, Александар Мишков]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2016 (Петроварадин : Maximagraf). – 39 стр. : илустр. ; 27 x 21 цм

99.

Ostași în Dobrogea 1916. / [autorii expoziției Predrag Baici, Ilia Comnenovici, Voislav Martinov ; foto Milișa Giuchici ; traducere Ileana Ursu-Nenadici]. – Novi Sad : Muzeul Voivodinei, 2016 (Novi Sad : D punct). – 11 str. : ilustr. ; 20 x 12 cm

100.

ЈОВАНОВИЋ, Милорад

Милорад Јовановић Поп : из геометрије времена – квадрати од прашине / [автор текста и каталога Драгана Гарић]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2016 (Нови Сад : D punkt). – 19 стр. : илустр. ; 23 цм

101.

РИБАРИ из равнице / [автори изложбе и каталога Јован Коледин... [и др.] ; фотографије Милица Ђукић]. – Нови Сад : Воде Војводине : Музеј Војводине, 2016 (Нови Сад : Футура : Ромб). – 44 стр. : илустр. ; 20 x 21 цм

102.

САМИИ, Дарјуш

Stvaraoci : 70 godina omladinskih radnih akcija / [autori izložbe i kataloga Darjuš Samii i Dejan Bolorin ; fotografije predmeta Milica Đukić]. – Novi Sad : Muzej Vojvodine, 2016 (Novi Sad : Artprint Media). – 43 str. : ilustr. ; 21 x 22 cm

2017

103.

БЛАГО из кошнице : од Музеја Матице српске до Музеја Војводине : 1847–1947–2017 / [автори текста каталога Драго Његован... [и др.] ; фотографије Милица Ђукић]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2017 (Нови Сад : Sajnos). – 187 стр. : илустр. ; 21 x 21 цм

фије Милица Ђукић]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2017 (Нови Сад : Sajnos). – 187 стр. : илустр. ; 21 x 21 цм

104.

ИЗА гора и долина : три века Словака у Војводини / [автори изложбе Ана Сеч-Пинђир... [и др.] ; превод текстова на словачки језик Зорослав Спевак, Марина Шимак Спевакова ; фотографије Милица Ђукић] = Za horami, za dolami : tri storočia Slovákov vo Vojvodine / [áutori výstavy Ánna Séčová Pint'írová... [et al.] ; texty do slovenčiny preložili Zorooslav Spevák, Marína Šimáková Speváková ; fotografie Miliča Ďukíčová]. – Нови Сад : Музеј Војводине = Nový Sad : Múzeum Vojvodiny, 2017 (Нови Сад : Арт принт медија). – 287 стр. : илустр. ; 24 x 21 цм

105.

ПЕТИЈЕВИЋ, Александар

Заборављени чудотворац : култ Светог Спиридана у српској традицијској култури / [автор каталога] Александар Петијевић. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2017 (Нови Сад : Сајнос). – 258 стр. : илустр. ; 30 цм

2018

106.

ЊЕГОВАН, Драго

Од сна до јаве : присаједињење Војводине Србији 1918. године / [автори изложбе и каталога] Драго Његован, Зоран Вељановић ; [превод на енглески језик Љубица Јанков и Марко Ушћебрка ; фотографије Милица Ђукић и Индира Кандић Наззал]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2018 (Петроварадин : Футура). – 203 стр. : илустр. ; 27 x 23 цм

107.

ТРИФУНОВИЋ, Станко

Чуруг на удару империја : 20 година археолошке експедиције : каталог изложбе / [автор изложбе и каталога] Станко Трифуновић ; [фотографије Душан Јаковић и Станко Трифуновић]. – Нови Сад : Музеј Војводине, 2018 (Земун : Бирограф). – 39 стр. : илустр. ; 17 x 24 цм

КУЛТУРНИ И ДРУШТВЕНИ ЗНАЧАЈ КУЛТА СВЕТОГ СПИРИДОНА

У периоду од 10. маја до 10. јула 2018. године посетиоци Музеја Војводине могли су да виде изложбу *Заборављени чудотворац – култ Светог Спиридона у српској традицијској култури* аутора Александра Петијевића, музејског саветника – етнолога и Сузане Миловановић, музејског саветника – историчара, настале као резултат вишегодишњег истраживања, која је представила духовни, културни и друштвени значај овог свештеника у српској култури, али и изван њених граница.

Култ Св. Спиридана настао је на подручју позното античког Кипра одакле се, преко средњовековног Цариграда и млетачког Крфа, проширио на читав Балкан. Отуда се култ овог светитеља у српској традицији може пратити још од средњег века. Откривајући да је Свети Спиридон у прошлости био један од најпоштованијих чудотвораца код српског народа, на изложби су, као сегменти овог култа, предста-

вљени српски православни храмови посвећени Св. Спиридону, бројне иконе, копије фресака, богослужбене књиге, црквени текстил и предмети везани за историју поморства и занатства.

Реализацији изложбе претходила су вишегодишња теренска етнографска и историјско-уметничка истраживања. Као инспирација и покретач научне и стручне радозналости Александра Петијевића послужило је откриће српских сребрних прилога из 19. века у цркви Светог Спиридана на Крфу. У жељи да се открије узрок њиховог даривања, уследило је истраживање културно-историјског контекста која су довела до нових значења откривених материјалних доказа постојања и значаја култа овог, данас готово заборављеног, светитеља. С тим циљем обављена су бројна теренска истраживања у Србији, Грчкој, Италији, Хрватској, Црној Гори, Босни и Херцеговини, Мађарској и Румунији.

Реализација изложбе укључила је велики број установа и институција: Народни музеј у Београду, Збирка икона „Секулић“, Музеј града Београда, Музеј СПЦ Београд, Музеј примењене уметности, Галерија фресака Народног музеја, Етнографски музеј, Галерија Матице српске, Одељење раритета Библиотеке Матице српске, Покрајински завод за заштиту споменика културе, Народни музеј Вршац, Народни музеј у Белој Цркви, Народни музеј у Зрењанину, Народни музеј Шабац, Музеј Рас у Новом Пазару.

Платформа за међународну сарадњу настала је прво на нивоу министарстава, тако да су споразуми склопљени са Министарством за културу Републике Мађарске, Министарством за културу Грчке и Министарством за културу Републике Црне Горе, а потом су следиле конкретне позајмице из следећих музејских установа: Поморски музеј Црне Горе у Котору, Градски музеј у Херцег Новом, Музеј града Пераста, Музеј СПЦО у Котору, Галерија умјетнина Сплит и Црквено-уметничка збирка Будимске епархије у Сентандреји.

Поред предмета из храмова и ризница више епархија Српске православне цркве у Србији (Банатска епархија, Сремска епархија, Милешевска епархија),

позајмљени су и изложбени предмети из Далматинске епархије (Манастир Крка, Манастир Драговић), Митрополије црногорско-приморске (Цетињски манастир, Манастир Прасковица, Манастир Бања код Рисна, Српске православне црквене општине: Камениари, Ђеновићи, Котор, Бијела, Поди, Пераст, Рисан, Луштица), Епархије захумско-херцеговачке (Мостар) и Которске бискупије (Жупна црква Светог Николе и Црква Госпе од Шкрпјела, обе у Перасту).

На изложби је представљено укупно 180 експоната, који потичу из периода од 15. до 20. века. По своме значају издвајају се везени епитрахиљ из 15. века из ризнице Цетињске митрополије и икона Св. Спиридона из 16. века из ризнице манастира Милешева. Највећи број експоната представљаје су иконе махом из 18. века, али и копије фресака, богослужбене књиге, црквени текстил, фотографије храмова посвећених Св. Спиридону. Еснафска писма, цеховски документи и производи занатлија, на изложби су посведочили о овом светитељу као заштитнику бројних заната и еснафа, док је портретима помораца, макетама бродова и предметима везаним за историју поморства Св. Спиридон представљен и као заштитник помораца.

Изложба је трајала два месеца, а током њеног трајања организована су стручна ауторска вођења и креативне радионице. Такође, изложба је била и део програма Музеја Војводине у манифестацији Музеји за 10.

Резултати истраживања су систематизовани и визуелно представљени на самој изложби, као и у каталогу аутора Александра Петијевића, где се нашла већина изложених предмета. Сарадник на каталогу била је Сузана Миловановић, а рецензенти изложбе и каталога били су др Даница Петровић из Музиколошког института САНУ, др Драгана Радојичић из Етнографског института САНУ и др Михаило Поповић из Аустријске академије наука и уметности. Каталог има 258 страна и састоји се од 11 поглавља, уз прилоге и литературу. Богато је илустрован фотографијама снимљеним током теренских истраживања, архивским фотографијама и фотографијама предмета и архивских докумената. Његова чврста структура, заснована на темељном проучавању овог до сада непроучаваног култа, показује „преношење овог светитељског култа са Медитерана у унутрашњост Балканског полуострва и на просторе Средње Европе, повезујући тако на одређен начин читав регион и његове житеље“ (из рецензије проф. др. Данице Петровић).

Посебан допринос овог пројекта је постигнут у домену нематеријалног културног наслеђа, бележењем, проучавањем и презентацијом неколико аспекта овог култа који делују као жива народна традиција. То су, пре свега, обичаји који се негују у вези са култом Св. Спиридона као заштитника појединих заната и еснафа, прослављање Св. Спиридона као крсне славе, народна веровања и обичаји који су у вези са народним рачунањем и предвиђањем времена, као и поштовање овог светитеља као за-

штитника деце, помораца, маслина и стоке. Међу богатом прикупљеном грађом истиче се низ фотографија обреда уочи празника Св. Спиридона, те еснафске славе грнчара снимљених у грнчарској радионици Станислава Стојановића у Ораховцу (Косово).

Наведени пројекат представља изузетан пример успешне међународне сарадње у области музеологије посебно, и културне сарадње уопште, пошто су на изложби показани предмети из око 40 установа (музеји, галерије, црквене и манастирске ризнице, приватне колекције) из Србије и пет држава региона (Црна Гора, Хрватска, Босна и Херцеговина, Мађарска, Грчка).

О изложби су најпозитивније мишљење дали како угледни рецензенти, тако и стручњаци и бројна публика који су је посетили. Према речима из рецензије византолога др Михаила Поповића из Аустријске академије наука и уметности, узимајући у обзир дешавања којима смо сведоци на почетку 21. века, ова изложба и каталог су „од највећег значаја не само за Републику Србију, него за уједињену Европу, будући да спадају у научне иницијативе... које имају капацитет да допринесу бољем и потпунијем разумевању различитих народа, мира и стабилности у свету, те да садрже све релевантне аспекте и карактеристике које ће неговати конструктивну слику Србије на раскршћу европских догађаја и развоја“.

Овом изложбом Музеј Војводине добио је по први пут награду Националног комитета ICOM-а, а исти ауторски тим је за изложбу *Пајријарх Јосиф Рајачић 2005.* године већ донео Музеју Војводине Валтровићеву награду.

Мср Александар Антићуновић

ВЕЛИКА И МАЛА МАТУРА КАО КРУНА ОБРАЗОВАЊА

Изложба *Истии^т зрелости – майуран^ти војвођанских гимназија од половине 19. века до 60-их година 20. века* настала је у складу са истраживачким дometима ауторки Љубице Отић и Чарне Милинковић, отварајући богате хоризонте минулог времена. Ову репрезентативну изложбу публика је могла да види у Музеју Војводине током маја и јуна 2019. године.

Изложба Музеја Војводине осветила је историјски развој образовања. Испит зрелости тј. матура је, како истичу ауторке, веома важан догађај у образовању и одрастању сваког човека. Након темељног истраживања, ауторке су веома зналачки и прегледно изложиле и презентовале мноштво музејских артефаката који сведоче о овом феномену. Истовремено је приказана историја гимназијског образовања у Војводини, а код посетилаца изазвана емпатија и евоцирање успомена.

Уводни део изложбе посетиоца упознаје са хронолошким развојем гимназија на територији Војводине које и данас егзистирају и тиме доказују своју вредност. Посебним освртом ауторке су указале на друштвене, политичке и просветне прилике, као и на историју гимназијског образовања на простору данашње Војводине од друге половине 19. века до шездесетих година 20. века. Акценат су ставиле на историјат гимназија у Сремским Карловцима, Новом Саду, Суботици, Сомбору, Бечеју, Врбасу, Бачком Петровцу, Србобрану, Сремској Митровици, Руми, Зрењанину, Вршцу, Кикиндиги, Панчеву и Белој Цркви.

Изложбу чине две целине: реконструкција учионице и испит зрелости у гимназијском образовању. Део изложбе посвећен је реконструкцији учионице са краја 19. и почетка 20. века, која нас својим изгледом враћа у прошлост. Она је обогаћена и

употпуњена фотографијама, ћачким сведочанствима и књижицама, школским извештајима, сачуваним наставним средствима, уџбеницима и вежбанима. На музеолошки атрактиван начин публика је имала прилике да стекне увид у васпитнообразовни процес једног времена. У другом делу изложбе приказан је испит зрелости – матурски испит, без обзира на то да ли се односио на нижи иливиши течајни испит, или на малу и велику матуру. Тада догађај представљен је мноштвом историјских записа са полагања испита зрелости, матурских таблоа, фотографија, одевних предмета и других артефаката. Посебно место на изложби нашле су и музеалије којима је приказана прослава матуре од школских игранки до матурског бала.

Сви предмети презентовани јавности део су збирки Музеја Војводине, као и других музеја и архива са територије Војводине. Велику помоћ током истраживања и реализације изложбе дале су гимназије и средње школе које имају дугу традицију у Војводини.

Изложба је реализована у Музеју Војводине, а због великог интересовања уговорена су њена гостовања за наредне године. Изложбу прати каталог који завређује сваку пажњу. Он садржи бројне информације и податке до којих су аторке дошли и веома је драгоцен за даља истраживања. Богато је илустрован – скоро свим предметима са изложбе, којих је било преко две стотине; сваки од њих је добио своју каталошку одредницу. Изложбу и каталог дизајнирао је mr Дарко Вуковић, а изложба је реализована је захваљујући Техничкој служби, Одељењу конзервације и рестаурације, Одељењу за издавачку делатност и Одељењу за педагошки рад и односе с јавношћу Музеја Војводине.

Аторке Љубица Отић и Чарна Милинковић преознале су значај ове теме и историјских процеса који су се одвијали у Војводини. Реализацијом ове изванредне теме осветлиле су многе важне историјске чињенице, пружајући јаснију и целовитију слику о образовном систему датог времена и испиту зрелости – као круни гимназијског образовања.

Милкица Пойловић

ЛЕПОТА УПРКОС АПОКАЛИПСИ – СЛИКЕ МИКАНА АНИЧИЋА У МУЗЕЈУ ВОЈВОДИНЕ

Уметничко стваралаштво Милорада – Микана Аничића, уметника српског порекла који живи у Паризу, представљено је домаћој јавности ретроспективном изложбом под називом *Дворски љор-ћртежи без краља*. Након гостовања у Галерији РТС-а у Београду, изложба је постављена у Музеју Војводине, где је трајала од 29. јануара до 1. марта 2019. године. Репрезентативни избор из богатог и разноврсног опуса представио је Аничићево плодно стваралаштво дуго педесет година, што је и био повод овом догађају. Кроз тридесет и једно изложено дело обухваћени су различити циклуси, а публика је имала прилику да, у импресивним фантастично-символичним композицијама, открива њихову вишезначну и слојевиту поетику.

Микан Аничић рођен је 1950. године у Бадовинцима. Ликовну академију у Београду завршио је

1975. године, где је и магистрирао, у класи проф. Младена Србиновића. У трагању за изразом пролазио је кроз различите стилске фазе: од симболичне фантастике, преко магијског реализма до критичких представа савременог друштва. Његов аутентичан и особен стил почива на идејним постулатима различитих епоха, у којем синтетише митске светове од антике, средњег века и ренесанса са апокалиптичним визијама будућности, спајајући искуства старих мајстора и промиšљања о духовним вредностима савременог човека. У центру његових алегоријско-символичних композиција са елементима византијске духовности и балканског мистицизма налази се човек, али и природа у својој лепоти и моћи.

Још у београдском периоду наговештене су основне карактеристике Аничићеве уметности: поетичне фигуранле композиције монументалних формата и окренутост универзалним темама. Након искуства на београдској Ликовној академији одлази у Париз, где од 1982. до 1984. борави као стипендиста француске владе у Школи лепих уметности, у класи проф. Пјера Карона (Pierre Carron). У сусрету са ремек-делами европске уметности проналази неисцрпан извор инспирације, а из њеног богатог репертоара преузима цитате у виду иконографије, тема и мотива, које потом слободно интерпретира, често на иронично-хумористичан начин.

Жанровски везан за портрете, пасторале и алегоријске композиције Аничић ствара у циклусима, изнова се враћајући на одређене теме, што је и представљено избором дела у Музеју Војводине. Прва серија пасторалних Ћорђонеовских пејзажа настала је одмах након завршетка студија. Аркадијски призори (*Полазак на неизвесно ћутовање*), насељени рајским птицама и путеним митским бићима, одишу спокојством и хармонијом ренесансне слике. У пасторалним алегоријама *Рађање Агаме и Еве* и *Истерија из раја* преплићу се еротско и духовно, људско и божанско, док је на *Ањоћеози дечаштива у Савковачи* поетично приказано откривање чулног света и носталгичан однос према прошлости.

Један део изложбе посвећен је портретској уметности која чини велики део Аничићеве уметничке

Сека, 92 x 73 цм

Оимица Европе, 260 x 195 цм

Велика издаја, 116 x 89 цм

преокупације. Репрезентативни портрети са елементима парадног евоцирају историјске портрете владара и дворјана, па отуда и назив изложбе *Дворски портрети без краља*, како је сам аутор дефинисао своју уметност достојну владарских палата и резиденција. Иако их одликује веристичко приказивање портретисаног лика портрети су пре свега комплексне психолошке студије са мноштвом симболичних детаља. Посебна функција дата је пејзажу који се простире иза често хијератично постављене особе у првом плану и на симболичан начин суделују у презентацији психолошког профила представљене личности. У идеализованом пејзажу са архитектонским формама, појављују се и различита жива створења (птице, пси, пчеле...), али и необични мотиви попут лебдећег пчелињег саћа, ловорових венаца и каџига. У сликаревом опусу значајно место заузимају портрети супруге Рајке, познатије под именом Сека, чији се лик препознаје и у античким богињама на алегоријским композицијама са митском тематиком. Потребно је истакнути и коњаничке портрете, међу којима су и портрети деце-коњаника, као јединственог иконографског решења у нашој уметности. Ослоњени на заосташтину европских мајстора, коњи су анатомски беспрекорно изведени и један су од ауторових омиљених мотива.

Портретска уметност у ширем смислу присутна је и на композицијама које носе другачију тематику. Након удеса 1976, суочен са смрћу, Аничић слика серије репрезентативних композиција апокалиптичних видења у којима се појављују и ликови савременика. Религиозне теме својом неуобичајном иконографијом представљају оквир за промишљање о кризи вредности савременог доба. На *Распећу* човек је симболично разапет као Христ, а вађењем срца алудира се на безосећајно и дехуманизовано човечанство. На верзијама *Тајне вечере*, за софром су антиапостоли у космонаутским оделима – конструкцији лажних светова, док лик банкара Јуде уобличава материјализам као зли дух планете. Социјално-филозофских тема има и на слици *Велика издаја*: у кириковском простору постављени празни сто ствара злосутну атмосферу дистопијског друштва. Неканонски схваћене хришћанске теме уметник смешта у шири контекст, слутећи нишавило у физичком и духовном смислу. Слика *Почетак атомској доба*, са ликовима научника и мултиплацираном фигуrom Микеланђеловог *Давида*, у драматичном призору нуклеарне експлозије, симболише лепоту

као противтежку надолазеће катализме и уједно ствара дилему да ли су плодови прогреса у служби човечанства или ће довести до његовог уништења. Апокалиптичне слутње ишчитавају се и у делу *Дон Кихот нашеј доба*, који се бори против ћубришта – метафоре људског нишавила. Вођен мишљу Достојевског да ће лепота спасити свет, уметник нуди одговор филозофско-етичком студијом *Лејоћа ће победити зло*, а спасење у виду Христовог јагњета.

Изложена је и *Огмица Европе* за коју је Аничић награђен златном медаљом за сликарство на Салону француских уметника у Гран палеу у Паризу 2006. године. Идејна критика савремене Европе, њене еколошке, политичке и моралне кризе ишчитавају се на изложеној композицији. Савременом интерпретацијом класичне теме из грчке митологије ово програмско дело, по речима аутора, представља сублимацију свих његових сликарских знања. Катализмична визија са мноштвом симболичних детаља, међу којима су и православни манастири на Косову из XIII века, раскринава свеопшту хипокризију и нагон за отимањем. Уметник се обраћа посматрачу питајући се каква је будућност Европе, колевке цивилизације и ко ће бити нови Зевс који ће је спасити. На делима Аничића сусрећу се појаве и ликови у јединственом метавремену у којем је све могуће – унутрашње и космичко, индивидуално и универзално.

Током трајања изложбе организована је и промоција монографије *Микан* о којој су говорили аутор и издавач Микан Аничић, филозоф Драгољуб Којчић и историчарка уметности Александра Стефанов, виша кустоскиња Музеја Војводине. Луксузна двојечична монографија (на српском и енглеском), са текстовима истакнутих историчара уметности и ликовних критичара – Дејана Ђорића, Срете Бошњака, Јосипа Депола и Мира Главуртића, са биографијом, избором из библиографије уметника и каталогом за 174 дела, представља иссрпну студију досадашњег плодног стваралаштва Микана Аничића.

Као резултат успешне сарадње током реализација изложбе, аутор је Музеју Војводине поклонио монументалну композицију *Сећања генерала Косиће Нађа* из 1981. године. Поклоњено дело тематски и идејно одговара концепту Збирке савремене уметности Музеја, те је овим поклоном значајно обогаћена колекција уметничких дела везаних за Други светски рат и НОБ.

Мср Александра Стефанов

ДВЕ ДЕЦЕНИЈЕ ОД НАТО БОМБАРДОВАЊА

У цеој Републици Србији 2019. година прошла је у знаку обележавања 20 година од НАТО бомбардовања, догађаја којим се завршила катастрофална деценија ратовања на просторима држава наследница СФРЈ. Колико је данашње српско друштво успело да искористи овај повод за артикулисање нових, нијансиранијих и освешћенијих тумачења рата из 1999. питање је за неку другу прилику. У сваком случају, бројне установе, организације и појединци понудили су своје виђење бомбардовања СР Југославије, бавећи се различитим аспектима рата, што свакако чини захвалну грађу и за будуће интерпретаторе најновије историје Србије. У активности обележавања бомбардовања укључили су се и музеји, почевши са Историјским музејом Србије, који је још прошле године приредио ликовну изложбу ауторских радова Биљане Вилимов и Владимира Величковића *И док су бомбе падале*. Запаженије изложбе до сада су организовали Народни музеј Панчево *Панчево у рату 1999. године* и Народни музеј Ниш *Бомбардовање Ниша 1999. године*. Посебан акценат на ратне сукобе из 1999. ставило је Министарство одбране Републике Србије, које је током прве половине 2019. године отворило више изложби на тему НАТО бомбардовања – *45 паклених ноћи над Београдом, Одбрана 78, 78 слика*.

Одељење савремене историје Музеја Војводине је још у току самог бомбардовања почело да сакупља предмете и друга сведочанства о животу под бомбама, пре свега у Новом Саду, али и на ширем простору Војводине. Први покушаји музеализације рата из 1999. уследили су већ наредне, 2000. године, када је приређена прва изложба са овом тематиком. Изложба *Извините, нисмо знали да је невидљив аутомат* Ивана Кукурова, уследила је тек 2014. На овој добро осмишљеној „камерној“ изложби је кроз личне предмете и аутентичне фрагменте испричана прича о обарању америчког авиона Ф-117 изнад сремског села Буђановци.

У континуитету од 1999. до данас теми бомбардовања, истраживању и прикупљању музеалија у Музеју Војводине се највише посветио виши кустос – историчар др Предраг Бајић. Резултате свог рада имао је прилике да презентује на изложби *20 година*

од бомбардовања СР Југославије, отвореној у Музеју Војводине 1. априла 2019. године. Користећи бројне предмете и фотографије из музејске збирке аутор је кроз више тематских целина представио једну од могућих прича о бомбардовању Новог Сада и Војводине. У приказу бомбардовања војних и цивилних циљева користио је, пре свега, бројни фото-материјал који документује последице бомбардовања, пре свега огромну штету нанету инфраструктури, индустрији, али и објектима културе – као што је то био случај и са самим Музејом Војводине, у згради на адреси Дунавска 37. На тематској целини посвећеној пропаганди у време рата презентовани су и неки аутентични предмети – беџеви, транспаренти, леци и друга штампана грађа, коју је аутор изложбе прикупио од учесника на анти-НАТО демонстрацијама у Новом Саду 1999. године. Централно место пак заузимали су, готово апстрактни, фрагменти крстарећих ракета „Томахавк“ и касетних бомби, као и остаци легендарног авиона Ф-117, обореног изнад сремског села Буђановци. Осим предмета из фон-дова Музеја, изложбу је помогао и професионални фотограф Слободан Златек, који је овим поводом

уступио јединствене фотографије разарања Новог Сада и Фрушке горе, снимане из ваздуха. Изложбу прати и илустровани каталог на 40 страна са ауторским текстом др Предрага Бајића и репродукцијама најзанимљивијих предмета. Стручну помоћ у дизајну каталога и изложбе пружио је ликовни уметник Александар Бошковић, дизајнер у Музеју Војводине. Као што је то на отварању изложбе нагласио проф. др Слободан Ђелица, аутор ове изложбе урадио је један пионирски посао у истраживању и документовању драматичног догађаја на самом kraју 20. века, којем тек предстоји историографска обрада.

Досадашње сакупљање, селекција, обрада и презентација музејске грађе везане за бомбардовање из 1999. могли би даље да се развијају у неколико праваца. На пример, сагледавање живота под бомбама у Новом Саду, Војводини и Србији из угla

антропологије отворило би нове стратегије за сакупљање личних предмета и сећања. Тематски би било занимљиво обрадити и једну од главних карактеристика ратне егзистенције у урбаним срединама – живот у склоништима, како оним импровизованим, тако и оним насталим у време глобалног страха од атомског рата. Такође би, у концепцијском смислу, значајан искорак у презентовању оваквих тема био мултиперспективан приступ, поготово узевши у обзир њихову бременитост снажним идеолошким и политичким тумачењима. Сећања на ове дане још увек су веома жива, на многа питања није једнозначно одговорено, а и доживљаји свих нас као сведока нису, нити би требало да буду јединствени.

Mcr Војислав Мартинов

У СУСРЕТ ИСТОРИЈИ МЕДИЦИНЕ

Када је основан 1921. године Пастеров завод у Новом Саду је представљао почетак организоване здравствене заштите и здравствене превентиве у новонасталој држави Краљевини СХС, односно Краљевини Југославији. Тада нико није ни могао помислiti да би ова, стручно и професионално вођена институција, могла једнога дана постати драгоценa културна баштина, односно један прави Музеј.

Током 2018. године Музеј Војводине је проширио своју делатност, преузимајући колекцију старија из Пастеровог завода, који се у овој установи брижно чувају од њеног оснивања. Решењем 127 број 022-374/2018 од 30. 5. 2018. Музеју Војводине припајаје нови депанданс под називом Медицинска музејска збирка – Пастеров завод. Сачувана богата архива Пастеровог завода од његовог оснивања до данас, обимна и стручно формирана библиотека са периодиком, foto-документација, као и предмети, ушли су у фонд Музеја Војводине, а бригу о њима преузеле су стручне музејске службe. Ово културно наслеђе чини драгоцен извор за проучавање развоја здравствених прилика у нашим крајевима и најбољи је пример како се треба односити према сопственој прошлости.

Сам комплекс Пастеровог завода у Новом Саду стављен је на листу споменика културе Републике Србије 2001. године. Њега чине целине: главна зграда Пастеровог завода, потом дрвена кућа у којој је живео њен оснивач др Адолф Хемпт (Декерова барака) и спомен биста Луја Пастера постављена 1986. године испред зграде Завода.

Сачувана богата архива Пастеровог завода од његовог оснивања до данас, обимна и стручно формирана библиотека са периодиком, foto-документација, као и предмети чине драгоцен извор за проучавање развоја здравствених прилика у нашим крајевима.

У архиви Завода чува се документација од 1922. године до данас, а најстарији сачувани документ је *Записник гигијеничкој, микроскојској и биолошкој прегледа мозга 1922–1924*. Пажљиво и стручно формирана библиотека са периодиком чини неодвојиву целину Пастеровог завода. Данас фонд Библиотеке чини више од 2.000 публикација из области целокупне медицине. Поред стручне литературе, у библиотеци се налази и 56 примерака стручне периодике, на које је Пастеров завод био претплаћен све до 1940. године. Најстарија књига у овој библиотеци

Зграда Пастеровој завода између два светска рата

Фотографије: Милица Ђукић, Музеј Војводине

је из 1773. (Gerardi van Swieten, *Commentari in Hermanni Boerhaave Aphorismos*, band I–V). Међутим, највећи број књига чине оне са kraja 19. и из прве половине 20. века.

Збирку старина Пастеровог завода чине предмети који су били у употреби у самом Пастеровом заводу, док је један део набављен путем поклона. Медицинске предмете, као заоставштину лекара из породице Симоновић, Пастеровом заводу је уступила др Милана Обрадовић. Дародавац ове збирке је и проф. др Јильјана Сомер, а међу поклонима се налазе и лични предмети др Милана Николића. Ови брижно чувани предмети из Пастеровог завода протеклих година презентовани су јавности кроз тематске музеолошке поставке и пројекте у оквиру манифестације Ноћ музеја.

Сусретљивошћу управе Пастеровог завода из Новог Сада, предмети из ове вредне колекције били су део изложбе под називом *Српски санитет 1914–1918*, која је била отворена у Галерији Војног музеја у Београду 28. маја 2015. године. Изложбу је приредио ауторски тим Гордана Буловић (Музеј града Новог Сада), др Мирко Пековић (Војни музеј Београд) и Бранислав Станковић (Народни музеј Шабац) поводом обележавања сто година од почетка Првог светског рата. На изложби су, поред осталих, били приказани предмети које су у својој лекарској пракси користила тројица лекара – браћа Симоновић, сви учесници Великог рата, од којих је Светислав био и лични лекар Краља Петра I Карађорђевића у Балканским и Првом светском рату. Потом је ова изложба гостовала у Нишу, поводом обележавања Dana Санитетске службе 30. јула 2015. године, као и у Народном музеју у Шапцу, где су ови предмети такође били излагани.

На изложби *Србија 1914–1918*, која је приређена у Музеју града Новог Сада на Петроварадинској тврђави 19. октобра 2018. године, коју је приредио исти ауторски тим, предмете лекара Симоновића из Пастеровог завода могла је тада видети и новосадска публика.

У оквиру манифестације Ноћ музеја 2015. године, креативни тим који чине Миљана Зековић и Вишња Жугић реализовале су пројекат *Agolp*, започевши тако сарадњу Департмана за архитектуру и урбанизам у Новом Саду са Пастеровим заводом. Овај пројекат реализован је у Декеровој бараки, тј. дому др Адолфа Хемпта и његове породице. На-

стављајући ову сарадњу током Ноћи музеја 2016. за посетиоце је био отворен Пастеров завод са изложбом *Инситрументи*. Пројекат је реализовала иста креативна екипа са Департмана за архитектуру и урбанизам у Новом Саду, уз свесрдну подршку и помоћ директора и колектива Завода. Овим изложбама и манифестацијама приказани су потенцијали комплекса Пастеровог завода и његове сложевите историје.

Изложба *Медицински инструменти – др Милан Симоновић, лекар првог физика* је прва изложба коју је приредио Музеј Војводине са предметима из свог депанданса, као и из приватне колекције др Милане Обрадовић Томашев. Отворена је 18. маја 2019. године у Хемптовој кући. Аутор изложбе је Снежана Добрић, виши кустос историчар, а аутори текста су др Милана Обрадовић Томашев и др Душан Лаловић. Дизајн изложбе био је поверијен Јелени Добровић Бојановић.

Изложбеном просторијом доминирају банери и постери увећаних фотографија др Симоновића из разних периода његовог живота са пропратним легендама. Поред тога на изложби су у две витрине приказани лични предмети др Милана Симоновића. У једној су изложене документа: извод из књиге рођених, извод из књиге венчаних, разна сведочанства о школовању, индекс Медицинског факултета у Бечу, војна књижица, путна исправа, чланска карта Матице српске. У другој витрини налази се колекција медицинских инструмената. Поред ње је и пропратни текст, који на основу изложених предмета сведоче о др Симоновићу као лекару који се бавио „малом“ хирургијом, офтамологијом, трауматологијом, оториноларингологијом, као и гинекологијом. Ради лакшег разазнавања свих предмета у витринама било би добро да су постављене потписне легенде.

Изложбу је пратио флајер на српском језику. У њему се поред репродукованих фотографија налази и текст аутора са биографским подацима из живота др Милана Симоновића. Био је ово тренутак да се изложбом представи веома богата и широј публици недовољно позната историја здравствене културе наших крајева.

Гордана Буловић

АРХЕОЛОШКИ СЛОЈЕВИ ГРАДИНЕ НА ЈЕЛИЦИ

Гостујућа изложба Народног музеја у Чачку под називом *Градина на Јелици – утврђени центар у Илирику VI века и вишеслојно археолошко налазиште* аутора проф. др Михаила Милинковића реализована је у Музеју Војводине у периоду од 31. јула до 2. септембра 2018. године. У мањем обиму, ова изложба је најпре постављена у Народном музеју у Чачку 2014. године у циљу обележавања 30 година археолошких ископавања на локалитету Градина на Јелици, а потом презентована са знатно већим бројем експоната у Галерији САНУ у Београду и Народном музеју у Краљеву 2017. године.

Један од најзначајнијих и најпознатијих археолошких локалитета из рановизантијског доба (6. и почетак 7. века н. е.) у Србији и окружењу Градина на Јелици, налази се на доминантном врху планине Јелице у близини Чачка. Изузетан географски положај локалитета условио је континуитет живота на овом месту, у трајању од преко три миленијума, почев од

праисторије, па све до средњег века. Током рановизантијског периода овде је био подигнут утврђени град са откривеним остацима пет цркава (од којих су поједине биле украшене фрескама и каменом пластиком), резиденцијама, кућама за становање, радионицама (за прераду метала и др.), складиштима (зажитарице), као и некрополама. Овај град уништен је крајем 6. или почетком 7. века у страшном пожару, који је вероватно био узрокован нападом Авара и Словена. Његови делови, међутим, поново су насељени становништвом чија материјална култура покazuје словенске елементе из периода 7–9. века.

Обиље археолошких артефаката (више хиљада покретних налаза – грнчарије, предмета од стакла, алата, оружја, накита, делова одеће, свакодневних употребних предмета, светиљки, личног прибора, новца, итд.) пронађених током три деценије свеобухватних и обимних истраживања којима је руководио професор Милинковић, показује богатство

Реликвијар

културног слоја и објашњава многе историјске процесе, нарочито оне који се везују за доба након пропasti Римског царства – доба Велике сеобе народа и раног средњег века.

На изложби је представљен велики број експоната, чак 507, који су организовани како хронолошки, тако и тематски, али и према намени којој су служили у време када су коришћени. Пратећи каталог, који је био доступан посетиоцима путем екрана осетљивог на додир, детаљно описује сваки експонат, по периодима и врсти материјала: накит и функционални делови одеће; предмети од кости, рога и слоноваче; опрема грађевина; алат и прибор; оружје; новац и мерни инструменти; керамика; пластика и зидна декорација; натписи. Ту су се могле наћи информације и о самом истраживању локалитета, као и његовом историјату.

У фоајеу испред тематске сале изложена је импресивна камена пластика са олтарске преграде Базилике С и изузетне зидне фреске из крстionице истог објекта које су, као и сам објекат, датоване у 6. и почетак 7. века. Међу многобројним предметима утилитарне намене издваја се поликанделон-поли-

јелеј, пронађен у подрумској просторији северног подграђа 2007. године, а смештен у 6. и почетак 7. столећа. Овај изузетни предмет служио је као лустер – у њему је стајало осам кандила и осветљавало просторију. Реликвијар који је пронађен на Градини, а чији се оригинал данас чува у Сарајеву, такође је импресиван налаз. Израђен је од сребра и на себи носи латински натпис у коме се помињу Св. Петар, Св. Павле и Св. Јован. Својим обликом он опонаша саркофаге и тако симболизује вечну кућу. Реликвијар је купопродајом доспео у збирку господина Пољанића, а потом је, након Другог светског рата, предат Земаљском музеју у Сарајеву.

Поставку у Дунавској 35 реализовали су проф. др Михаило Милинковић са Филозофског факултета у Београду (Одељење за археологију), као и стручњаци Народног музеја у Чачку – Александра Гојгић, Вујадин Вујадиновић и Љубинка Павловић, уз помоћ техничке службе Музеја Војводине и мр Тијане Станковић Пештерац, као координатора.

Мр Тијана Станковић Пештерац

ДУГО ПУТОВАЊЕ ДУНАВОМ – О ДВЕ ИЗЛОЖБЕ И КОНФЕРЕНЦИЈИ

Музеј науке и технике из Београда је од 25. до 28. септембра 2018. године био домаћин значајног међународног скупа музејских стручњака. Реч је о Пе-тој конференцији Европске мреже речних музеја (ENoRM) која је окупила музеје из Србије (Музеј науке и технике и Јавно водопривредно предузеће „Воде Војводине“ – Музеј вода „Никола Мирков“, Сремска Каменица), Немачке (Tehnoseum, Манхайм; LWL – Индустриски музеј, Валтроп; Архив бродарства на Лаби, Лаунебург и Музеј немачких унутрашњих водених путева, Дуизбург), Аустрије (Технички музеј, Беч), Пољске (Национални поморски музеј, Гдањск), Мађарске (Мађарски музеј науке, технологије и транспорта, Будимпешта), Румуније (Обласни музеј „Гвоздена капија“, Турну Северин) и Словачке (Музеј транспорта, Братислава). Да је она била интердисциплинарна, говори податак да су из наше земље учешће узели ивиши научни сарадник Балканолошког института Српске академије наука и уметности и, што је веома занимљиво, морнарички архитекти.

Конференција је свечано отворена двема изложбама. На првој изложби, под називом *Историјска речна пловила*, учесници су постеријма представили поједно одабрано пловило, углавном парно, значајно са националног, историјског или техничког аспекта.

Централни догађај вечери је била друга изложба *Дунав у Србији – путовање кроз техничке музеје*, чиме је конференција званично почела са радом. Она је била постављена у музејској галерији која носи назив „Галерија 51“ и могла се погледати све до 14. новембра 2018. године. Изложба је посвећена Дунаву, тој по дужини другој реци у Европи, али у свом току кроз Србију, од уласка код Бездана на северозападу до ушћа Тимока на југоистоку, где је напушта. Поред тога што је најдужи, он је у нашој земљи најшири, најужи и најдубљи у односу на остале државе кроз које протиче. На овдашњим његовим обалама су поникле технолошки најнапредније културе праисторијског света, културе Лепенског вира и Винче. Овде је снага ове велике реке искоришћена за изградњу хидроенергетског система „Ђердап“, који је шездесетих година прошлога века био један од најкомплекснијих система своје врсте у свету.

Да су аутори Дунав обрадили са различитих аспеката, говоре тематске целине из којих се изложба састоји: Подводни трагови античке пловидбе и градње; Дочек кнеза Михаила Обреновића у Турну Северину на његовом повратку из Цариграда 1867. године; „Делиград“ – први пароброд Кнежевине Србије; Први пароброди Првог краљевског српског повлашћеног бродарског друштва; Регулација пловног пута кроз Ђердап као градитељски подухват 19. века; Ђердапски пилоти; Михаило Петровић Алас; Повратак брода „Таково“ у отаџбину; Официр Хинко Бартуловић са монитора „Бодрог“; Бродови „Касија Милетић“, „Дарја Александровна“ и „Катарина

Плакат Пећке конференције Европске мреже речних музеја (ENoRM)

Харлеј“; Капетан и књижевник Младен Ст. Ђуричић; Путнички пароброд „Александар I“; Виноградарство у фрушкогорској области Срема; Фабрике пољопривредних машина на обалама Дунава; Термоелектране на Дунаву на подручју Београда; Остаци немачке флоте потопљене у Прахову; Авионски мотори са дна Дунава; Пионирни пловидбе потискивањем на Дунаву; Прва ватрогасна чета на води; Почеци обликовања и изградње београдског теретног пристаништа; Одбрана од великих вода реке Дунав у Војводини 1965. године; Велики бачки канал и Канал Дунав–Тиса–Дунав; Изградња хидроцентrale у Ђерданском сектору и Дунав на поштанским маркама.

О животу људи на Дунаву и са Дунавом, као и о догађајима које ова моћна река памти на свом току кроз Србију, постоје бројна сведочанства, од којих се многа од њих чувају у њеним научно-техничким музејима. Само један мали део је изложен, чиме је презентовано богато културно-историјско благо везано за њега како домаћој јавности тако и иностраној. На изложби су се могли видети униформа капетана Јанка Поповића, карте Државне речне пловидбе –

Београдски и Ђердански сектор, плакат обележавања Дунава и Саве, цртеж путничког брода „Дар ја Александровна“, застава Речне пловидбе Краљевине Југославије, венац за спасавање са брода „Шумадинка“, звоно са брода „Касија Милетић“, палубни телеграф моторног тегљача „Букуља“ и многи други предмети.

Поред њих, презентоване су фотографије математичара Михаила Петровића Аласа, болничарке Касије Милетић, моторног тегљача „Ускок“, пробоја насила код Челарева, изградње насила у Белом Блату, термоцентрале „Снага и светлост“ у Београду, затим избор из збирке фотографија са изградње хидроелектрана „Ђердан 1“ и „Ђердан 2“ као и многе друге. Од докумената, изложене су диплома клуба бродарских капетана инжењеру Бориславу Стевановићу, директору Речне пловидбе, акција Српског бродарског друштва вредности 100 динара у сребру из 1895. године, спискови пловила које је запленила српска војска из 1919. године и друга архивска грађа.

Од илустративног материјала, могле су се видети књиге, као на пример, Михаила Петровића Аласа *Ђердански риболови у прошлости и садашњости*,

Део изложбе – једнобразни залежни вино-бадарски плут „Пролетер“, Лесковац – марка „Далматинац“
(Фотографија: Филип Форкайић)

1941; брошура *Правила Клуба бродарских кайејана у Београду*, 1924; разгледнице путничког брода „Касија Милетић“ у пловидби Дунавом код Новог Сада и серије поштанских марки са мотивом Дунава.

Своје место на изложби су нашли и експонати који су извађени из корита Дунава, као што су: римска опека са Трајановог моста, три рановизантијска гвоздена сидра, камено ђуле, елиса авионског мотора „Прат и Витни Р-1830“ („Pratt & Whitney R-1830“) са тешког америчког бомбардера „Б-24 Либератор“ („B-24 Liberator“) и тањир са брода из потопљене немачке флоте код Прахова.

Посебну пажњу посетиоцима су привукле макете разних речних пловила и то: пароброда „Мачва“, парног тегљача „Таково“, путничких паробродова „Александар I“ и „Касија Милетић“, моторног постискивача „Космај“ и моторног тегљача „Гребен“. Већи део њих је израдио Ђорђе Латовљевић, заповедник брода Југословенског речног бродарства (ЈРБ).

Централно место у изложбеном простору заузимало је масивно адмиралитетно гвоздено двокрако сидро, са дрвеном пречком и челичним ланцем неколико метара дужине, које је 1831. године извађено из корита Дунава код Прахова. Из збирке Музеја Војводине, односно Музејског комплекса Кулпин, изложен је једнобразни запрежни виноградарски плут, марка „Далматинац“, који је произвела Фабрика пољопривредних машина „Пролетер“ из Лесковца. Овим вредним предметом, као сведочanstvom bogatog tehnickog nasleđa Srbije u oblasti poljoprivredne machineogradnje, илустрована је тематска целина изложбе насловљена *Винојрагарство у фрушкојорској области Срема*.

Да научно-технички музеји у својим фондовима чувају бројне и разноврсне артефакте везане за Дунав, говори податак да је била изложена грамофонска плоча, под насловом *Акорди Дунава*, која је на тадашњем југословенском тржишту изашла 1972. године, у издању наше познате дисковацке куће ПГП РТБ.

Позиву за учешће на изложби су се одазвале поједине чланице Заједнице научно-техничких музеја Србије и то: Музеј науке и технике; Музеј ваздухопловства, Београд; Музеј Војводине – Музејски комплекс Кулпин, Кулпин; Јавно водопривредно предузеће „Воде Војводине“ – Музеј вода „Никола Мирков“, Сремска Каменица као и Јавно предузеће „Пошта Србије“, Београд. Аутори изложбе и текстотова у каталогу су: Гордана Каровић, која је уједно и аутор концепта изложбе, Зорица Циврић, Снежана Тошева, Саша Шепец и Ненад Лукић (сви из Музеја науке и технике), Дарко Младеновић (Музеј ваздухопловства), Филип Форкапић (Музеј Војводине – Музејски комплекс Кулпин), Илија Галоња (Јавно водопривредно предузеће „Воде Војводине“ – Музеј вода „Никола Мирков“) и група аутора из Јавног предузећа „Пошта Србије“.

Значајном доприносу успешној реализацији изложбе су допринели конзерватори Јован Божиновић и Зоран Левић (Музеј науке и технике), Владимир Булатовић, Ружица Васић, Зоран Пекић и Наташа Скрињак-Цветковић. Међу њима и Ана Олајош и Драган Огар из Музеја Војводине.

На почетку програма, бројним званицима се обратио Рифат Куленовић, директор Музеја науке и технике, док је о изложби говорио један од њених рецензената др Милан Гулић, научни сарадник Института за савремену историју из Београда. Част да изложбу отвори је припада Данијели Ванушић, помоћници министра за културу и информисање Републике Србије. Изложбу прати репрезентативни двојезични каталог, на српском и енглеском језику, обима 300 страна.

Свечани програм је увеличао београдски хор *Cantores novi* који је под диригентском палицом Ане Ђосовић отпевао песме *Господи Спаси*, Миодрага Говедарице, *Јабланова шумсна*, Константина Бабића, *Крајишке ћесме*, у аранжману Немање Савића, *II Руковеј*, аутора Стевана Стојановића Мокрањца и *Ово је Србија*, Николе Гргића.

Филип Форкапић

СПОМЕНИЦА МУЗЕЈА ВОЈВОДИНЕ

1847–1947–2017.

Говорити и писати о историјату комплексне установе као што је Музеј Војводине представља одговоран и захтеван задатак. Реч је, пре свега, о великом броју чињеница које треба сложити у једну дијахронијску слику, а потом кореспондирати са садашњим временом и с тренутним осећајем за пријемчивост, односно за начин којима одређене садржаје треба неометано приближити публици и њиховим очекивањима.

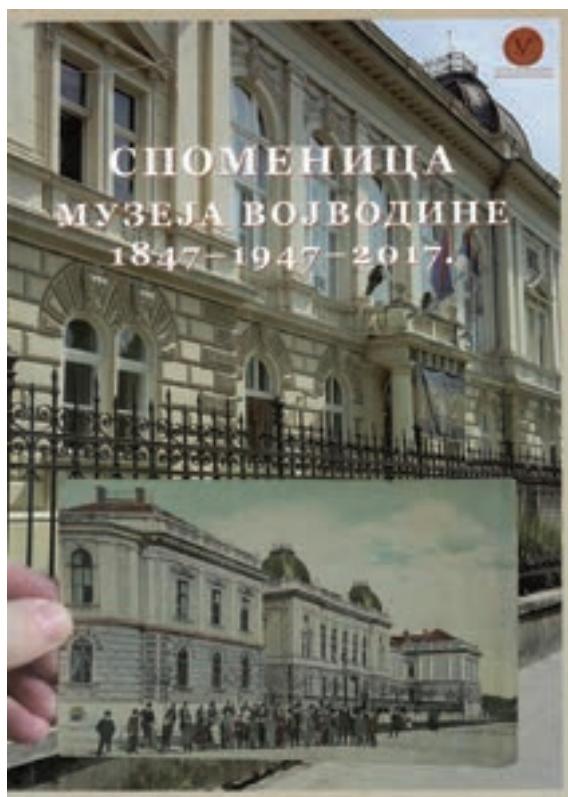
Пред нама је *Споменица Музеја Војводине* – под уредништвом др Драга Његована, мр Лидије Мустеданагић и мр Тијане Станковић Пештерац – у којој је управо то, на један сложен и умрежен начин, урађено и презентовано на 324 стране. Тражити доказе о властитом раду и постојању јесте увек захтеван посао који је зависан од многих чињеница, биографија, библиографија, планова, спискова, извештаја, бројне архивске и друге грађе, од литературе, фотографија, и коначно и од саме науке. Управо су тако аутори текстова у *Споменици Музеја Војводине 1847–1947–2017.* приступили и потврдили уверење да једна таква публикација може бити акрибично написана, а да с друге стране може бити документована на један неконвенционалан, а ипак прегледан и естетски завидан начин. Аутори текстова су, на првом mestу, стално запослени стручњаци у Музеју Војводине; већина њих је цели радни век остварила у овој установи културе, и скоро сви су руководили или руководе одељењима о којима пишу, а који се нижу прегледно од Одељења археологије до Одељења општих и правних послова и Одељења рачуноводства. Уводни текст *Музеј Војводине, некад и сад* потписује садашњи директор др Драго Његован. У овом се тексту сагледава читав историјски репертоар појава које су довеле најпре до формирања Музеја Матице српске 1933. године, а потом и до издавања музеалија из њега 1947. године како би се креирео – како др Драго Његован пише – „нуклеус данашњег Музеја Војводине, најкомплексније музејске установе у Републици Србији и друге по величини и значају, одмах до Народног музеја у Београду“, као и данашњи изглед установе у односу

на број одељења, депанданаса, сталних поставки и позицију коју Музеј има данас.

Други текст је *Одељење археологије*, ауторке мр Лидије Баљ која читаоце детаљно упознаје са развојем Одељења, његовом структуром и организацијом, као и са одсецима – праисторијским, античким, средњовековним, нумизматичким, археоботаничким, те са кадровском структуром, међународним пројектима као што су Гомолава и Феудвар, и истраживањима у оквиру ИПА пројеката у Бачу, Чуругу, Борђошу и другим. Упознавање са археолошким одељењем завршава се прегледом изложбене делатности и списком коришћене, богате литературе која обухвата 63 библиографске јединице. Након овога, следи текст *Етнолошко одељење*, а потписнице су Братислава Идвореан Стефановић и мр Катарина Радисављевић. У оквиру овог текста представљен је развој Одељења; кадровска структура и запослени су подробно описаны и документовани, етнолошки фондови и пројекти такође, а прегледом збирки, етнолошких и заједничких изложби, те међуинституционалном сарадњом и завршно с литературом, текст даје обједињујућу слику дешавања од самог настанка Одељења до данас, преплићући се и са историјатом Војвођанског музеја, односно Музеја Војводине.

На сличан начин структурирани су и остали текстови; текст *Одељење старије и културне исхиопије* написале су Сузана Миловановић и Љубица Отић, прегледно указујући на прве деценије рада и на развој одељења, фокусирајући се, при томе, на описе многих збирки које се у њему налазе, као и на приказе великог броја изведенih изложби. Овом Одељењу данас припадају збирке за примењену и ликовну уметност, које су некад биле у саставу посебног одељења, а о свему томе нас у посебном тексту под називом *Историјат и развој збирки за примењену и ликовну уметност* упознаје на иссрпан и подробан начин мср Александра Стефанов, истичући специфичност организовања збирки у овом делу музејског фонда. *Одељење савремене историје* потписује др Предраг Бајић, обрађујући развој овог

одељења које је неминовно било у спрези са сједињавањем два музеја—Војвођанског и Историјског музеја Војводине – у јединствени Музеј Војводине 1992. године. Др Предраг Бајић подвлачи улогу кадрова од Музеја радничког покрета и народне револуције до данас, говори о фондовима, фото-документацији, пројектима, изложбеној и издавачкој делатности Одељења. Потписник текста о новооснованом *Музеју присаједињења 1918. године*, као посебном одељењу Музеја Војводине, је Зоран Вељановић. *Одељење Музејски комплекс Култун* је текст који се бави обрадом овог бившег депанданса, а потписује га Филип Форкапић; он се осврнуо на историјски преглед самог здања и одељења, као и на запослене у њему, истичући посебно фондове и документацију, а нарочито пројекте, те изложбену делатност. Текст који даје историјат настанка и развоја *Одељења за издавачку делатност и библиотеку* сачинила је Бранка Пољак, а због специфичности библиотечког фонда и организације рада, посебно је акцентовала и обрадила годишњак *Rag Музеја Војводине*, који излази од 1952. године, те рад на издавању монографских публикација и каталога изложби. Библиотечки фондови и кадрови детаљно су представљени, пружајући слику једно добро организоване музејске јединице, која се својом специфичношћу уклапа у опште музејске потребе. Текст *Одељење конзервације и рестаурације* саставила је Зорана Ђорђевић, дајући преглед рада од првобитне Службе заштите смештаја и чувања музејских предмета Војвођанског музеја, преко развоја и организације Одељења након адаптације, пресељења и опремања функционалних лабораторија па до проширења стручног и техничког кадра које је пратило рад на пројектима и унапређење услова и самог рада овог одељења. Текст *Одељење за педагошки rag и односе с јавношћу* указује на развојни пут овог Одељења од Педагошке службе Музеја радничког покрета и народне револуције, односно Музеја социјалистичке револуције и Историјског музеја Војводине, закључно са 1992. годином, да би нас поступно увео у новију историју Одељења, како је функционисало у Војвођанском музеју, те у Музеју Војводине. Реч је о најстарије организованој педагошко-пропагандној служби у историји музеја у Србији која организационо датира од 1955. иако су први облици педагошког рада започели одмах после оснивања Војвођанског музеја 1947., а носиоци по-

сла били су тадашњи кустоси Историјског одељења. Ауторка истоименог текста је Владимира Станисављевић, која посебно акцентује педагошки рад и анимацију у музеју, област истраживања, те информисање јавности, истичући улогу савременог музеја у свету развоја информационо-комуникационих технологија који музеј посебно прати и успешно му се прилагођава. Илија Комненовић и Наталија Вуликић су аутори текста који представља настанак, развој и комплексност делатности *Матичне службе*, задужене да обавља послове матичности у области заштите покретних културних добара на територији Покрајине и врши стручни надзор над радом музејских установа, не само на стандардним пословима, већ и на обухватној дигитализацији културног наслеђа. Миленко Ушћебрка и Татјана Влаовић потписују текст *Одељења ойшићих и ђравних ћословиа и Одељење рачуновођства*, где су најзапаженије чињенице о кадровима, а публикација се завршава *Библиографијом музејских издања* Славиће Прусиће и Бранке Пољак, подељене на монографске публикације и каталоге, закључно са 2017. годином.

Значајно је рећи да у *Споменици Музеја Војводине* многе фотографије прате делатнике у канце-

ларијама, на теренима, локалитетима, изложбама, у музејским и другим сродним окружењима, откривајући присуство и информативног дела и историјског приступа фотографији као носиоцу значења у савременом свету, којем смо данас, више него икада, склони. Коначно, *Споменица* долази у чвр-

стом, колоритном формату с обележјима која чине да се издања ове категорије популаризују и чине занимљивим, а свакако и незаобилазним у сазнавању културне стварности у којој живимо и радимо.

Др Јована Милутиновић

ХЕРОЈИ И ХЕРОЈСКА ВРЕМЕНА

Годишњице и јубилеји су били и остали погодно време за програмске реализације, посебно уколико годишњица или јубилеј превазилази уско локални значај, односно када има и одлике општег националног, у овом случају и европског и светског. Отуда су, поред других установа културе у Републици Србији, и Завичајни музеј у Јагодини и Народни универзитет у Трстенику, објединили ресурсе и енергију 2018. године, те се придружили обележавању стогодишњице од завршетка Првог светског рата. Тим поводом кустоси Завичајног музеја у Јагодини Јелена Вукчевић и Душан Грбовић приредили су изложбену поставку са пратећим каталогом, као и књигу о једном од многобројних јунака које је изнедрило плодно и родно моравско приобаље, под називом *Душан Додић, Ратни дневник 1918–1919*.

Први аутори који су писали о Првом светском рату јављали су се још током рата, потом у међуратном периоду, односно по ослобођењу и уједињењу свог Српства и Југословенства, међу којима се издваја Слободан Јовановић са својим политичким и правним расправама о Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. У књигама и споменицама објављивала се у првом реду најзначајнија архивска грађа војне, политичке, управне, судске, па и личне провенијенције, потом и један број дневника и мемоара значајних и обичних судеоника, како униформисаних, политичких, тако и цивилних protagonista. На објављивање сачуваних дневника, бележака и других текстова, али и писање сећања, односно мемоара, подстицај је био институционални и индивидуални – да се не заборави, да се предочи новим нараштајима како је било.

После Другог светског рата „ексклузивно право на писање“ су крајем 50-их и 60-их година држали

хрватски и словеначки аутори са изразито марксистично-лењинистичком цртом у домаћој варијанти и будним оком чувара „аутентичног југословенског комунизма“ у оценама и ставовима о догађајима и личностима: повод и узрок почетка рата, српска војска, команданти, официри, добровољци, влада, династије (у Србији и Црној Гори)... Приказивали су Србе и Краљевину као српску творевину и великосрпство, самовољу српске буржоазије, однарођене династије и сл., дакле негативно и идеолошки

оптерећено. Истина је наравно, сасвим другачија и много сложенија.

Потом се, од краја 60-их и 70-их година прошлог века, јављају српски аутори са другачијим тоном у писању. Слику другачијих Срба (народа, војске, официра, династије), Краљевине Срба Хрвата и Словенаца / Краљевине Југославије, поред сериозне академске литературе и писаца историје попут М. Екмечића, В. Ђоровића, А. Митровића, П. Опачића, К. Милутиновића, Д. Живојиновића, Љ. Димића итд., најсликовитије, најверније, најочигледније описују мемоари и дневници. Њих пишу, без правила и изузетак готово сви судеоници у Великом рату: понекад само таксативно, понекад са опажањима и коментарима, а понекад са наглашеним осећањима и судовима.

Дневници или мемоари као архивска грађа приређени у духу постављених стручних и научних узуса представљају прворазредну архивску грађу,¹ посебно ако су приређивачи стручно квалификовани као архивисти, кустоси, библиотекари или имају академска звања. На тај начин приређена архивска грађа представља прворазредни документ и прву степеницу историчарима у даљим писањима, а установама које чувају такву архивску грађу крајњи посао заштите документа. Такав документ је уједно (занавек) заштићен и доступан великим броју читалаца и писаца историје.

Њихово ишчитавање уводи нас у свет њиховог творца – његову личност са свим врлинама и манама (и у томе је њихова највећа вредност). Такав је случај, по нашем мишљењу и са аутором генералом Душаном Додићем чији су ратни дневник приредили кустоси Душко Гробовић и Јелена Вукчевић.

У време писања ратног дневника мајор Душан Додић је био командант Коњичког дивизиона пешке коњичке дивизије српске војске.² Свој ратни дневник исписао је руком на 84 страница, дочим су приређивачи начинили, како то струка налаже, посебну структуру књиге *Ратни дневник Душана Додића 1918–1919*, са следећим поглављима: Уместо увода

(5); Преци генерала Душана Додића (6–7); Де-тињство и школовање (8–9); Најужа породица (9–12); Војна каријера и породица Душана Додића (13–39); Грађа о Душану Додићу у Збирци Завичајног музеја у Јагодини (40–44); ратни дневник мајора Душана Додића, команданта Коњичког дивизиона пешке коњичке дивизије (45–82); Снимак Дневника (83–128); Душан Додић као породичан човек (129–175); Извори и литература (176–179); Прилози (181–198).

Допуну извornом документу, односно рукопису, чине илustrације, родословна таблица породице Додић, фотографије Душана Додића и његове породице и потомака, као и указа о одликовањима и уметничке слике Милића од Мачве на којој је приказан мајор Додић. Књига представља интегрални документ, односно интегрални текст дневника који је мајор водио у периоду 1918–1919. године. Рађена је по свим методолошким правилима (архивистичким и музеолошким) која важе за приређивање архивске грађе. Приређивачи су водили рачуна о устаљеним елементима који чине објављивање архивске грађе са крајњим циљем и задатком оваквог посла, који је приказивање делања неке значајне личности, у овом случају мајора Душана Додића. Дакле, не да се његово делање прикаже са скраћивањем или изостављањем појединих „мање занимљивих или неважних по процени приређивача“ делова, већ у целости, те као такав, документ учине доступним јавности. Дело беспотребно оптерећује додатак који је исписан из пера сродника др Вељка Милутиновића. Сматрамо да би било боље да је објављен у часопису или у посебној публикацији.

Истраживање ове теме и докумената који је трећирају потврдило је да постоји још увек обиље необјављене архивске грађе коју треба систематизовати, објавити и дати на увид науци и јавности, зарад истине о овом великом догађају и његовим протагонистима: славним личностима, официрима, војницима, добровољцима, становништву, женама, деци и животу под окупацијом и избеглиштву, по-

¹ Овладавање правилима и упутствима за такав посао стиче се током школовања и стручних испита (као и овладавање стручном литератуrom), који се организују у архивима, музејима, библиотекама и заводима за заштиту споменика културе. Види: Б. Лекић, *Архивистика*, Београд 2006.

² Коњички дивизион пешке коњичке дивизије српске војске био је резервни дивизион. *Пешке* јер је био без коња који би, у случају потребе за ангажовањем дивизије, били обезбеђени.

себно у време све гласнијег и присутнијег реваншизма поражених страна, како у Првом светском рату, тако и у „назови“ историографији.³

Проучавање и објављивање докумената који сведоче о ратном сукобу 1914–1918. године потврђује укупну политику српске државе и војске током његовог трајања. Са књигом *Райни дневник 1918–1919*, коју су приредили Јелена Вукчевић, кустос–историчар и Душан Грбовић, музејски саветник – историчар, можемо рећи да сејавност приближава малим кораком, али ипак значајним, бар када је реч о употпуњавању историјске литературе ратним дневницима и мемоарима, који представљају изворну

историјску литературу оличену у архивској грађи прве врсте.

Сматрамо да је приређени *Райни дневник 1918–1919*. Душана Додића ваљано дело које ће путем непосредности и искрености, а надасве истине коју носи у себи, стајати на располагању свима онима који се из било којих разлога, стручних и научних или само читалачких интересују за ову тему, те им помоћи да у добром делу употребне сазнање о Великом рату у Србији и Балкану. Отуда је без задршке препоручујемо за читање.

Зоран Вељановић

СТРАДАЊЕ СРБА ИЗ СРЕМА У ЛОГОРИМА ТОКОМ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Тринаеста књига објављеног елабората Анкетне комисије при Комисији за утврђивање злочина окупатора и његових помагача у Војводини, представља свеже издање у склопу едиције Злочини окупатора и њихових помагача у Војводини 1941–1944, чији је приређивач музејски саветник др Драго Његован. Реч је о елаборату анкетне комисије за Срем који носи наслов *Лојори – Сајмишиће, Кустиодија и Јасеновац*, а у склопу VII групе масовних злочина у Срему. Издавачи су Прометеј из Новог Сада, Мало историјско друштво и Музеј жртава геноцида из Београда, а рецензенти проф. др Слободан Ђелица, др Ненад Антонијевић и Зоран Вељановић. Књига је објављена 2018. године.

Као и у претходним публикацијама ове едиције, приређена грађа елабората Анкетне комисије има за циљ да на основу писаних и материјалних доказа, фотодокументације и сведочанства преживелих савременика окупације расветли и разоткрије злочиначку и геноцидну природу окупаторског режима

и начин његовог спровођења на просторима Војводине за време Другог светског рата.

Подељена у три велика сегмента који носе имена по логорима *Сајмишиће, Кустиодија* и *Јасеновац*, тринаesta књига доноси сећања и сведочења некадашњих логораши на свакодневне ужасе и зверства логорског живота, али и податке везане за настанак, намену, функционисање и инфраструктуру сваког појединачног логора. Сегменти такође садрже поднаслове, тачније потпоглавља, где се детаљније износе чињенице о допремању заточеника, батинањима и мучењима различитих врста, али и о начинима и средствима ликвидације у и ван логора. Тамо где је било могуће утврдити злочинце који су починили или наредили злодела и убиства, износе се њихова имена, презимена, порекло и функција коју су обављали.

Први сегмент елабората посвећен је логору *Сајмишиће* у Земуну и почиње кратким уводом о раним активностима логора и довођењу првих заточеника.

³ Списак књига писаних у духу реваншизма као и на квази научно-историјски начин је подужи. Из дана у дан све је бројнији. И то не треба да забрињава (на крају крајева различита тумачења докумената и историје, уколико су аутори профани, а њихов рад методолошки ваљан, није никада представљао нешто од чега треба окретати главу, напротив), већ изостанак аутора и дела домаће, стручне и научне провенијенције.

Затим следи глава у којој се доносе сведочења преживелих у свакодневним свирепостима, мучењима и убијањима. Посебно поглавље посвећено је батинању као омиљеном методу злостављања и морбидне забаве најчешће примењиване од стране логорских мучитеља. Наредно је потпоглавље посвећено злогласном Рибарском и Мађарском павиљону. Док се у првом стрељало, у другом су заточеници вешани на разне начине. Међу логорашима се добро знало да онај кога одведу у Мађарски павиљон, из њега неће жив изаћи, због чега је исти био прозван „павиљон смрти“. У одељку о логорској болници износе морбидне сцене неусловна у којима је болница радила, те на смрт претучене и болесне заточенике који су на дневном нивоу доношени у стотинама, некада и хиљадама. Следи потом део о вешању изван самог комплекса логора у Земуну, где се износе сведочанства која потврђују да су егзекуције вршене и у ближој или даљој околини логора, махом ноћу. О формирању логора од стране немачког Гестапоа у Београду, првом довођењу Јевреја у исти, а касније масовном депортовању Срба, говори претпоследња глава. На самом крају сегмента, налазе се подаци о ексхумацији и броју жртава окупаторског терора у логору на старом Сајмишту.

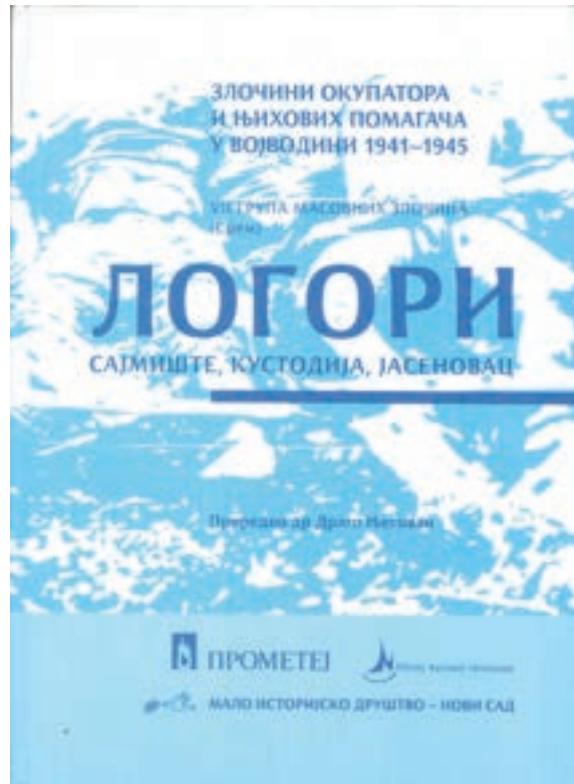
Наредни сегмент је посвећен *Кустодији*, објекту у саставу злогласне казнионе у Сремској Митровици. За разлику од логора у Земуну, Кустодија је коришћена као сабирни центар из којега су заточеници или вођени на ликвидацију, тачније вешање, или отпремани на принудни рад у Рајх и у друге логоре, углавном логоре смрти. Сведочења некадашњих заточеника истичу глад као најчешће примењиван метод мучења, поред батинања којем је посвећено цело једно поглавље. Изнешени докази упућују на закључак да је кроз Кустодију, као сабирни логор, прошла готово четвртина окупаторских жртава из Срема. На крају, следи одељак о жртвама *Кустодије* и *Сајмишта*, затим списак од 64 лица поименице одговорних за VII групу масовних злочина окупатора и њихових помагача у Срему, те подужа листа народних непријатеља која садржи преко 250 имена.

Након прва два сегмента публикације долазимо до илустрованог материјала у виду фотографија приложених из Збирке фотографија Музеја Војводине и из Архива Југославије. На фотографијама се виде логори *Сајмиште* и *Кустодија*, те њихове

просторије, заточеници, лешеви и ексхумација тела настрадалих у стравичним злочинима окупатора.

Злогласном логорском комплексу *Јасеновац* посвећен је сразмерно највећи простор у овом издању, преко 150 страница. Након уводне речи о геноцидној природи логорисања становништва, пре свега Срба, Јевреја и Рома у такозваној Независној Држави Хрватској, наставља се о логору смрти *Госпић*, уз исповест некадашњих заточеника и описе гнусних усташких злочина клања и бацања људи у јаме. Након италијанске окупације Госпића, заточеници су из истог пребачени у логор Јасеновац.

Најобимније поглавље, под насловом *Највећа трагедија наших народа логор смрти Јасеновац*, почиње описом села Јасеновац, његовог географског положаја, социјалне структуре и стања пре стварања НДХ. О изградњи и довођењу првих заточеника у „логор Јасеновац број I“, а потом „логор Јасеновац број II“ „и број III“, августа 1941. године, те првим месецима рада логора, текст доноси сведочења преживелих о страхотама свакодневнице, о глади, мучењима, убијању, екстремном физичком раду, крађијим неусловима живота и неуморном иживљавању

чувара и управе логора са циљем тоталне деградације и уништења свих заточеника. У наставку, налазе се законске одредбе такозване НДХ које у себи садрже чланове и упутства о хапшењу, масовном спровођењу и уништавању људи који су сматрани за неподобне у новој држави.

Настанак и развој логора „Јасеновац број III“, „брож III Ц“, „брож IV“ и „брож V“ описани су до детаља. Од унутрашње логорске управе, објашњења начина функционисања и инфраструктуре злогласне циглане, тачније „логора број III“, преко оскудне и никакве хране, одеће логараша, те на брзину импривизоване болнице, која иначе није постојала до најаве доласка Међународне комисије Црвеног Крста у Јасеновачки логор. Морбидни начини убијања изложени су заједно са сведочанствима преживелих посредством којих сазнајемо о три најзаступљеније методе ликвидације заточеника: ватреним оружјем, клањем и убијањем гвозденим чекићима или маљевима. Побуна у логору, охрабрена развојем догађаја на светским фронтовима и капитулацијом фашистичке Италије, лако је била откријена, а убрзо затим, пролећа 1944. године, уследило је савезничко бомбардовање Јасеновачког комплекса и гашење „логора Јасеновац број III“ уз свесрдно уклањање доказа о усташким злочинима и геноциду. Приликом свог повлачења, усташе су порушиле и уклониле готово све остатке логор комплекса. Надаље су сведочанства о последњим данима злогласне циглане, у чијим пећима су спаљивани и живи и мртви заточеници. Крајем октобра месеца 1946. године, спроведен је комисијски увиђај и преслушавање сведока на лицу места у Јасеновцу.

О логорским јединицама „Јасеновац број IV“ кожара и „Јасеновац број V“, познатијем као логор Стара Градишака, у елаборату се износе појединости попут описа логора, начина настанка истих, изгледа, позиције, затим живота заточеника и рада логорске управе. Док је кожара место где је прерада коже била централна окупација затвореника, Стара градишака се налазила у оквиру старог Казненог завода још из времена Аустријског царства, распуштеног по паду Краљевине Југославије. Преживели заточеници сведоче да је режим у логору Стара Градишака био тек за

нијансу подношљивији него у логору „Јасеновац број III“. Међутим, логор „брож V“ је оставио неизбрисив траг у крвавој и геноцидној делатности окупатора по томе што је био кориштен као логор за жене и децу. Ту су посебно и масовно убијана управо деца.

У последњем, и по количини морбидности и свирепости најиздашнијем и најмучнијем поглављу, излажу се начини депортовања и ликвидације најмлађих, док се посебно бави мучењима, депортовањем и убијањем жена у логору Јасеновац Стара Градишака. У елаборату се износи број од око 75.000 поубијане деце само у логору „брож V“. Пре утврђивања одговорности, наилазимо и на поднаслов о осталим злочинима почињеним у Јасеновачком логорском комплексу, између осталог мучењу и ликвидацији припадника НОВ.

На самом крају публикације је *Списак злочинаца и кољача логора Јасеновац број I до V*, где је именом, презименом, надимком и пореклом наведено 257 лица одговорних за гнусна злодела и геноцид спровођен у Јасеновцу. Следи листа извора и доказног материјала коришћеног при изради елабората, а потом и илustrације, тачније фотографије логора, спровођења заточеника, иживљавања, мртвих, ликвидације и касније ексхумације лешева. Све фотографије су из Архива Југославије и из Збирке фотографија Музеја Војводине.

Приређивач тринаесте књиге објављеног елабората Анкетне комисије при комисији за утврђивање злочина окупатора и његових помагача у Војводини, др Драго Његован, и овом као и претходним публикацијама потврђује да је препознат огроман значај објављивања извornог материјала и грађе, како за стручну, а посебно за ширу јавност. Издања овакве врсте од суштинске су важности јер обилују доказима и личним сведочанствима и сећањима преживелих жртава окупаторског терора, те на тај начин стварају темељ процеса расветљавања, истраживања, утврђивања и обнављања истине о једном од засигурно најмрачнијих периода који су задесили ове просторе.

Димићирије Михајловић

МУЗЕЈ КАО СУДБИНА

Када је књига *Terra museologica*, ауторке Лидије Мустеданагић, дошла до мене веровала сам да ћу је одмах савладати и представити стручној и широј читалачкој јавности. Међутим, како живот већ уме да замрси планове, десило се да је ово електронско издање Музеја Војводине из 2019. извесно време статирало уз бројне преврате у мом животу, упорно ме подсећајући да је избор тема којима се Лидија Мустеданагић овде бави заправо и део мог вишедеценијског професионалног определења, а то је – музеологија. За многе са стране, у нашим културним оквирима, ипак недовољно познат посао у којем се индивидуално и тимски комуницира са прошлочићу и њеним дериватима, материјалним, додирљивим остацима – предметима из музејских збирки, а у исто време и са неопипљивим струјањима из прошлости.

Реч је о збирци текстова које је ауторка написала као резултате сагледавања музејске проблематике, а који су настали „од момента када сам почела да сагледавам свет музеја у свим могућим ракурсима и перспективима, који су ми у појединим периодима били на располагању“, како то ауторка каже. „Уобличавање музејског искуства налагало је бележење свега онога што се видело и што је било доступно, а што је такође произилазило из услова које је диктирала струковна номенклатура, потреба других на које сам одговарала, као и из сопствених нахијности. Стога садржај ове књиге личи помало на *varia...*“, разлоги су за настанак појединих текстова, како је у предговору навела. Разноврсност понуђених текстова у књизи заправо говори о ауторкином „одрастању“ у одабраној професији, а то често упућује да професија бира свог месију и да јој се потчињавамо несвесно улазећи у све њене поре. У томе и јесте драж када се хронолошки поређају текстови који су се рађали у дугом низу година и који су из свих могућих углова утицали на формирање професионалног или и интимног односа у релацији прошлост/садашњост, са прегрштом материјалних доказа и емоција – личних и оних других колективних, јавних којима су и упућене поруке из сагледавања тема изложби.

Допринос Лидије Мустеданагић савременој музеологији сагледавам након понуђеног корпуса

текстова двојако: као сазревање у простору и времену, у установи културе каква је Музеј Војводине (где је запослена од 1996. године), и као сазревање у приступу професији историчара књижевности – кустоса. Чини се да се можда ова два тока не могу раздвојити, али су оба колико испреплетана толико и издвојена. Један без другог не могу у овом контексту, јер бити музеалац крајем 20. и на почетку 21. столећа, без обзира да ли је музеј мултидисциплинарен (као Музеј Војводне) или монодисциплинарен, захтева определење као што пракса налаже, односно ужи оквир тематског рада.

У савременом добу, одабране теме и традиционалне музејске поставке лајци и стручњаци коментаришу у светлу формирања илузија о прошлости. Као кустос, ауторка се, веома суптилно, опредељује за књижевност као ону област у којој се одвија „прелажење граница између свакодневице и снова, између реалности и имагинативног, између дру-

штвених конвенција и алтернативних начина живота. Књижевност говори о изузетним стањима изван онога што може бити објашњено као рационално или онога што је политички коректно“. Стога место књижевности, иако Музеј није посвећен само и искључиво књизи, у холистичком приступу култури, нужно захтева и колосек који се протеже на субјективни доживљај, управо као и све друге области под окриљем музеја, било да је реч о праисторији, етнографији или уметничким делима.

Terra museologica је сачињена из текстова писаних махом за публикације из музеологије (*Рад Музеја Војводине*) и друге часописе и публикације. Подељена је у три поглавља, при којима се друго углавном односи на представљање експозиција Музеја Војводине. У њему се очituје потреба Лидије Мустеданагић да каже нешто више о експозицијама, да изнесе своје експресије и да упути на значај музеолошког виђења времена, простора и свих историјских околности у којима су дати предмети имали одређена значења, а потом били истргнути из својих природних миљеа или оквира настанка, и који у смислу симболичког језика распредају неку нову/стару причу савременој публици.

У првом поглављу окупљени су текстови који нису само упућени на дефинисање експозиција, већ теоријски разматрају поједине музеолошке теме, приступ је интердисциплинарен: *Стална поставака у Музеју Војводине – Осврт на српску књижевност XIX века, Развој кинематографије у Војводини – са акценом на инионирима филма, О еклебрисима, йечатима и затисима у Збирци стваре и рећке књије Музеја Војводине, Тематска изложба и њене варијанте – у духу консиструктивистичке парадигме, Књижевност као аутентишон или помоћни извор у сазнавању историје кроз обликовање музејске пра-ксе, Читање историје у роману „Пешчаник“ Данила Киша, Феномен воденој знаку и нови појелег на месту и време наставак „Рукописног чејворожења из 16. века“, Музеји и галерије у Бачкој и Музеји жена у свету – прејелег и значај.*

Из назива текстова прве групе тема јасно је да је у питању акрибички приступ појединим областима и тражење интердисциплинарних повезаности. Текстови су углавном писани у облику научних радова, са апстрактом, литературом и резимеом на енглеском језику, а поједини су и илустровани, као што је текст о воденом знаку у најстаријој чуваној

књизи у Музеју Војводине *Рукописном чејворожења из 16. века*. Из овог скупа тема издваја се посебно чланак *Тематска изложба и њене варијанте – у духу консиструктивистичке парадигме*. Текст је посвећен изложби *Свети књије* реализованој у Музеју Војводине 2006. године. Заправо овом изложбом, ауторка је скренула пажњу на сву свестраност општег или енциклопедијског музеја какав је Музеј Војводине и на све његове аспекте баштињења културе. Како каже, споменута изложба је била „подстицај упознавању књиге, не само као средства сазнања и медијума различитих читалачких доживљаја, већ и као предмета који је пленио пажњу како начином израде, тако и својом инспиративном улогом у уметничким интерпретацијама“. Читалац ове књиге, поготово припадник млађих генерација, може да се упозна подједнако како са материјалним предметом – са старом књигом, тако и са њеним нематеријалним својством – уметничким занатом за који треба поред вештине и солидно знање, у оквиру којег је књига била уобличавана за чуло додира, подједнако важно, као и све оно што је представљала у својој улози медијума. Ауторка изложбе, а потом и овог текста, Лидија Мустеданагић је заправо начинила тројако представљање једне изложбе и како сама каже указала на „усложнавање и иновацију, нарочито на плану популарисања музејске праксе и науке...“.

У другом поглављу представљен је ауторкин доживљај и приступ тематским изложбама, састављен од текстова објављиваним у дневној штампи и стручној периодици: *Воштана маскарада – Изложба воштаних фигура музеја Панотикум из Санкт Петербурга у Музеју Војводине; Прејелег живоја и прикљученија – Изложба у Музеју Војводине; Дојисивање универзалној – Уметност неолита на плту Баната; Време речи и време слика – Изложба о Бориславу Пекићу; Привилејје аутономије – Изложба о аутономији Војводине; Фантализмаја комарних визија – Изложба слика Дејана Уларчића у Музеју Војводине; Политички плакати у Војводини (1848–2003); Нове концепције учења у музејима; Да на крај свој живота не сишићем празној срца – Изложба слика Оље Ивањићки „Очекивање немојћеј“; Фотографија и одевање у Војводини – Изложба „Светлопис и мода: Грађански костим у делима војвођанских фотографа“; Инсимије династије Карађорђевић – Изложба Музеја Града Новог*

*Сага у Збирци сиране уметности; Свештеник – Изложба Музеја Војводине у Народној библиотеци „Вук Караџић“ у Краљевцу, април/мај 2007; Римски шлемови из Музеја Војводине; Ноћ Шерлока Холмса; Музеј Војводине – Приказ 52. броја „Рада Музеја Војводине“; Карнавал – свуда! – Изложба и квизалој Весне Марјановић у Музеју Војводине „На крају и на њочејику карнавал, фебруар 2012“; Беч обасуји златним пољућцима; Замисли јивота на 33 обријаја – Изложба о југословенском року и лонгилеј љочама у Музеју Војводине; Читање шајни – археолошки накит – Изложба „Накит – скривено значење у Музеју Војводине, 10. мај – 15. јул 2013.“; Свештенике као пратиоци читајачких сиремљења – Изложба *Tempus Sanctorum* у Музеју Војводине од 12. 12. 2013. до 01. 02. 2014.; Хероји баштине: изложба „Огнићни до шлема – конзервација и рестаурација поизлађеној римској шлема“; Плакат у служби усвајашике пропаганде у Срему шоком Другог светског рата“; Један сасвим аутентичан Банат – Изложба „Мој Банат“ Милана Живковића у Музеју Војводине; Интердисциплинарни приступу рибарству у Војводини; Уславу оца Србије; Рискантан назив, ишакљива тема, учеатиљива траја; Један послег на изложбу Милана Пивничкој – Музеј Војводине, 7–17. 03. 2017; Ог Карнавалу до руској фронтира – стопама лекара и писца Аријура Мунка; Књига у фокусу – две бечке изложбе; Ог Сенчандреје до Москве, од Удина до Кила.*

У другом поглављу Лидија Мустеданагић анализа не само изложбе и садржаје свога матичног музеја и плодан рад својих колега, већ се бави и позитивним афирмирањем других експозиција у музејима у Србији и Европи, као и гостујућих изложби других музеја у Музеју Војводине.

Музеј живи када остварује интерактивну комуникацију на свим нивоима и у свим односима, било да је реч о стручници, тј. музеологији као кровном пољу или публици. У овим текстовима уочава се не само професионални већ и емотивни однос ауторке према колегама – музеалцима из различитих дисциплина (археолози, историчари, уметници) са којима Лидија Мустеданагић успоставља веома добру комуникацију у експликацији њихових изложби и понуђених тема. У сумарним, а понегде и веома добро аргументованим оквирима, смешта их у заслужене лествице вредности успешних излагања и порука. При свему томе, углавном је занимљива холистичка сли-

ка о датим културама преточеним у једну културу, културу развоја цивилизације. Та слика је, како је могуће и разумети, резултат прочишћавања и селекције друштвене стварности прошлих времена. Од доживљаја, на пример, данашњег Баната у доба неолита кроз вишезначну пластику од теракоте, појединачно и апликативно на другим предметима, накита са свим својим амбивалентним значењима у почетним стадијума развоја друштва на овим просторима до римске културе на граничним потезима некадашње провинције Паноније, уз дати нови живот опреми војника – шлемовима. Стога бих скренула пажњу на текстове посвећене рађању цивилизације: *Дојисивање универзалној – Уметност неолита на јлу Баната, Читање шајни – археолошки накит – Изложба „Накит – скривено значење“ у Музеју Војводине, 10. мај – 15. јул 2013*, као и текст *Хероји баштине: изложба „Огнићни до шлема – конзервација и рестаурација поизлађеној римској шлема“*. У приказима ових изложби, Лидија Мустеданагић сагледава све карактеристике одрастања човечанства кроз време уз борбу за егзистенцију и изграђивање посебног дара за уметност, баш као што и конзерватори удахнују нов живот повереним им предметима. У том контексту, служећи се мислима Драгутина Гостушког, вреди се осврнути на то да је највидљивија карактеристика прошлости у савременом добу *претород* са његовим материјалним облицима који често дејствују као одлучујући корак у супротном правцу – према уобличавању сопствених форми, према независности (*Време уметности*, 1968, стр. 132).

Треће поглавље је заправо епилог књиге оваплоћен у есеју *Айендикс: Еклибрис или метаморфоза* за који сматрам да је синтеза погледа на друштвену стварност, на простор и време у којем се ауторка развијала у свом одабраном пољу рада. Данас се ретко налази на текстове, а да нису настројени ревизионистички и да не садрже негативан однос према прошлости и свим бременитим временима кроз које смо као друштво пролазили, посебно у 20. столећу. „Инсталација под насловом *Конкрећијизована мешавина* била је постављена на изложби *Прича о еклибрису* (Музеј Војводине, 2011)“, а с њом је „представљен историјски увид у данашњу популарну форму мањом уметничког израза“ саопштава читаоцима Лидија Мустеданагић. Настали као потреба ознаке власништва, идентитета и

статуса појединача још у 15. столећу, еклибриси као посебна „културна добра“ развијали су се све до данас. Ауторка указује на веома важну хоминOIDну особину, а то је потреба да се омеђи лични простор и власништво, те да наследницима, како нам говори, сопственици разних еклибриса ставе до знања шта им остављају. Идући ка савременом добу у 19. веку формирају се читаве збирке ових малих исписа на почетним страницама књига, да би се потом „отрГли од своје утилитарне форме, све оно што је практично постало је модерном духу сувишно и ту креће његова орбитализација у правцу самосталне уметничке форме, којој ера постмодернизма, са својом подложношћу рециклирања свега постојећег нарочито погодује“. И даље у овом тексту ауторка објашњава и епилог завршетка изложбе – а он се огледа у садржају преобраћеном у фотографију са насловне стране ове књиге. У томе је сагледива сва семиотика нашег симболичног окружења. Више то није експозиција, поруке и ход кроз време и животе власника књига већ је то слика, означена представа онога што је било на експозицији. И у нашим животима остаје само слика онога што је било у прошлости, као вид одређене врсте комуникације.

Дакле, на основу наслова приложених чланака видно је ауторкино занимање за сам рад Музеја, јавни, видљиви рад, јер осећам да се водила мишљу да све што је забележено остаје и другим генерацијама. Књига је то, писана реч је то. Даље, овако окупљени у збирци *Terra museologica* сви чланци, коментари, ауторкин прилаз аналитичком и историјско-генетском поступку у тумачењу одређених проблема само помажу у даљим проучавањима како прошлости кроз епохе у Србији, тако и у развоју музеологије (највећим делом на примерима Музеја Војводине). Са симболичним насловом *terra*–земља (парадигма за мајку), текстови се могу узети и као

основа у разумевању развоја културних токова на просторима где се сучељавају и прожимају специфични културни обрасци.

Комуникација је стални пратилац људске активности и укључена је готово у целокупно људско понашање, смatra Никола Рот (*Знакови и значења – Вербална и невербална комуникација*, 2004, 22–23). С обзиром на то да се људске комуникације остварују поред речи и слика, артефактима, па и другим врстама невербалног општења, невербална комуникација почива на богатству знакова и карактеристикама симбола, комуникација коју отвара Лидија Мустеданагић са читаоцима је усмерена управо на сигнале знаковног језика који нам савремена музеологија пружа са свим својим успесима и манама.

Лидија Мустеданагић је показала у својим текстовима одлику доброг проматрача и изграђеног стручњака на пољу музеологије. Презентовање прошлости у садашњости, као и артикулацији битних сегмената тешких времена кроз које је друштво пролазило, није изражено кроз негативан, омаловажавајући став према резултатима добијеним о културним обрасцима из неких других времена, посебно евидентираним као временима ангажоване културне политике. Једноставно то је и схваћено да сви процеси морају бити посматрани из времена у којем су и настајали па је то изражено и у одређеним критикама и анализама текстова. Одабране целине развоја како личног, професионалног и развоја установе (Музеја Војводине) остају омеђене као слике онога кроз шта је ауторка ове књиге прошла у претходне две деценије, али истовремено, остају и вредни документи како за музеологију тако и за саму професију – музеалца, јер се у свему представљеном огледа „музеј као судбина“.

Др Весна Марјановић

ДРАГОЉУБ АЦИЋ – СТВАРАЛАЦ ЈАСНО ДЕФИНИСАНОГ УМЕТНИЧКОГ СТАВА¹

На великој југословенској уметничкој сцени Драгољуб Ацић Аџо се појављује на самом крају шездесетих година прошлог века, непосредно по окончању студија на Академији примењених уметности у Београду. Дипломирао је 1969. у класи професора Ивана Табаковића, реформатора и зачетника модерне уметничке керамике у нас. Тај податак представља важну чињеницу у процесу формирања уметничких ставова младог Ацића, јер је управо Табаковић успео да у нашој уметности емаципује савремени керамички израз, да иницира развој мноштва нових идеја, да установи оне принципе на којима ће његови ученици и следбеници српску уметност керамике приближити „естетици модерне скулптуре и савремених ликовних остварења“, како је то приметила Биљана Вуковић у свом тексту посвећеном керамичкој колонији у Аранђеловцу. У раној младости Ацић је држан уметник – као студент завршне године, он историјске 1968. у тадашњој Уметничкој галерији Дома синдиката у Београду, приређује самосталну изложбу управо у време студентских демонстрација! Његове иновативне потраге су наишле на велико интересовање и занимање – актуелни тренутак је наговештавао епохалне промене у свету, али и у свету уметности, а млади Ацић је то схватио и изложбом демонстрирао. Убрзо Ацић започиње своје дистанцирање од утицаја професора и започиње процес карактеристичне персонализације: он се на тадашњој уметничкој сцени истиче новим, радикалним, ставом по којем керамика није и не мора увек бити – утилитарна, допадљива и декоративна творевина. Ацић инсистира на неприкосновености и аутентичности властитог ликовног изражавања, а керамика је за њега ексклузивна могућност уметничког промишљања света у којем живимо. Како је то запазио Слободан Санадер још 1973. године, „он изворе својих инспирација није тражио у традиционалној фолклорној керамици, већ у проблематици човековог живљења у простору“. Значајна је редукција на геометријске површине које су блиске конструктивистичкој естетици. Све то је Ацићевој, не керамици, већ керамопластици, давало урбани карактер и утисак

припадности савременој урбаној цивилизацији у којој се, парафразирају поменути Санадеров текст, природна средина транспонује у техничко окружење. Дакле, керамопластика Драгољуба Ацића је постала нека врста објављивача промена и иновативне атмосфере света и времена у којем је тих година живео и стварао.

Ацићево реформисање медија је интензивирано после окончања постдипломских студија на београдској Академији примењених уметности у класи професорице Мирјане Исаковић, те након одласка у Париз на специјалистичке студије керамичке скулптуре на Академију примењених уметности Дупере (L'École Duperré), у класи професора Андреја Ферија. Париз доноси промене: после 1976. године у његовим остварењима само је још техничко-технолошки поступак подсећао на то да се ради о керамичком изделку. Јер, Ацићеве постпариске керамоскулптуре су, поготово оне из компактног циклуса *Нарушени облик* (1978), веома блиске духу најmodернијих збивања у нашој тадашњој скулптури, а које су се репрезентативно манифестовале у делима Томислава Каузларића, Балше Рајчевића, Анте Мариновића и других, као и концепту тадашњих објеката – феномена, који тих година представља „прелазни облик“ у процесу разбијања целовитог скулпторског облика на вишечлане елементе, што ће у савременој уметности са краја века установити инсталацију као засебни начин просторног израза.

Но, ни тада, а ни после тог скулпторског заокрета Драгољуб Ацић није имао амбицију да изађе из домена керамичког концепта. Штавише, његова изведбена виртуозност је својствена најпосвећенијим керамичарима. Током осамдесетих настаје керамоскулптура *Текионика*, која се може сматрати једним од најпродуховљенијих остварења у нашој керамопластици. То вишечлано дело из осамдесетих, баш као и керамопластике из циклуса *Нарушени облик*, данас потврђују убедљивост уметникове антиципације, јер се њима наговештавају надолазеће историјске буре и промене, све потоње поделе, раскол, па чак и распад СФРЈ.

Током осамдесетих година протеклог века Драгољуб Ацић обликује вишегодиšњи циклус керамоскулптура заједничког назива *Осечај времена и простора*. Доминантна је уметникова намера да се својим остварењима примакне животној стварности. Тада се у Ацићевој уметности појављују мотиви фрагментизоване човекове фигуре којом се симболизује дух и трагика једног новог и другачијег света.

Надајући се да уметност тај и такав свет може учинити бољим, Ацић настоји да у својим керамопластичким остварењима успостави властити естетски систем, те да га као модел препоручи друштву у којем живи и ствара. Јер за Драгољуба Ацића уметност има смисла тек када успе да свом посматрачу наметне делотворан пример, када обликом наговести некакав нови смисао, када своју пластичко-поетску мисао упlete у токове дијалектичког кретања и збивања. Можда баш због тога у Ацићевој керамичкој скулптури након 2000. доминира тема

Обелиска. Тим назловом он је означио читаву серију обликovanih представа у којима је вертикалa основно пластичко и симболичко обележје. Те скулптуре су творевине уметника у зрелом стваралачком добу, јер је њихова пластичка конституција реализована сталоженим и прецизним вајарским поступком. Идеја управности симболизује уметникову бригу о дигнитету, достојанству и чојству. Јер човек је – и када је присутан, али и када га у Ацићевој керамоскулптури нема – вечита тема читаве његове уметности.

Дело Драгољуба Ацића се пред нама, овде у Новом Саду, одвија пуних пола века. Кроз све те године он је освешћени уметник, стваралац јасно дефинисаног уметничког става и поруке, керамичар и скулптор који поштује аутентичност пластичке аутономије. При свему томе никако не треба заборавити и дугогодишње деловање Драгољуба Ацића као аутора телевизијских сценографија. Оне су рађене у истом ауторском кључу и јединственом иконографском маниру. Култни *Филмоскай* и друге емисије биле су обележене јединственом ацићевском атмосфером, оним урбаним модернитетом који је карактеристичан за целокупну његову уметност.

На крају ваља рећи да је Драгољуб Ацић током свих ових година и деценија доследно и континуирано развијао своју уметност, јасно исказујући препознатљив став о свету и времену у којем живи и делује. Логично и складно, из дела у дело, из циклуса у циклус, овај уметник је остварио одиста импресиван опус у којем је забележен дух и карактер света у којем је стварао. Због тога је Ацић константно био у дослуху са најзначајнијим тенденцијама у нашој уметности – са постсоцреалистичким модернизмом са kraja 60-их година прошлог века, са савременом скулптуром из седамдесетих, са сензибилитетом уметности осамдесетих, са неоконструктивистичким духом уметности деведесетих и сличним појавама у деценијама актуелног столећа. Уосталом, због тога је његов опус важан, значајан и драгоцен у читавој српској уметности која се одвијала током одиста узбудљиве прекретнице векова.

Сава Степанов

¹ Говор са представљања монографије *Драгољуб Ацић Амо – 50 година бављења керамичком скулптуром* (Нови Сад 2018) у Музеју Војводине 23. 10. 2018. године.

УМЕТНИЧКЕ ВИЗИЈЕ МИЛАНА СТАНОЈЕВА

Музеј Војводине је током 2018. године реализовао још један издавачки подвиг, износећи комплетну рекапитулацију уметничког пута и остварења еминентног Новосађанина у монографији под називом *Милан Станојев – увек на сопственом путу*. Књига нестандартног формата, величине 25x29 цм, на 410 страна, доноси на видело опсежну студију Милоша Арсића на 44 страни, рецензију Милета Игњатовића о студији, те мноштво илустрација, које под насловима *графике* (121 стр.), *цртежи* (52 стр.) и *слике* (142 стр.), на квалитетном папиру и у пуном колору, презентује богат уметнички опус. Краћа биографија, спискови награда, самосталних и групних изложби, те богата литература налазе се на последњих 30 страница, заокружујући ово марканто издање на начин којим стиче стручни кредитibilитет, док уметност М. Станојева потврђује статус озбиљно третиране теме.

Сажети приказ животне и радне биографије уметника увек се креће око неколико основних података: рођен је 1938. у Србобрану, похађао је Школу за примењену уметност у Новом Саду, а након

студија на Академији ликовних уметности у Београду, где је дипломирао 1964. и магистрирао две године касније, запослио се на Академији уметности у Новом Саду, најпре као ванредни (1981), а потом и као редовни (1986) професор, на предметима Цртање са технологијом и Графика са технологијом.

У опсежној монографској студији *Милан Станојев – увек на сопственом путу*, аутор текста Милош Арсић, историчар уметности и теоретичар савремене ликовне проблематике, врло документовано, са аналитичком прецизношћу и дубоким разумевањем ликовне проблематике, даје синтезу стваралачког опуса уметника Милана Станојева, једног од водећих представника савременог графичког израза на војвођанском простору у другој половини 20. и на почетку 21. века. Позиција врсног познаваоца уметниковог дела и уметности уопште омогућила му је, како Миле Игњатовић каже, „да у пуном обиму и тоталитету уметничке валоризације, представи програмско-поетске и идејно-филозофске координате, као и моралне релације овог значајног ликовног дела са значењем јавног сегмента

репрезентативне културе“, износећи свестрано разумевање „многоструких лица модернизма изражених у знатно сложенијем интерпретативном и значковном систему метафора и симбола, који разарају простор традиционалне уметности“. Арсићева студија компонована је од 19 текстуалних поглавља, под следећим насловима и поднасловима, који врло речито предочавају фазе уметничког стваралаштва: *Власништво уверење као морални став, Изазови шутева који воде ка сопственој истини универзалне слике, Графике – од асоцијативно-аистрактних форми до ироничних призора, А) Рани радови – асоцијативна аистракција (средина 60-их година, Б) Попартистичка авантура – иронично виђење дођаја дана (друга половина 60-их година), Измењена стварност – аквапиние (осма деценија), Изазови цртежса (1978–1979), Графика на раскршћу осме и девете деценије (1978–1982), Захтеви и искушења девете деценије, Графика изазову јејзажних амбијената (друга половина 80-их година), Сликарство – експресионистичке форме (80-е године), Темпере и уља на платну (1989–1991), Темпере – „Из дневника МС“ (1989–1990), Обистињење слушње – 90-те године, Уља на платну – раскршће деценија (1989–1991), Узбуђљиви изазови темпере – 90-те године, Лица и напичја – свејлоси и шама – графике*

из 90-их година, Тачке у средини штавања – сликарство прве деценије XXI века, Мистични свети коцке – друга деценија XXI века.

За Милоша Арсића Станојев је уметник који се у потрази за истином упућује у област слике, како би у низу сазнајних хоризоната и двосмислених порука устолично своју област истинитог, релативизујући свет око себе и заговарајући „подручје невиности у сопственој недодирљивости“. Његов напор на разрешавању суштине истинитог уз поштовање медија које је одабрао за свој исказ усмерава га на „свет уздржано сценичних, мањом драматичних, често ироничних и дијаболичних, односно гротеских приказања и колоплет људских тела“ која настањују нестварне просторе пејзажа и урбаних амбијената, урањају у мистериозни свет геометријских решења (коцке, квадрата) и у магију бројева, те на свет предмета које отуђене, у једном вртложном сплету, или поједностављено редуковане, оличава у таштој смелости ка указивању на човекову зависност од њих, али и пројектост естетиком као начелом који надвладава сваки егзистенцијални ступор.

Мр. Лидија Мусић-Саданагић

НОВИ „АРТЕФАКТ“ СРПСКЕ И РУСКЕ АРХЕОЛОГИЈЕ

Зборник радова *Балкан, Подунавље и Источна Европа у римско доба и раном средњем веку* резултат је Прве српско-руске археолошке конференције под називом *Судбине народа источне и јужне Европе – појединачно кроз векове*, одржане од 20. до 26. маја 2014. године у Новом Саду и Београду. Свеукупно, реч је о сасвим новој, изузетно значајној појави у археологији југоисточне и источне Европе, која је деценијама изостајала, иако је била преко потребна.

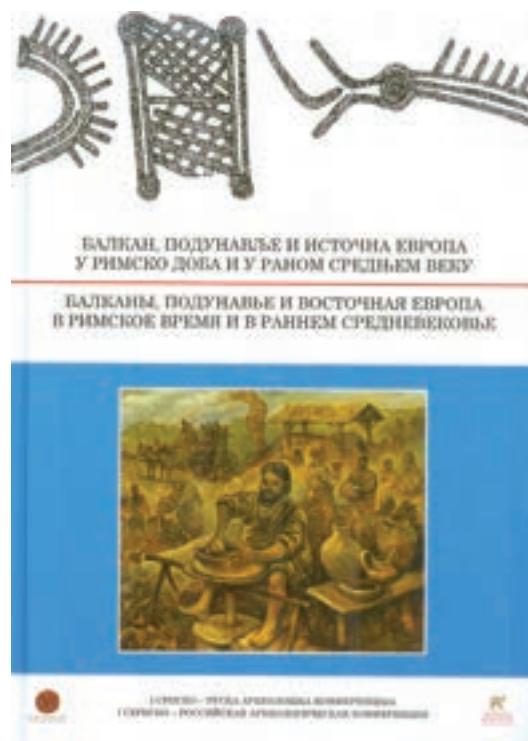
Књига која је изашла из штампе 2019. године у Новом Саду броји 476 страна текста и пратећих илустрација. Штампање је омогућено средствима одобреним од стране Министарства културе Републике Србије и представља заједничко издање Музеја Војводине и Института археологије Руске академије наука у Москви. За издаваче су потписани Драго Његован, директор Музеја Војводине и Научни савет Института археологије Руске академије наука. Рецензенти су Николај Владимирович Лопатин и Власта Јевгењевна Родинкова из Научног савета ИА РАН.

Корице књиге, иако академски одмерене, као што приличи једном оваквом репрезентативном издању, пуне су информација у виду симбола. Археолошки карактер публикације, на предњој страни корица наглашава, у горњем делу, цртеж глачаног украса са зделе 4. века пронађене на локалитету Стари Виногради у Чуругу, као и илустрација грнчарске радионице аутора Драгана Боснића, академског уметника, у доњем делу. Обе илустрације су тематски везане за назив конференције и зборника. Симболика српско-руске сарадње на овом пројекту изражена је заједничким бојама националних, државних застава, како на предњој страни, тако и на рикни, где су заставе експлицитно представљене. Поруку о духовној димензији оваквог скупа, која превазилази строго археолошки значај, уредници нам шаљу избором фотографије споменика Сергију Радоњешком (са поруком на постаменту), аутора Вјачеслава Кликова. Избор такве фотографије за задњу страну корица, чини се да се просто наметнуо, с обзиром на то да се споменик налази у Дунавском парку испред Музеја Војводине у Новом Саду. Спо-

меник је постављен 1992. године, као знамење српско-руског пријатељства и веза.

Зборник садржи радове 18 аутора на српском или руском језику, док су резимеи писани на српском, руском и енглеском. Уколико је рад на српском језику, резиме је дат на руском и енглеском и обрнуто, уколико је рад на руском, резиме ја дат на српском и енглеском језику. Пре самих чланака, штампана су обраћања директора установа учесницима, као и текстови уредника издања. Уводну реч написао је академик Николај Андрејевич Макаров, директор Института археологије РАН, док је директор Музеја Војводине, др Драго Његован, музејски и научни саветник, дао осврт на домете прве српско-руске археолошке конференције.

Уредници зборника су Игор Олегович Гавритухин из Института археологије Руске академије наука у Москви и Станко Трифуновић из Музеја Војводине у Новом Саду. Реч уредника представља кратак

историјат околности и иницијатива које су довеле до одржавања Прве српско-руске конференције и сарадње између установа које су изнеле тај догађај, заједно са пратећом публикацијом. Избор од осам фотографија указује на места одигравања Конференције (Музеј Војводине у Новом Саду, Народни музеј у Београду, Руски дом у Београду), као и екскурзије уприличене за све учеснике. Фотографија учесника конференције, из атријума Народног музеја у Београду, са бившим амбасадором Русије Александром Чепурином, представља значајан документ за историју археолошких веза две земље.

Прво место међу ауторима, симболично, заузима Ђорђе Јанковић. У речи уредника указано је на његов велики значај у примарној иницијативи у успостављању српско-руске археолошке сарадње. Професор је нажалост преминуо 2016. године, због чега је на овом месту изложен само његов реферат са конференције *Нека европајска предања Словена*. У свом излагању дао је осврт на погребне и друге обичаје Словена и симbole који се сусрећу у словенском свету попут јелена, рибе, коња, а који према његовом мишљењу указују на везе древних Словена са Азијом.

Изузетак међу ауторима археолозима представља Александар Лома са Одељења за класичне науке Филолошког факултета у Београду. У свом раду *Нека лингвистичка заједница о стариим Словенима и њиховом распросирању* пружа кратак нацрт стратиграфије словенског лексичког фонда и бави се стратиграфском анализом термина наслеђених из индоевропског језика, словенских нових речи и првих позајмљеница. Аутор се такође, кроз анализу словенских етнонима и топонима бави разматрањима о етногенези Словена. На послетку, указао је на могуће трагове миграционог таласа на северозападном Балкану са исходиштем у данашњој западној Русији.

На чест налаз који се сусреће на праисторијским, античким и средњовековним налазиштима указала је Дивна Гачић из Музеја града Новог Сада, у свом прилогу *Кружне плочице од керамике / жејлони*. Будући да функција ових предмета није дефинитивно утврђена, ауторка у закључку наводи неколико решења овог проблема и као намену тзв. плочица наводи да оне могу бити алат који се користи у грнчарству, приликом обликовања посуда, затим у

обради коже или биљних влакана, у функцији поклопца за крчаге, можда и у улози пршиљенака, тегова, украса за одећу и жетона за игру.

Ауторке Олга С. Румјанцева из Археолошког института РАН и Резида Х. Храмченкова из Института археологије „А. Х. Халикова“, Академије наука Републике Татарстан у заједничком раду „Рецети“ „провинцијско-римских стаклара: праационалан појас и нови подаци (према перлама из северне Србије)“, обрадиле су питање порекла стаклених перли из касноантичких гробалја северне Србије, бавећи се хемијским саставом узорка од 127 перли. Њихов закључак је да већина перли има аналогије у производима радионице античког Тибискума, тадашње провинције Дакије. Овакви радови су од посебног значаја за српску археологију, будући да у досадашњим истраживањима нисмо имали много прилике нити услова за анализу овакве врсте материјала.

У чланку *Сахрањивање у касноантичко доба на територији југоисточне Србије* аутора Дејана Радићевића са Одељења за археологију Филозофског факултета у Београду, дат је преглед истражених античких некропола на поменутој територији која се поклапа са североисточним делом некадашње провинције Далмације. Аутор поставља питање да ли истражени гробови могу бити виђени као еволуција и трансформација старијих сепулкралних форми, или као увезени фунерарни елемент и наводи да је решење ове проблематике отежано чињеницом да се на овом простору не могу наћи гробови који се поуздано могу датовати у прве векове римске владавине. Као и на многим другим местима и овде велики проблем представља недовољна истраженост.

Чланак *Сеоска насеља од 1-5. века у Војводини: структура насеља и врсте објеката*, ауторке Иване Пашић из Покрајинског завода за заштиту споменика културе Петроварадин, посебно је користан због до сада непубликованих података. Ауторка се бави анализом поменутих насеља на примеру локалитета у Бачкој, Банату и Срему. Закључује да су у Срему, као и у јужној и западној Бачкој, насеља која настављају да постоје и након римског освајања Срема међусобно веома слична. Под утицајем Сармата који долазе на ове просторе у 1. веку уочавају се нови утицаји у насељима 2. века на простору Бачке, а од 3. века и на простору Баната. У даљем развоју насеља нове промене су уочљиве тек у другој

половини 5. века, што ауторка види као могуће сведочанство о доласку нове популације.

Станко Трифуновић аутор је текста *Основне чињенице и проблеми дефинисања археолошке културе касноримске доба у Јанонском барбаријуму*. У по-менутом раду дат је преглед досадашњег истраживања касноантичке културе која траје оквирно од 2. до средине 5. века на простору панонске равнице источно од Дунава и која се у досадашњој литератури најчешће назива сарматском. Аутор износи мишљење о Лимигантима као носиоцима ове културе и даје осврт на археолошки материјал, у првом реду керамику, као и генерална запажања о насељима и грбљима овог времена, са назнаком да је на садашњем степену истражености тешко утврдити која грбља треба повезати са истраженим насељима.

Andrej M. Обломски из Археолошког института РАН у Москви, у свом чланку *Археолошка култура Сармати – Лимиганти, појед са исјока*, констатује да су сахрањивање у равним гробовима, као и укопавања у хумкама недвосмислено увек приписивана Сарматима, истичући локалитете у Панчеву, Суботици и Вршцу, док је питање етно-културолошког идентитета популације која је живела у насељима дискутабилно. Аутор затим наводи два постојећа погледа на решење овог проблема. У првом случају у касноантичком периоду на доњем току Тисе постојале су две етнички различите популације: Сармати – номади, којима се приписују скелетни гробови и Сармати – Лимиганти, седелачка популација, коју препознајемо у истраживаним насељима. У тзв. култури Лимиганата разликују се два периода, касноримски и раносредњевековни. Аутор претпоставља, на основу аналогија са налазима Кијевске, Черњаховске и Пшеворске културе, да би популација која је настањивала ова насеља у основи могла бити словенска, али и да не искључује присуство локалног – илирског, даког или придошлог сарматског елемента. Друго мишљење које је на снази је, да не постоји разлика између поменутих група Сармата, као и да у том смислу сви „варварски“ локалитети касноримског периода припадају овом компактном етнитету.

Агнеш Секереш и Неда Димовски из Градског музеја Суботица у заједничком чланку *Атичична појава на Сарматском насељу Макош-Кудељара у Сенићи*, обрађују тему сахрана индивидуа у неуби-

чајеном положају, најчешће у јамама које су служиле као трапови, понекад са остацима паса, ређе на подовима кућа. Конкретно се ради о сахрани три индивидуе, одрасле жене и два детета од три и пет година, као и једној сахрани пса на локалитету Макош – Кудељара у Сенти. Тема отвара питања која до сада нису обрађивана у нашој литератури, у чланку су дати и могући одговори, а на овом месту опет треба истаћи важност новопубликованог материјала.

Олга С. Румјанцева са археолошког института РАН у Москви у свом чланку *Перле из ћроба у Бачком Градишту и ношња касноантичкој становништву* даје резултате обраде перли из гробне целине у наслову, као и преглед типова карактеристичних за касноантичка варварска налазишта Карпатског басена и северног Балкана. Као посебно користан издава се опис технолошког поступка израде неких перли. На конкретном примеру покојнице из Бачког Градишта уочљиво је да су перле нашиване на доњи део одеће, највероватније панталона, што је честа појава у гробовима локалног становништва, а за шта има аналогија у материјалној култури азијске Сарматије у раном и средњем сарматском периоду, како ауторка наводи.

У чланку *Касноримски шлемови из Беркасова и Конћештија: два центра – једна трагација*, аутор Алексеј Г. Фурасјев из Државног Ермитажа у Санкт Петербургу врши упоредну анализу три најпознатија примерка парадних шлемова који представљају у 4. веку широко распрострањен тип одрамбеног оклопа римске војске. Наводи мишљење К. Микса који у својој публикацији издава тип Дерн/Беркасово, варијанта 1, коме припадају поменути шлемови, према коме се најмађи међу њима, примерак из Конћештија, може датовати у прву половину 5. века, и садржи елементе који упућују на сасанидску производњу радије него на римску. Аутор се не слаже са овим мишљењем и он сматра да се овај налаз уклапа у период 4. века и да је његова производња несумњиво римска.

Олег А. Радјуш из Археолошког института РАН у Москви у свом чланку *Пресијежно наоружање и оклој 5. – почетак 6. века на исјоку ранословенској свећи*, разматра карактеристике наоружања војне елите тог времена. Аутор напомиње да се последњих година знатно увећао број налаза који припадају Сеобе народа и да треба ревидирати представе

о слабој наоружаности ранословенских култура. Анализом нових налаза указује се на то да је оружје елите варварских култура Подњепровља одговарало европским тенденцијама распострањеним у Скандинавији, Прибалтику и Кавказу.

Иља Р. Ахмедов, из Државног Ермитажа у Санкт Петербургу, бави се у свом чланку *O неким „дунавским“ елементима у култури окских Фина у другој половини 5. века* анализом детаља појасних гарнитура украшених сликама птичијих глава. Новији налази потврђују раније претпоставке аутора да су ти предмети заједно са другим предметима војне употребе, донети у шумску зону са појединим групама пристиглог становништва, које има порекло у областима средњег Подунавља. Посебно се издвајају налази шлема типа Балденхајм или његових делова, у контексту са локалним материјалом и уздама украшеним птичијим мотивом у Климовском реону и у Черкаској области, што по ауторовом мишљењу сведочи о учешћу група „дунавског“ порекла или можда и група локалног становништва у догађајима на северним границама Царства у последњој деценији 5. и почетком 6. века.

У чланку Јелене Ђорђевић из Народног музеја Панчево *Насеља 5-7. века у Војводини*, на примеру насеља са обрађених локалитета у Бечеју, Чуругу, Кузмину, ауторка наводи да се о уређењу насеља из 5-6. века не може много закључити осим да су стамбени објекти концентрисани на малом простору без утврђеног реда и оријентације. Куће су једноставне, правоугаоне, готово квадратне основе, у највећем броју случајева са јамама за стубове. Оваква станишта у литератури опредељена су као гепидска. За разлику од њих, нешто познија насеља попут оних откривених на локалитетима у Гунарошу, Баћану, Апатину, Турији и Падеју, опредељена су као словенска. Овакво опредељење изведенено је на основу покретних налаза, пре свега грнчарије којој ауторка посвећује доста простора. У закључку се наводи да словенским насељима у Војводини најближе аналогије налазимо у култури Ипотешти-Киндешти-Ћурел, средином 6. века на доњем Дунаву. У чланку се поред анализе постојеће публиковане грађе даје на увид и нов материјал.

Новим освртом на некрополе и гробне налазе од 5-7. века у Банату Војислав Ђорђевић из Народног музеја Панчево пружа приказ поменутих налаза на простору читавог равничарског Баната, дајући увид

у нов, до сада непубликован материјал, мањом из Западног Баната. Период обрађен у чланку подељен је на два дела. Први обухвата време хунске доминације, „постхунски“ период и период превласти Гепида, у трајању од друге четвртине 5. века до 568. године. Аутор наводи налазе гробова са локалитета Темишвар – Фрајдорф, Перјам, Извин, Сапаја, Панчево – Доњоварошка циглана, Српски Крстур, Кишсомбор, Сириг, Бочар–Песак и Ковин–Парк. Други период који се обрађује је раноаварски и почетак средњоаварског, у трајању од 568. до 680. године. У овом делу узети су у обзир налази са локалитета у Деску, Кишсомбору, Фелнаку, Дудешти Веки – Пуста Букова, Немачком Семпетру, Голијату, Мокрину, Чоки, Новом Кнежевцу, Мајдану, Арадцу, Алибунару, Дубовцу, Сапаји, Панчеву, Опову и Глоговоју. Аутор даје постојећа и нова тумачења појединачних налаза у склађујући закључке са разрађеним хронолошким системима централне Европе. У закључку аутор констатује да је на простору мађарског дела Баната, као и у Мађарској уопште, присутан далеко већи број истражених некропола ова два поменута периода него што је то случај у Србији и Румунији. Закључује да узрок томе може бити једнако непостојање оваквих налаза или (најпре) недовољна истраженост.

Чланак под називом *Ка изучавању рановизантискских пуноловених фибула из региона Ђердана*, аутора Игора О. Гавритухина из Института археологије РАН у Москви, бави се темом византијског утицаја на источноевропске културе на примеру једне врсте налаза – фибула. Посебан значај овог чланка огледа се у томе да су на овом месту први пут публиковани цртежи појединачних фибула из Србије, Бугарске, Мађарске и Румуније.

У чланку *Трајови Словена у 6. и 7. столећу на Западном Балкану*, ауторке Емине Зечевић из Народног музеја у Београду дат је преглед досадашњег степена истражености досељавања Словена, Срба и Хрвата у западне делове Балканског полуострва, односно територију некадашњих римских провинција Далмације и Превалис. Узети су у обзир подједнако локалитети са остацима насеља и гробалја на територији данашње Хрватске, Босне и Херцеговине, западне Србије, Црне Горе и Словеније. У закључку ауторка шаље битну поруку освртом на недовољну истраженост ове теме у нашој земљи и напомиње да се новији резултати у истраживању

овог периода могу приписати углавном заштитним ископавањима која прате изградњу ауто путева и других инфраструктурних пројекта, док циљаних истраживања овог периода готово да нема.

У чланку *Словенско-руска ношња са накитом као објекат историје примињене уметности 6-9. века* ауторка Наталија В. Жилина из Института археологије РАН је приказала ток развоја одевања и накита Словена кроз три етапе. Те етапе се крећу у оквирима од kraja 6. до 7. века, затим од kraja 7. до 8. века и током 9. века. Током поменутих периода увиђа смену традиција у спољашњим и елитним компонентама ношње, док је основа непромењена. Усвајањем спољашњег утицаја и интерпретирањем на свој начин, ствара се основа за даљи развој ношње.

Значај овог зборника је пре свега у томе што је настало као плод вишегодишње сарадње и размене искустава између српских и руских археолога. Добијена је шира перспектива коју могу имати две школе са погледом на исту тему, као и могућности којима располажу те школе, а које се тичу методологије или самог материјала са којим су имале прилике да се сусрећу. Драгоцене су нове анализе које су извршене на материјалу који потиче са простора Србије, а на које нам руске колеге овде указују. Непроцењива је могућност да се из постојећег материјала извуку нови закључци. Низ чланака даје археолошке аргументе о везама Балкана и Подунавља са Источном Европом, чиме је у потпуности испуњен захтев да се одговори на постављену тему Зборника и Конференције. О таквим везама се до сада говорило изоловано и спорадично, док овај зборник, као посебна етапа успостављене археолошке сарадње, чини прекретницу у правцу систематског истраживања историјских процеса који су се одигравали на тој географској и културној релацији.

Шире посматрано, дometи први пут успостављене српско-руске археолошке сарадње биће видљиви тек у будућности. Прва конференција и зборник отварају врата ка успостављању динамичне размене знања и праксе између далеко чувених и утицајних институција и установа попут Института археологије Руске академије наука у Москви и Државног Ермитажа из Санкт Петербурга, са руске и Музеја Војводине са српске стране. Могло би се рећи да је формирана основа коју је потребно неговати, а онда и проширити сталним заједничким радом и укључивањем нових установа и стручњака. У уводној речи академик Николај Андрејевич Макаров наводи да је 2017. године одржана Друга конференција, овог пута у Русији, и да се очекује штампање материјала са овог догађаја.

Поред новог погледа на већ познате, објављене налазе, ова књига пружа у чланцима више аутора потпуно нов, и у досадашњим публикацијама непознат материјал. Будући да је публиковање резултата истраживања спор процес у археологији, драгоцено је свако објављивање новог материјала, заједно са контекстом и закључцима које аутори изводе, зависно од теме.

Зборник је пре свега намењен кругу читалаца унутар струке, који су посебно посвећени истраживању словенске и археологије „варвара“ римског доба и раног средњег века. Међутим, интерес у чланцима овог зборника могу видети и други специјалисти, зависно од тема, попут филолога, антрополога, конзевратора, технologа и др. Тема конференције и зборника указује на значај посматрања територије Балкана, Подунавља и источне Европе као јединственог простора у контексту културно-историјских процеса и дешавања током римског и раносредњовековног периода.

Marija Ђуковић

НАГРАДЕ МУЗЕЈУ ВОЈВОДИНЕ ЗА 2018. ГОДИНУ

На Свечаној скупштини Националног комитета ICOM Србија, која је одржана 16. маја 2019, у атријуму Народног музеја у Београду, додељене су годишње награде овог удружења у следећим категоријама: за институцију године награда је додељена Народном музеју у Београду, музејски стручњак године је Жужана Корхец Пап из Градског музеја у Суботици, а пројекат године је *Заборављени чудојворац – Кулӣ Светои Спиритуна у српској традицијској култури*.

Музејски саветници Музеја Војводине Сузана Миловановић и Александар Петијевић добили су награду за пројекат *Заборављени чудојворац – КулӢ Светои Спиритуна у српској традицијској култури*, за изузетан допринос очувању и промоцији културног наслеђа Србије и унапређење међународне сарадње у 2018. години.

Изложба *Заборављени чудојворац – КулӢ Светои Спиритуна у српској традицијској култури* била је својеврстан музеолошки подухват. Представљала је резултат дугогодишњег истраживања етнолога Александра Петијевића, а реализована је кроз сарадњу пет земаља из окружења: Србије, Хрватске, Босне и Херцеговине, Црне Горе, Мађарске и Грчке. На њој су биле изложене углавном иконе и предмети у вези са Св. Спиритоном, за које је иначе веома компликована процедура извоза и транспорта. Изложба је била тематски добро осмишљена, а потом и дизајнирана – за дизајн је била задужена Јелена Добровић Бојановић, кустос и академски графичар нашег музеја, те је привукла велики број посетилаца.

Дан касније, одржана је и свечана скупштина Музејског друштва Србије у Чачку. Музејско друштво Србије сваке године додељује награде за три

категорије: истакнутом појединцу за укупан допринос (животно дело), музеју (музејској установи) за изузетне резултате постигнуте у 2018. и појединцу или ауторском тиму за изузетне резултате у 2018. години. За музеј године проглашен је Народни музеј Лесковац, а за животно дело награду је добила Анђелија Радовић, музејски саветник Војног музеја у Београду.

За последњу категорију аплицирано је са пет предлога, а седмочлана комисија донела је заједничку одлуку да се признање додели др Драги Његовану, Зорану Вељановићу и Јелени Добровић Бојановић, ауторском тиму за пројекат Музеј присаједињења, који се у односу на остале предлоге издвојио као комплексан пројекат од националног значаја.

Музеј присаједињења започет је оснивањем посебног одељења у склопу Музеја Војводине, реконструкцијом простора у делу Архива Војводине, прикупљањем и обрадом предмета, као и публиковањем седам монографија у склопу едиције Музеј присаједињења. Након тога објављена је капитална монографија *Присаједињење Војводине Србији 1918.*, а пројекат финализован реализацијом сталне постав-

ке (и опсежног каталога), као и сређивањем простора испред улаза у Музеј присаједињења. Простор који је реконструисан за потребе сталне поставке био је изузетно захтеван, али је изложба стручним и дизајнерским решењем покрила све важне сегменте на којима инсистира савремена музеологија у домуену заштите и презентације културног наслеђа. Оно је презентовано на модеран и посетиоцима пријемчив начин кроз реконструкције и пажљиво одабране теме које обележавају један конкретан догађај, важан за историју нашег народа.

Осим наведеног, Министарство културе и информисања током 2018. године доделило је Музеју и његовим стручњацима и друга признања: у октобру – Захвалнице за допринос унапређењу процеса дигитализације културног наслеђа Наталији Вуликић и Музеју Војводине, док је у децембру 2018. године Јелени Добровић Бојановић уручено признање *Културни образац – за посвећени рад на корист наше културе*.

Мр Тијана Станковић Пештерац

УЛОГА МУЗЕЈА ВОЈВОДИНЕ У ДИГИТАЛИЗАЦИЈИ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Музеј Војводине је носилац процеса дигитализације културног наслеђа на територији Аутономне покрајине Војводине од 2014. године, када је у музејима и музејским збиркама под матичном надлежношћу започела примена Јединственог информационог система (Имуса). Задатак Музеја Војводине је омогућавање и евалуација уноса електронских записа о културном наслеђу и континуиран рад на базама података, као и реализација и праћење свих пројеката везаних за дигитализацију у Војводини (Галерија Сава Шумановић, Музеј наивне уметности Илијанум, Галерија Павле Бељански, Галерија Матице Српске, културни центри у Инђији, Новом Бечеју и др.).

Музеју Војводине припада је заслуга за проширење првобитног Имуса, који је осмишљен и реализован у Историјском музеју Србије у Београду. Матична служба Музеја прихватила је ово оригинално софтверско решење за дигитализацију документације о покретном културном добру, са идејом да се оно прошири. Потреба за његовим проширењем настала је због разнородних делатности Музеја Војводине, али и других музеја општег типа у Покрајини. Као највећи комплексни музеј на територији наше земље Музеј Војводине прилагодио је информациони систем потребама различитих струка. Тако су развијени модули за: археологију са археоботаником, етнологију, нумизматику, конзервацију и рестаурацију, а у току је прилагођавање Архимуса, односно модула за археолошку теренску документацију новом *Правилнику о обрасцима, садржају и начину вођења документације о археолошким искоњавањима и исјтраживањима* и развој модула за археозоологију.

Након првог семинара о дигитализацији културног наслеђа који је одржан 2014. године, Покрајински секретаријат за културу и јавно информисање АП Војводине одобрио је имплементацију Јединственог информационог система у установама које су под матичном надлежношћу Музеја Војводине, чиме је започет једнообразни процес дигитализације. Од тада, сви музеји и музејске збирке у По-

крајини раде под истим информационим системом и на исти начин. Почев од 2013. године до данас, у готово свим установама културе у Војводини створени су предуслови за спровођење процеса дигитализације – од пројектовања и постављања мрежне инфраструктуре, преко обезбеђивања одговарајућег хардвера и софтвера, до континуираног пружања стручне помоћи. Оформљен је тим за дигитализацију који сачињавају стручњаци из основних музејских делатности (археолог, етнолог, историчар, историчар уметности, конзерватор и информатичар). Овај тим спровео је обуку за рад у Јединственом информационом систему у већини установа културе на територији Покрајине. Обучено је 211 стручњака. Данас у овом систему у Војводини раде 23 установе, а то су музеји, музејске јединице и галерије.

Проширење Имуса извршено је и за потребе завода за заштиту споменика културе кроз сарадњу са Заводом за заштиту споменика културе града Новог Сада 2015. године, када је креиран Зимус, а потом линкован на сајт Завода (<http://www.zzskgns.rs/>) кроз поље Културна добра онлајн (<http://www.zzskgns.rs/kulturna-dobra-online/>). Овде се за дигитализована непокретна културна добра може видети 10 основних метаподатака (назив, регистар, централни регистар, општина, место, адреса, категорија, *Службени ћласник* и опис).

Крајњи циљ дигитализације је видљивост и доступност културног наслеђа, коју је Музеј Војводине остварио кроз реализацију две апликације. Омогућена је претрага дигитализоване документације о културном наслеђу (са видљива четири основна метаподатка – збирка, инвентарни број, назив предмета и време/место израде) линковањем базе на вебсајт Музеја (<https://www.muzejvojvodine.org.rs/>), као и креирањем апликације Тимус, која се користи у склопу сталне поставке на тач-скриновима и мобилним уређајима и која нуди и још један додатни метаподатак – опис предмета.

Развој информационо-комуникационих технологија и трендови савременог живота диктирају промену начина рада у музејима, не само у домену

Република Србија
Министарство културе и информисања

СМЕРНИЦЕ ЗА ДИГИТАЛИЗАЦИЈУ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

заштите културног наслеђа, већ и у домену интерпретације, презентације и едукације. Стручњаци Музеја Војводине увидели су потребу за осавремењивањем и користећи ИТ сектор, остварили два значајна пројекта. Први је реализован током 2017. године у сарадњи са бечком компанијом Ороундо, која је инвестицирала у продукцију мултимедијалног водича кроз сталну поставку, чији су садржај осмислили и креирали стручњаци Музеја под руководством Слађане Велендечић, Наталије Вуликић и мр Тијана Станковић Пештерац. Овај водич преведен је на четири језика – енглески, немачки, мађарски и словачки. Око превода су помогли национални савети словачке и мађарске националне мањине, а снимања Радио-телевизија Војводине. Водич је део много шире платформе под називом *Културна места* (*Cultural Places*), који укључује многе европске и светске музеје и друга места важна за културу и културни туризам и међусобно их повезује.

Исти тим заслужан је за реализацију изузетног пројекта (2018) под називом *Музејска e-Свездинац@*, који је суфинансиран од стране Министарства културе и информисања, а уз помоћ РТВ – Дечје радио групе Мирјане Петрушћић Змајјоване (и деце Мие Станковић, Бижидара Воргића, Анђелије Вујовић и Петра Опачића), те Радио Беседе. У питању је апликација проширене стварности за децу узраста 5–10 година, којом три лика (дечак, девојчица и кустоскиња) причају 10 занимљивих музејских прича и на крају сваке постављају задатак који дете треба да реши. Тиме се задовољава принцип интерактивности у презентацији музејских садржаја и омогућава лакше учење.

Важан корак у дигитализацији културног наслеђа постигнут је оснивањем Сектора за развој дигиталне истраживачке инфраструктуре при Министарству културе и информисања Републике Србије 2016. године. Данас тај сектор носи назив Сектор за дигитализацију културног наслеђа и савременог стваралаштва. Захваљујући његовом деловању, под руководством помоћника министра др Дејана Масликовића, написани су и озваничени документи, који су постали неопходна законска потпора процесу дигитализације културног наслеђа у нашој земљи. Први документ су Смернице за дигитализацију културног наслеђа Републике Србије, а други Правилник о ближим условима за дигитализацију културног наслеђа, који се ослања на Закон о електронском документу, електронској идентификацији и услугама од поверења у електронском пословању (Сл. Гласник РС, бр. 94/2017). Стручњаци Музеја Војводине учествовали су на изради поменутих Смерница (Наталија Вуликић), раду Комисије за дигитализацију културног наслеђа (Наталија Вуликић), Експертске групе за израду Смерница (Наталија Вуликић), Експертске групе за израду метаподатака (Наталија Вуликић), Радне групе за оцену информационих система у музејима на територији Републике Србије (Тијана Станковић Пештерац), изради Правилника о ближим условима за дигитализацију културног наслеђа (Наталија Вуликић, Тијана Станковић Пештерац), раду групе за дефинисање изгледа Претраживача културног наслеђа (Наталија Вуликић, Тијана Станковић Пештерац) и др.

У закључку Владе Републике Србије 05 број: 345-114572017 од 1. 12. 2017. године, Историјски

музеј Србије задужен је за имплементацију Јединственог информационог система у музејима на територији Републике Србије. Потписивањем Протокола о пословно-техничкој сарадњи између Музеја Војводине и Историјског музеја Србије две установе наступају заједно у реализацији овог посла, што се испоставило као добра основа за имплементацију Јединственог информационог система у 26 музеја на територији Републике Србије током 2018., а потом у осам током 2019. године. У овим музејима радило се на мрежној инфраструктури, хардверу и софтверу и спроводиле појединачне радионице за кустосе (по принципу један на један). Посао је финализован поновљеним заједничким обукама у Српско-корејском Информатичком приступном центру 2018. и Мајкрософту Србија у априлу 2019. године.

На основу Меморандума о сарадњи између Министарства културе и информисања Републике Србије и Министарства просвете и културе Републике Српске за период 2017–2021. и потписаног протокола о сарадњи између Музеја Војводине и Музеја Републике Српске, дефинисана је стратегија Министарства културе и информисања Републике Србије према Републици Српској у области дигитализације. Према овом протоколу, пред Музеј Војводине стављен је задатак да изврши имплементацију Јединственог информационог система у музејима на територији Републике Српске. Прва установа у којој је спроведен процес дигитализације јесте ЈУ Музеј Републике Српске, где су организоване обуке запослених (кустоса, конзерватора и документариста) и систем имплементиран током 2018. године, а пројекат презентован почетком 2019.

У току 2019. године кроз пројекат Музеја Војводине под називом *Обезбеђивање интарјерабилности база података културног наслеђа Републике Српске и Републике Србије – 2. фаза*, који финансира Министарство културе и информисања Републике Србије (као и реализацију 1. фазе пројекта), Јединствени информациони систем ће се имплементирати и у пет регионалних музеја Републике Српске (Музеј савремене уметности Републике Српске, Музеј Семберије у Бијељини, Музеј Козаре Пријedor, Регионални музеј у Добоју и Музеј Херцеговине Требиње).

Музеј Војводине задужен је за агрегацију база података свих установа и других субјеката у култури са територије АПВ за потребе Претраживача културног наслеђа Републике Србије на недељном, месе-

чном и годишњем нивоу у дефинисаним временским оквирима. Претраживач културног наслеђа Републике Србије (<https://kultura.rs/>) представља портал покренут од стране Министарства културе и информисања на којем могу да се претражују обједињене базе података библиотека, архива, завода за заштиту споменика културе, музеја/галерија и других субјеката у култури и пуштен је у рад током марта 2019. И у овом случају, видљиви су само репрезентативни метаподаци, различито дефинисани за појединачне установе. Његов развој зависиће од запослених у установама културе и њихове агилности у уношењу података у базе, односно рада на дигитализацији културног наслеђа. Рок који је дат за завршавање овог посла на основу члана 14 Правилника о ближим условима за дигитализацију културног наслеђа је пет година (дел. бр. 110-00-45/2018-09 од 3. октобра 2018).

Матична служба Музеја Војводине има само три запослена радника: руководилац – Илија Комненовић, и два информатичара – Клаудију Петровић (која се бави искључиво администрацијом вебсајта) и Наталију Вуликић (која води рачуна о дигитализацији у музејима АПВ и ангажована је на свим пословима МКИ везаним за дигитализацију). Велику подршку Матичној служби представља Тим за дигитализацију који чини пет стручњака из редова запослених Музеја Војводине: мр Тијана Станковић Пештерац, мр Лидија Мустеданагић, Љиљана Трифуновић, Стаса Арсеновић Копривица и Никола Мркшић, док су подршку у развоју и примени Јединственог информационог система дали Зорана Ђорђевић, Драган Огар, Војислав Мартинов, Александра Стефанов, Мирјана Лакић, Татјана Влаовић, Далибор Недвидец, Весна Карпузовић и Александар Медовић. Поред своје основне делатности, они обављају послове везане за дигитализацију (обуке, евалуација, стручна помоћ и др.).

Због обима посла на процесима дигитализације планира се оснивање Информационо-документационог центра у Музеју Војводине који би имао најмање два запослена, са претходним истуством од две године на пословима дигитализације, а у складу са Каталогом радних места (Сарадник и Координатор на пословима дигитализације).

*Наталија Вуликић,
mr Тијана Станковић Пештерац*

ИЗВЕШТАЈ СА ГОДИШЊЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ МУЗЕЈСКОГ ДРУШТВА АМЕРИКЕ У ЊУ ОРЛЕАНСУ

Годишња конференција Музејског друштва Америке представља најбројније окупљање музејских стручњака на свету. Ове године је одржана од 19. до 22. маја у Њу Орлеансу и окупила је око 4.500 учесника. У склопу конференције одржава се и MuseumExpo – сајам на којем се представљају фирме које сарађују са музејима, музејска опрема, стручна удружења, образовне институције, издавачи и путујуће изложбе комерцијалног типа.

Музејско друштво Америке (American Alliance of Museums) је стручно удружење које има за циљ да пружа подршку музејима и сличним установама, негује високе професионалне стандарде и подржава размену знања и различите стручне и пословне мреже. Друштво делује од 1906. године и тренутно окупља више од 35.000 чланова. Стратешки циљеви Друштва укључују активности које се тичу: присту-

па, руковођења, глобалног размишљања, пропагирања и неговања вештина потребних за напредовање у областима културног наслеђа. Одржавање високих професионалних стандарда Друштво негује, између остalog, кроз програм акредитовања музеја. Процес добијања кредитације се састоји од вишемесечних истраживања и евалуација свих аспеката музејске праксе и понавља се сваких десет година. Музеји који добију акредитацију Удружења имају кредитабилитет који се одражава на друштвени углед, пословне прилике и могућности у међумузејским сарадњама.

Како је већ у најави на сајту конференције напишено, „Америчко музејско друштво признаје да је земља на којој се састајемо изворна домовина Читимаха, Атакапа, Кадо, Чокто, Хоума, Начез и Туника племенских народа. Признајемо болну историју

Уводно предавање Кимберли Дру, кустоскиње и активисткиње

геноцида и принудног исељења са ове територије, одајемо почаст и поштујемо многе аутохтоне народе који су још увек повезани са замљом на којој се састајемо“.¹ У том духу, на церемонији отварања конференције, учеснике је поздравила Моник Верден, припадница народа Хоума, која је дала благослов скупу.

На конференцији је било преко сто сесија – предавања, округлих столова, презентација. Најпосећенија су била уводна предавања која су уједно представљала основне тенденције у америчкој музеологији, а тичу се увођења и развоја културне разноликости и инклузије у институције, првенствено превазилажењем расних баријера и различитих стереотипа (Diversity, Equity, Accessibility, and Inclusion – DEAI).

Посебан тон целој конференцији дало је представљање специфичне културе Њу Орлеанса и савремених културних програма и активности који су тесно повезани са свакодневним животом у овом живописном граду. Сви видови уметности, а посебно музика, као и храна, тесно су повезани са историјом овог града и његовим становницима, што је представљено у уметничким музејима, музејима хране, џеза, карнавалских обичаја. Могућности употребе културе и традиције за добробит читаве заједнице представио је некадашњи градоначелник Њу Орлеанса, за време чијег мандата су са градских тргова уклоњени споменици који су били симболи робовласничке историје.

Потписница ових редова је у раду конференције учествовала са постер-презентацијом под називом

Museums and Rituals: Examining Traditions to Inspire New Memories (Музеји и ритуали: Ог истраживања традиција до подстичања нових сећања). На постеру су били приказани поједини предмети из Збирке за духовни и друштвени живот Музеја Војводине, заједно са контекстима њиховог представљања публици путем изложби, радионица и других програма. Постер је био постављен током четири конференцијска дана у „Ернест Н. Моријал“ конгресном центру, а још увек је доступан сваком од учесника захваљујући апликацији конференције. Сама презентација трајала је два сата током којих су сви заинтересовани могли да постављају питања и разговарају са презентером. Публици су била најинтересантнија искуства организације етнолошког рада у Музеју, а акценат је био на теренским истраживањима. Посебна пажња била је обраћена и на укљученост мањинских култура у музејску праксу, те приступ који узима у обзир различите нивое идентификације и сећања. Овакав став је у складу за савременим захтевима и изазовима са којима се суочава америчка и светска музологија, по којима се интерпретација схвата као дијалог у којем учествују институције културе и заједнице чије се наслеђе чува и представља.

Присуствовање конференцији обезбедила је Гети фондација, у оквиру међународног програма Музејског друштва Америке (AAM Getty International Program).

Др Татјана Бујарски

¹ <https://annualmeeting.aam-us.org/indigenous-tribes-of-new-orleans-and-louisiana/>
(приступљено 11. 06. 2019)

ЗВОНИМИР ГОЛУБОВИЋ (1931–2018)

Смрћу Звонимира Голубовића 30. децембра 2018. године отишао је последњи велики зналац проблематике Другог светског рата са подручја Војводине, односно мађарског окупационог система на просторима Бачке и Барање, Народно-ослободилачке борбе, страдања цивилног становништва, првенствено Срба и Јевреја у овим областима. Његова два дела: *Рација у Јужној Бачкој 1942.*, коју је објавио Историјски музеј Војводине 1992. године и *Шарварска топоташа – проширење и логорисање Срба Бачке и Барање 1941–1945.*, коју је објавила Матица српска 1995. године, могу се убројити у историографска дела трајне вредности. О томе сведочи њихова цитраност у домаћој и страној историографији и општа позитивна рецепција како стручне, тако и шире јавности. Ова дела написана су у време када је Звонимир Голубовић радио у Музеју Војводине.

Звонимир Голубовић, историчар и музејски саветник, рођен је у Новом Саду 3. септембра 1931. године од оца Матеје пореклом из Беле Паланке и мајке Смиљане Димић из Парага. Основну школу је започео у родном граду, а завршио у Парагама код Оџака, где је провео ратне године. У Парагама је научио мађарски језик. После ослобођења 1945. године вратио се у Нови Сад и похађао Мушку гимназију. Услед болести је у седмом разреду прекинуо редовно школовање, те је ванредно довршио гимназиско образовање и велику матуру положио у школској 1955–1956. години. Одмах се уписао на историјску групу новоформираног Филозофског факултета у Новом Саду и дипломирао 1960. године. Био је одличан студент.

Звонимир Голубовић је од 1961. до 1969. године радио у Историјском архиву Покрајинског комитета Савеза комуниста Србије за Војводину у, за то време, респектабилној стручној установи која се бавила проучавањем револуционарног покрета и прикупљањем грађе за изучавање збивања на подручју АП Војводине током Другог светског рата.

Први стручни рад објавио је 1963. године у Зборнику за друштвене науке *Матице српске*, бр. 34. Био је то приказ књиге Ериха Коша *Новосадски токол*, која је објављена у Београду 1961. године, а односила

се на злогласну Рацију. Већ у следећој свесци овог часописа Голубовић је објавио опширан и изворима документован чланак *Рација јануара 1942. у Јужној Бачкој: окупација, НОП и шерору Бачкој 1941.*, којим је заслужио статус уваженог историчара.

Са Живаном Кумановим је 1967. године објавио чланак *Техника Покрајинској комитете Комунистичке партије Југославије за Војводину 1941. године у Новом Саду*, који је публикован у Зборнику под насловом *Зборник Војводине 1941.* (стр. 147–164). Затим је објавио чланак у часопису *Токови револуције* (бр. 3, 1968) под насловом *Окружни комитет за јадагну Бачку и Барању: 1941–1944.*

Са Кумановим Голубовић је објавио и чланак *Найори Покрајинској комитета КПЈ за Војводину на обнови Народноослободилачкој токрејтији у Бачкој 1942. године*, у Зборнику за друштвене науке (бр. 50, 1968, стр. 25–65). Поменути радови, са данашњег становишта, могу се сматрати не само чланцима, већ и научним студијама.

Током седамдесетих година 20. века Звонимир Голубовић је радио у Институту за изучавање историје Војводине, односно Институту за историју Филозофског факултета у Новом Саду (1969–1980), у

којем су били ангажовани и професори Филозорског факултета. Голубовић је имао прилог у научно-истраживачком пројекту *Најновија историја Војводине* којим је координирао проф. др Никола Л. Гађеша. Зборник је објављен 1974. године. Са Милом Чобански и Живаном Кумановим, Голубовић је 1976. објавио *Нови Саг у рату и револуцији: 1941–1945*, књ. 1. Књигу два под истим насловом објавио је 1981. године у коауторству са Живаном Кумановим. Из седамдесетих година значајан је његов чланак *Саветовање чланова КПЈ у Турији и његов значај за даљи развијањак НОБ у Бачкој*, који је објављен у *Зборнику за историју* (бр. 8/1973). Голубовић је био учесник и научно-истраживачког пројекта *Историја Савеза комунистичке Војводине*, којим је координирао др Данило Кецић, из чега је произишао зборник објављен 1980. године. У поменутом периоду објавио је више приказа у часописима и учествовао у реализацији месних монографија, као што је она о Сивцу из 1979. године.

Осамдесетих година Голубовић је радио као стручни сарадник у научном раду за савремену историју у Градском одбору СУБНОР-а Новог Сада (1980–1991). Највреднији резултат Голубовићевог научно-истраживачког рада у периоду 80-их година 20. века су његови прилози у великој монографији са више сарадника под насловом *Војводина у народноослободилачком рату и социјалистичкој револуцији: 1941–1945*, која је под уредништвом академика Чедомира Попова објављена 1984. године, у издању Института за историју Филозофског факултета у Новом Саду.

Средином 1991. године Звонимир Голубовић је прешао у Историјски музеј Војводине. Овај бивши Музеј револуције спојен је 10. маја 1992. године са Војвођанским музејом, из кога је и потекао, у јединствени Музеј Војводине. И овде се Голубовић бавио изучавањем историје Војводине за време Другог светског рата. Поред научно-истраживачког рада, који је 1992. године резултирао капиталном монографијом *Рација у јужној Бачкој 1942. године* у издању Историјског музеја Војводине и монографије *Шарварска ћелија* Голубовић се ангажовао и на редовним музеолошким пословима и на приређивањима изложби. Један је од аутора Сталне поставке новије историје Музеја Војводине, која је отворена 1997. године, на 150-годишњицу оснивања Српске народне збирке Матице српске, чији је на-

следник Музеј Војводине. Учествовао је у реализацији изложбе *Јасеновац – систем усташких логора смрти* (1994). У *Свескама за историју Новој Сада* (бр. 5, 1994) писао је о *Човеку који је діао љас проплив рације* – Ендре Бајчи Жилинском, а у каталогу Историјског архива Сомбора о деци Шарварског логора која су нашла уточиште у домовима Сомбораца.

Из 90-их година 20. века треба поменути и следеће радове Звонимира Голубовића: *Геноцид над Србима и Јеврејима у Бачкој јануара 1942.* (Војноисторијски љасник, год. 44, бр. 5, 1994); *Прилог изучавању велике офанзиве немачко-усташких снага на Фрушку гору у лејио 1942. године и Рација 1942. у Шајкашкој, Новом Саду и Бечеју* (Годишњак, Историјски музеј Војводине, бр. 1, 1991–1992); *Неке паралеле између два сирашна злочина у Бачкој и Срему 1942. године* (Годишњак, Историјски музеј Војводине, бр. 2, 1992–1993).

На основу дотадашњег стручног рада Звонимир Голубовић је 1993. године стекао највише музеолошко звање – звање музејског саветника, које му је доделио Народни музеј у Београду.

Велики је допринос Звонимира Голубовића у реализацији Сталне поставке новије историје у згради Музеја Војводине у Дунавској бр. 37, која је обухватила период од средине 19. до средине 20. века, са нагласком на Први светски рат и Присаједињење војвођанских области Србији 1918, те на Међуратни период 1918–1941. (Политички живот, Култура, Наука, Уметност) и Други светски рат (Фронт и Позадина). Звонимир Голубовић, као најбољи познавалац збивања током Другог светског рата на подручју новоуспостављене АП Војводине, са неколико сарадника, реализовао је део о Другом светском рату на подручју Војводине. Ова стална поставка отворена је 1997. године, уз учешће др Наде Поповић Першић, министарке културе Србије. Република Србија финансирала је овај музеолошки подухват. Нажалост, припремљена монографија о Сталној поставци новије историје Војводине није објављена.

Звонимир Голубовић је крајем 1997. године завршио своју радну каријеру у Музеју Војводине и отишао је у пензију. Међутим, он је и даље био у радној форми и наставио је да се бави својим темама из Другог светског рата, што је резултирало новим научним прилозима у форми чланака и монографија.

Заједно са Ђуром Батинићем и Милошем Радојичином сачинио је *Хронику о Средњебанатском јарашизанском одреду*, коју је Музеј Војводине објавио 2002. године. Године 2005. писао је чланак *Скица за јорићреј једног ратног злочинца: случај Ференца Сомбатхељија*, који је објављен у *Годишњаку Музеја Југа Новог Сага*, а поводом вести о рехабилитацији Сомбатхељија у Мађарској, који је у самој Мађарској најпре осуђен на смртну казну, а потом изручен Југославији, где му је у Новом Саду суђено за злочине у Рацији и где је поново осуђен на смрт и погубљен. Године 2009. Голубовић је објавио чланак у *Рагу Музеја Војводине* (бр. 51, стр. 295–314) под насловом *Ко сноси одговорносӣ за югословену судбину фолксдојчера Војводине (1944-1948)?*, као одговор на све изразитеје покушаје ревизије историје Другог светског рата.

Звонимир Голубовић је учествовао и у реализацији велике монографије ИК Прометеј под насловом *Име и јрезиме Нови Саг* 2009. године.

Када говоримо о Звонимиру Голубовићу као историчару и музеологу, морамо водити рачуна о времену и установама у којима је радио. У свим периодима – од шездесетих до деведесетих година 20. века (период у Музеју Војводине) и пензионерски период (прва деценија 21. века) он је био активан и продуктиван. У свом раду није био наметљив, али био је упоран, вредан и ефикасан.

Звонимир Голубовић је објавио близу 100 чланака у књигама, зборницима, часописима и листовима. Најзначајније су му књиге о Новом Саду у Другом светском рату, о Рацији у Јужној Бачкој и о протеривању и логорисању Срба из Бачке и Барање у Шарварском логору у Мађарској. Добитник је Повеље града, Ордена заслуга за народ са сребрном звездом, Октобарске награде Новог Сада (1981) и *Мејиле* Савеза јеврејских општина Југославије (1992).

Др Драјо Њејован

МР ДРАГАН РАДОВАНОВИЋ (1949–2018)

*Има људи чији је живот јако добро искривљен
да ни својом смрћу не могу да нас обесхрабре.*

Иво Андрић

Дугогодишњи сарадник Музеја Војводине, мр Драган Радовановић преминуо је 25. новембра 2018. године у 69. години живота, након кратке и тешке болести. Та вест затекла је неспремне његове најмилије, али и све пријатеље и познанике. Иако највећи губитак осећа породица – супруга, синови и унуци, Драгановом смрћу остали смо затечени и ми, његови вишегодишњи блиски сарадници. Како бисмо победили даљину коју смрт неумитно собом носи, покушаћемо да се присетимо важнијих момената из његове животне и радне биографије.

Драган Радовановић рођен је 29. априла 1949. године у угледној београдској породици, од оца Мирослава и мајке Мирославе. Основну школу завршио је у Сарајеву, а Гимназију „Јован Јовановић Змај“ у Новом Саду, где је матурирао 1968. године. На Факултету за примењену уметност у Београду се 1970. уписао на Одсек вајарства, где је 1975. године дипломирао. Магистрирао је на Факултету за примењену уметност у Београду 22. јуна 1981. године – на тему *Скулптура као интегрални део урбаног простора*, чиме је стекао академску титулу магистра уметности из области скулптуре у простору и архитектури.

Био је ожењен Оливером Влашкалић. Са њом има два сина, Стојана и Немању, и шесторо унучади.

Од 1975. године радио је у Урбису, ОУР-у „Архитектура“, као дизајнер, где је са архитектима учествовао у многобројним пројектима везаним за уређење простора око зграда или дизајнирању делова ентеријера. Године 1989. прешао је у слободне уметнике.

Још 1976. постао је члан УПИДИВ-а. Од тада лакше пратимо његову професионалну и уметничку каријеру, која је веома богата. Драган се бавио екстеријерном скулптуром, али и дизајном и накитом. Током пола века професионалног искуства имао је више самосталних и заједничких изложби у земљи и

инострству (Србији, Босни и Херцеговини, Црној Гори, Великој Британији, Немачкој). Његови вајарски радови налазе се у музејским и приватним колекцијама у Србији, Немачкој, Грчкој, Великој Британији и САД. Осим што је аутор бројних и богатих уметничких остварења, он је учествовао и у креирању многих музејских поставки.

Драган Радовановић радио је дизајн неколико сталних музејских поставки: пројекат (коауторство) и реализација сталне поставке Музеја Војводине (Нови Сад, 1990), пројекат и реализација сталне поставке Градског музеја у Суботици (Суботица, 1991) и пројекат сталне поставке Музеја у Приштини (Приштина, 1998).

Дизајнирао је више изложби за УПИДИВ, Змајеве дечје игре, Галерију САНУ у Новом Саду и Београду, Музеј града Новог Сада, Музеј Војводине.

За свој рад Драган Радовановић добио је бројне награде и признања, а оне најважније су: Прва награда на конкурсу за уређење Позоришног трга у

Новом Саду (1979), Награда за скулптуру на Октобарском салону у Новом Саду (1982), Друга награда на конкурсу за фонтану у Новом Саду (1988), *Златна форма УПИДИВ-а* за дизајн сталне поставке Музеја Војводине (1991), Прва награда на конкурсу за ма- скоту града Новог Сада (1996), Награда за дизајн накита на Сајму златарства у Новом Саду (2005).

Од 1987. године, када се почело са осмишљавањем и радом на сталној поставци Војвођанског музеја, Драган Радовановић је изабран да уради дизајн и техничко решење изложбе. Стална поставка је завршена и отворена 1990. године.

Управо пројектом везаним за сталну поставку Музеја Војводине из 1990, за коју је добио *Златну форму УПИДИВ-а*, започиње његова сарадња са Војвођанским музејом (од 1992. Музејом Војводине), и то кроз уметничку и техничку реализацију многоbroјних тематских изложби: *Иконе на стаклу* (1991), *Преслица – алат и симбол* (1994), *Дечије ире Змајевог доба* (1995), *Новац кроз векове на територији данашње Војводине* (1997), *Велики бечки рат и Карловачки мир 1683–1999* (1999), *Милош Црњански / Miloš Crnjanski* (2002), *Тилим Срба у Војводини 1850–1950* (2003), *Политички плакати у Војводини* (2004), *Војводина и Први српски устанак* (2004), *Градови Војводине оком старих фотографира* (2004), *Слатка изложба – историјат чоколаде у Војводини* (2004), *Каду кујни владарег...* (2009), *Дух жија* (2012), *Бела Русија* (2014), *Старинска ткања и заборављени преелемаји* (2014) и *Блајо из кошице* (2017).

Драган Радовановић био је чест и изнад свега драг гост Музеја Војводине, готово наш пријружени члан и запослени колега; драгоцен сарадник, који је

сваку нашу изложбу доживљавао као свој лични изазов. Нарочито је био драгоцен и незаменљив у решавању техничких проблема који су се пројављивали током реализација изложби. У току рада на осмишљавању и постављању изложби често би се појавио проблем за који на прво размишљање нисмо имали решење. Драган би, у препознатљивом маниру, само тихо рекао како ће покушати нешто да сmisли и уради... На радост нас, забринутих кустоса, убрзо се појављивао са потпуно оригиналним решењем. Радост је била и његова. Као частан човек, за свој рад није очекивао посебну награду и хвалу. Миран, тих и повучен, сигуран у оно што је знао да хоће и може, он се није експонирао, нити наметао. Увек је био ту за нас, да помогне. Своја знања несебично је делио са кустосима, али највише са техничком екипом Музеја Војводине и са њима се допуњавао. Размењивали су искуства и учили једни од других. Посебан пословни и пријатељски однос Драган је имао са нашим колегом, руководиоцем Техничке службе Звонком Борасом.

Пошто смо непуних пола године пре његове изненадне болести радили на последњој заједничкој изложби и имали планове да наставимо сарадњу, нисмо се успели поздравити. Зато му се искрено захваљујемо за све дане које је са нама провео у конструктивном и стрпљивом размишљању и промишљању. Опраштајући се од Драгана Радовановића, сачуваћемо сећање на његово дело, људскост и честитост. Нека му је вечна слава и хвала.

Сузана Миловановић

СТАНИМИР БАРАЧКИ (1932–2018)

Један живот који је зрачио људскошћу, савесношћу, правичношћу и радом, угасио се 14. јуна 2018. Станимир Бараки рођен је у Уљми 1932. године. Завршио је Гимназију у Вршцу, потом студије археологије на Филозофском факултету у Београду (1958), а магистрирао је на Свеучилишту у Загребу (1980) са темом *Археолошко одељење Народног музеја у Вршцу*.

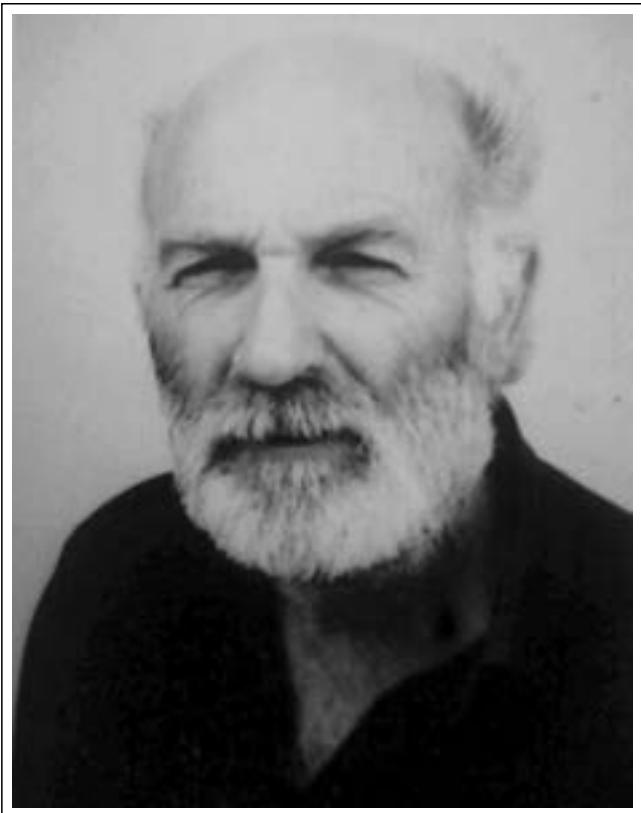
Одмах по завршетку студија запошљава се у Народном музеју у Вршцу у којем тада ради само Раствко Рашијски, управник и археолог задужен за праисторијске збирке. Станимир Бараки преузима одсек за антику и рани средњи век, који ће водити четири деценије, до пензионисања 1998. године.

Млади археолог пун ентузијазма, непрекидно се усавршавао показујући велико интересовање за тerenски рад. Збирку је непрекидно допуњавао новим материјалом, а изучавање, обраду, заштиту и публиковање материјала сматрао је својом основном делатношћу.

Учествовао је на бројним археолошким истраживањима радећи са плејадом тадашњих најзначајнијих српских и војвођанских археолога. Издавајамо најзначајнија: систематска археолошка ископавања у оквиру пројекта Ђердан I (1967–1970) на римском и средњовековном локалитету Сапаја код Банатске Паланке, затим заштитна ископавања, рекогносцирања, контроле терена везана за истраживање сарматских некропола, насеља и материјала од којих су најзначајнија у Вршцу (1961) и Ватину (1958, 1960). Истовремено се бавио и познијим раздобљем кроз истраживање, прикупљање материјала и заштиту на раносредњовековним налазиштима у околини Вршца и самом вршачком утврђењу.

Рано је почeo да публикује на подстрек свог управника Р. Рашијског, пре свега налазе везане за сарматску културу која је доминирала на подручју Баната у III и IV веку. Раствко Рашијски, његов управник и колега, умео је да каже да је Станимир писао „лако и питко“, у шта смо се ми који смо радили са њим, као и остale колеге, уверили.

Извештаје са ископавања објављивао је у Археолошком прегледу, а бројне чланке у *Раду војво-*

ђанских музеја и каталогима уз изложбе. Издавајамо најзначајније публикације: *Сарматски налази из Вршца* (Рад Војвођанских музеја 10, Нови Сад 1961), *Сарматски налази из Ватина* (Рад Војвођанских музеја 20, Нови Сад 1971).

На основу дугогодишњих истраживања сарматске културе био је један од аутора изложбе са темељним и исцрпним каталогом у којем је дао синтезу свих дотада познатих налазишта и материјала, као и библиографију везану за сарматску културу на подручју Баната: *Накић Сармати у Банату са прејледом сарматских налазишта* (заједнички пројекат музеја у Вршцу, Зрењанину, Кикинди и Панчеву 1975).

Више радова посветио је римским, римскопровинцијским и рано средњовековним налазима: *Групни налази стариосрпској првозденој алатији из Вршца* (Рад војвођанских музеја 9, 1960), *Југоисточни Банат у раном средњем веку са прејледом раносредњовековних налазишта* (каталог и изложба, Вршац 1977), *Красови из збирке народног музеја у Вршцу* (Зборник Народног музеја XIII/1, 1988), *Археолошки налази југоисточној Банату* (каталог и изложба, Вршац 1991); *Археолошко налазиште на*

дунавској аги ког Старе Паланке (изложба и каталог, Вршац 1995), са М. Бромболићем, *Степен исхрајсености средњовековних локалитета на Јо-
гручују Јужној Банату* (Раг Музеја Војводине 39,
1997).

Станимир Баракчи је показивао интересовање и за музеологију и развој музејских делатности у Војводини. Дао је значајан допринос историјату музејске делатности Војводине, бавећи се истраживањима архивских докумената везаних за оснивање музеја у Белој Цркви у раду *Прилој проучавању*

историја музејске делатности Војводине (Раг војвођанских музеја 28, 1982–1983).

Оставио је велики траг у војвођанској и српској археологији кроз позамашно дело као основу за будућа истраживања, посебно сарматске културе на подручју Баната. Био је члан САД-а, сарађивао је са бројним колегама. Они који остају чуваће успомену на драгог колегу, сарадника, пријатеља, на нашег „Лалу“.

Љиљана Бакић

